

Stian Hårstad, Terje Lohndal og Brit Mæhlum

Innganger

Teori og metode i språkvitenskapen

Manuskript august 2017

[Til kolofonside:]

Forfatterne har mottatt støtte fra Det faglitterære fond.

... l'occhio corporale [...] vede tutti gli obbietti fuori di sé ed ha dello specchio bisogno per vedere se stesso.

... det legemlige øyet kan se alle gjenstander som omgir det, men behøver et speil for å kunne se seg selv.

Giambattista Vico (1668–1744)

(Vico [1725/1744] 1996: 40)

INNHold

Forord.....	6
Kapittel 1: Å nærme seg språket: Rekognosering i ulendt terreng	7
Introduksjon	7
Bokas struktur	14
DEL I: VITENSKAPENS VESEN.....	16
Kapittel 2: Myten om den objektive vitenskapen	17
Kapittel 3: En rask og selektiv odysse gjennom vitenskapens historie	26
Det klassiske vitenskapssystemet	26
Det moderne vitenskapssystemet innenfor naturvitenskapen	29
Det moderne vitenskapssystemet innenfor humanvitenskapen	32
Kapittel 4: Naturvitenskap versus humanvitenskap.....	35
Innledende betraktninger	36
Det enhetsvitenskapelige idealet. Positivismen	37
Et dualistisk vitenskapssyn. Hermeneutikk.....	40
Motsetningen kvantitativ–kvalitativ i et vitenskapsteoretisk perspektiv	42
DEL II: UTSNITT FRA LINGVISTIKKENS FAGHISTORIE	45
Kapittel 5: Nedslag i den formelle grammatikkens historie	45
Introduksjon	45
Et raskt omriss av den tidlige formelle lingvistikken	48
Det komparative og lovmessige hundreåret.....	51
Strukturalisme	58
Noam Chomsky og språkevnen	63
Formelle tilnæringer til språk	66
Sentrale aspekter innenfor chomskyansk formell syntaks	69
Et riss av moderne chomskyansk grammatikkhistorie.....	73
Alternativer til Chomsky.....	74
Veien framover	76
Kapittel 6: Nedslag i den sosiokulturelle lingvistikken historie.....	77
Introduksjon	77
Hvilken lingvistik og hvilke lingvister?.....	78
Tidlig sosiokulturell lingvistik	79
Språkstudier blir vitenskap	83
Dialektologene og det sosiokulturelle.....	89
Sosiodialektologi også i navnet	95

Sosiolingvistikken blir etablert	97
Sosiolingvistikken kommer (tilbake) til Europa	102
Sosiokulturell lingvistikk i dag	106
DEL III: SPRÅK OG METODE	109
Kapittel 7: Metodologiske problemstillinger	109
Innledning	109
Språkforskerens veivalg	110
Betydningen av empiri	115
Kapittel 8: Intuisjoner og akseptabilitet i formell lingvistikk	119
Innledning	120
Akseptabilitetsvurderinger	120
Metodologiske problemstillinger	128
Hvor kommer intuisjonene fra?	134
Kapittel 9: Jakten på det «ekte» språket – noen sentrale metodespørsmål i sosiolingvistikken	141
Innledning	141
Studiet av språket i sin mest naturlige forekomst	142
All språkbruk er naturlig! Kritikken mot autentisitetskravene	144
Intervjuet som datainnsamlingsverktøy	147
Sosiolingvistikken og framtidens språk	149
Hvor er språket?	152
UTGANG	158
Kapittel 10: Veier videre	158
Litteratur	170

Forord

En forsker skal rette blikket framover, mot det uutforskete, det ukjente, det uprøvde. Dit kommer hun imidlertid ikke uten at hun også ser seg bakover. Uten en grundig oversikt over det forutgående blir det umulig å posisjonere seg i det faglige landskapet man prøver å bidra til. Derfor er vitenskapsteoretiske, faghistoriske og metodologiske funderinger – av språkviteren Roger Lass kollektivt omtalt som «metaworries» – nødvendige og fruktbare for alle lingvister. Det mener iallfall vi, og nettopp denne felles interessen for å drive med slike grublerier ansporet oss til å skrive en bok der «metaworries» er hovedsaken. I andre faglige anliggender er vi vel å merke ikke like forlikte, og selv etter noen års arbeid med denne boka har vi temmelig divergerende syn på en rekke grunnleggende lingvistiske spørsmål. Dette oppfatter vi imidlertid som en vesentlig styrke ved forfatterkollegiet vårt, fordi det gjør det vanskeligere å hylle seg inn i doven faglig konsensus. Vi har hatt friske – men godlynte – diskusjoner underveis i skriveprosessen, og alle tre har måttet gå ekstra runder med formuleringer som synes innlysende sett fra ett språkvitenskapelig ståsted, men som krever ytterligere grunnngivning når man har et annet utsyn. Slike meningsbrytninger mener vi har gjort framstillingen som helhet rikere og mer nyansert, og vi håper den kan gi både etablerte og vordende lingvister et godt grunnlag for videre refleksjon over egen vitenskapelig virksomhet. Og så håper vi å statuere et eksempel til etterfølgelse for andre når det gjelder å utøve respekt for motstridende syn, men likevel kunne samarbeide og enes om at ulike briller fører til ulike studieobjekt når det gjelder språk.

Det hadde ikke vært mulig å gi ut en slik bok uten finansiell støtte. Vi er takknemlige for trykkestøtten som ble innvilget av Det humanistiske fakultet ved NTNU og forhenværende Avdeling for lærer- og tolkeutdanning ved Høgskolen i Sør-Trøndelag, nå Institutt for lærerutdanning ved NTNU. Vi takker også Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening for stipender som har bidratt til skrivearbeidet.

I arbeidet med denne boka har vi fått innspill fra en rekke kolleger på ulike hold. Vi står i takknemlighetsgjeld til dere alle. En særlig takk går til forlagets anonyme fagfelle og kollega Ivar Berg for grundig lesing og verdifulle kommentarer til hele manuset. En stor takk også til redaktør Camilla Kolstad Danielsen som har ledet prosjektet trygt i havn.

Trondheim i september 2017

Stian Hårstad, Terje Lohndal og Brit Mæhlum

Kapittel 1: Å nærme seg språket: Rekognosering i ulendt terreng

Introduksjon

Hva holder lingvister egentlig på med? Dette er et spørsmål vi som har språk som forsknings- eller studieobjekt, ofte blir konfrontert med, ikke minst fra lekfolks side. Og ikke sjelden rister lingvisten oppgitt på hodet over hvilke besynderlige forestillinger såkalt vanlige folk kan ha om språkforskerens liv og virke. Spørsmålet om hva språkforskere i realiteten gjør når de forsker på språk, er imidlertid like påtrengende innenfor lingvistenes egne rekker. «Alle» vet at grammatikeren arbeider på en ganske annen måte enn fonetikeren, eller semantikeren, og at sosiolingvisten har sin måte å tenke på som skiller seg fra formalingvistens. Men hvilken bevissthet har vi om hva disse forskjellene dypere sett innebærer – erkjennelsesteoretisk og metodisk? Dette er en problematikk som framfor alt studentene i ulike språkfag får erfare. Hvor mange har ikke opplevd, ofte som et regulært dilemma, hvilke grunnleggende faglige ulikheter og uenigheter som kan eksistere internt på ett og samme institutt eller studiefag? Hvordan skal for eksempel den flinke masterstudenten forholde seg til at veilederne hennes åpenbart er rykende uenige om hvordan hun helst bør utføre feltarbeidet sitt? Eller hvilke konsekvenser skal hun trekke av at den teoriartikkelen hun leste i siste nummer av *Language*, står i klar motsetning til det en av professorene nettopp forkynte på en forelesning?

At språkvitenskapen representerer et mangfoldig og motsetningsfullt fagfelt, er på sett og vis en opplest og vedtatt sannhet innenfor akademias egne grenser: «[T]he pervasive tendency within the field has been to insist that language can be studied in one way only. In fact, the term ‘linguistics’ has continually been redefined to exclude whichever approaches happen to be out of favor» (Newmeyer 1986: 10). Det som imidlertid ikke er like opplest og vedtatt, er hvordan en best kan forholde seg til dette mangfoldet og disse motsetningene – altså i eget virke, enten en er språkstudent eller språkviter av profesjon. Vårt *credo* er at det vil være et gode for alle parter med en økt bevissthet omkring vårt eget studieobjekt, vårt høyst varierende teorigrunnlag og våre ulike metodiske tilnæringsmåter. Eller sagt på en annen måte: Vår ambisjon er å bidra til at det blir utviklet en høyere grad av metavitenskapelig bevissthet og kompetanse innenfor det lingvistiske fagfeltet. Dette er den

overordnede motivasjonen bak denne boka, uavhengig av hvilken språkvitenskapelig disiplin en føler sterkest tilhørighet til. For øvrig er denne formen for kunnskap utvilsomt et sentralt tema innenfor språkvitenskapen, og representerer slik sett en viktig disiplin innenfor fagfeltet.

Om vi kaster et høyst foreløpig og kjapt blikk tilbake på den lingvistiske faghistorien, er det ulike typer konflikter som har preget språkvitenskapen. En av de mer kuriøse, men like fullt viktige dispuuttene var i en periode knyttet til spørsmålet om hvordan språk i det hele tatt oppsto. Helt fram mot etableringen av moderne språkvitenskap tidlig på 1800-tallet kunne fortsatt religion og ulike mytiske forestillinger fungere som relevant referansegrunnlag i disse spekulasjonene over språkets opprinnelse (jf. Seuren 1998: 74 ff.). Innenfor slike rammer ble dermed Gud en av de sentrale aktørene når det gjaldt å forklare menneskets språkevne; språket var rett og slett en gave fra Gud. For flere av de mest framtreddende filosofene på 1700-tallet, slik som Johann Gottfried Herder (1744–1803), ble det av stor betydning å tilbakevise denne typen forestillinger. Herder ønsket tvert imot å framheve hvordan språkevnen er et fenomen utviklet over tid, som en egenskap som særkjenner mennesket som art: «Der Mensch erfand sich selbst Sprache! – aus Tönen lebender Natur! – zu Merkmalen seines herrschenden Verstandes!»¹ (jf. Herder 1772: 79). Blant Herders sterkeste argumenter var at dersom språket var skapt av Gud, skulle vi ventet at det var langt mer logisk og følgestrengt: «Warum erfand Gott einen unnöthigen Wortschatz [...]?»² (Herder 1772: 118). De mange tegnene på dårlig planlegging og kaotiske strukturer som språkene framviser, mente Herder var et klart bevis på at det er mennesket som står bak.

Utover på 1800-tallet var det imidlertid ikke lenger denne typen motsetninger som skulle komme til å prege de språkvitenskapelige dispuuttene. Derimot er det en rekke andre vitenskapsteoretiske grunnlagsspørsmål som kontinuerlig har blitt aktualisert opp gjennom den moderne språkvitenskapens historie, ikke sjelden på en både aggressiv og uforsonlig måte. For mange har nok derfor språkvitenskapen framstått som et av de virkelig motsetningsfulle og konfliktfylte områdene innenfor det humanistiske fagfeltet. Dette vedvarende konfliktnivået er for øvrig noe som i høy grad har preget det lingvistiske forskningsfeltet også inn på 2000-tallet. Kontroversene kommer riktignok ikke nødvendigvis eksplisitt til uttrykk. Ofte kan det mer arte seg som en form for kollektiv

¹ 'Mennesket selv lagde seg språk! – av toner fra den levende natur! – som kjennetegn på dets rådende forstand!' (Vår oversettelse.)

² 'Hvorfor oppfant Gud et unødvendig ordforråd [...]?' (Vår oversettelse.)

resignasjon; en er bare stilltiende enig om at en er uenig, og hver og en fortsetter med sitt – som før. Vårt håp er at denne boka skal kunne bidra til å løse litt opp på disse nokså fastlåste posisjonene, og at vi med vår framstilling kan medvirke til en større gjensidig forståelse mellom de ulike disiplinene og forskningstradisjonene.

En av de fundamentale vitenskapsteoretiske motsetningene blant lingvister de siste par hundre årene har vært spørsmålet om hvorvidt språket – og dermed språkvitenskapen – tilhører et humanistisk domene, eller om dette først og fremst dreier seg om naturvitenskap. Dette var en problematikk som sto særlig sentralt i den innledende, formative fasen av moderne språkvitenskap på 1800-tallet. Slik fagfeltet skulle komme til å bli konsolidert utover i århundret, var det den naturvitenskapelige tilnærmingen som kom til å framstå som den mest innovative og som raskt fikk en hegemonisk posisjon. Innenfor dette dominerende paradigmet var språkvitenskap kort sagt en naturvitenskap, en vitenskap der målet var å studere språkets systematiske natur og lovmessige utvikling. I det følgende blir en slik strukturorientert form for språkvitenskap omtalt med betegnelsen *autonom lingvistikk* eller også *strukturelingvistikk*. En slik lingvistikk kan være alt fra «[...] descriptive statements ('grammars') of the structural regularities in particular languages to ambitious attempts to characterize universal limits within which languages may differ structurally» (Newmeyer 1986: 6). Denne tilnærmingen til språk har imidlertid kontinuerlig blitt utfordret av konkurrerende paradigmer, paradigmer der ambisjonen snarere har vært å avdekke ulike aspekter ved språket som sosialt og kulturelt objekt. I den videre framstillingen blir slike tilnæringsmåter omtalt som *humanistiske*.

Motsetningen mellom disse to tilnæringsmåtene har fungert nærmest som en konstituerende dimensjon i moderne språkvitenskap, ofte på det viset at de to fløyene stadig har forsøkt å devaluere, eller også fullstendig diskvalifisere, hverandre gjensidig, ved hjelp av varierende retoriske grep. Fra den humanistiske fløyen har kritikken særlig omhandlet abstraksjonsnivået innenfor den autonome lingvistikken, ofte med påstander om at en her ikke makter å kaste lys over språket slik det «egentlig» er, i «det virkelige livet». Slike argumenter var for eksempel lenge betegnende for den diskusjonen som foregikk innenfor sosiolingvistikken, ikke minst i dens tidlige fase (se f.eks. Hymes 1971, jf. også kap. 6). En del autonome lingvister har på sin side hatt en tendens til å forfekte den oppfatningen at det er *deres* tilnærming til språk som er den eneste legitime – og framfor alt den eneste «vitenskapelige» (jf. Newmeyer 1986: 12, med diverse referanser).

Dette er det vitenskapsteoretiske bakteppet som i realiteten også avspeiler den primære motivasjonen bak denne boka. Selve bærebjelken gjennom alle kapitlene i det følgende er nemlig erkjennelsen av språkets *tvetydige*, eller doble, *ontologiske status*. Med ontologisk status mener vi altså hvordan vi betrakter språkets «væren», hva språk «er» – i verden. Vår prinsipielle tilnærming til den problematikken er kort sagt at språk er både natur og kultur. Det er på én side et objekt som tilhører vår fysiologiske, kognitive utrustning – *qua* vår biologiske eksistens som mennesker; samtidig som det på den andre siden er et fenomen intimt forbundet med og konstituerende for mennesket som sosialt og kulturelt vesen. For best mulig å forstå hva språk er og hvordan det fungerer, er det med andre ord nødvendig å ta i betraktning begge disse dimensjonene. Og framfor alt er det av avgjørende betydning å ta innover seg at utforskningen av disse forskjellige dimensjonene vil innebære ulike vitenskapelige tilnærminger, teoretisk og metodisk.

Motivasjon

Hvilke behov og ytterligere motivasjon ligger så bak en bok som dette? Hva er de konkrete beveggrunnene for å diskutere samlet to fundamentalt forskjellige lingvistiske praksiser som formell grammatikk, som en representant for strukturlingvistikken, og sosiolingvistik, som en representant for den humanistiske lingvistikken? Dette er jo begge disipliner med en velutviklet tradisjon for teori- og metodeutvikling, behørig dokumentert i de to disiplinenes respektive faglitteraturer, så hvorfor i det hele tatt føre dem sammen? Og hvilke dimensjoner kan på sin side den allmenne vitenskapsteorien og vitenskapshistorien tilføre det lingvistiske fagfeltet?

I det følgende vil vi forsøke å besvare disse spørsmålene, der selve utgangspunktet og omdreiningspunktet for mye av argumentasjonen ligger i det som i det foregående ble omtalt som en rød tråd gjennom hele boka – nemlig erkjennelsen av språkets doble ontologi. I forlengelsen av dette kan vi da helt innledningsvis, som en første motivasjonsfaktor, innhente et sitat som kan fungere som en *devise* for det meste av det som følger:

Det inngår som et vesentlig innslag i all humanistisk og annen vitenskapelig kompetanse at en reflekterer over hva den egne virksomheten innebærer. All forskning har et kritisk innslag som krever en viss grad av distanse til den egne virksomheten. En reflektert holdning til det en foretar seg som forsker er en vesentlig del av den vitenskapelige kompetanse. (Nordenstam 1987: 14)

Vi ønsker kort sagt å argumentere for hvor viktig det er innenfor det lingvistiske fagfeltet med en høy grad av metavitenskapelig bevissthet og kompetanse – overfor egen så vel som

andres vitenskapelige aktivitet. Dette innebærer i praksis et ønske om økt refleksjon i tilknytning til ulike faser av forskningsprosessen både med hensyn til teoridannelser og metodevalg, fra det overordnet vitenskapsfilosofiske over til det mer fagspesifikke. Én vesentlig, men kanskje ikke like opplagt, side ved slik selvrefleksjon gjelder det vi kan kalle generell vitenskapshistorisk og faghistorisk kunnskap. Denne formen for kunnskap kan være særlig avgjørende i utviklingen av faglig identitet og profesjonsforståelse; en får kort sagt plassert seg selv og sin egen disiplin inn i en historisk, vitenskapelig kontekst. Et annet vitaliserende aspekt ved den vitenskapsteoretiske innsikten er hvordan den kan bidra til en mer inngående forståelse av hvordan ulike faglige disipliner posisjonerer seg i det vitenskapelige landskapet. Hvilke vitenskapelige idealer har vært de rådende, eller kanoniserte, innenfor ulike disipliner på ulike historiske tidspunkt? Og hvor har de vitenskapelige impulsene kommet ifra? Betegnelsen «the climate of opinion» blir ofte anvendt i slike sammenhenger, som et uttrykk for det intellektuelle klimaet, atmosfæren eller «verdanskuelser» i en gitt historisk kontekst (jf. f.eks. Koerner 1978: 26). Særlig de seinere tiårene har det vært en voksende erkjennelse innenfor lingvistikken av hvordan nettopp dette fagfeltet står i en særlig intim forbindelse med det som til enhver tid har vært framtrepende ideer og forestillinger i den aktuelle tidsepoken: «[L]inguistic ideas reflect to a large extent the intellectual atmosphere of a given period and may well be the aspect of the history of ideas *par excellence*» (Koerner 1978: 24).

Dette er dermed noe av bakgrunnen for at nettopp lingvistikken er så velegnet som arena for å illustrere sentrale vitenskapsteoretiske spørsmål og kontroverser. Allerede fra tidlig på 1800-tallet fikk den nyetablerte språkvitenskapen en framskutt posisjon i det akademiske systemet, og framsto nokså raskt som en vitenskapelig mønsterdisiplin. Ikke minst var det i denne perioden at mye av fundamentet ble lagt for den tvetydige posisjonen språkvitenskapen skulle få, som på én side en paradedisiplin innenfor humaniora, og på den andre siden en humanistisk «unntaksdisiplin». Som vi allerede har nevnt og som vi også kommer atskillig nærmere tilbake til, var det ikke uvanlig utover på 1800-tallet å betrakte vitenskapen om språket som en regulær naturvitenskap. Ifølge slike forestillinger var språket og språkutviklingen underlagt bestemte fysiske og mekaniske naturlover, på liknende måte som studieobjektene innenfor fysikk og andre naturvitenskaper. I varierende former for teoretisk innpakning skulle dette bli forestillinger som ble tradert inn på 1900-tallet og videre fram til vårt århundre. Slik ble språkvitenskapen stående som en særlig prominent arena der kontroversen naturvitenskap–humanvitenskap skulle utspille seg. Som

et «frampek» til de bolkene der denne tematikken blir mer inngående behandlet, kan følgende sitat tjene som en indikasjon på den posisjonen språkvitenskap ble tillagt i det vitenskapelige landskapet utover på 1900-tallet:

The degree of success attained by twentieth-century autonomous linguists in characterizing the structural regularities of language has been the envy of many social scientists, who have attempted to find analogous regularities within their own area of inquiry. Autonomous linguistics seems to bridge the natural sciences and the human sciences, to combine a thoroughly human subject matter with a precision and depth matched only in the hard sciences. In the words of one enthusiastic commentator: 'What mathematics already is for the physical sciences, [autonomous] linguistics can be for the social sciences'. (Newmeyer 1986: 7)

Som vi ser: Sannsynligheten for vitenskapelige kontroverser er her overhengende, teoretisk så vel som metodisk. Vår prinsipielle holdning på dette området er følgende: Vitenskapelig aktivitet kan bedrives på flere, prinsipielt ulike måter, og ingen av disse ulike tilnæringsmåtene er i seg selv «mer vitenskapelige» enn de andre. Følgelig er det heller ingen vitenskapelig praksis som i seg selv er overordnet og slik sett hegemonisk i forhold til andre vitenskapelige praksisformer. Hvilken analytisk tilnæringsmåte som blir valgt i det enkelte tilfelle, er derfor dels betinget av forskningsobjektets natur, dels av hvilke egenskaper og aspekter ved dette objektet en ønsker å få belyst. I et slikt perspektiv vil med andre ord ikke én bestemt teoretisk og metodisk praksis allment sett være bedre og riktigere enn andre.

Med bakgrunn i slike betraktninger kan vi formulere følgende ambisjon med denne boka: Vi ønsker på generelt grunnlag å framheve betydningen av et teoretisk og metodisk *perspektivmangfold* innenfor lingvistikken. Selve forskningsobjektet innenfor dette fagfeltet er så heterogent og sammensatt at dét i seg selv tilsier et behov for varierende tilnæringsmåter.

Dette leder oss uvilkårlig over i vår siste motivasjonsfaktor, som nettopp angår det mangfoldige ved lingvistenes studieobjekt. Denne mangfoldigheten har i praksis ført til at det gjennom årene har blitt utviklet et bredt spekter av lingvistiske disipliner og sub-disipliner. Totalt sett har denne sterke spesialiseringen åpenbart bidratt til å føre det språkvitenskapelige fagfeltet mange steg framover. Samtidig er dette en utvikling som har sine like åpenbare slagsider. Ett framtrædende karaktertrekk ved denne utstrakte spesialiseringen er tendensene til faglig separatisme. De ulike lingvistiske disiplinene og sub-disiplinene har i stor grad utviklet sine egne teoretiske og metodiske standarder, og arbeider dermed innenfor høyst spesialiserte og ofte eksklusive vitenskapelige paradigmer.

På den måten har disse ulike fellesskapene langt på vei utviklet seg til å bli en form for «parallelsamfunn»; det vil her si faglige fellesskap som lever side om side og som fungerer som tilnærmet autonome enheter uten særlig innbyrdes kontakt. I andre kulturelle sammenhenger har utviklingen av slike parallelle samfunn ofte vist seg å føre til sosial segregering og isolasjonisme. Uten at vi skal trekke denne sammenlikningen altfor langt, er det en viss fare for liknende mekanismer innenfor de språkvitenskapelige miljøene. Sterk faglig spesialisering vil nærmest uvilkårlig føre med seg varierende grader av sosial inkludering – og følgelig også ekskludering – og slik kan risikoen for faglig sekterisme ligge snublende nær.

De seinere årene har det kommet flere initiativ med ønske om nettopp å bryte med denne utviklingen. Ett bidrag i den retningen finner en hos Gregersen & Røyneland (2009), som i stedet for en utvikling i retning av stadig mer autonome fagdisipliner argumenterer for et *økumenisk* lingvistisk fellesskap bestående av lingvister med ulike orienteringer:

This position gives up any vision of linguistics as one discipline and accepts a peaceful co-existence of all paradigms concerned with language as in principle valid answers to in principle fundamentally different questions. (Gregersen & Røyneland 2009: 186)

Et konkret forsøk på slik faglig økumeni i praksis representerer Åfarli & Mæhlum (2014), der nettopp noen av barrierene mellom strukturlingvister og sociolingvister blir forsøkt overskredet, iallfall i teorien. Her blir vi også minnet om at det – tross alt – har vært utviklingstendenser internt i de ulike lingvistiske miljøene som i visse henseender har resultert i det *motsatte* av faglig differensiering og sekterisme. Det er for eksempel liten tvil om at generativ lingvistikk, som tradisjonelt har vært en utpreget autonom disiplin, de siste årene har tatt flere steg i retning de mer sosiale – og slik sett humanistiske – delområdene av språkvitenskapen. Dette kommer ikke minst til uttrykk gjennom at generativister nå gjennomgående har forlatt den tidligere så autoritative Chomsky-parolen om det optimale lingvistiske forskningsobjektet – «an ideal speaker-listener, in a completely homogeneous speech-community» (jf. Chomsky 1965). I dag er det dermed ingen motsetning mellom det å være generativist på én side og det å bruke levende informanter i en reell, «ikke-ideell» kontekst på den andre:

Today's generative linguistics has been [...] forced to face real flesh-and-blood speakers with all their vagaries. In other words, speaker-free generative linguistics and 'speaker-centered' sociolinguistics no longer seem to be poles apart with regards to the empirical linguistic facts that they face, even though the theoretical and explanatory challenges naturally are different, and should be. (Åfarli & Mæhlum 2014: 5)

Gjennom at tilsynelatende vanntette skott mellom enkelte disipliner slik blir brutt opp, vil også de mulige felles arenaene lettere kunne erkjennes. Både teoretisk og empirisk vil slike faglige fellesskap kunne vise seg å være ytterst fruktbare – ikke bare for de involverte disiplinene, men for språkvitenskapen generelt. Uansett vil ulike former for interdisiplinær kontakt og kunnskap kunne ha en viss funksjon som faglige «døråpnere» eller «isbrytere», og slik fremme forståelse og erkjennelse av overordnede sammenhenger. Vår ambisjon er at denne boka skal kunne fungere som et bidrag i den retningen – først og fremst på et vitenskapsteoretisk og faghistorisk grunnlag. Bare det faktum at de to lingvistiske «kulturene» – den autonome og den humanistiske – her blir omtalt sammen og under et overordnet perspektiv, mener vi innebærer en faglig gevinst i seg selv.

Bokas struktur

Del I, *Vitenskapens vesen*, er et forsøk på å trekke opp de aspektene ved allmenn vitenskapsteori og vitenskapshistorie som vil kunne være særlig relevante nettopp når studieobjektet er språk. Dette betyr i praksis at vi har lagt vekt på å uteske slike grunnlagsspørsmål som hva vitenskap «er», eller om en vil: myten om den sanne vitenskap. Framfor alt ønsker vi her å få kastet lys over de sidene ved den generelle vitenskapshistorien som kan fortelle oss noe om relasjonen mellom naturvitenskap og humanvitenskap, slik denne motsetningen har kommet til uttrykk opp gjennom historien.

I del II, *Natur eller kultur? Utsnitt fra lingvistikkens faghistorie*, tar vi et steg videre fra de erkjennelsene som er gjort i del I og ser nærmere på moderne språkvitenskaps faghistorie, særlig den viktige gjennombruddsfasen på 1800-tallet – dels med en internasjonal vinkling, dels med en spesifikk norsk vinkling. Et sentralt omdreiningspunkt her er spørsmålet om hvilken ontologisk status språk ble gitt i denne perioden: Ble det overveiende betraktet som et naturobjekt, eller var det også på denne tida forskere som så på språk som et sosialt og kulturelt fenomen? Forbindelseslinjene til den allmenne vitenskapshistorien i del I er her helt essensielle. Denne faghistoriske delen består i realiteten av to separate dypdykk – ett inn i en autonom tradisjon, konkretisert gjennom formell grammatikk, og ett inn i en humanistisk tradisjon, konkretisert gjennom sosiolingvistikk – i vid forstand.

I den tredje og siste delen, *Språk og metode*, blir de to overordnede tilnæringsmåtene som ble omtalt i del II – altså den autonome og den humanistiske – ytterligere utdypet. Både generelle og mer spesifikke metodologiske spørsmål blir her

drøftet, dels med vekt på konvensjonene innenfor en formalgrammatisk tradisjon, dels på konvensjonene slik de har utviklet seg innenfor talemålsforskningen – fra tradisjonell dialektologi fram til moderne sosiolingvistik.

DEL I: VITENSKAPENS VESEN

Denne bolken omhandler en del mer allmenne vitenskapsteoretiske og vitenskapshistoriske problemstillinger. Ambisjonen er at dette skal fungere som et meningsfullt historisk og teoretisk bakteppe for det som følger i del II og III, der det spesifikt språkvitenskapelige blir mer inngående behandlet. Ikke minst er det viktig for oss at denne del I skal kunne bidra til å kaste relevant lys over det skismaet som alltid har preget språkvitenskapen – en vitenskap som har som sitt primære studieobjekt et fenomen som utmerker seg gjennom sin doble ontologi, som både natur og kultur.

Hvordan en best skal definere begreper som *vitenskap* eller *vitenskapelig*, er spørsmål som stadig blir stilt, så vel innenfor som utenfor vitenskapens egne arenaer. Ikke bare er det problematisk å peke på ubestridelige kriterier som gjør vitenskap til noe vesensforskjellig fra all annen menneskelig virksomhet, altså å skille mellom «vitenskap» og «ikke-vitenskap», jf. det såkalte demarkasjonskriteriet som har stått særlig sentralt innenfor erkjennelsesfilosofien (jf. f.eks. Lübecke 1993: 80). Men i tillegg til vanskelighetene med å trekke opp slike felles ytre grenser er det en like stor utfordring å identifisere hva som i så fall er det samlende karaktertrekket for de ulike vitenskapene; altså å avgjøre hva som – tross alle ulikheter – eventuelt forener dem og slik kvalifiserer dem som vitenskaper.

Vi vender tilbake til denne problematikken mot slutten av kapitlet og gir der en tentativ definisjon av hvordan *vi* ønsker å forstå termen vitenskap. Først skal vi imidlertid se litt nærmere på hvilke forestillinger – eller myter – som har vært de dominerende når det gjelder å forstå vitenskap som intellektuell aktivitet. I den forbindelse vil vi også gi noen betegnende eksempler på hva som i ulike historiske epoker faktisk har blitt betraktet som legitim vitenskap.

Kapittel 2: Myten om den objektive vitenskapen

I lekfolks gjengse oppfatning har *vitenskap* og *vitenskapelig* tradisjonelt vært ærefulle begreper, begreper som gir signal om intellektuell autoritet og slik sett indikerer troverdighet og pålitelighet. Ifølge mer allmenne oppslagsverker (se f.eks. *Norsk synonymordbok* (1976) / *Ordnett*) er det nettopp den typen egenskaper som karakteriserer vitenskapelig aktivitet. Her blir nemlig *vitenskapelig* regnet som synonymt med *objektiv*, og *objektiv* forklares med adjektiver som *fordomsfri*, *upartisk*, *uengasjert*, *upersonlig*, *allmenngyldig*, *faktisk*, *reell*, *sann*. Andre presiserer innholdet i termen ytterligere og definerer *vitenskapelig* slik: «som gjelder vitenskap, som benytter seg av vitenskapelige metoder; som gjør bruk av den hypotetisk-deduktive metode» (*Store norske leksikon*, nettutgave).

Mange akademikere, ikke minst de som arbeider innenfor ulike humanistiske disipliner, vil imidlertid oppleve disse definisjonene som lite velvalgte som beskrivelse av egen faglig virksomhet. For en litteraturviter, kunsthistoriker, sosialantropolog – eller sosiolingvist – er ikke forestillingen om den objektive og uengasjerte forskeren på jakt etter sannheten noe ubestridt vitenskapelig ideal. Snarere tvert imot. For en god del fagfolk er nemlig denne myten om den objektive vitenskapen nettopp dét – en myte, og da vel å merke en myte som for lengst er avlivet. Samtidig representerer altså denne myten et sett av oppfatninger som fortsatt deles av mange, både av vitenskapsfolk selv og av allmennheten. La oss derfor se litt nærmere på disse forestillingene. Hva karakteriserer det som ifølge konvensjonene er den «egentlige» og «sanne» vitenskap?

Videnskab defineres almindeligvis som resultatet af en bestemt forskningsproces. Processen skal indledes med formuleringen af en *hypotese*. Hypotesen skal så *operationaliseres*, dvs. man afleder konsekvenser af hypotesen. Man opnår herved udsagn af en type, som kan efterprøves *empirisk* [...]. Hvis forsøgene falder heldigt ud, betragtes det dermed som givet at udsagnet er korrekt – hypotesen er blevet bekræftet. [...] Det kræves, at alle led i processen er forståelige for kolleger og at forsøg kan gentages med opnåelse af samme resultat. I et større perspektiv opfattes processen som *personuafhængig*, *objektiv* og *uangribelig*. (Gregersen & Køppe 1985: 14; den siste kursiveringen er vår)

Naturvitenskapene har tradisjonelt blitt oppfattet som en slik objektiv vitenskap. Forskeren kan observere et fenomen, og denne observasjonen er sann, riktig og objektiv. Observasjonen er foretatt uavhengig av subjektet; subjektets eneste rolle er å være en iakttaker av det som skjer. Men ved nærmere ettersyn er ikke ideen om objektive, sanne observasjoner nødvendigvis så holdbar som den kan framstå:

Fysikeren Werner Heisenberg (1901–1976) formulerte i 1927 det som siden har blitt kalt Heisenbergs usikkerhetsprinsipp eller uskarphetsrelasjon. Dette prinsippet sier at det er en grense for hvor nøyaktig det er mulig å måle atomære størrelser. Tenk deg at du skal måle en partikkels posisjon samt bevegelsesmengde (produktet av massen og hastigheten til partikkelen). Heisenbergs usikkerhetsprinsipp sier at posisjonen samt bevegelsesmengden ikke kan måles nøyaktig samtidig i samme eksperiment. Det er nødvendig å velge én av delene fordi de er komplementære størrelser og aldri kan bestemmes nøyaktig i samme eksperiment. Dette skyldes ikke dårlige instrumenter eller at observasjonene ikke er nøyaktige nok. Heisenberg hevdet at det skyldes grunnleggende prinsipper i naturen, og at det dermed er visse ting som det er umulig å måle nøyaktig. Selv om Heisenbergs usikkerhetsprinsipp ikke har noen betydning for praktiske målinger i dagliglivet, er det viktig innenfor kvantefysikk og andre disipliner som befinner seg på atomnivå.

Eksempelet viser tydelig at det i visse tilfeller er umulig å foreta nøyaktige observasjoner – også innenfor naturvitenskapen – fordi det er «noe» som faktisk ikke kan måles. Eksperimenter innenfor atomfysikk blir likevel ikke regnet som mindre vitenskapelige, selv om disse eksperimentene altså ikke tilfredsstillende en allmenn forståelse av vitenskapelighet forstått som sannhet og objektivitet.

Når «objektiviteten» rakner

I det følgende skal vi se litt nærmere på et par tilfeller av faglig virksomhet som utvilsomt har blitt betraktet som vitenskapelig, men der det samtidig blir kastet et avslørende lys over idealet om den objektive, fordomsfrie og upartiske vitenskapen.

Det første eksemplet er hentet fra raseforskningens historie, og vi snakker her om såkalte menneskeraser (jf. f.eks. Skorgen 2002; Kyllingstad 2004). Den mer systematiske utforskningen av ulike folkeslag rundt om i verden tok til i Europa på slutten av 1600-tallet. Virksomheten foregikk i denne innledende perioden som en form for botanisering og klassifisering av ulike folkeslag eller nasjonalkarakterer, og kriteriene var overveiende biologiske. Det var med andre ord et forsøk på å beskrive menneskelige karaktertrekk med tilnæringsmåter hentet fra eksakte naturvitenskaper – her først og fremst biologien. Samtidig illustrerer de klassifikasjonene som ble utviklet, hvordan denne forskningen sto i intim sammenheng med bestemte politiske og ideologiske forestillinger i samtida. Dette er ikke minst påtakelig i arbeidet til han som gjerne blir regnet som den klassiske raseforskningens «far», nemlig botanikeren og naturhistorikeren Carl von Linné (1707–

1778). Linné etablerte den første kjente hierarkiske raseskalaen, med en femdelt gradering av verdens folkeslag (etter Skorgen 2002: 55 ff.):

1. Americanus rubescens: rødlig hud, svart hår, fri og glad
2. Europaeus albescens: hvit, sangvinsk, smart og oppfinnsom
3. Asiaticus fuscus: gulaktig, svart hår, melankolsk, gjerrig
4. Africanus niger: svart, kruset hår, bred nese, slu, lat, bekymringsløs
5. Monstrusus: samer, hottentotter, kinesere og kanadiere

Dette hierarkiet var basert på ulike teorier og historiske kilder, alt fra den antikke klimateorien og temperamentslæren, til reiseskildringer fra ulike deler av verden. Symptomatisk for denne klassifiseringen var overføringen av egenskaper fra husdyrverdenen til menneskeverdenen, og der de ulike rasene også blir tilskrevet forskjellige moralske og psykologiske karaktertrekk. En framtrædende dimensjon ved disse karaktertrekkene var hvordan de nærmest uten unntak sprang ut av en sterk europeisk sivilisasjonshybris. Samtidig avspeiler Linnés hierarki et annet symptomatisk trekk ved opplysningstidas filosofi, nemlig de idylliserende forestillingene om «le bon savage», ‘den edle ville’, på denne tida gjerne representert ved den amerikanske indianeren (jf. f.eks. Skorgen 2002: 54). Som vi ser, er det denne grupperingen som er satt på toppen av rasehierarkiet, noe som nettopp avspeiler en form for primitivisme-kult på 1700-tallet, med forestillingen om den autentiske, edle, ville som ikke var korrumpert av moderne sivilisasjon. Disse forestillingene til tross, utover på 1700-tallet ble den europeiske selvforherligelsen gitt ytterligere næring gjennom kolonialisering og slavehandel. Slik var det først og fremst det hvite, europeiske mennesket som kom til å representere målestokken – eller idealet – for vurderingen og klassifiseringen av alle andre folkeslag:

På mange måter gjenspeiler Linnés karakteristikk av Europeicus som ordentlig, flittig og oppfinnsom de dyder, egenskaper og verdier som var høyest ansett blant det borgerlige europeiske publikum på 1700-tallet. Denne borgerlige europeiske selvgodheten, som vi i dag ville betegne som eurosentrisk, framstår som en blind flekk innenfor den ellers så universalistisk orienterte opplysningstiden. (Skorgen 2002: 59)

For de fleste i samtida framsto like fullt denne forskningen på menneskeraser som en form for verdinøytral og objektiv aktivitet, en vitenskapelig praksis på linje med klassifiseringen av mineraler eller planter. Utover på 1800-tallet ble sentrale sider ved denne virksomheten tradert videre, men der nye vitenskapelige teorier og ikke minst ideologiske dimensjoner fant sin plass. Framfor alt skulle Darwins evolusjonsteori komme til å representere en essensiell inspirasjonskilde, samtidig som nasjonalromantikk og ulike former for

nasjonalisme bidro til å prege det ideologiske og politiske klimaet over store deler av Europa.

En av de disiplinene innenfor raseforskningen som fikk sin storhetstid fra slutten av 1800-tallet og videre inn på 1900-tallet, var den fysisk-antropologiske retningen som gjerne omtales som *kraniologi* eller *frenologi* (jf. Kyllingstad 2004: 19 ff.; Skorgen 2002: 170 ff.). Basert på et sett av eksakte målinger av menneskers skallefasong utviklet kranilogene ulike rasebiologiske klassifikasjoner. Det kriteriet som i løpet av 1800-tallet ble etablert som det helt avgjørende rasekjennetegnet, var skillet mellom kortskaller og langskaller, som nettopp var noe som det kunne etableres millimeternøyaktige mål på – på «vitenskapelig» vis. Dette var en fundamental distinksjon som de aller fleste raseforskningstiljøene i Europa var enige om. Og framfor alt var de enige om at det var et hierarkisk skille mellom de to hovedtypene: Langskallethet ble gjennomgående tolket som en indikasjon på høyt utviklete sjelsevner og betydelig sivilisasjonsbyggende kapasitet, mens kortskallene ble plassert langt nede i rasehierarkiet på grunn av sin naturlige underlegenhet og underdanighet.

Alt dette er noen av de ingrediensene som la grunnlaget for framveksten av den vitenskapelige eugenikken – eller rasehygiene – fra slutten av 1800-tallet. Det overordnede målet med eugenikken var kort sagt å eliminere genetisk «uheldig» eller «dårlig» materiale i en befolkning, for slik å skape et mest mulig produktivt og sunt samfunn. Vi skal ikke gå nærmere inn på hvordan denne forskningen ble brukt eksplisitt for å legitimere ulike politiske regimers handlinger. Det er tilstrekkelig her å nevne nasjonalsosialismen i Tyskland på 1930- og 40-tallet, eller den norske statens varierende tiltak overfor ulike minoriteter, særlig tater og samer (jf. f.eks. Vestgården & Aas 2014). Det sentrale i vår sammenheng er hvordan både eugenikere så vel som kraniloger kunne bedrive en tilsynelatende *nøytral* vitenskapelig aktivitet, der de i varierende grad baserte seg på vitenskapelige funn fra blant annet moderne genetikk og hjerneforskning. Samtidig var hele deres vitenskapelige virksomhet fundert på et grunnleggende *biologistisk* samfunnssyn, noe som i praksis vil si at de mente å kunne årsaksforklare en rekke sosiale og kulturelle forhold ved hjelp av ulike fysiologiske, biologiske egenskaper. Kunnskapen om disse egenskapene ble framskaffet ved hjelp av storstilte empiriske studier, foretatt med stor nøyaktighet både når det gjaldt innsamling og analyse; jf. for eksempel denne beskrivelsen av arbeidsmetodene til de som arbeidet innenfor disiplinen fysisk-antropologi:

Antropologene benyttet et felles sett av metoder og teknikker for å måle og tallfeste menneskekroppens ytre form og for å behandle disse tallene statistisk. De data som ble

etablert ved hjelp av disse metodene, utgjorde en felles referanseramme, et sett med empiriske fakta som forskeren måtte forholde seg til for å kunne argumentere vitenskapelig for sine synspunkter. (Kyllingstad 2004: 39)

Nå viste det seg riktignok at de empiriske dataene som slik ble framskaffet, ofte kunne brukes til å gi totalt ulike virkelighetsbeskrivelser. Den overordnede vitenskapelige doktrinen for all denne rasebaserte forskningen står like fullt ved lag: Dette var en form for aktivitet som var fundert på en utpreget biologiserende ideologi, der det var antatte egenskaper ved den hvite europeeren som representerte det idealet som alle andre ble målt imot – ekplisitt og implisitt. Nettopp fordi den metodologiske tilnærmingen foregikk etter standarder som krevde *systematikk*, *eksakthet* og *objektivitet*, kunne den åpenbare eurosentrismen dekkes over og det hele legitimeres som vitenskap.

Vårt andre og mer kortfattede eksempel er hentet fra psykiatrien. Psykiatri er en medisinsk vitenskap relatert til spesifikt psykiske lidelser, der det å identifisere ulike diagnoser er noe av det som gir denne vitenskapen makt og anseelse. Diagnostiseringen er altså fundert på varierende vitenskapelige kriterier, knyttet til så vel medisin som psykologi. Innenfor moderne internasjonal psykiatri er den amerikanske DSM-katalogen (*The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*) et av de viktigste faglige referansepunktene. Det er med utgangspunkt i denne systematiske omtalen av ulike psykiske lidelser at mye av den vitenskapelige aktiviteten innenfor internasjonal psykiatri foregår. Det er like fullt ikke noe absolutt eller verdinøytralt fundament denne autoritative katalogen er basert på. Premissene for vitenskapelighet og objektivitet i DSM-katalogen kan kort fortalt være ytterst vaklende:

Det er ofte politisk press, interesser og kulturelle fordommer som avgjør hvorvidt en sykdom blir tatt inn i DSM, eller fjernet fra katalogen, og ikke rent vitenskapelige kriterier. Homofili ble stemt ut i 1973. Bakgrunnen var ikke forskning som påviste at homofile ikke var mer sinnslidende enn heteroseksuelle, men politisk press fra aktivister. (Strøksnes 2000)

Psykiatriske diagnoser blir med andre ord ikke foretatt ut fra et nøytralt «nullpunkt». Tvert imot kan selve diagnostiseringen i mange tilfeller være klart kulturelt eller politisk betinget og slik først og fremst fungere som et speilbilde av det samfunnet som har stilt diagnosen.

La disse konkrete eksemplene fungere som et illustrerende bakgrunnstykke, mens vi på et mer prinsipielt grunnlag vender tilbake til myten om den objektive vitenskap. Objektiviteten er nemlig et ideal som kan slå sprekker på flere nivåer. Hvordan forholder for eksempel dette idealet seg til det som angår en av de første fasene i en forskningsprosess

– valget av tema eller problemstilling? At overordnede ideologiske og politiske forhold her kan ha avgjørende innvirkning, har vi allerede sett talende eksempler på. I tillegg er det maktpåliggende å framheve hvordan faglige interesser, tilbøyeligheter og lyster vanskelig kan karakteriseres som upersonlige, uengasjerte eller upartiske – og slik sett «objektive» (jf. definisjonene av *vitenskapelig* innledningsvis i dette kapitlet). Det er snarere tvert imot. De valgene vi gjør med hensyn til valg av fagområde og interessefelt, er som regel influert av en rekke individuelle, personlige og slik sett *subjektive* faktorer. Dermed vil nettopp ulike ideologiske eller politiske forhold kunne virke inn på faglige interesser og prioriteringer. Dette er ikke minst en aktuell dimensjon når selve forskningsobjektet befinner seg i en kontekst der ideologiske eller politiske aspekter kan spille en eksplisitt rolle, noe som nettopp vil kunne være tilfellet innenfor ulike humanistiske og samfunnsvitenskapelige fagtradisjoner – men i høyeste grad også innenfor naturvitenskapelige og teknologiske disipliner. Et sentralt poeng her er hvordan særlig samfunnsvitenskapene blir sagt å kunne ha en emansipatorisk funksjon, altså at den kunnskapen som frambringes, kan virke sosialt, kulturelt eller politisk frigjørende (se f.eks. Habermas 1968).

Den dimensjonen som likevel mer enn noe annet er viktig i vår sammenheng, er hvordan den faglige disiplinen, «skoleretningen» eller teorien en arbeider innenfor, er helt avgjørende for hvilke forskningsspørsmål som i det hele tatt blir stilt. Det er kort sagt det teoretiske paradigmet en befinner seg innenfor, som blir bestemmende for hvilke problemstillinger som framstår som interessante, og dermed i neste omgang for hvilke egenskaper ved selve forskningsobjektet en er i stand til å observere og identifisere. For eksempel vil en formalingvist uten tvil være opptatt av helt andre trekk ved et gitt talemålsmateriale enn de aspektene en sosiolingvist normalt er interessert i. Ja, i mange tilfeller vil formalingvisten trolig ha problemer med å forstå hva som er sosiolingvistisk interessant ved dette datamaterialet. Den faglige persepsjonen vår – det vil si hva vi ser, oppdager og erkjenner ved et gitt forskningsobjekt – er i stor grad bestemt av hvilke teoretiske forutsetninger vi bærer med oss. Persepsjonen vår er kort sagt *teoriladet*, noe som dermed blir utslagsgivende for hvilke spørsmål vi som fagpersoner stiller, og hva vi er i stand til å iakttå: «Subjektets perception er alltid og allerede bestemt af, hvad subjektet leder efter. I hermeneutikken formuleres denne indsigt sådan, at subjektet for at forstå noget er nødt til at stille bestemte spørgsmål» (Gregersen & Køppe 1985: 16) (hermeneutikk vil bli mer inngående behandlet i kapittel 4).

Gjennom at de faglige observasjonene våre i så stor grad er innskrevet i bestemte vitenskapelige tradisjoner, blir det med andre ord umulig å operere med en forestilling om upartiske, nøytrale eller objektive data. Tvert imot, det er snarere slik at det er teorien som avgjør hva vi iakttar. De teoretiske forutsetningene fungerer på mange måter som et par briller som vi ser verden igjennom. Eller sagt på en annen måte: Teorigrunnlaget utgjør en vesentlig bestanddel av den forståelseshorisonten som vi betrakter våre faglige observasjoner igjennom (mer om termen *forståelseshorisont* i forbindelse med omtalen av hermeneutikk i kapittel 4).

Dette fører oss uvilkårlig over i vårt neste og siste punkt relatert til myten om den objektive vitenskap, nemlig det som har å gjøre med seleksjonen av relevante data i en gitt forskningsprosess. En sann historie fra nyere tids forsknings- og medie verden skal her få illustrere noen av de poengene vi nettopp har vært innom:

Etter en periode med flere oppslag om juks og forskningsskandaler i norsk akademia for noen år tilbake fulgte *Adresseavisen* opp disse sakene med artikkelen «Mye ubevisst juks i forskningen» (Rabås 2006). Artikkelen gir et nokså inngående referat av professor emeritus Ivar Bjørgens refleksjoner over sin egen virksomhet som forsker innenfor faget psykologi. Noe av Bjørgens ærend er å fokusere på hvordan han som vitenskapsmann aldri går forutsetningsløs eller fordomsfri inn i laboratoriet; han har alltid noen forventninger om hva han vil finne, og disse forventningene vil kunne influere på slutningene som trekkes. I den forbindelse er det særlig ett aspekt han legger stor vekt på:

Det er klart jeg kan ikke benytte meg av alle funn jeg gjør. Jeg må velge, og da er det ikke unaturlig at jeg bruker data som verifiserer mine forhåndsantagelser. Jeg fabrikerer ikke data, men velger det som passer meg [...] Jeg gjør det som må til for at resultatene skal bli meningsfulle for meg, sier Bjørgen. (Rabås 2006)

Nettopp slike seleksjonsmekanismer er noen av de premissene Bjørgen ønsker å legge vekt på når han snakker om hvordan resultatene en kommer fram til i en gitt undersøkelse, kan være avhengig av hvem som har foretatt undersøkelsen:

Jeg har sammen med studenter flere ganger prøvd å etterprøve andre forskeres resultater i laboratoriet, uten å få reproduert deres resultater eller finne støtte for deres konklusjoner uansett hvor respektable tidsskrifter de er hentet fra. (Rabås 2006)

Det overordnede målet med dette intervjuet fra vitenskapsmann Bjørgens side var å forsøke å forklare allmennheten hvordan indignasjonen over de ulike forskningsskandalene lett kan skape et «urealistisk glansbilde av hva forskning er» (Rabås 2006). Mens altså overskriften

som ble brukt i *Adresseavisen*, var «Mye ubevisst juks i forskningen». Resultatet lot ikke vente på seg. Allerede dagen etter hadde avisa et stort oppslag med tittelen «Ivar Bjørgen kan bli gransket» (Meland 2006). Det var her lederen ved professorens eget fakultet som uttalte seg:

Jeg kjenner meg overhodet ikke igjen i det han sier. [...] Vi må få rede på om han virkelig mener det som fremkommer i avisartikkelen. Vi må få avklart mer før vi begynner å tenke på hva vi skal gjøre videre. [...] Jeg både håper og tror han ikke har rett. (Meland 2006)

Dette eksemplet demonstrerer til fulle hvordan forestillingene om vitenskap som en forutsetningsløs og objektiv aktivitet lever i beste velgående, også innenfor academia selv. Samtidig er altså de seleksjonsmekanismene som representerer stridens kjerne i dette tilfellet, et velkjent tema innenfor moderne vitenskapsteori: «Det er [...] en kendsgerning, at eksperimentet som objektiv procedure er lidt af en fiktion. Enhver dataindsamling i meget bred forstand involverer seleksjonsprosesser, hvor forskeren vælger at se bort fra nogle data, og fæste lid til andre» (Gregersen & Køppe 1985: 18). I den forbindelse refereres det til en nobelprisvinner i fysikk Robert A. Millikan (1868–1953) og de eksperimentene han foretok for å avdekke elektroners elektriske ladning. Som vitenskapshistorikere i ettertid har vist, var det en rekke forskjellige tolkningsmuligheter Millikan sto overfor da han skulle analysere de eksperimentelle dataene. Det var først etter omfattende bearbeiding av og seleksjoner i det empiriske materialet at han var i stand til å identifisere de kvantifiserbare størrelsene han i utgangspunktet var på leting etter.

Forestillingen om vitenskapens absolutte og ukrenkelige objektivitet er altså på flere måter en fiksjon – også innenfor «harde» naturvitenskapelige disipliner som partikkelfysikk. Samtidig er det viktig å understreke hvordan det nettopp er forskningstradisjonene innenfor slike eksakte naturvitenskaper som har skapt grunnlaget for det vi har omtalt som myten om den objektive vitenskap, og som slik har fått lov til å representere forestillingen om vitenskap *generelt* (mer om dette i kap. 4). Erkjennelsen av disse generaliserende mekanismene kommer klart til uttrykk i enkelte nyere oppslagsverker, som for eksempel nettleksikonet *Wikipedia*. Her defineres riktignok fortsatt vitenskap som «[...] en metode for fremskaffelse av objektiv kunnskap». Men artikkeloppslaget har samtidig en innledende «vaskeseddel» med følgende informasjon: «**Snever:** Denne artikkelen er snevrere enn hva tittelen skulle tilsa. Artikkelen er skrevet nesten utelukkende fra et matnat [i.e. matematisk-naturvitenskapelig]-perspektiv.»

La oss derfor helt avslutningsvis i dette kapitlet komme med en forsøksvis definisjon av vitenskapsbegrepet som *ikke* lider av denne faglige begrensningen, men som tvert imot er generell nok til å kunne inkludere både humanvitenskapelige og naturvitenskapelige perspektiver:

[...] videnskapen søker at *forstå* fænomenerne, ikke blot *beskrive* dem. Al videnskap sigter mod at begribe sin genstand på en måde, som er mere dybtgående end dagligdags erkendelse af det samme virkelighedsområde. Videnskapen ønsker ikke blot at beskrive sin genstand, men at nå en dybere indsigt. Typisk har denne indsigt form af svar på spørgsmålet 'hvorfor'. (Collin & Køppe 1995: 24)

Denne definisjonen utmerker seg også ved at den ikke traderer videre forestillingen om vitenskap som en objektiv, nøytral og forutsetningsløs aktivitet. I tillegg er den så vidt spesifikk i sin omtale av hva som særkjenner vitenskapelige arbeidsmåter, at grenseoppgangen til alle andre former for menneskelig virksomhet ikke blir fullstendig utvasket.

Kapittel 3: En rask og selektiv odysse gjennom vitenskapens historie

I det følgende skal vi se nærmere på hvordan en del sentrale vitenskapsteoretiske spørsmål er blitt håndtert opp gjennom vitenskapshistorien. Utgangspunktet for vitenskapen som samfunnsinstitusjon må vi tilbake til antikken for å finne, der det ble lagt et fundament som skulle få sterke teoretiske føringer helt opp mot vår egen tid. Nettopp dette faktumet legitimerer at vi trekker så lange historiske linjer som vi faktisk gjør. Særlig vil et slikt historisk perspektiv være viktig for å få synliggjort to essensielle temaer i vår sammenheng: For det første hvordan forestillingene om den «sanne» vitenskap har oppstått og blitt videreutviklet, og for det andre hvordan en opp gjennom vitenskapens historie har betraktet forskningsobjekter som har befunnet seg innenfor en henholdsvis naturvitenskapelig eller humanvitenskapelig sfære. Disse to temaene vil gå som to parallelle røde tråder i den videre framstillingen, en framstilling som nødvendigvis vil måtte bli summarisk, men forhåpentligvis tilstrekkelig fokusert for vårt formål.

Det klassiske vitenskapssystemet

En betingelse for systematisk kunnskapsproduksjon er tilstedeværelsen av etablerte skriftsystem. Dette var en forutsetning som var til stede i flere kulturområder lenge før vår tidsregning. Innenfor den vestlige kulturkrets er det likevel det antikke Hellas som gjerne blir trukket fram som selve arnestedet for vitenskapelig aktivitet i en slik systematisk forstand. Denne posisjonen blir som regel satt i sammenheng med at det nettopp her – i en gitt historisk fase – gikk for seg en fundamental endring i selve måten å forholde seg til kunnskap på. I stedet for å betrakte kunnskap som noe med en gitt nytteverdi, noe som kunne tjene et eller annet praktisk formål, begynte en gradvis å tillegge kunnskapen en form for *egenverdi*:

Den greske betegnelsen for den allsidige dannelse av mennesket – *paideia* – ble senere oversatt til latin (av Cicero) som *humanitas*. Her finner vi en av røttene til ideologien at de humanistiske disiplinene – og andre vitenskaper – kan spille en særlig rolle i dannelsen av mennesket, i humaniseringen av vår dyreart. (Nordenstam 1987: 39)

Denne gjennomgripende holdningsendringen var noe som vokste langsomt fram i de greske bystatene i en periode fra omkring 500 før vår tidsregning. Et av de aspektene som skulle

bli særlig viktige i denne nye måten å forholde seg til kunnskap om verden på, var utviklingen av mer distinkte skiller mellom det grekerne omtalte som *mythos* (fortelling) og *logos* (fornuft, tanke, lære, visdom). Slik *mythos* tradisjonelt hadde blitt betraktet i det antikke Hellas, fungerte disse religiøse mytene og fortellingene som lærestykker om hvordan verden må forstås som et samspill mellom guder og mennesker, og der menneskenes skjebne er styrt av gudene. Gjennom at *logos* nå gradvis ble det perspektivet som avløste disse mytiske betraktningene, framsto dermed verden på en bokstavelig talt mer begripelig måte:

[V]erden oppfattes som noe som kan gripes av den menneskelige fornuft uten appell til høyere instanser. Her finner vi et grunnleggende innslag i den vitenskapelige holdning til verden: verden har en forståelig struktur. Dette er en helt grunnleggende antakelse som nødvendigvis må inngå i ethvert vitenskapelig paradigme. Det dreier seg om et innslag som er konstitutivt for den vitenskapelige holdning overhodet. (Nordenstam 1987: 40)

Denne kunnskapsbaserte tilnærmingen til ulike fenomener i verden blir gjerne omtalt som en overgang fra mytologi til naturfilosofi, der Thales fra Milet i Lilleasia (fra 600-tallet fvt.) ofte framheves som den første «ordentlige» filosof og vitenskapsmann. Han var iallfall en foregangsmann med hensyn til det å ha en vitenskapelig tilnærming til verden omkring seg. Han søker og foreslår naturlige forklaringer på ulike naturfenomener, uten å henvise til mytiske krefter eller vesener.

Det er likevel først med de filosofiske arbeidene til Platon (428/427–348/347 fvt.) og Aristoteles (384–322 fvt.) at selve gjennombruddet for en fullt utviklet vitenskapelig tilnæringsmåte blir sagt å ha funnet sted. I det følgende kommer vi til å omtale de to filosofene – den første læreren til den andre – under ett, til tross for de mange, dels uforenlige og svært mye omtalte motsetningene mellom dem (jf. for eksempel Stigen 1983a). I mange henseender er det like fullt åpenbare likheter mellom Platon og Aristoteles, og framfor alt er dette fellesskapet innlysende på det vitenskapsfilosofiske området. Nettopp dette er bakgrunnen for termen *det platonisk-aristoteliske vitenskapsidealet*, som er utviklet med basis i det som kan sies å være samlende og tilnærmet felles i Platons og Aristoteles' forestillinger om vitenskap (jf. Nordenstam 1987; Wedberg 1958). Det sentrale i vår sammenheng er den betydningen disse forestillingene fikk for den allmenne vitenskapshistorien. Faktum er at flere av de grunnleggende premissene i det platonisk-aristoteliske vitenskapsidealet ble stående som autoritative helt fra denne perioden på 3–400-tallet fvt. og fram til utpå 1600-tallet; det vil si i nesten to tusen år.

Det som mer enn noe annet framstår som essensielt ved den platonsk-aristoteliske vitenskapsfilosofien, er læren om hvordan verden har en gitt struktur, og at denne strukturen er evig og uforanderlig. Riktignok er ulike sansbare, empiriske fenomener i verden foranderlige, men det er likevel kunnskapen om de uforanderlige *ideene* om disse fenomenene (Platon), eller deres grunnleggende *form* (Aristoteles), som representerer den sanne og egentlige vitenskap. Ifølge slike idealer vil nødvendigvis læren om enkelte fenomener i verden utmerke seg som mer ideelle og prominente forskningsobjekter enn andre. Det var særlig matematikken – og da framfor alt geometri og aritmetikk³ – som ble betraktet som eksempler på den optimale vitenskap innenfor dette kunnskapssynet. Geometriske og aritmetiske størrelser representerer nettopp konstante fenomener, og er slik sett velegnet for studier av tingenes evige og uforanderlige *natur, vesen* eller *essens*.

Tre basale premisser blir gjerne trukket fram som karakteristiske for vitenskaper som blir praktisert etter de platonsk-aristoteliske idealene (jf. Nordenstam 1987: 50): For det første skal vitenskapens objekter så langt som mulig være *evige* og *uforanderlige*. For det andre skal vitenskapelige utsagn være *aprioriske*; det vil si at de skal være uavhengige av sanseerfaringene og slik sett framstå som nødvendigvis sanne. Og for det tredje skal vitenskapelig argumentasjon helst ha en *aksiomatisk* struktur, noe som i praksis henger sammen med det foregående punktet: Aksiomer er utsagn eller påstander som kan aksepteres uten bevis, ettersom de betraktes som selvinnløsende eller selvforklarende.

Denne typen teoretiske krav er nettopp noe som vil kunne oppfylles innenfor et fagområde som geometri – en vitenskap som har som mål å utsi noe allmenngyldig om ulike fysiske figurer som for eksempel trekkanter, firkanter og sirkler. Karakteristisk nok var det da også innenfor dette fagfeltet at det i antikken ble utarbeidet en lærebok som har vært i bruk innenfor skolesystemet helt opp mot vår tid – *Elementer*, skrevet av den greske matematikeren Euklid på 300-tallet fvt. (jf. Stigen 1983a: 180 ff.; Nordenstam 1987: 50–51). Her innføres en rekke definisjoner av grunnleggende begreper, som eksempelvis at «en linje er lengde uten bredde» eller «et punkt er noe som ikke har deler». Med utgangspunkt i ulike postulater og aksiomatiske utsagn utleder Euklid flere geometriske læresetninger, eller teoremer, som altså har blitt betraktet som mønstergyldige i over to tusen år.

Det som likevel framstår som særlig vesentlig i vår sammenheng, er hvordan disse vitenskapelige idealene ikke bare var begrenset til matematiske eller generelt

³ Geometri (gresk *jordmåling*) har å gjøre med det å måle og beregne flater og utstrekning på ulike fysiske former og figurer, mens aritmetikk er læren om talls egenskaper, samt ulike metoder for regning med tall.

naturvitenskapelige forskningsområder. Tvert imot ble de betraktet som allmenngyldige. *All* vitenskapelig tenkning skulle – så langt det var mulig – foregå i samsvar med slike prinsipper, også på det humanvitenskapelige området. Den overordnede vitenskapelige motivasjonen var som nevnt å forsøke å avdekke det evige og uforanderlige ved et gitt fenomen, altså det som ble oppfattet som fenomenets vesen, natur eller essens. Innenfor disse rammene ble dermed også menneskelige handlinger og produkter underlagt de samme idealene. Mennesket ble slik sett betraktet som en *ahistorisk* størrelse, en størrelse som var gitt en gang for alle og som ikke forandret seg over tid. Både menneskesynet og historiesynet innenfor denne vitenskapelige tilnæringsmåten var følgelig grunnleggende statisk, noe som ble avgjørende for den vitenskapelig praksisen innenfor det humanistiske feltet:

Selve kjernen i det vitenskapelige arbeidet på humanioraområdet ble dermed å komme fram til aprioriske sannheter om menneskets vesen, kunstens vesen, musikkens vesen og så videre. Alt det andre som også måtte gjøres framstår i dette perspektiv som nødvendige skritt mot det egentlige mål som er innsikt i tingenes uforanderlige natur. (Nordenstam 1987: 53)

Det er med andre ord et i ytterste forstand *essensialistisk* grunnsyn som her kommer til uttrykk: Alle ting og fenomener i verden har en genuin og opprinnelig essens, og vitenskapens overordnede oppgave er å avdekke den sanne og egentlige natur som slik karakteriserer ethvert fenomen.

Denne vesenstenkningen skulle komme til å bli det rådende vitenskapelige idealet i mange århundrer framover – fra antikken, gjennom hele middelalderen og renessansen og fram til utpå 1600-tallet. Utover i dette århundret inntraff det imidlertid flere skjellsettende begivenheter på det vitenskapelige området, begivenheter som gjerne blir sagt å betegne et fundamentalt brudd med det platonsk-aristoteliske vitenskapsidealet. Overgangen til et nytt vitenskapelig verdensbilde, med nye vitenskapelige tilnæringsmåter, gikk først for seg på det naturvitenskapelige området, mens det ikke var før mot slutten av 1700-tallet og utover på 1800-tallet at det kom et tilsvarende brudd med de klassiske vitenskapsidealene innenfor humanistiske fag. Det følgende delkapitlet vil omhandle begge disse vitenskapelige omveltningene, der den ene ikke kan sees uavhengig av den andre.

Det moderne vitenskapssystemet innenfor naturvitenskapen

Fra tidlig på 1600-tallet og fram gjennom hele århundret utkom det en rekke nyskapende verker på ulike naturvitenskapelige fagområder – blant annet innenfor astronomi, fysikk, biologi og matematikk. Disse verkene, representert ved navn som for eksempel Johannes Kepler (1571–1630), Galileo Galilei (1564–1642), René Descartes (1596–1650) og Isaac Newton (1642–1727),⁴ skulle bli grunnpilarer i det som både i samtida og i ettertida har blitt betraktet som en vitenskapelig revolusjon og selve inngangen til moderne vitenskap. En av forutsetningene for denne gjennomgripende endringen blir gjerne sagt å være overgangen fra et geosentrisk til et heliosentrisk verdensbilde. Det vil si den erkjennelsen som tilskrives Nicolaus Kopernikus (1473–1543) og som sier at det er sola, ikke jorda, som er sentrum i vårt univers. Det var i realiteten et helt nytt bilde av den fysiske verden disse vitenskapsmennene ga, et bilde som kastet nytt og avgjørende lys over hvilke prinsipper og lover som gjelder i naturen. Og ikke minst relevant i vår sammenheng: Det ble samtidig etablert noen til dels helt nye vitenskapelige tilnæringsmåter til studiet av denne naturen.

Det verdensbildet som slik gradvis ble utviklet utover på 1600-tallet, var først og fremst en lære om faste legemers bevegelse og hvilke mekaniske prinsipper som styrer disse bevegelsene. Denne nyetablerte naturfilosofien avspeiler en grunnleggende mekanistisk naturoppfatning og blir ofte omtalt som *det mekanistiske verdensbildet* (se f.eks. Stigen 1983b: 433). I det følgende vil vi kort gjøre rede for noen av pilarene i dette mekanistiske grunnsynet, samtidig som vi skal se litt nærmere på hvordan den nye verdensanskuelsen nedfeller seg i vitenskapelig praksis.

Et av de fundamentalt nye aspektene ved denne naturoppfatningen er hvordan det stofflige får en særskilt betydning, altså det konkrete fysiske eller materielle. Innenfor den platonsk-aristoteliske tilnærmingen var det, som vi husker, tingenes idé eller form som ble betraktet som den primære egenskapen. Med det nye verdensbildet blir imidlertid det materielle oppfattet som noe selvstendig og substansielt, og framstår som det mest betydningsfulle – det vil si den primære egenskapen. I henhold til det mekanistiske grunnsynet vil slike primære egenskaper utelukkende være *kvantitative*; det vil si at det er egenskaper som er målbare i størrelse, mengde, omfang, antall. Virkeligheten er følgelig noe som kan uttrykkes matematisk. Eksakt hvilken status det matematiske blir tillagt, er

⁴ Vi snakker her om verker som *Astronomia Nova* [‘Den nye astronomien’] (Kepler 1609), *Dialogo sopra i due massimi sistemi* (Galilei 1632, norsk utgave: *Dialog over de to store verdenssystemer – det ptolemeiske og det kopernikanske* (2009)), *La géométrie* [‘Geometrien’] (Descartes 1637) og ikke minst det verket som mer enn noe annet skulle bli paradigmatisk: *Philosophiae Naturalis Principia Mathematica* [‘Naturfilosofiens matematiske prinsipper’] (Newton 1687).

likevel noe varierende hos de ulike vitenskapsmennene. For enkelte er imidlertid matematikken ikke bare et vitenskapelig hjelpemiddel, men den representerer selve strukturen og logikken i naturen: «Kepler og Galilei oppfatter matematikken ikke bare som et redskap til å formulere naturlovene i. De er overbevist om at virkelighetens struktur og de vesentlige trekk i den ytre verden er av matematisk karakter.» (Stigen 1983b: 464)

Et siste aspekt som må framheves ved det mekanistiske verdensbildet, er forestillingen om det *universelle*. Et gitt stoff er det samme overalt, og prinsippene for hvordan dette stoffet oppfører seg – altså naturlovene – er følgelig allmenngyldige: «Det nye syn på naturen [...] ga som resultat at alle ting i universet er behersket av de samme lover, og at tingene derfor må ha de samme fundamentale egenskaper. Verden fungerer som en stor maskin, og lovene for hvordan denne maskin virker, kan uttrykkes matematisk.» (Stigen 1983b: 347) Nettopp det faktum at disse lovene er universelle, slik som for eksempel tyngdeloven og gravitasjonsloven, gjør det mulig å forutsi gitte fenomener langt inn i framtida. De vil skje nærmest ved nødvendighet, og kan slik sett predestineres.

Dette leder oss uvilkårlig over til den vitenskapelige praksisen: Hvilke implikasjoner og føringer for måten å bedrive vitenskap på fikk alle disse nye erkjennelsene? Bruddet med det klassiske platonsk-aristoteliske vitenskapsidealet var nemlig åpenbart på flere områder. Det var imidlertid én dimensjon som ble videreført fra de antikke vitenskapsidealene og inn i den moderne naturvitenskapelige tilnærmingen, nemlig det grunnleggende kravet om at vitenskapen skal befatte seg med de evige og uforanderlige størrelsene i verden. Denne føringen viser den sterke kontinuiteten fra Platons og Aristoteles' forestillinger om den ideelle vitenskap og fram til det vitenskapssystemet som vokste fram om lag to tusen år seinere.

På andre sentrale områder er likevel kontrastene til de antikke idealene helt eksplisitte. Det gjelder for det første selve måten å betrakte disse evige og uforanderlige størrelsene på. Der en i antikken hadde forestilt seg det uforanderlige og essensielle bak alle observerbare fenomener som noe kvalitativt, framstår disse verdiene nå i det moderne systemet som kvantitative størrelser. Det er nettopp det at verdiene på ulikt vis kan måles, som representerer noe av det fundamentalt nye med denne vitenskapelige tilnærmingen. Og disse målene, uttrykt ved hjelp av matematiske formler, er altså det som gir den uttømmende, formaliserte og allmenngyldige beskrivelsen av et gitt fenomen.

Den andre avgjørende kontrasten til det klassiske vitenskapsidealet vi vil trekke fram her, gjelder kravet om det aprioriske (jf. delkapitlet ovenfor). Innenfor rammene av den nye

naturvitenskapen er det ikke lenger tilstrekkelig å formulere vitenskapelige utsagn som framstår som nødvendig sanne, uten støtte av konkrete sanseerfaringer. Tvert imot, vitenskapelige utsagn skal nå kunne utprøves og eventuelt dokumenteres ved hjelp av empiriske belegg. Teorier og hypoteser må altså kunne etterprøves gjennom sanseerfaringer. Antikkens krav om det aprioriske blir slik erstattet av et krav om empirisk prøvbarhet. Dette, i tillegg til fordringen om det kvantifiserbare, representerer det fundamentalt nye i den naturvitenskapen som nå blir etablert.

Det moderne vitenskapssystemet innenfor humanvitenskapen

Hvordan foregikk så bruddet med de klassiske vitenskapsidealene på det humanistiske området? Var det for eksempel mulig for forskere innenfor humaniora å adoptere de tilnærmet samme vitenskapelige kravene som nå var blitt konstituerende for de nye naturvitenskapene? Skulle med andre ord de som forsker på det menneskeskapte, også ha som ambisjon å finne fram til universelle og uforanderlige størrelser? Som vi skal se grundigere på seinere (jf. særlig kap. 4), kom det til dels svært divergerende svar på disse spørsmålene – svar som peker i to fundamentalt forskjellige retninger: Ifølge den ene vitenskapsfilosofiske fløyen var det nettopp parallellføringen med naturvitenskapen som kunne bidra til å modernisere de humanistiske fagene på en vitenskapelig forsvarlig måte. Mens ifølge den andre fløyen representerer de humanistiske fagområdene noe vesensforskjellig fra de naturvitenskapelige fagene, og av den grunn er det andre vitenskapelige idealer og tilnæringsmåter enn de naturvitenskapelige som her bør være de gyldige.

Dette er en vitenskapsfilosofisk motsetning som i stor grad har preget vitenskapshistorien de siste par århundrene, og den vil altså fungere som et gjennomgangstema i vår framstilling i det følgende. Her vil vi imidlertid i første omgang se litt nærmere på hvordan oppgjøret med det klassiske platonsk-aristoteliske idealet gikk for seg på områder som er mer eller mindre irrelevante innenfor naturvitenskapen. Det gjaldt først og fremst to sentrale dimensjoner som var intimt forbundet med vesenstenkningen innenfor det antikke vitenskapsidealet – nemlig det statiske *historiesynet* og det statiske *menneskesynet*.

Det som grunnleggende sett skulle representere det nye ved den humanvitenskapen som nå vokste fram, var nettopp bruddet med et slikt statisk – og dermed essensialistisk – syn. Denne nye dynamiske, og altså ikke-essensialistiske, tilnærmingen fikk først sitt

virkelige gjennombrudd på overgangen mellom 1700- og 1800-tallet. Det var likevel enkelte foregangsmenn som foregrep disse innsiktene, og som slik sto fram som forut for sin tid. Én av disse som det er verdt å se litt nærmere på her, er den italienske historie- og kulturfilosofen Giambattista Vico (1668–1744). Med sitt hovedverk *Den nye vitenskapen* (1725⁵) blir han ofte regnet som den første som tilskriver kulturvitenskapene en egen verdi og status. Det var framfor alt i tilknytning til det såkalte *verum factum*-prinsippet at Vico kom med sine viktigste vitenskapsfilosofiske bidrag (se f.eks. Gilje 1996: 13 ff.). Grunnideen bak dette prinsippet er at vi mennesker bare kan ha sikker kunnskap om den virkeligheten vi selv har skapt. Naturen, på sin side, er ikke menneskeskapt, men ifølge Vico gudeskapt. Dermed kan ikke mennesket virkelig forstå naturen; vi kan ikke oppnå noen full erkjennelse av hvorfor naturen oppfører seg slik den gjør. Følgelig må mennesket betrakte naturen utenfra – fra et tilskuerperspektiv. Det sosiale og kulturelle, derimot, har mennesket selv skapt og kan dermed også betrakte det fra innsiden – fra et deltakerperspektiv. Distinksjonen naturvitenskap–humanvitenskap er slik sett ikke bare et spørsmål om ulike metodiske tilnærminger. Dette dreier seg dypest sett om forholdet mellom subjekt og objekt innenfor de to formene for vitenskap, altså om forholdet mellom forskeren og selve forskningsobjektet.

Vico var også grunnleggende kritisk til den konvensjonelle antakelsen om at mennesket skulle være en historisk sett statisk størrelse. Tvert imot er han av den oppfatning at menneskenaturen er foranderlig, på liknende måte som historien er foranderlig. En av de sentrale vitenskapsteoretiske refleksjonene hans dreier seg om hvordan en best kan forstå fortida. Hvilken metodisk tilnærming skal sette oss i stand til virkelig å forstå tidligere historiske epoker? Vicos svar er at veien til en slik forståelse først og fremst må gå gjennom språket – altså det språket som menneskene i den aktuelle kulturen i den aktuelle perioden brukte. Gjennom ulike typer fortolkning av de tekstene som er overlevert, kan en slik forsøke å forstå fortidas mennesker på deres egne premisser. Det historiske tolkningsarbeidet må derfor være «sympatiserende, innfølende og forstående» (Gilje 1996: 18, i forordet til den norske oversettelsen av Vico). Dette ble nå for første gang lansert som et humanistisk «forskningsprogram», og Vico var den som formulerte det.

⁵ Den første versjonen av dette verket kom i 1725 (*Principi di Scienza Nuova d'interno alla comune natura delle nazioni*), men i en sterkt redusert utgave i forhold til opprinnelig manus. Først i 1744, like etter Vicos død, kom den versjonen som i dag betraktes som den autoritative og som gjerne er utgangspunktet for moderne oversettelser (for eksempel den norske utgaven fra 1996, oversatt av Tommy Watz).

Disse ideene fikk imidlertid ikke noe gjennomslag i europeisk åndsliv før om lag et halvt århundre seinere – mot slutten av 1700-tallet. En sentral ideolog og nøkkelperson her blir Johan Gottfried Herder (1744–1803), som langt på vei gir uttrykk for liknende ideer som Vico (jf. f.eks. Nordenstam 1987: 77 ff.). Forskjellen er bare at på Herders tid lå det generelle intellektuelle og politiske klimaet til rette for at denne typen forestillinger skulle få gjennomslag (jf. termen «the climate of opinion» i kap. 1 og kap. 5).

Også i Herders filosofi utgjør språket en grunnpilar: Det er språket som mer enn noe annet fenomen representerer det unikt menneskelige, og som slik gjør mennesket til noe som skiller seg fra alle andre skapninger. Men språket er også i høyeste grad et historisk fenomen, et fenomen som gir uttrykk for en gitt kultur eller et folkeslags særskilte karakter og «ånd» (jf. Herders uttrykk *Volksgeist*). Dette sterkt relativistiske menneske- og kultursynet står i skarp kontrast til antikkens grunnleggende statiske syn. Når denne dynamiske tilnærmingen til det menneskeskapte får sitt vitenskapelige gjennomslag nettopp fra slutten av 1700-tallet av, og ikke minst videre utover på 1800-tallet, må det primært sees på bakgrunn av to store filosofiske og ideologiske strømninger – nemlig *historismen* og *nasjonalromantikken*. Begge disse tankesettene vil bli trukket mer eksplisitt inn i det språkvitenskapelige i del II. I denne omgang vil vi likevel gi en kort og prinsipiell orientering om historismen og dens posisjon som en særskilt humanvitenskapelig tradisjon.

Historismen blir ofte framstilt som en fundamentalt ny tenkemåte, en tenkemåte som i realiteten innebar en vitenskapelig revolusjon, og som slik sett ble like gjennomgripende for humanvitenskapene som det mekanikken hadde vært for naturvitenskapene et par århundre tidligere (se f.eks. Jensen 1995). Historisme i denne forstand refererer da til en felles og overordnet tendens i europeisk åndsliv utover på 1800-tallet, oppstått som en tverrfaglig humanvitenskapelig forskningstradisjon og med tyngdepunkt i det tyskspråklige kulturområdet. I stedet for at verden blir oppfattet som et permanent og ordnet system, blir nå alle begivenheter og forhold i verden betraktet som elementer i ulike *dynamiske* forløp. For å forstå mennesker og deres handlinger må de følgelig settes inn i en historisk sammenheng, der opprinnelse og utvikling blir sentrale analytiske grep. Å tenke og argumentere historisk ble slik en dominerende trend i 1800-tallets Europa. Det ble den vanlige og etter hvert helt umarkerte tilnærmingsmåten innenfor de aller fleste human- og samfunnsvitenskaper, på liknende måte som det ble normen innenfor samtidas politiske og kulturelle debatt.

Historismen innebar dermed i praksis, både vitenskapsteoretisk og metodisk, en avvikling av antikkens statiske menneske- og historiesyn. Og særlig viktig i vår sammenheng: Med historiseringen av mennesket og menneskets kulturelle ytringer var grunnlaget lagt for det som gjerne blir betraktet som moderne humanvitenskap, innenfor fagområder som omhandler eksempelvis språk, litteratur og andre kunstarter.

Innenfor dette nyetablerte humanvitenskapelige perspektivet eksisterte det imidlertid fra første stund et indre vitenskapsteoretisk skisma, et skisma som kom til uttrykk som en motsetning mellom to konkurrerende forskningsstrategier. Ifølge den ene strategien er det et overordnet mål innenfor humanvitenskapene, på samme måten som innenfor naturvitenskapene, å forsøke å avdekke lovmessigheter – altså å lete etter det allmenne, det universelle. Mens ifølge den andre strategien er humanvitenskapens oppgave å fortolke enkeltstående hendelser og objekter – det vil si å beskrive og forstå det individuelle og egenartede. Denne motsetningen refereres gjerne til med termene *nomotetisk* (gresk *nomos*, lov) versus *idiografisk* (gresk *idios*, særegen). Spenningen mellom disse to tilnæringsmåtene ser en klart konturene av allerede hos Vico, som har et genuint ønske om å tolke det historisk sett særegne og enestående, samtidig som han har en uttalt ambisjon om å avdekke allmenne utviklingslover (jf. Gilje 1996: 18). Denne indre spenningen er likevel særlig framtrødende i Johan Gottfried Herders historiefilosofiske program. På én side ønsker Herder å betone det særegne og individuelle ved en gitt kultur i en gitt historisk epoke; på den annen side har han en ambisjon om å innordne alt dette i en allmenn utviklingshistorie, der historievitenskapen skal framstå som en like «streng» disiplin som fysikken (se f.eks. Nordenstam 1987: 78–81).

Dermed er vi altså igjen tilbake til den vitenskapsfilosofiske motsetningen vi har tangert tidligere, og som i så stor grad har preget vitenskapshistorien de siste par århundrene: Er det fra naturvitenskapen at de humanistiske fagene skal hente sine vitenskapelige idealer, eller representerer humanvitenskapen noe som er så vesensforskjellig fra naturvitenskapen at den også må etablere sine egne vitenskapelige standarder? I det neste kapitlet forfølger vi disse spørsmålene et stykke videre, og viser hvordan kampen omkring disse motstående posisjonene har kommet til uttrykk i den generelle vitenskapshistorien.

Kapittel 4: Naturvitenskap versus humanvitenskap

Innledende betraktninger

Gjennom hele den moderne humanvitenskapens historie har det foregått til dels intense debatter knyttet til ulike vitenskapsteoretiske grunnlagsproblemer innenfor humaniora. Det har dreid seg om hvilke grunnleggende tema de humanistiske fagene skal befatte seg med, og det har framfor alt dreid seg om hvilke teoretiske og metodologiske tilnærminger en skal ha til disse temaene. Ved ulike tidspunkt opp gjennom denne 200 år lange historien har det også blitt stilt spørsmål ved humanioras generelle legitimitet, ikke sjelden på en slik måte at debatten blir tolket som uttrykk for en mer eller mindre vedvarende grunnlagskrise innenfor humanistiske fag (jf. f.eks. Kristensen & Schmidt 1995; Tranøy 1983; Jordheim & Rem 2014).

Et overordnet spørsmål som kontinuerlig har blitt aktualisert og debattert, har nettopp omhandlet relasjonen mellom naturvitenskapene på én side og humanvitenskapene på den andre, og ikke minst spørsmålet om hvorvidt den ene skal være mønstergivende for den andre:

Since natural science was already established on the intellectual stage, and the humanistic studies with a scientific claim were newcomers, it was but natural that one of the chief issues of nineteenth-century methodology and philosophy of science concerned the relationship between these two branches of empirical inquiry. (Von Wright 1971: 3)

I framstillingen nedenfor vil linjene i denne komplekse og temmelig teoritunge vitenskapshistorien bli tegnet med grov penn. Slik vil med nødvendighet de mer sofistikerte motsetningene og nyansene bli fraværende, samtidig som de sentrale konturene og posisjonene forhåpentligvis kommer klarere fram.

De to hovedposisjonene som framstillingen i det følgende er strukturert omkring, vil i første omgang bli omtalt ved hjelp av et motsetningspar som det ofte opereres med innenfor generell vitenskapsteori, nemlig *positivisme* versus *hermeneutikk* (jf. f.eks. klassikeren von Wright 1971). Det som framfor alt karakteriserer en positivistisk grunnholdning, er forestillingen om at naturvitenskapene er normdannende også for humanistiske fag – med andre ord det som gjerne omtales som et *enhetsvitenskapelig* ideal. Mens derimot en hermeneutisk tilnærming nærmest i seg selv er en understreking av humanvitenskapens vesensforskjell fra naturvitenskapen, og slik sett framstår som en demonstrasjon av et grunnleggende *dualistisk* vitenskapssyn. Begge disse tilnæringsmåtene kommer i varierende innpakning til uttrykk opp gjennom vitenskapshistorien, ofte i form av direkte

konfrontasjoner og intense akademiske kontroverser. Her vil vi imidlertid omtale de to grunnposisjonene separat, men samtidig på en slik måte at det dualistiske vitenskapssynet framstår som et slags tilsvar på de enhetsvitenskapelige fordringene. I forlengelse av denne tematikken vil vi som en siste bolk i dette kapitlet se litt nærmere på motsetningen mellom det kvantitative og det kvalitative i et vitenskapsteoretisk perspektiv. Dette er en motsetning som også vil bli berørt i seinere kapitler, og da mer direkte tilknyttet språkvitenskapelige problemstillinger.

Det enhetsvitenskapelige idealet. Positivismen

I vitenskapsteoretiske debatter de siste tiårene vil en kunne observere at termen *positivisme* har hatt en tendens til å bli brukt med et negativt og klart ufordelaktig betydningsinnhold, ja, til tider som et regulært skjellsord (se f.eks. Flor 1995: 56). De færreste vitenskapsfolk i vår tid vil nok åpent erklære seg som positivister. At de av andre til tider kan bli anklaget for å være positivister, er en annen sak. I slike sammenhenger er det likevel påtakelig hvordan positivismebegrepet har en tendens til å bli brukt på en svært diffus måte – ofte bare som en uspesifisert vitenskapelig karakteristikk av noe avsenderen selv tar avstand fra.

I det følgende vil vi gi en forsøksvis mer presis omtale av positivismen, slik den har fungert som en idéhistorisk og vitenskapsteoretisk retning i om lag to hundre år. Det er likevel viktig å understreke at dette vil bli en framheving av positivisme i «optimal» forstand, som en «totalpakke». I faktisk og praktisk forskningsarbeid – for eksempel i den vitenskapelige mentaliteten til den enkelte forsker – vil ikke nødvendigvis *alle* disse karaktertrekkene være til stede. Positivismen som offisiell ideologi har riktignok, som antydnet ovenfor, vært på vikende front nå i flere tiår. Den er like fullt en høyst levende tankeretning, om enn i teoretisk sett mer eller mindre utvannete varianter; eller – som den danske filosofen Hans Fink (1990: 18) formulerer det – som en «rygmarvsfilosofi hos mange videnskabsfolk og filosofer».

Det er vanlig å si at positivismen vokste fram som filosofi utover på 1800-tallet. Samtidig er det viktig å påpeke at mye av idégrunnlaget allerede var lagt i opplysningstida, ikke minst gjennom britiske empirister som David Hume (1711–1776) og John Stuart Mill (1806–1873). Et av de fundamentale karaktertrekkene ved positivismen som vitenskapelig tilnæringsmåte er hvordan den nettopp framhever det *empiriske* som grunnlag for all erkjennelse. Det er altså kun på basis av sanseerfaringer og empirisk observasjon at en kan foreta vitenskapelige analyser, ifølge positivistiske idealer. Det er den franske

vitenskapsmannen Auguste Comte (1798–1857) som gjerne blir regnet som selve grunnleggeren av positivismen som vitenskapsteoretisk retning; jf. hans hovedverker *Cours de philosophie positive* (1830–42) og *Système de politique positive* (1851–54). Comtes tankebygning omhandler riktignok ikke bare teorier om den ideelle vitenskap, men er i realiteten en innføring i en samfunnsmessig utviklingsfilosofi – og i siste instans det han betraktet som en positivistisk religion (se f.eks. Flor 1995: 57 ff.). Hovedtesen i Comtes forestillinger om den optimale vitenskap er at all vitenskapelig erkjennelse skal være begrenset til det «positive»; et begrep han definerer som det *virkelige*, det *nyttige*, det *sikre* og *utvilsomme*, det *nøyaktig bestemte*. Med utgangspunkt i detaljerte beskrivelser og systematisk ordning av slike erfaringsgitte fakta skal forskeren kunne komme fram til prinsipielle utsagn om *lovmessigheter* – noe som i neste omgang kan danne grunnlag for forutsigelser, relatert til så vel den fysiske som den menneskeskapte naturen. Det var for øvrig nettopp med overføringen av dette tankesettet til et samfunnsperspektiv at Comte skulle bli en av grunnleggerne av moderne sosiologi, en vitenskap han også omtalte som «*physique sociale*» – altså en sosial eller samfunnsmessig fysikk.

Det som kan sies å være essensielt ved positivismen slik den framstår som en overordnet vitenskapelig tilnæringsmåte, er den sterke vektleggingen av det objektive – eller «positive», som Comte kaller det. Som tidligere omtalt (kap. 2) innebærer dette nettopp den oppfatningen at empiriske data kan sies å representere det faktiske, reelle, sanne og allmenngyldige, vel å merke hvis de er innhentet på en fordomsfri, upersonlig og upartisk måte. Innenfor en positivistisk overbygning henger denne objektivismen nært sammen med en *naturalistisk* oppfatning av mennesket. Det vil si at det prinsipielt sett ikke er noen forskjell mellom det menneskeskapte på én side og naturverdenen på den andre. Følgelig kan de underlegges de samme vitenskapelige prosedyrer, og disse prosedyrene er i utgangspunktet hentet fra naturvitenskapen; jf. hvordan dette er blitt framlagt av den danske filosofen Hans Fink (1990):

Naturalisering er [...] en reduktiv materialisme eller en reduktiv empirisme, der ud fra elementære data, almene love og et mekanisk årsagsbegreb mener sig i stand til i princippet at forklare alt. [...] Der er én virkelighed, ikke to slags virkelighed, og denne virkelighed er af fysisk karakter eller af en empiristisk forstået fysisk karakter. Derfor er der kun én videnskab. Ikke to eller flere videnskaber og denne videnskab er en slags udvidet fysik. (Fink 1990: 17)

Dette var altså en forestilling som fikk sitt mer offisielle og utbygde uttrykk utover på 1800-tallet. Foregangspersonene for denne vitenskapelige tankegangen var likevel ikke primært

fysikere eller representanter fra de eksakte naturvitenskapene. Forkjemperne var snarere forskere fra ulike humanvitenskapelige fagområder som gjerne ville assosieres med naturvitenskapenes suksesshistorie, og som slik gikk inn for å overføre naturvitenskapelige metoder til kultur- og samfunnsvitenskapene. Naturvitenskapen hadde i økende grad legitimert sin egen autoritet gjennom en rekke skjellsettende oppdagelser fra 1600-tallet og framover, og dette ga dermed ryggdekning for den oppfatningen at også samfunnsmessige og menneskeskapte fenomener burde kunne utforskes på den samme måten.

Slik skulle en positivistisk, eller enhetsvitenskapelig, inspirert ideologi komme til å influere på humanvitenskapene – i realiteten fra tidlig på 1800-tallet og helt fram til i dag. Eksakt på hvilke måter og i hvilken grad denne påvirkningen har funnet sted, foreligger det imidlertid ingen oversikt over. Ikke bare blir positivismetermen generelt tillagt et svært varierende og til tider uspesifisert betydningsinnhold (jf. innledningen i dette delkapitlet), men disse oppfatningene kan også være sterkt sprikende avhengig av så vel fagområde og geografisk område som tidsepoke. I tillegg er det viktig å framheve at det er visse vitenskapelige forestillinger som gjerne forbindes med positivisme, men som likevel ikke nødvendigvis springer ut av en slik overordnet ideologi. For eksempel har merkelappen «positivistisk» ikke sjelden blitt anvendt om forskningstradisjoner som forherliger datainnsamling, men som samtidig er skeptiske overfor teori (se Flor 1995: 70). En slik vitenskapelig tilnærming har i perioder vært framtreddende innenfor flere kulturhistoriske fagtradisjoner. Dette er likevel ingen umiddelbar eller sikker indikator på at de aktuelle fagene dermed har vært drevet etter erklærte positivistiske idealer. Men som vi har vært inne på i det foregående: Positivismen som vitenskapsteoretisk retning har fungert som en sterk inspirasjonskilde i en rekke fagmiljøer i nærmere to århundrer. Og selv om den positivistiske ideologien ikke lenger har noen autoritativ posisjon i moderne vitenskapelige miljøer, iallfall ikke offisielt, er det liten tvil om at betydelige elementer av dette tankegodset helt fram til i dag har framstått som relevante vitenskapelige prinsipper for mange forskere – ofte formulert som krav om «ordentlig vitenskap» eller «vitenskapelighet»:

I hvert fald til og med 1960'erne forblev det et utbredt synspunkt at humaniora kun halvejs var riktig vitenskap, og at dette skyldtes at humanisterne ikke hadde taget naturvitenskapens metoder som forbillede; eller rettere: at humanisterne ikke benyttede 'de vitenskapelige metoder'. For egentlig findes der efter denne tankegang kun én slags vitenskapelige metoder, nemlig dem som med så stor succes er blevet anvendt i naturvitenskaberne. (Kjørup 1996: 85)

Et dualistisk vitenskapssyn. Hermeneutikk

Selv om positivismen, eller generelt inspirasjonen fra naturvitenskapene, i høy grad kom til å prege humaniora utover på 1800-tallet, eksisterte det kontinuerlig motkrefter som hadde ganske andre vitenskapelige idealer for de humanistiske fagene, og som framfor alt ønsket å understreke humanvitenskapenes vesensforskjell fra naturvitenskapene. Særlig artikulerte ble disse strømningene utover på 1880-tallet, da de etter hvert utviklet seg til å framstå som et vitenskapsteoretisk *oppgjør* med positivismen (mer om dette nedenfor). Selve fundamentet for dette oppgjøret må vi likevel atskillig lenger bakover i historien for å finne – nemlig til den filosofiske retningen som gjerne omtales som hermeneutikken.

Begrepet *hermeneutikk* kommer fra gresk (*hermeneuein*) og innebærer direkte oversatt det å tolke, fortolke, utlegge. Hermeneutikken som åndsretning blir derfor gjerne omtalt som læren om hva forståelse er, og hvordan en kan gå fram for å oppnå forståelse (se f.eks. Pahuus 1995: 110 ff.; Krogh et al. 1996: 204 ff.; Lübcke 1993: 184 ff.). Fortolkning blir slik sett den sentrale metodologiske tilnærmingen for å nå fram til forståelse. Selve termen *hermeneutikk* ble tatt i bruk på 1500–1600-tallet, i første omgang som en betegnelse på metodiske overveielser i utlegningen av bestemte autoritative tekster, framfor alt innenfor jus, teologi og klassisk filologi. Å komme fram til den «egentlige» meningen i disse skriftstykkene ble lenge vurdert som analogt med å erkjenne sannheten. Etter hvert ble imidlertid hermeneutikken utvidet til å omfatte fortolkning av alle slags tekster, ikke bare de klassiske autoritative. Og videre utover på 1800-tallet foregikk det en kontinuerlig utvidelse av hvilke typer objekter som kunne underlegges en hermeneutisk analyse. Med filosofen Friedrich Schleiermacher (1768–1834) utvides i første omgang den hermeneutiske virksomheten til å omfatte ikke bare tekstene, men også forfatterne bak tekstene – det vil si deres historie, liv, psykologi. Og med Wilhelm Dilthey (1833–1911) blir hermeneutikk i praksis en metodelære som kan anvendes på alle former for menneskelig aktivitet, inklusive produktene av denne aktiviteten. Mot slutten av 1800-tallet hadde hermeneutikken slik utviklet seg til en generell metodelære som i realiteten var anvendbar innenfor alle humanistiske fag.

De to vesentligste aspektene ved hermeneutikken som vitenskapelig tilnærming er altså *fortolkning* og *mening*. Gjennom en hermeneutisk analyse er ambisjonen å komme fram til meningen bak en gitt historisk bestemt hendelse, en tankegang som hviler på den forutsetningen at menneskelige handlinger nettopp er meningsbestemte snarere enn årsaksbestemte. Det vil si at handlinger i et hermeneutisk perspektiv oppfattes som

intensjonale; de er rettet mot noe og slik sett betyr de noe – både for den som utfører handlingen og for den som blir utsatt for handlingen. For å oppnå den nødvendige forståelse av meningen bak en gitt historisk hendelse er det derfor påkrevd med visse metodologiske grep, for slik å være i stand til å gripe denne meningen. Ulike tilnæringsmåter har her blitt lansert opp gjennom hermeneutikkens historie, men fellesnevneren for dem alle kan sies å være kravet om en eller annen form for *innlevelse*. Forskeren må med andre ord gjennom sin fortolkning forsøke å forstå den historisk bestemte hendelsen på dens egne premisser:

This psychological feature was emphasized by several of the nineteenth-century antipositivist methodologists, perhaps most forcefully by Simmel who thought that understanding as a method characteristic of the humanities is a form of *empathy* (in German *Einfühlung*) or re-creation in the mind of the scholar of the mental atmosphere, the thoughts and feelings and motivations, of the object of his study. (Von Wright 1971: 6)

Fra slutten av 1800-tallet og videre opp mot vår tid har en rekke filosofer og teoretikere debattert og utdypet innholdet i hermeneutikken som teoretisk og metodologisk tilnærming.⁶ Et av de aspektene som særlig har skapt debatt og som langt på vei også har bidratt til etableringen av ulike hermeneutiske skoleretninger, er hvordan en teoretisk sett har valgt å forholde seg til den såkalte *forståelseshorisonen*. Denne termen refererer til de oppfatninger og holdninger som hver enkelt av oss til ethvert tidspunkt har, bevisst eller ubevisst, og som dermed uvilkårlig vil påvirke måten vi betrakter og erkjenner verden omkring oss på. Et av de sentrale temaene innenfor hermeneutisk teori er dermed hvorvidt, eller i hvilken grad, vi er i stand til å reflektere over vår egen forståelseshorison på en eksplisitt og avklart måte. Spørsmålet er om vi i det hele tatt er i stand til å bli bevisst, og i neste omgang frigjøre oss fra, disse tids- og kulturbestemte forutsetningene – forutsetninger som altså uunngåelig vil innvirke på vår egen vitenskapelige tilnærming til et gitt objekt.

Den hermeneutiske tankebygningen representerer, som vi ser, nærmest motstykket til positivismen som vitenskapelig ideologi. Og det var da også nettopp en hermeneutisk basert filosofi som fungerte som hovedpilaren i det vitenskapsteoretiske oppgjøret med positivismen som ble innledet for fullt på slutten av 1800-tallet. Den som mer enn noen kom til å få en viktig posisjon i disse antipositivistiske strømningene, var den tyske filosofen Wilhelm Dilthey (1833–1911). I verket *Einführung in die Geisteswissenschaften* fra 1883 ('Introduksjon til åndsvitenskapene', der begrepet «åndsvitenskap» hos Dilthey er å forstå

⁶ Noen av de mest sentrale navnene her er filosofer som Wilhelm Dilthey (1833–1911), som vi kommer tilbake til nedenfor, Edmund Husserl (1859–1938), Martin Heidegger (1889–1976), Hans-Georg Gadamer (1900–2002) og Jürgen Habermas (f. 1929).

som ensbetydende med humanvitenskap) skisserer han opp hovedtrekkene i det som skulle bli en slags programerklæring for et dualistisk vitenskapssyn: De ulike vitenskaper posisjonerer seg i to store, mer eller mindre avgrensbare områder som begge karakteriseres av at de utgjør et nokså enhetlig territorium, og som dermed best kan utforskes på hver sin måte. Naturvitenskapene studerer på sin side den «sjelløse» naturen, det vil si fenomener som ikke er meningsbærende i seg selv. Dette er fenomener som kan underlegges en type forklaring som fungerer som lovmessigheter; det vil si universelle mekanismer som er uavhengige av tid og sted. På den andre siden har vi humanvitenskapene som omhandler en sosialhistorisk virkelighet, en virkelighet bestående av meningsbærende foretelser og produkter som alle er resultat av menneskelig, intensjonal virksomhet. Denne tids- og stedsbestemte virkeligheten kan ikke forklares ved henvisning til allmenne årsaker eller lover, men må utforskes ved hjelp av ulike forstående, det vil si hermeneutiske, metoder.

Fra og med Wilhelm Dilthey og hans bidrag på 1880-tallet har det i realiteten vært en kontinuerlig debatt og rivalisering innenfor humaniora mellom et dualistisk vitenskapssyn på én side og et enhetsvitenskapelig, positivistisk ideal på den andre. Mange moderne humanistiske fagtradisjoner har blitt formet og utviklet nettopp i denne «kryssilden». I det følgende skal vi se litt nærmere på en sentral metodologisk motsetning som på flere måter kan relateres til dette vitenskapsteoretiske skismaet – nemlig kvantitative versus kvalitative forskningsmetoder. Dette er riktignok et tema som også blir omtalt seinere (jf. del III); i denne omgang vil vi først og fremst forsøke å lokalisere denne motsetningen i det vitenskapsteoretiske landskapet som er tegnet opp i det foregående.

Motsetningen kvantitativ–kvalitativ i et vitenskapsteoretisk perspektiv

I enkelte sammenhenger kan en møte på den oppfatningen at motsetningen mellom det kvantitative og det kvalitative kun er et valg mellom ulike metoder; det er rett og slett en pragmatisk tilpasning til et gitt datamateriale, eller også en konsekvens av den enkelte forskers metodologiske kompetanse (se f.eks. Ringdal 2001: 107). Mer utbredt er nok likevel forestillingen om at dette metodevalget henger sammen med fundamentalt vitenskapsfilosofiske posisjoner, der nettopp motsetningen mellom det positivistiske og det hermeneutiske fungerer som det sentrale omdreiningspunktet. Vår omtale i det følgende er først og fremst ment å skulle fungere som en kortfattet utdyping av denne mer teoretiske posisjonen.

Innledningsvis er det likevel nødvendig med en viss presisering og nyansering av motsetningsparet kvantitativ–kvalitativ. De to termene er for så vidt i seg selv transparente nok, i den forstand at det kvantitative angår egenskaper ved et gitt fenomen som på ett eller annet vis kan telles og måles i form av mengde, grad, frekvens eller utbredelse. Det kvalitative på sin side har å gjøre med arten, beskaffenheten, karakteren, og ikke minst *opplevelsen* av et gitt fenomen, og må dermed heller beskrives med ord enn med formaliserte måle-enheter. Samtidig blir det ofte framhevet hvordan det kvantitative versus det kvalitative ikke representerer noen klar dikotomi, men snarere bør sees som to idealiserte ytterpunkter på en kontinuerlig skala (se f.eks. Grønmo 1982: 94; Madsen 1981: 66). I praksis vil nemlig mange kvalitative studier også ha varierende innslag av kvantifiserende tilnærminger, på liknende måte som kvantitative undersøkelser normalt vil måtte trekke veksler på ulike kvalitative vurderinger. Dermed er det vanskelig, for ikke å si umulig, å komme fram til ett enkelt definerende kriterium for hvorvidt en gitt metodisk framgangsmåte er kvantitativ eller kvalitativ. I en rekke konkrete forskningsprosjekter skjer det da også en eksplisitt forening av de to tilnæringsmåtene, i form av såkalt metode-triangulering – det vil kort sagt si at et gitt fenomen studeres ut fra ulike og komplementære metoder. Når vi her ønsker å lokalisere motsetningen mellom det kvantitative og det kvalitative i et vitenskapsteoretisk terreng, er det derfor nødvendig å betrakte hele denne problematikken i et *idealtypisk* perspektiv. Motsetningen mellom de to tilnæringsmåtene vil derfor i det følgende bli noe forenklet og stilisert, for slik å få fram de vesentligste kontrastene på en mest mulig illustrerende måte.

Et overordnet og sentralt karaktertrekk ved kvantitative metoder er hvordan slike tilnæringsmåter krever en viss *operasjonalisering* av forskningsobjektet. Det vil si at fenomenet som skal studeres, må beskrives og defineres på en så presis måte at det kan underlegges systematiske og strukturerte observasjoner. Disse observasjonene danner så grunnlaget for ulike typer kvantitative målinger, som i neste omgang resulterer i varierende former for statistiske beregninger. En prototypisk kvantitativ tilnærming er å samle opplysninger om mange undersøkelsesenheter, for slik å kunne komme fram til mest mulig allmenne, gjennomsnittlige og statistisk sett representative mønstre. De generaliseringene en slik kommer fram til – for eksempel om sammenhengen mellom sosial klasses tilhørighet og språkbruk i et konkret bysamfunn – kan så i neste omgang fungere som utgangspunkt for kontrollerbare gjentakelser av studien i andre liknende bysamfunn. Empirien i slike kvantitative studier blir normalt samlet inn på en systematisk, formalisert og antatt objektiv

måte, eksempelvis ved hjelp av standardiserte spørreskjemaer. Slik kan en så langt det er mulig, forsøke å sikre at innsamlingen av data foregår under tilnærmet identiske og kontrollerbare betingelser.

Den metodologiske tilnærmingen vi her har skissert, er en beskrivelse av i utgangspunktet naturvitenskapelige forskningsidealer overført til studiet av en sosial virkelighet – i samsvar med positivismens krav til vitenskapelighet: De empiriske dataene samles inn og analyseres på en måte som gjør dem mest mulig egnet til å utsi noe om allmenne eller også universelle tendenser; jf. det som er sagt tidligere om naturvitenskapens ambisjoner om å komme fram til nomotetiske beskrivelser, altså utsagn om lovmessigheter. En kvantitativ forskningstradisjon i mer eller mindre «reindyrket» forstand vil derfor kunne fungere som en realisering av slike idealer.

Kvalitative metoder, derimot, representerer på flere fundamentale måter motsatsen til de idealene vi her har beskrevet (se f.eks. Thagaard 2013). Med en utpreget kvalitativ metode vil det for eksempel ikke være en målsetning å operasjonalisere et gitt studieobjekt slik at det kan studeres i sine «enkelte bestanddeler» mest mulig systematisk og strukturert. Tvert imot vil en i den typiske kvalitative studien være opptatt av å observere studieobjektet i en *kontekst*, der nettopp det å forstå og tolke denne sosiokulturelle konteksten utgjør et vesentlig aspekt ved selve forskningsprosessen. En konstituerende dimensjon ved kvalitative metoder – for eksempel av språklige praksisformer i et konkret bymiljø – er derfor å fortolke de aktuelle språkbrukernes *egne* oppfatninger av og holdninger til den sosiale realiteten som omgir dem. Innsamlingen av data i en slik undersøkelse blir derfor gjerne foretatt i form av intensive feltstudier, ofte omtalt som kasusstudier, der deltakende observasjon og mer eller mindre ustrukturerte dybdeintervju av enkeltindivider utgjør to av de vanligste innsamlingsmetodene. I motsetning til hva som er tilfellet ved en utpreget kvantitativ tilnærming, er det normalt ikke noe mål ved en kvalitativ studie å avdekke det gjennomsnittlige eller det statistisk sett representative. Ambisjonen er snarere å ta utgangspunkt i et strategisk utvalg representanter fra det aktuelle språksamfunnet, og forsøksvis tolke disse individenes språklige praksiser og deres egne opplevelser av det sosiale og språklige fellesskapet de lever i. Og der den utpreget kvantitative studien presenterer sine data i form av ulike statistiske oppsett, vil resultatene fra den kvalitative undersøkelsen gjerne bli uttrykt gjennom *ord* – eller mer presist: gjennom fortolkende utsagn.

Og det er nettopp her at det særskilte ved hermeneutikken som overordnet forskningsmetode aktualiseres – gjennom vektleggingen av det å *forstå* ulike sosiale fenomener. For å komme fram til en slik forståelse er som nevnt innlevelse den primære hermeneutiske tilnæringsmåten; det vil si å forsøke å forstå de sosiale aktørene ut fra deres egne premisser, fra et deltakerperspektiv. I tillegg til deltakerrollen forutsetter imidlertid en kvalitativ, hermeneutisk tilnærming også en analytisk distanse til forskningsobjektet, i form av en mer teoretiserende og på sett og vis objektiverende tilskuerrolle. Den kvalitative forskeren må med andre ord innta rollen som både deltaker og tilskuer (jf. klassikeren Skjervheim 1957).

Inntil videre lar vi denne kortfattede omtalen av det kvantitative versus det kvalitative fungere som en tilstrekkelig innsirkling av en tidløs metodologisk debatt. I del III blir denne typen temaer drøftet mer inngående, men da direkte relatert til ulike lingvistiske problemstillinger.

DEL II: UTSNITT FRA LINGVISTIKKENS FAGHISTORIE

Kapittel 5: Nedslag i den formelle grammatikkens historie

Introduksjon

Historien om studiet av språk kan skrives fram på mange måter, alt etter hvilken lingvistikk man gransker, og hvilke aspekter ved språket som settes i forgrunnen. I dette og det neste kapitlet skal vi skissere to parallelle faghistoriske forløp som kan sies å utgjøre hverandres motpoler. Det er imidlertid verdt å understreke at vi på flere måter har overdrevet denne polariseringen av pedagogiske hensyn. Særlig i den tidlige lingvistikken er det vanskelig å utpeke entydig underdisipliner med klare posisjoner. Visst fantes det motsetninger, uenigheter og disputer, men vi skal være klar over at den vitenskapelige verdenen var relativt liten på 1800-tallet, og de ulike faglige retningene var langt fra så distinkte og

etablerte som de framstår i dag. Det er heller ikke sikkert at aktørene på den tiden oppfattet konfliktlinjene på samme måte som vi som ser dem i retrospekt. Ved å bruke vår tids forståelsesmodeller på den tidlige lingvistikken risikerer vi å rydde opp i det vitenskapelige landskapet på en måte som ikke ville gitt mening for datidens forskere. Dessuten vil framstillingen være preget av at vi i denne sammenhengen legger vinn på å framheve visse motsetninger i tråd med de vitenskapsteoretiske hovedlinjene som ble skissert i del I av denne boka. Vi velger altså ut motiver som illustrerer noen mønstre som er særlig interessante i vår kontekst, og så må vi la andre hendelser, personer og diskusjoner bli liggende i skyggen, selv om de selvsagt også er viktige deler av lingvistikkens faghistorie. Det er uansett viktig å være klar over at de to nedslagene vi gjør, er høyst selektive, og at det kunne vært gjort mange andre nedslag i tillegg, som kanskje ville belyst andre sider ved språkforskningen. Vi mener likevel at disse to innblikkene løfter fram to hovedstrømninger i lingvistikkhistorien, og at de fleste andre faglige retninger og fraksjoner kan relateres til disse.

Det første nedslaget i faghistorien tar for seg den delen av språkvitenskapen som primært forholder seg til et naturvitenskapelig perspektiv. Dette er tilnærminger til språk som bruker naturvitenskapen som modell og ideal for hvordan språk best kan studeres. Som vi har sett i del I av denne boka, har mange en forestilling om at naturvitenskapen er vitenskapenes «dronning». Disipliner som fysikk og biologi utgjør innenfor denne tilnærmingen den metodiske og teoretiske ideallmodellen for hvordan andre objekter som en fallende stein eller fysiologien til en kanin skal studeres. Når det gjelder språkvitenskapen, har dette gitt seg utslag først og fremst på to måter.

Den første måten å tenke naturvitenskapelig på er å se selve studieobjektet som natur. Det vil si at oppmerksomheten er rettet mot språkets biologiske karakter. Språket er en egenskap som er unik for mennesket. Andre dyrearter kan riktignok kommunisere på ulike vis, men de kan ikke gjøre det ved hjelp av et sett regler og ord som sammen kan generere en endeløs rekke med nye setninger. Dyrene kan etter alle solemerker heller ikke snakke om en fjern fortid eller framtid, noe som faller oss mennesker helt naturlig. Den menneskelige språkevnen kan derfor ses på som en biologisk mekanisme, og dermed blir den satt på lik linje med en rekke andre biologiske mekanismer, og utviser også den samme lovmessigheten som disse mekanismene. Noen forskere, som August Schleicher og Max Müller på 1800-tallet, trakk analogien videre og så på språket som en organisme, altså noe som levde sitt eget liv, uavhengig av mennesket. Dette synet fikk ingen varig påvirkning på

feltet, og mange av Schleichers og Müllers samtidige var svært uenige (Seuren 1998: 87). Vi kommer tilbake til dette seinere i dette kapitlet.

Den andre måten er bygget på et krav om *lovmessighet*. Studieobjektet antas å følge bestemte mønstre som aller helst skal være unntaksløse. Målet blir i neste omgang å vise at dette er tilfellet. En lovmessighet for norsk er for eksempel at *hv*-ordet i spørsmål alltid må komme først i setningen: *Hva leste du?* og ikke *Leste du hva?* Norsk tillater riktignok også konstruksjoner av typen *Du sa HVA?*, men disse har spesielle egenskaper som gjør at de kan avgrenses til en egen type. Et annet eksempel er at norske hovedsetninger analyseres som at verbet alltid kommer på andre plass. Vi sier *I dag kjøpte Brit en hvit jakke* og ikke *I dag Brit kjøpte en hvit jakke*. Det kan vi formulere som en lovmessighet: Det skjer *alltid*. Samtidig er det flere unntak til denne regelen: Mange dialekter tillater spørsmål av typen *Ka du sa?* (mot *Hva sa du?* i bokmål). I tillegg vil de færreste av oss rynke på nesen om noen sa *I Oslo så er det sånn*, eller *Hver gang han leste boka, så ble han trøtt*. En språkforsker med en naturvitenskapelig innstilling vil her ønske å analysere begge disse kategoriene som atskilte tilfeller, det vil si at de igjen ikke truer generaliseringen om at verbet står på andre plass i setningen. Lovmessigheten kan opprettholdes. Det er selvsagt en fare for at forskeren dermed overser reelle moteksempler til lovmessigheten eller generaliseringen. Ethvert problem for en lovmessighet kan ikke bare avskrives; forskeren må ha gode grunner til å klassifisere problemene som legitime unntak.

Som vi skal se, har det å betrakte språket som et biologisk, menneskelig fenomen likevel spilt en stor rolle innenfor moderne språkvitenskap. Newmeyer (1986) kaller dette for *autonom* lingvistikk, et sentralt begrep vi introduserte i del I, nemlig at man studerer språket i seg selv og ikke hvordan språket interagerer med omgivelsene ellers. Det autonome perspektivet ble etablert på 1800-tallet og ble særlig styrket gjennom strukturalismen og seinere arbeidene til Noam Chomsky fra midten av 1950-tallet.

Det er nødvendig å si et par ord om det å fortelle historien til en fagdisiplin. En forfatter kan ha mange ulike motiver for å skrive en slik historie. Koerner (1978: 55 ff.) nevner fire mulige motiver som kan brukes på språkvitenskapens historie: i) en historie som tar som utgangspunkt at man har funnet den ideelle modellen eller teorien og at videre arbeid vil handle om å foredle denne videre; ii) en historie som opponerer mot tidligere paradigmer og rådende doktriner; iii) en historie uten et spesifikt grunnsyn, gjerne mer helhetlig, og med et ønske om å avdekke ukjente forskere som har bidratt til utviklingen; iv) en historie som ser selve historien som en iboende del av disiplinen i seg selv, og som er grunnlagt på sine

egne prinsipper og normer for metode og utførelse. Både Koerner og forfatterne av denne boka heller sterkt til det fjerde synet, nemlig at historisiteten skrives gjennom utøvelsen av fagfeltet og at språkvitenskapens historie er et viktig forskningsobjekt innenfor språkvitenskapen. Samtidig ser vi historien med våre egne briller, mer eller mindre disiplinbestemte, og det vil si at vår historiefremstilling kan se noe annerledes ut enn om den hadde vært skrevet av andre språkforskere. Dette kapitlet er primært skrevet av en formell lingvist, det neste (kap. 6) av en sosiolingvist, og våre tilnærminger til forskningen vil også farge hvordan vi leser og vurderer faghistorien. Vi kommer ikke til å tematisere dette noe videre, men det er viktig at leseren er oppmerksom på dette, spesielt i dette kapitlet og det påfølgende.

I dette første faghistoriske kapitlet skal vi fokusere på formelle tilnærminger til språk og også se nærmere på andre naturvitenskapelige tilnærminger som var dominerende tidligere, spesielt den komparative, eller sammenliknende, historiske språkvitenskapen. Sistnevnte retning har kanskje i enda større grad utgjort den ultimate implementeringen av språket som lovmessig fenomen. Vi begynner kapitlet med et kort overblikk over de tidligste arbeidene innenfor det vi i dag vil betrakte som formell lingvistikk. Men vi beveger oss raskt over til å se på 1800-tallet, da språkvitenskapen som disiplin i moderne forstand kan sies å ha blitt grunnlagt gjennom den komparative språkvitenskapen. Deretter ser vi på strukturalismen som utviklet seg som en ny disiplin tidsmessig etter den historisk-komparative lingvistikken. Denne tar oss fram til det som gjerne kalles den kognitive revolusjonen på midten av 1960-tallet. Vi gir en oversikt over hovedretningene før vi konsentrerer oss om den interne utviklingen innenfor formell grammatikk. Til slutt følger en kort oppsummering.

Et raskt omriss av den tidlige formelle lingvistikken

Språkvitenskapen har ikke alltid vært et eget fagfelt, den vokste fram på 1800-tallet i takt med en generell vitenskapeliggjøring av mange humanistiske disipliner, slik vi var inne på i kapittel 1. Det betyr ikke at det ikke finnes tidligere språkforskning, men at denne forskningen gjerne ble sett på som en del av andre disipliner, ikke minst filosofi. Seuren (1998) gir en god oversikt over den tidlige historien, som han argumenterer begynner med Platon og hans forløper Heraklit av Efesos. Karakteristisk for de tidlige arbeidene var fokuset på ord og ikke på setninger:

When philosophizing about language the early ancient philosophers were not so different from ordinary people nowadays, who think that language is just a collection of words. There is no clear focus on grammatical rules and structures. (Seuren 1998: 9)

Selv for moderne språkforskere som Saussure ble ikke setningen sett på som en del av det språklige byggverket (Seuren 1998: 3). Innenfor moderne formelle tilnærminger til språk blir setningen sett på som kanskje det viktigste studieobjektet. Det vil derfor være en sentral del av framstillingen i dette kapitlet.

Tross fokuset på ord definerte Platon en setning som bestående av et nominalt og et verbalt uttrykk, det som seinere har blitt kalt subjekt og predikat. Aristoteles utviklet dette videre til en mer systematisk teori om setningsstruktur som også kan brukes til å forstå sanne og usanne ytringer (slik det brukes i formell semantikk og logikk). Han var også den som utviklet det første logiske systemet, og moderne logikk bruker fremdeles hans prinsipper, selv om formaliseringen av logikken ser ganske annerledes ut i dag.

De stoiske filosofene (fra ca. 300 fvt., virksomme i hovedsak på det som i dag er Kypros) betraktet en setning eller ytring – de skilte ikke mellom de to slik vi gjør i dag – som uttrykk for en mental representasjon. Med dem ble skillet mellom en setning som språklig struktur og den underliggende tanken som mental eller kognitiv struktur introdusert (Seuren 1998: 10). Sett med dagens briller hadde ikke stoikerne noen god forståelse av språklig struktur, men skillet de innførte, minner i stor grad om skillet mellom overflatarepresentasjon og underliggende representasjon i Chomskys arbeider (det som kalles S(urface)-struktur og D(eep)-struktur, jf. Åfarli & Eide 2003; Faarlund 2005).

Overordnet kan vi si at det var to tradisjoner som utviklet seg (jf. Seuren 1998: 23): Platon og stoikerne på den ene siden, Aristoteles og de aleksandrinske filologene på den andre. Den førstnevnte tradisjonen så på språk som en del av naturen. Det betyr at de forventet at det skulle være en generell og overordnet systematikk, selv om de også forventet en rekke idiosynkrasier og særegenheter. Den andre tradisjonen var ikke opptatt av dype filosofiske betraktninger omkring språk. De som befant seg innenfor denne andre tradisjonen, var, for å si det enkelt, opptatt av å etablere bøyingsparadigmer for gresk. Det vil si at de var opptatt av å formalisere, og unntak og særegenheter ble rett og slett ikke tatt hensyn til. De var et uttrykk for urenheter som dessverre hadde krøpet inn i språket (Seuren 1998: 24).

I disse to tradisjonene, eller skolene som de etter hvert dannet, ser vi allerede en viktig metodologisk forskjell: Formalistene er ikke så opptatt av data, men av at det skal utvikles et formelt apparat som kan analysere et utvalg av data. For dem spiller det ikke så

stor rolle hva språk «egentlig» er, og derfor er ikke det empiriske det viktigste. Den andre skolen ser på språk som et naturlig studieobjekt og dermed ble språket et studieobjekt som kunne studeres empirisk. De var mer opptatt av å kartlegge variasjonen i språk enn å finne generelle systemer.⁷

Den første kjente avhandlingen om setningsstruktur kom fra Apollonius Dyscolus (ca. 110–175 evt.). Apollonius fokuserte særlig på det vi i dag kaller styring og samsvarbøyning. Men han introduserte også en rekke begreper som seinere har spilt en viktig rolle, for eksempel intransitive og transitive verb. En moderne inngang som gir oss tilgang til Apollonius' arbeider, finnes i Householder (1981), der han oversetter, annoterer og kommenterer avhandlingen hans.

I middelalderen var det *spekulativ grammatikk* som gjaldt, primært fra ca. 1250 til ca. 1320. Denne skoleretningen kalles gjerne modistene (eng. 'the Modists'), siden alle formelle grammatiske kategorier ble kalt «modus»: ordklasser, bøyingsmønstre, osv. Deres prosjekt var å etablere en forutsigbar relasjon mellom de ontologiske og metafysiske kategoriene som strukturerer den virkelige verden, de mentale tankekategoriene, og de grammatiske kategoriene (Seuren 1998: 32). Dette er et ambisiøst prosjekt som imidlertid ganske raskt viste seg å ikke fungere i det hele tatt. Samtidig var det i modistenes skrifter at middelalderens teoretisering om universalgrammatikken begynte, en teoretisering som påvirket seinere tenkning, inkludert Chomsky, som vi i det følgende skal bruke som hovedrepresentant for det moderne formelle synet på grammatikk. Modistene utviklet også det grammatiske analyseapparatet videre.

Renessansen (ca. 1400–1600) karakteriseres primært ved at alle innsiktene i middelalderen ble glemt eller satt til side. De som beskjeftiget seg med grammatikk, gikk tilbake til antikken og konsentrerte seg primært om å lage deskriptive grammatikker for enkeltspråk, som gresk og latin. Seuren (1998: 39) beskriver det som «an immediate dramatic impoverishment of linguistic thought». Det var noen unntak, som Sanctius (1523–1600) fra Spania som skrev firebindsverket kjent som *Minerva*. Minerva konsentrerer seg i all hovedsak om setningsstruktur, og Sanctius gir detaljerte analyser av mange grammatiske fenomener. Han introduserer også transformasjonstankegangen for setninger, en tankegang som Chomsky mye seinere skulle videreutvikle radikalt.

⁷ Denne motsetningen finner vi ikke helt på samme måte i moderne tid, men vi finner den utvilsomt når det gjelder forholdet mellom å utvikle formelle analyser vs. å beskrive data i all sin gloriøse detalj. I moderne tid er det nok riktigere å si at begge tradisjonene vil se på språk som et naturobjekt, men at de skiller lag når det gjelder i hvilken grad de er villige til å idealisere og formalisere.

Minerva forble ganske ukjent fram til verket ble funnet av Claude Lancelot, en grammatiker ved det franske klosteret Port-Royal (også kalt Port-Royal-des-Champs) rundt 1650. «Port Royal-grammatikken» var et grammatisk system og en språkfilosofi som ble utviklet av en liten gruppe lærde ved dette klosteret i siste halvdel av 1600-tallet. Medlemmene var opptatt av grammatikk i sin allmennhet, det vil si ikke bare regler for et enkelt språk, men også på tvers av språk. Seuren (1998) hevder at arbeidene fra Port-Royal er ganske tradisjonelle i den forstand at grammatikken likner på den typen grammatikk man skrev i hundreårene før, og fokuserer på ordklasser, bøyning og setningsoppbygging basert på synlige strukturer. Likevel er det nyskapende at de (Lancelot & Arnauld, publisert i 1660) skiller mellom underliggende former og overflateformer (Seuren 1998: 47). I Port Royal-systemet har en setning en underliggende form eller et indre «mentalt» aspekt ved seg, noe som likner på det Chomsky seinere kaller dypstruktur, og som går ut på at setninger er strukturert i form av proposisjoner, som består av et subjekt og et predikat. I tillegg har setninger en overflateform eller et «fysisk» aspekt som en sekvens av lyder. Denne formen tilsvarer ikke helt Chomskys overflatestruktur, men todelingen er likevel et skille som nettopp blir sentralt i Chomskys moderne tilnærming.

Alle disse tilnærmingene til grammatikk foregår primært innenfor andre fagfelt enn språkvitenskap per se, og da særlig filosofi. Arbeidet ble i beste fall sett på som filologi, ikke som det vi i dag vil kalle språkvitenskap. Det er først på 1800-tallet at den moderne språkvitenskapen blir grunnlagt, så med det begir vi oss inn i den komparative språkvitenskapens univers.

Det komparative og lovmessige hundreåret

Framveksten av moderne lingvistikk skjer i en bestemt historisk og vitenskapelig kontekst, noe som ble tematisert mer prinsipielt i første del av denne boka. Konteksten er viktig, fordi den ikke minst forklarer framveksten av den toneangivende tilnærmingen til språk, nemlig den som er naturvitenskapelig. Vi kan kalle dette «the climate of opinion», som Koerner (1978: 26) krediterer historikeren Carl L. Becker (1873–1945) for. Becker (1932: 5) sier følgende om dette som vi på norsk kan kalle «opinionsklima»:

Whether arguments command assent or not depends less upon the logic that conveys them than upon the climate of opinion in which they are sustained. What renders Dante's argument or St. Thomas' definition meaningless to us is not bad logic or want of intelligence, but the medieval climate of opinion – those instinctively held preconceptions, in the broad

sense, that Weltanschauung or world pattern – which imposed on Dante and St. Thomas a peculiar use of the intelligence and a special type of logic. To understand why we cannot easily follow Dante or St. Thomas it is necessary to understand (as well as may be) the nature of this climate of opinion.

Mange lesere vil nok her også tenke på vitenskapsfilosofen Thomas Kuhn (1922–1996) og hans paradigmebegrep. Kuhn understreket også at et paradigme ikke er etablert utelukkende på grunnlag av fakta eller logikk (Kuhn 1970). Det er derfor viktig å se nærmere på opinionsklimaet da språkvitenskapen vokste fram som en selvstendig disiplin.

Koerner (1978: 59) oppsummerer klimaet når han sier følgende: «Largely as a result of its acceptance of principles of analysis adopted by natural scientists, especially by comparative anatomists, biologists, in particular botanists, and geologists, linguistics has attained the status of a science during the past 150 years». Det var langt på vei fordi språkforskerne viste at språket kunne studeres som et autonomt objekt, at språkvitenskapen ble grunnlagt som en egen selvstendig disiplin. Den ble vitenskapelig, for å si det enkelt, fordi den lot seg innpasse i de generelle vitenskapskravene som på denne tiden settes fram, blant annet av den britiske filosofien John Stuart Mill (1806–1873). Mill utga i 1843 *A System of Logic* i to bind og forlangte der kort sagt at naturvitenskapens metoder og prinsipper skulle gjelde for *all* forskning. Innsikt i lovmessigheter, prediksjon og kausalsammenhenger var målet for all vitenskapelig aktivitet, og alle forskningsområder måtte underlegges samme standarder. August Schleicher (1821–1868) var en av forkjemperne for det synet. Schleicher mente at det er biologien til mennesket som regulerer språket, og dermed er også språket selv et biologisk objekt. Det fødes, lever og dør:

Languages are natural organisms that came about independently of the will of man, grew according to certain laws which also determine their development, ageing and death. [...] Glottics, the science of language that is, is therefore a natural science [...] Its method is identical to that of the other natural sciences. (Schleicher 1863: 6–7, sitert oversatt til engelsk i Seuren 1998: 85)

De som strebet etter en autonom lingvistikk, møtte riktignok motstand i flere runder, men i det vitenskapsfilosofiske klimaet som hersket, var autonomien den eneste muligheten for en språkvitenskap basert på et prinsipielt program. Det autonome perspektivet ble på denne tiden først og fremst realisert gjennom den komparative språkvitenskapen. Siden sistnevnte umiddelbart produserte svært lovende resultater, ble dette perspektivet tilnærmet enerådende. Seuren (1998: 81) sier det slik: «The success of comparative philology was so

spectacular that it became almost impossible, for more than a century, to look upon language from any other than the historical point of view».

Den engelske advokaten og amatørlingvisten sir William Jones (1746–1794) var blant de første som formulerte hypotesen om at sanskrit⁸, keltisk og persisk stammer fra et felles grunnspråk. Dette bidro til å skape en ny interesse for et slags felles urspråk for alle menneskelige språk, og det styrket troen på at det var mulig å lage empiriske teorier om hvordan dette urspråket eller protospråket kunne se ut. Disse teoriene kunne lages gjennom å sammenlikne ordformer (i særlig grad bøyingskategorier og -endelser) på tvers av språk, og dermed ble det historiske perspektivet nærmest enerådende. Det var spesielt viktig at disse hypotesene var testbare empirisk, og det var nettopp dét det historiske og sammenliknende perspektivet bidro med.

På begynnelsen av 1800-tallet kom mange flere til og bidro til hypotesen om et indoeuropeisk grunnspråk. Dette inkluderer navn som tyskerne August Wilhelm Schlegel (1767–1845), broren Friedrich von Schlegel (1772–1829), Franz Bopp (1791–1867), Jacob Grimm (1785–1863) og dansken Rasmus Rask (1788–1832). I dette arbeidet oppsto også ideen om «Lautgesetze», altså lydlover. Det var Franz Bopp som introduserte begrepet allerede i 1824, men det kom for alvor inn i diskursen i andre halvdel av 1800-tallet (Koerner 1978: 33 ff; Mæhlum 1999: 21).

«Lydlover» ble språkviternes svar på lovmessighetene som andre «ekte» vitenskaper, det vil si naturvitenskapene, fant fram til, og dermed var det nærmest bevist at språket var et naturfenomen. Den første virkelige lydloven var Grimms lov, faktisk først utformet av Rask. Denne loven sier blant annet at de greske ustemte plosivene (/p, t, k/) svarer til de ustemte frikativene i gammelgermansk (/f, θ, x/) og de stemte plosivene i moderne høytysk (/b, d, g/). Vi skal ikke gå inn på alle problemene knyttet til måten Grimm formulerte loven på (se Seuren 1998: 84), poenget er snarere at det er slike systematiske endringer som er i fokus. Et hjemlig eksempel er følgende (tatt fra Torp & Vikør 2003: 23): Dersom et ord på norrønt inneholder den ustemte frikativten /θ/ i framlyd, vil det tilsvarende ordet i dag ha en ustemt plosiv /t/. Om det er et pronomen eller adverb, får det imidlertid en stemt plosiv /d/. Ordene *þing*, *þungr*, *þykkja* blir til *ting*, *tung*, *tykkje*, mens *þú*, *þeir*, *þá* blir til *du*, *de*, *da*. Siden det er en lydlov, vil vi forvente at den gjelder for *alle* ord som inneholder /θ/. Den forventingen stemmer også, og det er nettopp slike suksesshistorier som gjorde at

⁸ Et indoarisk språk, i dag et av de offisielt anerkjente språkene i India. Språket er utdødd, men lever videre som lærd språk, på samme måte som latin, i dag.

lydlovene raskt ble populære blant språkforskerne og brukt som eksempler på at språkvitenskapen også inneholder lovmessigheter på linje med dem «ekte» naturvitenskaper opererer med.

Det var flere forskere som anvendte «Grimms lov» som et prinsipp på linje med naturvitenskapelige lovmessigheter. Jacob Grimm (1785–1863) selv brukte imidlertid ikke begrepet «Gesetz» ('lov') på denne måten (Robins 1997: 199), og han postulerte heller ingen «unntaksløshet»: «Lydforskyvningen [Grimms term for endringsfenomenet] følger i det store og hele, men forekommer ikke i alle enkelttilfeller.»⁹ (Grimm 1870 [1819]: 503).

Den neste lingvistgenerasjonen, junggrammatikerne, som vi skal komme tilbake til nedenfor, brukte derimot «lov» og «lovmessighet» langt mer konkret og absolutt. For dem var lover ikke bare talefigurer, men realiteter og idealer som understøttet vitenskapeligheten deres. Denne heuristikken var en klar parallell til naturvitenskapen, og den gjorde at språkvitenskapen nå kunne anses som sann og valid. Det som ikke kunne forklares innenfor disse rammene, lå dermed utenfor vitenskapeligheten:

Ja, vill man ej erkänna denna språkvetenskapliga fundamental-sats, så skulle, påstås det, lingvistiken ej hafva rättighet att kallas vetenskap; alla etymologiska utredningar skulle sjunka ned till at blifva idel gissning. (Kock 1908: 141)

Den tyske lingvisten August Schleicher (1821–1868) døde riktignok før junggrammatikken ble en etablert retning, men han sto like fullt som en sentral premissleverandør for det strenge naturvitenskapelige grunnsynet som junggrammatikerne forfektet. Samtidig kan junggrammatikken forstås som en reaksjon på Schleichers språksyn. Schleicher baserte sin språkvitenskap, som han omtalte som «Glottik» (jf. ovenfor), på prinsipper som særlig var inspirert av biologien – for så vidt i likhet med flere andre samtidige språkvitere (jf. Koerner 1989a: 185). Schleicher så på språket som et «Naturwesen» (Schleicher 1865: 1), og han har for ettertiden blitt kjent for å omtale språkutvikling som en parallell til organismers evolusjon, jf. sitatet ovenfor. Og selv om han ikke var den egentlige opphavsmannen for dette synet, er det også grunn til å gi Schleicher mye av æren – eller skylden – for at språkhistorisk utvikling ofte blir illustrert ved hjelp av et tre – stamtreet (jf. «Stammbaum-Theorie»¹⁰). Schleicher hadde bakgrunn fra botanikken og var også svært inspirert av Charles Darwins teorier om biologisk evolusjon. Etter å ha

⁹ «Die Lautverschiebung erfolgt in der Masse, tut sich aber im einzelnen niemals rein ab.» (Vår oversettelse.)

¹⁰ Se Haugen (2015) som hevder at tre-metaforen i like stor grad er hentet fra filologi som biologi.

lest Darwins bok *The origin of Species* (1859) skrev Schleicher at man uten videre kunne overføre alle Darwins resonnementer til språk (Alter 1999: 74).¹¹ Det som Darwin hadde påvist var gjeldende for dyr og planter, gjaldt også for «die Organismen der Sprachen» (Schleicher 1863: 13). Denne biologistiske tenkingen om språk ble mye brukt også før lingvistikken ble profesjonalisert; både Jean-Jacques Rousseau (1712–1778), Adam Smith (1723–1790) og Johann Gottfried von Herder (1744–1803) bruker det vi kan kalle organisme-metaforikk (jf. Wells 1987: 42).

Også hos den danske lingvistikkpionéren Rasmus Rask (1778–1832) finner vi denne tankegangen: Rask jamførte sin metode med Carl von Linnés plantesammenlikning og satte som mål å påvise tilsvarende systemer i språkfloraen (Rask 2002: 66 f.). Tilsvarende ble også «evolusjon» brukt i språksammenheng, men ikke i den darwinistiske betydningen som skulle bli den rådende seinere (jf. Nerlich 1990: 54). Også seinere lingvister brukte organisme-termer, men da med klarere erkjennelse om at det faktisk var metaforikk: «Man taler om att språket *lefver*, att det *tillväxer*, *avtytnar* och *dör*. Dessa uttryck äro goda och berättigade, men väl att märka, de innehålla blott bilder», skriver den svenske lingvisten Axel Kock (1851–1935) i 1896 (Kock 1908: 106). Schleicher var imidlertid langt mer kontant i sin sammenstilling av biologiske og lingvistiske fenomener. Han så lingvistiske prosesser som analoge med naturprosesser og postulerte at språk, fordi de var «Naturwesen», utviklet seg, vokste og døde som andre organismer, utenfor menneskets vilje og underlagt faste lovmessigheter (jf. Sereno 1991: 470). F. Max Müller (1823–1900), som var utdannet i Tyskland, men virket som professor i Oxford, støttet Schleicher på mange punkter, men var samtidig mindre begeistret for de biologiske analogiene hans (Nerlich 1990: 24). Müller framholdt at språk var et egnet objekt for naturvitenskap fordi det involverte størrelser som var forbundet med kausalitetsforhold som lå utenfor menneskets kontroll: «Changes in language [...] are completely beyond the reach or control of the free will of man» (Müller 1861: 72). Müllers utsagn om at språk kan behandles «[...] in exactly the same spirit in which the geologist treats his stones and petrifications» (Müller 1861: 1), peker i retning av den junggrammatiske retningen, som så det som mer naturlig å trekke paralleller til fysikk, geologi og matematikk enn til biologien (jf. Koerner 1995).

Omkring 1870-tallet begynte denne nye retningen, junggrammatikken, å gjøre seg gjeldende. Sentrale forskere her er Karl Brugmann (1849–1919), Berthold Delbrück (1842–

¹¹ «An diesen Worten Darwins braucht man auch nicht ein einziges zu ändern um sie auf Sprachen anzuwenden.» (Schleicher 1863: 32)

1922), August Leskien (1840–1916) og Hermann Osthoff (1847–1909) som alle var en del av det språkvitenskapelige miljøet i Leipzig rundt 1870. Vi kan si at junggrammatikerne representerer en slags kulminering av den komparative lingvistikken, selv om disse grammatikerne var uenige med sine forgjengere i mangt. Junggrammatikerne markerte et sterkt brudd med forskere som Schleicher ved å ikke godta at språket er en organisme. Språket finnes bare i individene som bruker dem, hevder junggrammatikerne, det er altså en individualpsykologisk evne, jf. moderne generativ grammatikk. Generelt mente de at den komparative språkvitenskapen ikke hadde vært presis nok, og at lydlovene måtte betraktes som unntaksløse (Seuren 1998: 90).

First, every sound change, inasmuch as it occurs mechanically, takes place according to laws that admit no exception. [...] Second, since it is clear that form association, that is, the creation of new linguistic forms by analogy, plays a very important role in the life of the more recent languages, this type of linguistic innovation is to be recognized without hesitation for older periods too, and even for the oldest. (Osthoff & Brugmann 1878: 204; oversatt fra tysk i Lehmann 1967)

Unntak fantes naturlig nok, men det var bare unntak som kunne forklares ved analogi, som ble godtatt. Dette førte naturlig nok til mye diskusjon rundt hva som kvalifiserer som analogi og hva som ikke gjør det (jf. Fertig 2013). Som flere har påpekt, var ikke teoretisk grunnlagsproblematikk denne retningens sterkeste side (jf. Mæhlum 1999: 23):

The basic problem with which the newly born 'sect' and its opponents were wrestling was the problem of adequate and appropriate means of explanation. This is a theoretical and methodological question. And it must be emphasized that the neogrammarians were not at all deft in handling it. In the very strictest sense, they were unable to define why they thought what they thought. (Wilbur 1977: XXXVI)

Koerner (1978: 34) peker også på følgende paradoks: «It cannot be sufficiently stressed that the neogrammarians [junggrammatikerne], who rejected Schleicher's claim that linguistics was a natural science as well as his suggestions that language should be treated as something like a living organism, nevertheless built their own theories on principles put forward by Schleicher». Mæhlum (1999: 23–24) legger til:

For det er i virkeligheten liten tvil om at til tross for junggrammatikernes prinsipielle avvisning av lingvistikkk som en naturvitenskap, fikk en nettopp gjennom deres bidrag etablert et grunnleggende og nærmest aksiomatisk prinsipp innenfor språkvitenskapen som mer eksplisitt og gjennomgripende enn noen gang tidligere representerte en analogi til naturvitenskapens sentrale *lover*.

Imidlertid ble junggrammatikerne kritisert av mange for sitt prinsipp om unntaksløse lydlover. Blant annet framhevet romanisten Hugo Schuchardt (1842–1927), mot junggrammatikerne, at språkblanding er en høyfrekvent prosess og at språkbrukerne har flere ulike registre som de kan bruke (Seuren 1998: 95–97). I kapittel 6 kommer vi inn på både Schuchardt og andre kritikere som oppjonerer mot det naturvitenskapelige grunnsynet mer grunnleggende.

Oppsummert kan vi si at junggrammatikerne ikke skilte seg så dramatisk fra den komparativt orienterte språkvitenskapen. Det er helst metodologisk og filosofisk at de skiller seg ut, med ulikt syn på hva språk er og med fokus på unntaksløse lover. Vi kan derfor se på junggrammatikken som en videreutvikling av den komparative språkvitenskapen, der fokuset på levende språk og dialekter samt interessen for historien til enkelte språk blir framtrædende. Det viktigste å ta med seg fra denne tidsperioden er nettopp synet på språk som et naturvitenskapelig objekt som dermed også kan formaliseres i tråd med en stereotypisk naturvitenskapelig tankegang: Regler som er lovmessige og som ideelt sett helst ikke har noen unntak. Videre bidro den komparativt orienterte språkvitenskapen til å etablere språkvitenskapen som en egen vitenskap. Koerner (1978: 59) sier det på denne måten:

[I]n recent decades, it [linguistics] has become within the social and behavioural sciences what physics has been for the natural sciences for some time: a model for many of the other disciplines in the field; compare the strong influence linguistics has exercised on sociology, psychology, even political science to some extent, in addition to its impact on certain branches of medicine, especially neurology, and its subdisciplines concerned with brain functions and their impairment, especially with respect to speech production.

Koerner skrev dette på 1970-tallet. Med framveksten av moderne eksperimentelle teknikker og utstyr har språkvitenskapen hatt enda større innvirkning på moderne nevrovitenskap. I tillegg kan man også legge til litteraturvitenskapen og sosialantropologien som ytterligere eksempler der sentrale språkvitenskapelige begreper har fått en viktig rolle. Koerner (1995: 70 f.) sier at språkvitenskapen gikk fra å være «pirate science» til «pilot science», det vil si at den har høy prestisje og fungerer som et forbilde for andre vitenskaper.

I neste del skal vi se på den skoleretningen som historisk sett og vitenskapsteoretisk representerer en slags fortsettelse av de to retningene som så langt er omtalt, nemlig det som etter hvert ble kjent som strukturalismen.

Strukturalisme

Begynnelsen av 1900-tallet kjennetegnes av framveksten av samfunnsvitenskapene, især psykologi, sosiologi og politisk økonomi (Koerner 1978: 37, basert på Hughes 1958: 33–66). Sentrale navn som Sigmund Freud (1856–1939), Émile Durkheim (1858–1917) og Henri Bergson (1859–1940) virket i denne perioden, og det var i det samme tidsrommet «faren» til den språkvitenskapelige retningen *strukturalismen* forsket, Ferdinand de Saussure (1857–1913). Koerner (1978) peker på at Saussure utvilsomt må ha blitt påvirket av sine samtidige, enten direkte fra dem eller fra andre språkforskere på den tiden, som William Dwight Whitney, Hermann Paul og Baudouin de Courtenay, selv om han ikke brukte deres tanker og ideer direkte.

Saussure virket i Sveits i mange år og var lenge en tradisjonell komparativ filolog. Men mot slutten av karrieren kom han med mange nye tanker om språkets ontologi. Disse kunngjorde han i tre forelesningsrekker ved Universitetet i Genève i årene 1906–1911. Han skrev dem aldri ned, men kollegaer og studenter ga ut en bok i 1916 basert på notatene de hadde gjort. Boka fikk tittelen *Cours de linguistique générale* og er på mange måter strukturalismens bibel.

Det fremste kjennetegnet ved strukturalismen er at den betrakter språkstruktur som et selvstendig studieobjekt. Denne strukturen kan studeres uavhengig av om språket har en mental eksistens, eller hvordan språket faktisk brukes i samfunnet. For strukturalistene var ontologiske spørsmål knyttet til hvorvidt språk er natur eller kultur, ikke viktige, deres primære fokus var rettet mot strukturene i språket. Mange strukturalister var derfor relativt agnostiske når det gjelder det mentale: Det kan godt være at språket har en mental eksistens, men det har i svært liten grad en forklarende kraft, var parolen (Åfarli 2000: 184). I praksis forholdt strukturalistene seg til språket som et talt eller skriftlig fenomen som var gjenstand for analyse.

Et svært viktig begrep som har fått stor betydning innenfor mange disipliner, er Saussures teori om *tegnet*. Et tegn består av to komponenter: en formside og en begrepsside. Førstnevnte kaller Saussure *signifiant* og sistnevnte er *signifié*. Sammenstillingen mellom signifiant og signifié er arbitrær. Det er altså ingenting ved lydene eller lydsammensetningen i seg selv som gjør at *hest* referer til nettopp en hest, det er helt tilfeldig at dyret hest faktisk heter hest.

Saussure er også kjent for avgrensning av flere lingvistiske begrepspar. Blant annet forskjellen på diakroni og synkroni, et skille som inntil da ofte hadde blitt sammenblandet

eller ignorert. 1800-tallets credo var at språket skulle studeres historisk, altså gjennom et diakront perspektiv. Saussure var mer opptatt av studiet av språket som et synkront, strukturelt system, især i *Cours de linguistique générale*. Et synkront perspektiv handler om å beskrive språket på et gitt tidspunkt, ikke å se en utvikling mellom to tidspunkter. Ved å tydelig skille mellom diakroni og synkroni, samt å slå fast at begge disse to perspektivene har sine egne metoder og prinsipper, etablerer Saussure at det er snakk om to ulike studieobjekter. Robins (1997: 224) bemerker at dette markerte begynnelsen på en periode der deskriptiv lingvistikk har stått i fokus, nemlig fordi det nå ble stuerent å beskrive synkrone språk og varieteter.

En annen essensiell forskjell for Saussure er mellom *langue* og *parole*. Det første, *langue*, handler om strukturen til språket, mens det andre, *parole*, handler om selve bruken av språket. Sagt på en annen måte: *langue* handler om språket på type-nivå, mens *parole* handler om språket på forekomst-nivå, altså selve den språklige produksjonen (Åfarli 2000: 185). Koerner (1978: 38) peker på at Saussure forsøkte å støtte *langue*–*parole*-distinksjonen ved å referere til dikotomien mellom det sosiale og det individuelle. Saussure sitt fokus på det sosiale ved språk må ses i lys av at han så på språket som en «kode» og et tegnsystem som kan fungere basert på at medlemmene i et språksamfunn bruker de samme konvensjonene knyttet til tegnene (Itkonen 1978: 55 ff.; Koerner 1978: 38; jf. Saussure 1931: 31, 47, 107). Strukturen i språket er altså gitt av sosiale konvensjoner, og disse eksisterer på et samfunnsnivå der hver bruker av språket har tilgang på dem. Språket er med andre ord «en sosial institusjon», ifølge Saussure.¹²

Perspektivene til Saussure var altså utgangspunktet for strukturalismen. Men den utviklet seg forskjellig i ulike områder. Det var en type som utviklet seg i Europa, mens en ganske annen utviklet seg i USA. Vi ser først på den europeiske før vi vender oss til den amerikanske.

I Europa fikk strukturalismen særlig gjennomslag i tre byer: København, London og Praha. København-miljøet ble ledet av Louis Hjelmslev (1899–1965). Han utviklet en egen form for strukturalisme som ble kalt «glossematikk». Basisen for glossematikken er Saussure sitt arbeid, men Hjelmslev utviklet sin spesielle vri der målet var å studere de abstrakte enhetene i språket og hvordan disse blir kombinert. Vi kan kalle det en «språkalgebra», der Hjelmslev mente det var egne algebraer for uttrykkssiden og innholdssiden, selv om disse algebraene var bygget opp på samme måte. Dette passer ikke

¹² «[...] la langue est une institution sociale.» (Saussure 1931: 33)

så godt sammen med Saussure sin idé om et tegn som nettopp kombinerer disse to. Glossematikken ble aldri veldig innflytelsesrik internasjonalt, men Hjelmslev og hans arbeid har hatt stor påvirkning på dansk språkforskning (se Gregersen 1991 og 2013 for mer om dette).

Praha-skolen, som miljøet i Praha er kjent som, var kanskje det europeiske miljøet som fikk størst innvirkning internasjonalt. Innflytelsen kom spesielt gjennom to russere, Roman Jakobson (1896–1982) og Nikolai Trubetzkoy (1890–1938). Disse to arbeidet spesielt med fonologi, noe som også karakteriserer mye av miljøet i London, blant annet med fonetiker/fonologen Daniel Jones (1881–1967). Her vil vi si litt mer om Roman Jakobson, spesielt fordi han også tilbrakte tid i Norge i 1939–1940 og hadde nær kontakt med Alf Sommerfelt, en av Norges ledende språkforskere (jf. kap. 6). Jakobson ble født i Russland og ble tidlig interessert i poesi og studerte fonologiske elementer i poesien (Seuren 1998: 159). På grunn av andre verdenskrig flyktet han fra Europa til USA – blant annet via Norge – og ble etter hvert professor på Harvard og MIT. Innenfor lingvistikken er det nok særlig hans arbeid innenfor fonologi som har fått mest oppmerksomhet, der han særlig bidro til å utvikle en trekkbasert modell av fonemet og av foner mer generelt (Jakobson 1941; Jakobson, Fant & Halle 1952). Ideen er at alle lyder kan beskrives ved hjelp av binære trekk, for eksempel [\pm lav] og [\pm fremre] for vokaler. Dette fikk betydelig innflytelse, og trekk fikk etter hvert stor betydning også innenfor syntaktisk forskning.

I USA var det spesielt to som preget strukturalismen: Edvard Sapir (1884–1939) og Leonard Bloomfield (1887–1949). Den amerikanske strukturalismen ble formet i et samspill mellom landets antropologiske tradisjon (med Franz Boas som grunnleggeren), europeisk strukturalisme og ikke minst den psykologiske retningen behaviorisme. Behaviorismen karakteriseres av: a) de observerbare dataene består av atferd, b) noen former for atferd kan ikke forklares av direkte fysiske årsaker, c) disse siste formene for atferd er studieobjektet til psykologien som forsøker å forklare dem kausalt (jf. Seuren 1998: 197). Det vil si at det er årsaker som leder direkte til atferden, eller sagt på behavioristenes språk: Det er en stimulus som fører til en gitt og predikabel respons. Vi skal se mer på dette nedenfor.

Sapir er spesielt kjent for boka *Language. An Introduction to the Study of Speech* (1921). Som tittelen viser, mener Sapir at det er språket som *produksjon* som skal studeres: «Language exists only in so far as it is actually used – spoken and heard, written and read» (Sapir 1921: 165). Språkssystemet grammatikeren kommer fram til, består av det som er nødvendig for å forstå talen. Sapir framhevet også at hvert enkelt språk har sitt eget system

og at språket derfor må studeres på sine egne prinsipper. Denne konklusjonen kom han fram til især på bakgrunn av studier av urfolkspråk (Seuren 1998: 184). Sammenliknende språkforskning var derfor ikke spesielt framtreddende på denne tiden, heller ikke for Sapir.

Sapir var også opptatt av forholdet mellom språk og tanke, noe som har gitt opphavet til det som har blitt kjent som Sapir–Whorf-hypotesen. Denne hypotesen har vært gjenstand for mye tolkning, men én versjon sier iallfall at de språklige kategoriene vi har til rådighet, styrer hvordan vi oppfatter verden. Ulike språk fører derfor til ulik oppfattelse av verden omkring oss. Sapir (1929: 207–208) formulerer seg slik:

Language is a guide to 'social reality'. Though language is not ordinarily thought of as essential interest to the students of social science, it powerfully conditions all our thinking about social problems and processes. Human beings do not live in the objective world alone, nor alone in the world of social activity as ordinarily understood, but are very much at the mercy of the particular language which has become the medium of expression for their society. It is quite an illusion to imagine that one adjusts to reality essentially without the use of language and that language is merely an incidental means of solving specific problems of communication or reflection. The fact of the matter is that the 'real' world is to a large extent unconsciously built on the language habits of the group. No two languages are ever sufficiently similar to be considered as representing the same social reality. The worlds in which different societies live are distinct worlds, not merely the same world with different labels attached.

Det er mange grunner til at de fleste lingvister mener at denne hypotesen ikke stemmer. Hale (1986) peker på at det er uproblematisk å mestre grammatikken og lydsystemet til et språk uten å vite noe som helst om hvordan morsmålstalerne av dette språket ser på verden. Derfor argumenterer Hale for at språk og kultur er fundamentalt atskilte: Grammatikken påvirker ikke vår persepsjon av verden, og vår persepsjon av verden påvirker ikke grammatikken. Dette er selvsagt annerledes for vokabularet i et språk, som nettopp ofte er forskjellig i ulike språk og kulturer. Adger (2017) sier det slik:

Grammar and overall cognitive perspective connect, but in limited and highly constrained ways. When linguists and psychologists have attempted to test the Sapir–Whorf hypothesis, they have found that humans do not in fact 'dissect nature along the lines laid down by our native languages.' Our languages reflect how we antecedently dissect reality.

Det er viktig å peke på at Sapir selv vinglet en god del i synet sitt på forholdet mellom språk, tanke og virkelighet (Seuren 1998: 189), men navnet hans har i alle tilfeller blitt uløselig knyttet til denne hypotesen.

En annen stor strukturalist i USA er Leonard Bloomfield, og særlig viktig er boka han kom med i 1933, som kort og godt heter *Language*. I tillegg til sitt faglige arbeid ble han også en sentral fagpolitisk person, og var blant annet med på å grunnlegge både *Linguistic Society of America* (LSA) og tidsskriftet *Language*. Det er spesielt to sider ved Bloomfield som er viktige faghistorisk (Åfarli 2000: 189): Hans fokus på språkstruktur som hierarkisk organisert og hans tilknytning til behaviorismen. Vi ser på begge to i den nevnte rekkefølgen.

Det første poenget er noe mange kjenner fra innføringskurs i språkvitenskap: Setninger er ikke bare ord som kommer etter hverandre suksessivt. Tvert imot har de en hierarkisk struktur som gjerne blir representert i form av tredidiagrammer. Bloomfield bygget her på tidligere forskning av psykologen Wilhelm Wundt, og prinsippet om en hierarkisk ordnet språkstruktur har vært svært viktig innenfor de fleste grammatiske retninger siden. Seuren (1998: 197) sier det på denne måten:

It is the principle of hierarchical constituent structure, or immediate constituent analysis (IC-analysis), that was to dominate the whole of American structuralism after 1933 and became the cornerstone of all modern theories of grammar.

Her ser vi en klar forskjell fra mesteparten av tidligere språkvitenskap, både den komparative, historisk orienterte og Saussure: Setningen blir nå den sentrale analyseenheten. Setninger består av fraser, fraser består av ord, ordene består av morfemer, og morfemer består av fonemer. Slik kunne man bruke den såkalte «immediate constituent»-analysen (tenk på trestrukturer der et verb er en del av en verbfrase, og en verbfrase er en del av en setning) til å bryte ned språkets enheter, noe som de fleste grammatiske retninger i dag ser på som standard.

Bloomfield var en behaviorist. Han brukte behaviorismen til å unngå diskusjoner av språklige fenomener som har en klar psykologisk forankring, som betydningen til ord og setninger. Hovedgrunnen til dette synspunktet er at betydning er en del av språkets psykologiske sider, og at ingen av de psykologiske sidene ved språket er direkte observerbare fenomener. Dette kommer tydelig fram gjennom Bloomfields egne ord:

In the division of scientific labor, the linguist deals only with the speech-signal [...], he is not competent to deal with problems of physiology or psychology. The finding of the linguist, who studies the speech-signal, will be all the more valuable for the psychologist if they are not distorted by any prepossessions about psychology. We have seen that many of

the older linguists ignored this; they vitiated or skimmed their reports by trying to state everything in terms of some psychological theory. (Bloomfield 1933: 32)

Dette viser at Bloomfields deskriptive og klassifiserende analyser av språklige data er lite preget av en behavioristisk tankegang.

En annen toneangivende strukturalist i USA var Zellig S. Harris (1909–1992). Han var sterkt påvirket av Bloomfields analyseredskaper og publiserte i 1951 hovedverket *Methods in Structural Linguistics*. Men Harris regnes også gjerne som den første moderne generative grammatiker siden han var opptatt av matematiske og formelle mekanismer i språklige strukturer. Vi kommer tilbake til ham nedenfor når vi ser på arbeidene til en forsker som skulle komme til å prege mye av moderne grammatikkforskning: Noam Chomsky (1928–).

Noam Chomsky og språkevnen¹³

Chomskys fokus har vært hvordan den menneskelige språkevnen skal beskrives og karakteriseres. Han har utviklet generativ grammatikk som handler om å undersøke om det finnes universelle aspekter ved språkevnen, hva som eventuelt er universelt, og hva som er spesifikt for ulike språk, og ikke minst hvordan kunnskapen skal formaliseres i form av konkrete grammatikker for de språkene et individ kan.

Chomskys grunnleggende tilnærming til språk går ut på at mennesket har en medfødt evne til å lære språk. Det betyr ikke at mennesket er født med kunnskap om konkrete språkssystemer eller «grammatikker». Snarere handler det om en universell disposisjon hos mennesket til å utvikle grammatikker, og Chomskys forskning har i stor grad dreid seg om å utforske hva denne disposisjonen består av. Rammeverket han har utviklet, blir gjerne kalt generativ grammatikk, siden målet er å gi en analyse av de mentale strukturene som *genererer* språklige strukturer. Det handler om å forstå og beskrive grammatikk litt som en maskin: Ord går inn, settes sammen til setninger (genereres) og kommer ut gjennom at vi sier dem eller bruker tegnspråk. Chomsky er altså ikke opptatt av hvordan språket brukes til å kommunisere bestemte tanker, eller hvordan sosioøkonomiske faktorer henger sammen med språkbruk.

En viktig bok i Chomskys karriere er *Cartesian Linguistics* (Chomsky 1966, tredje utgave i 2009), også utgitt på norsk i 2017 under tittelen *Det medfødte språket*. I det følgende

¹³ Dette underkapitlet er en bearbejdet versjon av deler av teksten i Lohndal (2017).

vil vi basere oss på den norske oversettelsen. Boka er spesielt viktig fordi den utforsker det filosofiske grunnlaget for Chomskys tilnærming til språk. Her prøver han å vise likhetstrekk mellom språkfilosofisk grunnlagstenkning fra Descartes til Humboldt og hans eget tankegrunnlag for den generative grammatikken.¹⁴

Kjernen i boka er den språklige kreativiteten som ethvert menneske som ikke lider av språkskade, har. Her dreier det seg ikke om å ha en kreativ og blomstrende språkføring, men kreativitet refererer hos Chomsky til den evnen vi har til å kontinuerlig lage nye setninger. For eksempel er vi ganske sikre på at ingen har ytret *akkurat* denne setningen før: *Jeg sitter i august og ser ut på det hustrige været utenfor kontorvinduet mitt på Dragvoll mens jeg skriver en introduksjon til en oversatt bok*. Vi mennesker har en evne til å forme nye setninger i tråd med de grammatiske reglene som gjelder for det språket vi bruker. Denne evnen har også barn, og vi ser den blant annet når de produserer former som ikke finnes i voksenspråket: *gådde* istedenfor *gikk* er et vanlig eksempel. Vi mennesker har altså en språklig kreativitet på mange områder av grammatikken. I *Det medfødte språket* er Chomsky opptatt av hva slags kognitiv utrustning¹⁵ dette krever, og hvordan vi best studerer hjernen knyttet til språk. Måten han gjør dette på, er å se etter forbindelser mellom hans egen tilnærming og tidligere filosofer og grammatikere. En av disse er Descartes.

Filosofen René Descartes (1596–1650) var rasjonalist, det vil si at han mente at det finnes kunnskap hos mennesket uavhengig av erfaring. Motsatsen til rasjonalisme er empirisme, som antar at all kunnskap er avhengig av erfaring. Descartes er kjent for sine argumenter knyttet til mennesket som tenkende vesen («Jeg tenker, altså er jeg»), men akkurat den delen av hans filosofi spiller ikke så stor rolle i *Det medfødte språket*. Det er derimot Descartes' tanker om hvordan mennesket er forskjellige fra andre dyr og maskiner. Et avgjørende skille er at mennesket har en kreativitet knyttet til språk som ikke finnes hos verken andre dyr eller maskiner. Følgende sitat viser dette:

Det første er at de ikke vil kunne bruke ord eller sette sammen andre tegn som vi gjør for å meddele vår tanke til andre. For man kan godt forestille seg at en maskin er slik laget at den utstøter enkelte ord i forbindelse med legemlige handlinger som fremkaller en eller annen forandring i dens organer [...]. Men det hender ikke at den sammenstiller ord på forskjellig måte for å svare på betydningen i alt som blir sagt i dens nærhet, slik som endog det sløveste menneske er i stand til. (Descartes 1980 [1637]: 92)

¹⁴ Boka har blitt mye kritisert, blant annet av Aarsleff (1970, 1971). For andre perspektiver, se Salmon (1969) og Bracken (1984).

¹⁵ Vi har valgt å bruke begrepet *kognitiv utrustning* på norsk. På engelsk skilles det mellom *mind* og *brain* for å skille mellom den fysiske strukturen og tankestrukturen.

I *Det medfødte språket* sammenfatter Chomsky Descartes' poeng på denne måten:

For vårt formål er det viktige at språkutøvelsens kreative aspekt og det grunnleggende skillet mellom menneskets språk og de rent funksjonelle og stimulusavhengige kommunikasjonssystemene hos dyr vektlegges fremfor de kartesianske forsøkene på å forklare menneskets evne. (2017: 40)

Descartes argumenterer videre for at forskjellen mellom mennesker og dyr/maskiner er at menneskets kreative språklige evne ikke kan forklares på mekanisk vis, et syn som alle moderne språkforskere deler. Derfor er det nødvendig å postulere en «tenkende substans» for å kunne redegjøre for menneskets særegenhet, og følgelig må det finnes både mentale og fysiske substanser. Et slikt filosofisk skille mellom mentalt og fysisk, sjel og kropp kalles *dualisme*, og her tar Chomsky avstand fra Descartes. I likhet med de fleste moderne filosofer er Chomsky ingen tilhenger av dualisme. Likevel anerkjenner han at det finnes en spenning mellom vår språklige kreativitet og de kausale og formelle forklaringene som gis innenfor naturvitenskapen i den forstand at kreativiteten ikke har en umiddelbar fysisk årsak i hjernen (s. 60 i *Det medfødte språket*, se også Smith & Allott 2015: 211). En annen årsak til Chomskys skepsis er at vi ikke har noen koherent forståelse av det mekanistiske. Dermed kan dualismen som tese heller ikke formuleres. Dette er en av grunnene til at Chomsky konstant snakker om «mind/brain» når han snakker om det vi på norsk vil kalle hjernen, siden språket eksisterer begge steder samtidig uten at det er mulig å gjøre et skille. Vi kommer tilbake til dette nedenfor.

Spørsmålet om hvordan kreativ språkbruk er mulig, har Chomsky kalt «Descartes' problem». Det består av to deler (*Det medfødte språket*, s. 120, fotnote 8): Den første delen handler om at mennesket er i stand til å produsere og forstå en endeløs rekke av nye setninger. Dermed kan ikke språklæring eller språkkompetanse beskrives som at vi memorerer yrtringer vi har hørt før. Vi er riktignok nødt til å memorere de grunnleggende ordene, men i tillegg lager vi abstrakte generaliseringer av reglene i språket som vi så kan bruke på nye og kreative måter. Descartes framførte ikke denne typen argumenter i detalj, men Chomsky, og andre som Hermann Paul, har gjort det ved hjelp av en rekke illustrasjoner. Vi kommer tilbake til dette i kapittel 8.

Den andre delen av Descartes' problem handler om at kreativ språkbruk er stimulusfri. Det betyr at den ikke bestemmes av bestemte omgivelser, selv om omgivelsene til en viss grad påvirker hva som er passende eller ikke passende å si. Dette er et argument

Chomsky framfører med stor styrke i en berømt bokanmeldelse av B.F. Skinners bok *Verbal Behavior* (Chomsky 1959), der Chomsky argumenterer for at språk ikke kan være en stimulus-respons-mekanisme, slik Skinner mener. Chomsky ser det ikke som sannsynlig at vi noen gang vil kunne gi en vitenskapelig forklaring på hvordan den kreative språkbruken passer med omgivelsene, delvis fordi det handler om spørsmål knyttet til fri vilje. Og den frie viljes natur er fremdeles den dag i dag noe vi har en begrenset forståelse av.

Formelle tilnærminger til språk

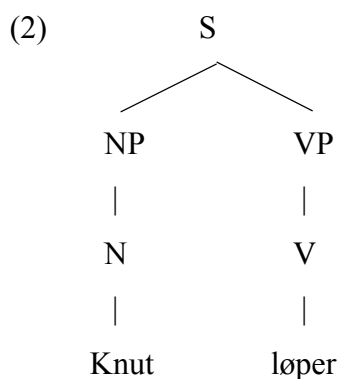
I forrige delkapittel så vi på det filosofiske grunnlaget for Chomskys språksyn. Nå skal vi se mer på hans arbeid med formelle språkstrukturer. Dette var en essensiell del av strukturalismen, og Zellig Harris var en av de sentrale forskerne som førte dette inn i syntaksens domene. Han utviklet et formelt beskrivelsesapparat for setninger der han var opptatt av å finne «oppdagelses-prosedyrer» som kunne finne de grammatiske reglene i et språk ut fra et bestemt korpus. Tittelen på 1951-boka sier det meste om hva som var hovedfokuset: *Methods in ...* Det var metodene som sto i fokus, noe Harris sier tydelig i boka også: «It is [...] a discussion of the operations which the linguist may carry out in the course of his investigations, rather than a theory of the structural analyses which result from these investigations» (Harris 1951: 1). Målet var altså å komme fram til prosedyrer som kunne identifisere grammatikken på grunnlag av et korpus av setninger (se også Wells 1947, som er en sentral publikasjon). Det var ikke å gi en adekvat teori om strukturene i seg selv. Harris gjorde bruk av to hovedmetoder: *segmentering* og *klassifisering*. Førstnevnte handler om å dele opp for eksempel et ord i morfemer, mens klassifisering handler om å gruppere sammen elementer som enten har overlappende eller komplementær distribusjon (Harris 1951: 367). For eksempel kan man klassifisere verb på denne måten, siden de opptrer i visse posisjoner og ikke i andre posisjoner. Disse to metodene bidrar til å skape en grammatikk som består av lister: «In one of its simplest forms of presentation, a synchronic description of a language can consist essentially of a number of lists» (Harris 1951: 376). Listene brukes til å spesifisere alle regelmessighetene i språket, og disse oppdager lingvisten nettopp gjennom å utføre en grundig analyse av et gitt korpus.

En oppdagelsesmekanisme som brukes på et bestemt korpus, vil i de fleste tilfeller komme fram til en rekke alternative grammatikker. Spørsmålet som da melder seg, er hvilken av disse grammatikkene som er best i betydningen best analyse av dataene. Det vil si, hvilken gir den beste analysen av data, gitt kriterier som rangerer grammatikker i forhold

til hverandre. For eksempel kan enkelthet være et kriterium, og da vil kortere og konsise grammatikker bli foretrukket over mer komplekse grammatikker. Teorien må dermed spesifisere en prosedyre for å vurdere alternative grammatikker, slik Matthews (1993: 137) understreker. Og det var nettopp dette Chomsky så, og som han utviklet videre i sine egne arbeider.

De første forskningsbidragene til Chomsky var rent formalistiske. Han fortsatte tradisjonen fra Bloomfield, Wells og Harris med å utvikle matematiske beskrivelser for naturlige språk, i tillegg til at han var påvirket av filosofene Nelson Goodman og W.V. Quine (se særlig Hiorth 1974 og Tomalin 2006 for en mer omfattende historikk og diskusjon). I boka *Syntactic Structures* fra 1957 går Chomsky gjennom flere ulike alternativer før han lander på en bestemt type frasestrukturgrammatikk. Denne grammatikken har regler som i (1) (leses som «S går til NP og VP») og som kan konverteres til trestrukturer som (2).¹⁶

- (1)
- a. $S \rightarrow NP VP$
 - b. $NP \rightarrow N$
 - c. $VP \rightarrow V$
 - d. $N \rightarrow \text{Knut}$
 - e. $V \rightarrow \text{løper}$

Den faktiske trestrukturen i Chomsky (1957) har tempuselementet som et eget element, og gjennom en morfologisk operasjon kombineres stammen med tempuselementet, men det går vi ikke inn på her. Poenget er at denne formalistiske beskrivelsen innebærer at språklige strukturer er *hierarkiske* og *rekursive*. De er hierarkiske fordi konstituentene i en setning

¹⁶ Forkortelser: S: setning, NP: nomenfrase, VP: verbfrase, N: nomen, V: verb. P kommer fra eng. *phrase*.

står i ulikt forhold til hverandre. I setningen *Jonas satte de små skoene sine på hylla* er *Jonas* hierarkisk høyere enn pronomenet *sine*, noe som gjør at *Jonas* og *sine* refererer til samme person. Strukturene blir rekursive når man legger til en regel om at $VP \rightarrow V S$, der *S* er en ny setning. Denne reglene innfører da leddsetninger, slik at vi kan få setninger av typen *Knut sa at Marie hørte at Per lo*. Disse kan være uendelig lange, bare avgrenset av arbeidsminnet vårt m.v. Rekursive hierarkiske strukturer har siden slutten av 1950-tallet vært en avgjørende del av moderne lingvistik. Som Matthews (1993: 142) påpeker: «A particularly brilliant achievement, and one which has not only endured but has come to dominate the teaching of syntax for the past three decades, was his formalisation of phrase structure grammar. It's [sic!] influence is especially clear in beginner's textbooks». Se også Lyons (1970) om dette.

Et sentralt bidrag i Chomskys tidlige forskning er en utvikling av ideen om språklige transformasjoner. Harris hadde utviklet dette begrepet til å gjelde både på setnings- og tekstnivå. For Harris er en transformasjon en relasjon mellom setninger som er ekvivalente (Harris 1951: avsnitt 2.33). Han vil for eksempel si at en aktivsetning som *Jens spiser kaker* transformeres til passivsetningen *Kaker spises av Jens* eller alternativt *Kaker ble spist av Jens*, der *av*-frasen er valgfri i begge tilfeller. Chomsky tok dette begrepet videre og argumenterte for at transformasjoner opererer på *underliggende konstituentstrukturer*, ikke på setninger som lineære objekter slik vi kjenner dem. Passivsetninger ble for Chomsky generert gjennom et samvirke av flere transformasjoner som virker på en abstrakt trestruktur som er dannet på grunnlag av en aktivsetning. Rekursjon ble også håndtert gjennom transformasjoner i de tidlige arbeidene (Chomsky 1957, 1975). Ta setningene i (3) og (4).

- (3) Lars visste det.
- (4) Kari forsto teorien.

Såkalte generell transformasjoner føyer (3) og (4) sammen for å gi (5).

- (5) Lars visste at Kari forsto teorien.

Her må både et pronomen (*det*) byttes ut med en setning og subjunksjonen *at* må settes inn. Det vil føre for langt å gå inn på detaljene i hvordan transformasjonene fungerer (se Lasnik

2000 for en pedagogisk og meget grundig framstilling). I det følgende vil vi se på noen vesentlige grunntrekk i generativ grammatikk.

Sentrale aspekter innenfor chomskyansk formell syntaks

I begynnelsen var Chomsky primært opptatt av å utvikle et formelt beskrivelsesapparat for naturlig språk. Men han ble raskt interessert i hvordan språket er knyttet til hodet vårt, og en bokanmeldelse til lingvisten Robert Lees (1957) framhevet også dette poenget før Chomsky selv gjorde det:

Perhaps the most baffling and certainly in the long run by far the most interesting implications of Chomsky's theories will be found in their cohesions with the field of human psychology (Lees 1957: 406).

Datidens ledende psykologiske teori var behaviorismen. Behaviorismen antar at mennesket lærer gjennom en vis stimulus som produserer en bestemt respons. Psykologen B.F. Skinner var blant forskerne som også brukte dette rammeverket på språk, og i 1957 ga han ut boka *Verbal Behavior*. Chomsky ble bedt om å skrive en anmeldelse av boka, og denne kom på trykk i tidsskriftet *Language* i 1959. Anmeldelsen er i etterkant gjerne sett på som dødsstøtet til behaviorismen når det gjelder språk (selv om boka fremdeles er viktig innenfor deler av psykologien), og den bidro sammen med en rekke andre faktorer til «den kognitive revolusjonen». Denne revolusjonen «brought the mind back into experimental psychology», som George Miller (2003: 142), en av de store forskerne som etablerte revolusjonen, skriver i en gjennomgang av hva denne revolusjonen er. Det ble igjen stuerent å undersøke sinnets irrganger fra et eksperimentelt perspektiv, ikke minst gjennom å bruke nye eksperimentelle teknikker innenfor psykologien samt utviklingen av nye fagfelt som kunstig intelligens (se Miller 2003 for en kortfattet framstilling). Chomsky var en viktig medspiller i denne kognitive revolusjonen gjennom sitt arbeid om språkets strukturer.

En av Chomskys kanskje viktigste publikasjoner kom i 1965. Det var boka *Aspects of the Theory of Syntax* (ofte bare kjent som *Aspects*), en kort liten bok som videreutviklet tankegangen fra *Syntactic Structures*. Den aller viktigste delen av boka er kapittel 1. Dette kapitlet nedsetter en rekke begreper og argumenter som har spilt en avgjørende rolle innenfor generativ grammatikk helt fram til i dag. Vi skal her se litt på disse begrepene fordi de tydeliggjør grunnsteinene til formell grammatikk slik Chomsky selv og andre har utviklet den.

Chomsky (1965) argumenterer for at det er menneskets ubevisste kompetanse i språket som er det sentrale studieobjektet. Denne kompetansen er mental, altså en del av menneskets psykologiske utrustning. Lingvistisk teori har som mål å utvikle mentale hypoteser om kognitive prosesser, det vil si abstrakte beskrivelser av den menneskelige språkkompetansen. Dette er ikke hypoteser om hva hjernen faktisk gjør, men teorien skal på en nøyaktig måte karakterisere den internaliserte grammatikken til et gitt individ. Dette individet kalles gjerne «native speaker», altså en morsmålstaler. Slik Chomsky formulerer det i *Aspects*, er målet å finne fram til kompetansen til en morsmålstaler som ikke er påvirket av utenomspråklige faktorer som hukommelse, tretthet osv. Sagt med andre ord, målet er å finne fram til språkkunnskapen hos en «ideell morsmålstaler». Slike morsmålstalere finnes naturligvis ikke i virkeligheten, men dette var en forenkling og en idealisering og fungerte slik som en metodologisk retningslinje for hvordan forskningen skulle utføres: Forskeren skulle forsøke å finne fram til «ekte» språklig kunnskap som et individ har når individet er minst mulig påvirket av andre faktorer.

Chomsky (1965) skiller mellom det han kaller *kompetanse* versus det han kaller *performanse*, som kan sies å være en videreutvikling av Saussures skille mellom *langue* og *parole*. Kompetansen består av de ferdighetene som gjør oss i stand til å bruke språk og er dermed individuelt (i motsetning til *langue* for Saussure, som er sosialt). Performansen er all språkproduksjon, om den er muntlig, tegnbasert eller skriftlig. Det betyr at det er høyst relevant å for eksempel studere språklig produksjon i korpus, især talespråkkorpus (se Johannessen 2003 for mer om dette, jf. også kap. 8). Men formelle lingvister har i stor grad bygget mange teorier på eksperimenter utført på morsmålstalere av et gitt språk. Disse eksperimentene består av det som kalles akseptabilitetsvurderinger utført av informanter. Dette er intuitive reaksjoner til om en setning er velformet eller ikke. For eksempel vil alle morsmålstalere av norsk være enig i at setningen «Kari is spiser» ikke er en velformet norsk setning, selv om den er helt kurant på for eksempel japansk. Setningen «Kari spiser is» er derimot helt gangbar. En akseptabilitetsvurdering er nettopp en vurdering av i hvilken grad en setning er gangbar eller ikke. Det er forskerens jobb å tolke hva denne vurderingen betyr. Ofte samsvarer forskerens vurdering med informantens, men ikke alltid, noe vi diskuterer inngående i kapittel 8.

Et annet skille som også er svært relevant, er skillet mellom E-språk og I-språk. Dette skillet ble ikke introdusert med disse begrepene før i Chomsky (1986a), men indirekte finnes det samme skillet i Chomsky (1965) også. I-en står for *individuell*, *internt* og *intensjonelt*,

mens E-en står for *eksternt*. For Chomsky er E-språket lettest definert som alt som ikke er internt i språkbrukeren. Dette er sider ved språk som Chomsky ikke er interessert i, og som han enkelte ganger har satt spørsmålsteget ved om kan studeres vitenskapelig (Chomsky 1986a). Det siste argumentet henger sammen med at Chomsky argumenterer for at E-språket ikke kan defineres. Det er en samling av språklige ytringer i alle sine sjatteringer som ikke har noe til felles. Denne tankegangen minner litt om Schleicher og junggrammatikerne som mente at deres måte å studere språk på var den eneste gangbare. Også de var opptatt av at språket er autonomt, og sånn sett er det ikke overraskende at vi ser denne likheten.

Forskere velger hele tiden sine interesseområder av mer eller mindre rasjonelle grunner, men det betyr ikke at andre områder ikke er interessante. Som innledningen til denne boka også forsøker å vise (kap. 2), er det ingenting i veien med vitenskapeligheten til humanistiske vitenskaper som ikke fokuserer på lingvistikkenes autonomitet. Det er heller ingenting som forhindrer en forsker fra å studere I-språk uten at det betyr at man benekter E-språkets relevans eller vitenskapelighet. Om man er en «I-språksforsker», er man primært ikke interessert i E-språket *qua* E-språk, selv om det er gjennom E-språket man kan studere I-språket. Og med det er det nødvendig å gå dypere inn i hva I-språk er for noe.

At I-språket er internt og individuelt, vil si at det er noe som hører til i hjernen til oss mennesker. Det er en ferdighet som er unik for hvert enkelt menneske. Dette betyr at grammatikerens oppgave er å kartlegge grammatikken til hver enkelt taler. I mange tilfeller vil jo de grammatiske forskjellene være ørsmå eller ikke-eksisterende, for eksempel om man sammenlikner språket fra to mennesker av samme kjønn, fra samme sted og med noenlunde samme livshistorie. I andre tilfeller vil det være større forskjeller. For Chomsky er det slik at hvert I-språk i prinsippet kan være forskjellig. Derfor gir det ikke mening å snakke om «norsk» eller «japansk», man må snakke om grammatikken til det individet eller de individene man studerer. Dette understrekes av at vi vet at merkelapper som «norsk», «svensk» og «dansk» er sosiologiske begreper. Dermed er det avgjørende viktig å være tydelig på hvilket perspektiv forskeren ser på språket fra: Et autonomt eller ikke-autonomt perspektiv. La oss gå litt grundigere inn i dette.

Et tradisjonelt ikke-autonomt perspektiv på språk bruker sosiologiske perspektiver for å avgrense hva som er et språk og hva som er en dialekt. Rent lingvistisk sett er det umulig å si hva som gjør noe til et språk og noe til en dialekt dersom man bruker de to begrepene i en ikke-autonom betydning. For rent språklig er det normalt en rekke forskjeller

mellom to dialekter, uten at dét gjør at vi konkluderer med at det er snakk om ulike språk. Fra et autonomt perspektiv er det imidlertid lett å argumentere for at talere som har en identisk grammatikk, har samme språk, og andre talere har andre språk. Da kan man argumentere for at en taler av setesdaldialekten har en bestemt mental grammatikk, mens derimot en taler av trondheimsmålet har en annen mental grammatikk. Forskeren kan altså hevde at det som i et ikke-autonomt perspektiv er to ulike dialekter, er to ulike språk fra et autonomt perspektiv. Dermed ser vi hvordan selve språkbegrepet varierer ut fra hvilken synsvinkel forskeren har.

Chomskys viktigste bidrag er kanskje at han har satt fokus på den indre mentale grammatikken hos mennesket. Og den siste i-en i I-språk er essensiell her. Denne i-en står som sagt for intensjonelt, det som på engelsk skrives *intensional*. Dette er forskjellig fra engelsk *intentional*, der sistnevnte begrep forenklet innebærer at en person har intensjoner om å gjøre noe. Intensional er derimot et matematisk begrep som ble introdusert av matematikeren Alonzo Church (1941). Church introduserte en forskjell mellom ekstensjonen til en matematisk funksjon og intensjonen til en matematisk funksjon. Dette kan vi illustrere gjennom et eksempel: Ta de to matematiske funksjonene $f(x) = x + 2$ og $f(y) = 10 - y$. I det ene tilfellet tar vi en variabel og legger til 2, for eksempel dersom x er 3, blir svaret $3 + 2 = 5$. I det andre tilfellet har vi 10 og trekker fra variabelen y , slik at dersom y er 7, får vi $10 - 7 = 3$. For enkelte verdier av variablene x og y gir disse to funksjonene samme resultat. Dersom både x og y er 4, blir svaret 6 i begge tilfeller. Da kan vi si at ekstensjonen til funksjonene er den samme. Men intensjonen til funksjonene er forskjellig: I det ene tilfellet er det snakk om addisjon, i det andre subtraksjon. Sagt på en annen måte: Ekstensjonen er resultatet, intensjonen er hvordan man kommer fram til resultatet.

Chomskys I-språk fokuserer på intensjonen, ikke ekstensjonen. Ta setningen *Peder er god til å fiske*. Denne setningen har en viss indre struktur, men det er mange ulike analytiske modeller for denne indre strukturen. Formell grammatikk har hele tiden forsøkt å finne fram til *den ene riktige modellen* som karakteriserer den grammatiske kompetansen til en språkbruker. Er det en hierarkisk eller lineær struktur? Dersom den er hierarkisk, som formell grammatikk argumenter for, hvordan ser denne hierarkiske strukturen ut? Her har ulike formelle tilnærminger ulike svar, men alle har som mål å komme fram til de riktige grammatiske representasjonene.

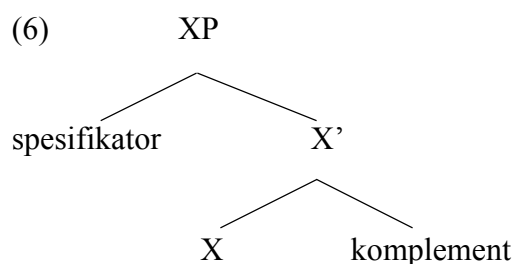
Det bør være tydelig at Chomskys *Aspects* har hatt en stor og viktig betydning for utviklingen av formell grammatikk. Arbeidene hans har også hatt betydning for utviklingen

av konkurrerende rammeverk. I den neste delen skal vi forsøke å gi et kort riss av moderne formell grammatikkhistorie. Her vil vi bruke bred pensel, for det er umulig å gå inn i formelle detaljer og argumenter for og imot. Flere detaljer finnes i Seuren (1998) og spesielt for Skandinavia i Hovdhaugen mfl. (2000). Detaljerte blikk på den generative biten finnes blant annet i Boeckx (2006), Freidin (2007) og Lasnik & Lohndal (2013).

Et riss av moderne chomskyansk grammatikkhistorie

Chomskys nye tilnærming til språk fikk raskt stor oppmerksomhet. Mange begynte å bruke rammeverket, også på andre språk enn engelsk. Det kom relativt raskt lærebøker der det nye rammeverket ble brukt, i Norge var det Even Hovdhaugen som sto bak den første boka, som kom i 1969. Hoveddelen av teoriutviklingen foregikk likevel basert på engelske data, især fordi teorien spredte seg spesielt raskt i USA (se Newmeyer 1986).

I Chomsky (1970) ble X-bar-teorien for første gang lansert. Dette er en teori om formatet på språklige strukturer ut fra en hierarkisk organisering. På 1980-tallet fikk den generelle X-bar-strukturen fotfeste, der alle fraser har strukturen gitt i (6), også setninger.

Det tok nesten 15 år før strukturen ble som i (6) (se spesielt Chomsky 1986b), men siden den gang har dette vært den normale måten å tegne trestrukturer på. X er hodet (ofte også omtalt som *kjerne*), komplementet er den obligatoriske utfyllingen til hodet, mens spesifikatoren er «subjektet» til frasen. X-bar (X') er et mellomnivå som er empirisk motivert (se Åfarli & Eide 2003 eller Faarlund 2005 for mer om dette på norsk, eller Haegeman 2006). Målet for forskningen i disse femten årene var å komme fram til en restriktiv teori for strukturen til fraser og derigjennom også setninger.

Fram til begynnelsen av 1970-tallet hadde mye av den formelle grammatikkforskningen dreid seg om hypoteser om universelle aspekter ved språk. Nå var tiden kommet for å se nærmere på forholdet mellom det universelle og språkspesifikke sider. Chomsky & Lasnik (1977) var en veldig viktig artikkel i så måte, der de foreslår det som

siden har blitt kjent som prinsipp- og parameterteorien: Det er noen universelle prinsipper i alle språk, og så er det en del gitte variasjonspunkter mellom språk. Det var først i Chomsky (1981) at denne teorien ble artikulert på denne måten, men mye av tankegangen finnes allerede i Chomsky og Lasniks artikkel. Utover 1980-tallet var det mye forskning på hva parametrene er og hvordan de universelle aspektene ved grammatikken skulle utformes. Rizzi (1982) og Kayne (1984) var innflytelsesrike bidrag som også fokuserte på andre språk enn engelsk, især italiensk og fransk. Men det var også en rekke andre forskere, inkludert nordmannen Knut Tarald Taraldsen (1948–), som kom med viktige forskningsbidrag i denne perioden. I det hele tatt kan 1980-tallet betegnes som det komparative tiåret i generativ grammatikk.

Mot slutten av 1980-tallet begynte Chomsky å utforske andre spørsmål i forelesninger ved MIT. Forskersamfunnet begynte å få relativt god oversikt over de mest grunnleggende strukturene, og gjennom mye arbeid hadde forskerne skaffet data og grundige analyser basert på et stort antall språk. Derfor begynte Chomsky å stille spørsmål ved *hvorfor* språk har den strukturen de har. Dette vokste etter hvert til det som i dag er kjent som minimalismeprogrammet (Chomsky 1995). Minimalismeprogrammet fikk en mer eksplisitt orientering mot det Chomsky har kalt «Darwins spørsmål», nemlig hvordan språk kunne utvikle seg i første instans. Likevel er det riktig å si at dette evolusjonsperspektivet i liten grad har preget det konkrete analysearbeidet. Rent teknisk er det likevel mange forskjeller mellom modellene på 1980-tallet og tilnærmingene på seint 1990-tall og fram til i dag. En omfattende diskusjon av disse kan finnes i Hornstein, Nunes & Grohmann (2005).

Alternativer til Chomsky

I løpet av 1960-tallet vokste det fram alternative formelle tilnærminger til Chomsky og de forskerne som bygget sine arbeider på hans. Vi kan skille mellom to ulike tilnærminger: tilnærminger som er formelle, men som ikke deler same formalisme som Chomsky har utviklet, og tilnærminger som ikke er formelle og som har en radikalt annerledes tilnærming til språklige strukturer.

Vi ser først på alternative formelle retninger. En slik toneangivende retning som oppsto tidlig på 1960-tallet, var generativ semantikk. Denne retningen opponerte kraftig mot Chomskys formalisme. Denne retningen bygget på Chomskys dypstruktur, men i stedet for å se på dypstruktur som et grammatisk nivå ble dypstrukturen sett på som et uttrykk for betydning. Det vil si at synonyme uttrykk måtte ha den samme syntaktiske strukturen. Dette

førte til et berømt eksempel der *kill* ble avledet fra «cause to die», noe som førte til en rekke kompliserte syntaktiske transformasjoner. På grunn av manglende restriksjoner på disse transformasjonene ble ikke generativ semantikk et varig rammeverk. Forskerne sluttet å bruke det etter noen år, men ønsket om å gi betydning en sterkere stilling i teorier om språk ble værende og utviklet seg snart innenfor andre rammeverk som ble skapt.

Det finnes også en familie av tilnærminger som er generative, men som deler ett fellestrekk: De argumenterer for at transformasjoner ikke eksisterer (allerede Harman 1963 foreslår en ikke-transformasjonell formell grammatikk). Transformasjoner er det som i moderne tid refereres til som flyttinger, altså at konstituenten kan flytte rundt i en setning innenfor begrensede mønstre. I stedet for transformasjoner analyserer de relasjoner mellom to posisjoner ved hjelp av andre virkemidler. Chomskyanske tilnærminger antar at *hva* i setningen *Hva hørte Jon at Kari spiste til frokost i går?* er flyttet fra den posisjonen der den får tolkningen sin som objekt, noe vi kan markere på følgende måte: *hva hørte Jon at Kari spiste ~~hva~~ til frokost i går?* Vi sier at *hva* har flyttet fra sin baseposisjon til den posisjonen der *hva* blir uttalt. Dette markeres ved å stryke over baseposisjonen. Det finnes ulike typer formelle teorier, og alle har alternative måter å analysere slike strukturer på. De mest sentrale er Lexical Functional Grammar (LFG; se Sells 2013 for en oversikt), Head-driven Phrase Structure Grammar (HPSG; se Pollard & Sag 1987, 1994), og Tree Adjoining Grammar (TAG; se Frank 2013 for en oversikt). Vi går ikke nærmere inn på disse ulike tilnærmingene her.

Et helt annet alternativ er retninger som ikke deler Chomskys syn på at språk er delvis en medfødt evne, spesifikk for språket, og som ikke deler synet på at språklig kunnskap skal formaliseres ved hjelp av matematiske modeller. Kognitiv lingvistikk som ble utviklet av Ronald Langacker og George Lakoff, er et eksempel på en retning drevet fram av forskere som tidligere hadde vært generative semantikere. Dette rammeverket er eksplisitt ikke-formelt, med fokus på semantikk mer enn syntaks (se f.eks. Endresen 1995, 1996 som er en pedagogisk framstilling på norsk). I moderne tid har dette også bidratt til grunnlaget for andre språkbruksbaserte retninger, der antakelsen er at barnet skaper hele grammatikken basert på input (se f.eks. Tomasello 2003). I dag er bruksbaserte og kognitiv grammatisk tilnærminger til språk den mest toneangivende opposenten til chomskyanske og formal-teoretiske tilnærminger (som formell semantikk).

En annen tilvekst har vært det som kalles konstruksjonsgrammatikk, da særlig versjonen utviklet av Adele Goldberg (1995, 2006). Innenfor denne grammatikken er det

såkalte konstruksjoner som er den fundamentale enheten. En konstruksjon er en kombinasjon av form og betydning, og konstruksjoner er lagret i det mentale leksikonet til språkbrukeren. Det vil si at ord ikke settes sammen som i formelle tilnærminger, men at hele konstruksjonstyper er lagret. En konstruksjon kan være for eksempel faste uttrykk av typen «selge skinnen før bjørnen er skutt», eller mer abstrakte konstruksjoner som «passiv» eller «setning med transitivt verb». Men konstruksjoner kan også være enkeltord eller deler av ord, noe som gjør at konstruksjonsbegrepet har en del til felles med Saussures tegnbegrep. Konstruksjoner læres på grunnlag av innputt, det er ikke noe medfødt språklig som gjør at vi lærer språk, slik Chomsky hevder.

Det vil føre for langt her å gå inn på en mer detaljert gjennomgang; den interesserte leseren må selv konsultere de siterte verkene og litteratur nevnt i disse.

Veien framover

Dagens formelle grammatikk er preget av stor pluralisme. Fordi minimalismeprogrammet nettopp er et program, har det ikke etablert seg én modell eller én teori som råder. Tvert imot har det blitt en rekke forskjellige tilnærminger som utforskes og sammenliknes. Det gjør det krevende for studenter å sette seg inn i det aller siste, for i motsetning til på for eksempel 1980-tallet er det ikke lenger klart hvilket analyseapparat som gjelder. Den mest brukte læreboka er Adger (2003), og den gir en god forståelse av den trekkbaserte minimalismen slik den ble utviklet i Chomsky (1995). På skandinavisk har Platzack (2011) gjort noe liknende.

Pluralismen har også gjort at forskere har begynt å se på nye data. Ikke minst har data fra flerspråklige språkbrukere blitt stadig viktigere. Áfarli & Mæhlum (2014: 4) sier det på følgende måte:

Today language variation, contact, and change and notably its various outcomes – in other words, the very ‘peripheral’ phenomena that were put aside earlier – are very much at the frontiers of research in ‘autonomous’ UG-based syntax [UG = universalgrammatikken].

Ulike forskere innenfor den formelle og generative retningen ser på andrespråk, tredjespråk og språkforvitring for å forstå grunnsteinene i den mentale grammatikken bedre. Dette er en ny orientering som har forsterket seg i de aller siste årene. Slike data er viktige fordi det gjør teoriene i større grad økologisk valide. Det vil si at teoriene i større grad er teorier om den

faktiske grammatiske kompetansen til språkbrukere og hvordan denne kan endre seg gjennom et livsløp.

Kapittel 6: Nedslag i den sosiokulturelle lingvistikken historie

Introduksjon

I dette kapitlet skal vi ta for oss det som framstår som den tydeligste motpolen til den retningen som ble behandlet i forrige kapittel, den formelle grammatikken. Som vi viste der, kan formell grammatikk – selv om den heller ikke utgjør noe enhetlig eller entydig forskningsfelt – sies å ha utgjort *normalposisjonen* eller *hegemoniet* innenfor språkvitenskapen allerede fra starten. Som nevnt representerer dette en tilnærming til språk som langt på vei henter sitt vitenskapssyn fra naturvitenskapen, og som taler for å behandle språk som et autonomt objekt på linje med naturvitenskapelige fenomener (jf. Newmeyer 1986). Den vitenskapeliggjøringen av språkforskningen som skjedde fra slutten av 1700-tallet, la naturvitenskapens prinsipper til grunn, og den lingvistikken som først etablerte seg, antok kort sagt at språk er et naturfenomen. I dette andre faghistoriske nedslaget skal vi løfte fram språkvitere som på ulike måter står i opposisjon til dette grunnsynet, og som slik forfekter en annen oppfatning av språkets ontologi, dvs. hva språket er og hva som er interessante lingvistiske studieobjekt. Disse forskerne tok til orde for å se på språkets *kulturelle* sider, og i motsetning til formalingvistenes oppfatning av språk som natur la dette alternative synet vekt på språket som sosialt fenomen. Motsetningen som vi er inne på her, handler litt forenklet sagt om et naturalistisk versus et «kulturalistisk» språksyn.

Vi har valgt å kalle denne retningen sosiokulturell lingvistik, selv om dette kan være problematisk på flere måter. Ingen av 1800-tallslingvistene vi skal trekke inn i dette kapitlet, omtalte nemlig forskningen sin selv som «sosiokulturell». Når vi likevel setter dem under denne overskriften, er det fordi det grunnleggende språksynet deres gjør denne kategoriseringen meningsfull i dag. Men vi minner igjen om at denne inndelingen er basert på vår tids fagoppfatninger; de som her blir løftet fram som opponenter mot «normalingvistikken», var langt fra noen forent gruppe med en identitet som «sosiokulturelle lingvister». De utgjorde ikke noe klart definert fagfelt, og hvis vi skal finne et mer etablert startpunkt for den sosiokulturelle lingvistikken, må vi langt inn på 1900-tallet.

Mange faghistorikere hevder at det først er med sosiolingvistikken på 1950-tallet at en egentlig fagdisiplin som står i klar opposisjon til «normallingvistikken», blir etablert (jf. f.eks. Koerner 1991), men da støter vi igjen på de evinnelige spørsmålene om nøyaktig *når* vi kan si at et fagfelt er et fagfelt. Det er i stor grad et ideologisk spørsmål, og svaret henger sammen med den enkeltes vitenskapssyn og ontologiske og epistemologiske anskuelser. Men det har også med konsolidering og institusjonalisering av en forskingspraksis å gjøre, dvs. etablering av infrastrukturer som institutter, tidsskrifter og studieprogram. Vi skal ikke gå videre i en prinsippdiskusjon om hva som skal til for at en vitenskapsdisiplin skal anses som etablert, men vi slår uansett fast at sosiokulturell lingvistikk ble utøvd lenge før sosiolingvistikken var et anerkjent fagfelt. Som vi skal vise nedenfor, finnes det mange eldre kilder som viser at enkeltpersoner har gjort språkstudier som vi i dag kan kalle «sosiokulturelle» eller «sosiolingvistiske», uten at disse forskerne har sett seg som deltakere i en egen vitenskapelig skole eller retning. De har stort sett virket som «outsidere» utenfor eller i utkanten av det som på 1800-tallet ble etablert som *lingvistikk*, dvs. «normalvitenskapen»¹⁷ som behandlet språkets formale sider mer eller mindre uavhengig av språkbrukeren. De har like fullt vært der, og sammen utgjør de mange interessante forgjengere for det mangslungne feltet som vi i dag kjenner som sosiolingvistikk. Dette kapittelet har som mål å nøste opp noen av de trådene som viser utviklingslinjer over tid, og som peker fram mot dagens lingvistiske teorilandskap.

Hvilken lingvistikk og hvilke lingvister?

Som vi antydde innledningsvis, er det ikke opplagt at «sosiokulturell lingvistikk» er den mest dekkende overskriften på denne tilnærmingen til faghistorien. Termen er relativt nyetablert i språkvitenskapelig sammenheng, og det er fortsatt ingen omforent forståelse av hva som ligger i denne merkelappen, verken blant språkvitere, lingvistiske antropologer eller kulturforskere flest (jf. Bucholtz & Hall 2008). Fordelen med dét er at den er tøyelig og fleksibel nok til kunne brukes om forskjellige epokers tilnærminger til språket som sosiokulturelt fenomen. I nyere faglitteratur står sosiokulturell lingvistikk (eng. 'sociocultural linguistics') tidvis som motpol til det som av mange oppfattes som

¹⁷ Det er også verdt å minne om at forestillingen om junggrammatikken som en hegemonisk lingvistisk suksesshistorie også skyldes hvordan historien om dette paradigmet ble skrevet fram, ikke minst av den danske junggrammatikeren(!) Holger Pedersen (1867–1953). Særlig bidro Pedersens *Sprogvidenskaben i det nittende Aarh., Metoder og Resultater* fra 1924 (omsatt til engelsk i 1931: *Linguistic Science in the Nineteenth Century: Methods and Results*) sterkt til ettertidens bilde av junggrammatikken (jf. f.eks. Koerner 1989b: 422 f.).

«mainstream» sosiolingvistikk, nemlig den variasjonistiske, kvantitativt orienterte forskningstradisjonen som særlig forbindes med William Labov (jf. Hodges 2015). Også uttrykket «sociolinguistics proper» – med Trudgill (1979) som utspring – har blitt brukt som navn på denne retningen. I vår sammenheng bruker vi imidlertid begrepet sosiokulturell lingvistikk mer inkluderende og lar det favne alle retninger som har arbeidet med språk, kultur og samfunn. Dette omfatter det som i vår tid går under merkelapper som «sosiolingvistikk» og «språksosiologi», men også «lingvistisk antropologi» og «samtaleetnografi» (eng. ‘ethnography of speaking’ og ‘ethnography of communication’), og til dels «diskursanalyse» og «pragmatikk».

Dette betyr langt ifra at vi har rom til å forfølge alle ulike forgreininger av språkforskning av «sosiokulturell» art, men vi følger noen sentrale personer og miljøer for å vise kontinuiteten og utviklingen av noen grunnleggende ideer om språket som sosialt fenomen. Det er viktig å minne om at de «pre-sosiolingvistene» vi omtaler fra ulike tider, kan ha ganske forskjellige erkjennelsesinteresser og vitenskapssyn selv om vi her bunter dem sammen i samme kapittel. Det som forener dem, er at de mer eller mindre eksplisitt nærmer seg språklige størrelser med tanke på at de er menneskeskapte kulturprodukter.

Tidlig sosiokulturell lingvistikk

Vi må kunne anta at mennesker til alle tider har hatt en bevissthet om språklige ulikheter, variasjon og endringer, og det finnes da også et vell av kilder som dokumenterer mer eller mindre systematiske observasjoner av hvordan språklige forhold står i forbindelse med samfunnsmessige forhold. Samtidig er det også veldig mange av de tidlige metalingvistiske kommentarene som *ikke* berører språkets sosiale rolle. Kanskje skyldes det at denne koplingen, som Chambers (2002: 6) sier, er for selvvinnlysende til å bli lagt merke til. At to fyrster fra ulike riker ikke forstår hverandre når de møtes, er så opplagt at det rett og slett ikke blir en del av krønikene. Det vi kan kalle tidlige nedtegnelser om sosiokulturell lingvistikk, befinner seg bare unntaksvis innenfor det som i dag anses som vitenskapelige rammer, men de utgjør like fullt kimer til sosiolingvistisk teoretisering og viser dermed at studiet av språk som sosialt fenomen har lange røtter. Vi skal løfte fram noen få av de sporene av sosiokulturell lingvistikk som ulike skribenter og tenkere har satt gjennom historien. Vi må imidlertid være selektive, og det er viktig å merke seg at de fleste av personene som blir trukket fram her, også har drøftet språk og språkbruk fra helt andre synsvinkler, blant annet grammatiske, filosofiske, stilistiske eller retoriske perspektiv. Så

merkelappen «sosiolingvist» i vår moderne forstand passer neppe særlig godt på noen av dem.

Blant de aller eldste kildene er sumeriske skrifter fra om lag 2300 år fvt. som inneholder sosiolingvistiske refleksjoner, selv om disse naturlig nok er veldig kortfattede (Reiner 2000: 4). Det er også dokumentert at antikkens grekere var meget bevisst på dialektal variasjon innenfor det greske språkområdet, uten at de viste noen særlig interesse for å studere den (jf. Harris & Taylor 1997: xiii). Herodot (484–ca. 425 fvt.) nevner forholdet mellom språk, dialekter og etnisiteter flere steder (jf. Hovdhaugen 1982: 48 f.), og hos Platon finner vi mange kommentarer om språklig endring (jf. Coulmas 2013: 82). Noe seinere kommer flere romerske skribenter, som blant andre dikteren Quintus Ennius (239–169 fvt.), med metalingvistiske merknader i sine tekster. Også den lærde Marcus Varro (116–27 fvt.) drøftet språklig variasjon, som han kalte *anomalía*, og han relaterte dette til bruk av folkespråk (dialekter) (Taylor 1974). Det Varro kaller *consuetudo loquendi*, er folks vanlige dagligtale, og den er preget av variasjon og idiosynkrasier, noe som over tid kan føre til semantisk endring: «*Consuetudo loquendi est in motu*» (‘Dagligtalen er alltid i bevegelse’), erklærer Varro og lanserte dermed det som kan sies å ha blitt et sosiolingvistisk aksiom (her sitert etter Taylor 1974: 50). Etter hvert som avstanden mellom talt og skrevet latin vokste, ble romerske lingvister stadig mer opptatt av korrekt og ukorrekt språk, og dette avfødte mange nedtegnelser av det vi i dag vil kalle sosiolingvistiske diskusjoner (jf. Hovdhaugen 1982: 99).

Det finnes en lang rekke tidlige tekster der språkforhold blir diskutert med utgangspunkt i bibelske fortellinger – blant annet om Babels tårn og fenomenet «sjibbolett» (jf. Borst (1995 [1957–63])). Disse gammeltestamentlig inspirerte tekstene om språkutvikling og språklig variasjon varer langt inn på 1800-tallet, hvor de etter hvert blir marginalisert av den komparative språkvitenskapen. Et av spørsmålene som går igjen i mange av de eldste kildene, dreier seg om hvorvidt språket er naturlig eller konvensjonelt, det vil si hvilken grad av kontroll mennesket har over språket (jf. Harris & Taylor 1997: xv). Selv om det bibelske perspektivet har forsvunnet i vår tid, har diskusjonen om språkets vesen fortsatt langs noen av de samme linjene, altså på én side synet på språk som en iboende og naturgitt størrelse, og på den annen side språket som menneskeskapt og sosialt fundert.

Også i kilder fra middelalderen finnes det diskusjoner som viser interesse for sosiolingvistiske tema, og da særlig det som berører to forhold: For det første sameksistensen av konkurrerende regionale normer, og for det andre den ubestridte

forrangen som det politiske sentrums språknorm har (jf. Goebel 2004: 688). Den italienske dikteren Dante Alighieri (1265–1321) er blant dem som skriver om hvordan latin står som opphav til andre språk og dialekter (jf. Robins 1997: 190 f.). Han viser stor bevissthet om variasjon også innenfor de ulike språkene, og han taler for å velge én variant som fellesspråk, en språklig standard. I denne sammenhengen reflekterer Dante over hvordan ulike varianter er beheftet med ulike sosiale statuser; noen vurderes som estetisk foraktelige, mens andre er mer akseptable – når de blir målt mot latin.

I renessansen blir den blomstrende grammatikografien og leksikografien (dvs. utviklingen av grammatikker og ordsamlinger) utgangspunkt for mange drøftinger om sosiolingvistiske forhold, blant annet om relasjonen mellom klassisk latin og de ulike samtidsspråkene (italiensk, fransk osv.) (Goebel 2004: 690). De ulike språkvarietetenes sosiale status blir for eksempel tematisert av den franske poeten Joaquim du Bellay (1522–1560), som argumenterer for det franske språkets overlegenhet. Et viktig poeng for du Bellay er imidlertid at denne overlegenheten ikke bunner i språkets beskaffenhet (han understreker tvert imot at alle språk i prinsippet er jevnbyrdige), men derimot i språkbrukernes kvaliteter (Calvet 1998: 44 med ref.). I England skriver boktrykkeren William Caxton (ca. 1422–1491) om det problematiske ved at engelsk varierer så mye geografisk (jf. Harris & Taylor 1997: 88 f.). De sprikende normene gjorde det vanskelig å velge språkform når man skulle trykke en bok, og Caxton hadde dessuten merket seg at språket også endret seg på ett og samme sted over tid.

På 1600- og 1700-tallet førte sentralisering av politisk makt med seg en drift i retning av språklig konsolidering og standardisering i flere samfunn, noe som avfødte mange slags lingvistiske diskusjoner. Vi har allerede nevnt René Descartes' ([1637] 1980) viktige arbeid, som har påvirket mange seinere lingvister – selv om avhandlingen hans ikke egentlig er lingvistisk (jf. kap. 5). Det som derimot har blitt kalt den første moderne språkfilosofiske avhandlingen (Kretzmann 1967: 379), kom fra briten John Locke (1632–1704) i 1690 (eller 1689). I *An Essay Concerning Humane Understanding* kommer det klart fram at Locke setter språket i forbindelse med en grunnleggende menneskelig *sosialitet*:

God, having designed man for a sociable creature, made him not only with an inclination, and under a necessity to have fellowship with those of his kind, but furnished him also with language, which was to be the great instrument and common tie of society. (Locke 1690: 101)

Videre blir det tydelig at Locke ikke ser på språket som en stabil, autonom størrelse, men som resultatet av menneskelige handlinger utført med det formål å uttrykke en idé. Han

framhever dermed den handlende aktørens rolle i språkutviklingen (Taylor 1990: 10 ff.; Harris & Taylor 1997: 129 f.). Det voluntaristiske og individualistiske perspektivet, som altså framhever individets vilje til å handle, ble seinere gjenstand for mye diskusjon innenfor både filosofi og sosiologi. Og det har også kommet fram i lingvistiske debatter, særlig i forbindelse med jakten på hva som – dypest sett – styrer språkendringsprosesser (jf. f.eks. Mæhlum 1991).

Selv om vi i dette mangfoldet av kildetekster finner noen studier som er så grundige og etterrettelige at vi i dag vil kunne akseptere dem som forskning, blir stort sett alt som er skrevet om språk før 1700-tallet, omtalt som *før-vitenskapelig*. Det henger rett og slett sammen med at konseptene *forskning* og *vitenskapelighet* innenfor humanistiske fag ikke ble utkrystallisert før på denne tiden. Og som vi omtalte i kapittel 2, er det de naturvitenskapelige idealene som på 1800-tallet befester seg som rammene for den «egentlige» eller «ordentlige» vitenskapeligheten. Forskning blir dermed i sin alminnelighet ensbetydende med en sterkt empirisk og nomotetisk tilnærming. Med det mener vi altså vitenskaper som leter etter lovmessigheter eller som prøver å påvise og forklare generaliteter på grunnlag av et datasett (empiriske enheter). Innenfor dette paradigmet får studiet av språket som sosialt fenomen liten plass. Selv om det finnes enkelte unntak, oppstår det ikke noen mer programmatisk diskusjon med utgangspunkt i det sosiokulturelle språksynet før i de siste tiårene på 1800-tallet.

Men også i den tidlige vitenskapeliggjøringen av lingvistikken finner vi noen tilløp til teoretisering omkring språk som et fenomen som er del av en fri, individuell handling. Dette ser vi tydelig hos den tyske polyhistoren Wilhelm von Humboldt (1767–1835) (jf. Harris & Taylor 1997: 174; Underhill 2009: 59). Men Humboldt understreker samtidig at individet ikke er helt fristilt i sin språkbruk. Alle ytringer må til en viss grad overensstemme med reglene i et språk, og Humboldt viser her til at det han kaller *ergon*, det semi-permanente språkproduktet, har makt over *energeia*, den vedvarende språkproduksjonen. *Ergon* er altså det bestående, mens *energeia* er det prosessuelle, og språklig utvikling skjer i dialektikken mellom disse to størrelsene. Motsetningsforholdet mellom *ergon* og *energeia* har seinere blitt holdt sammen med Saussures dikotomi *langue–parole*, som vi var inne på i kapittel 5 (jf. Chambers 2002: 5). Humboldt var også sterkt involvert i utviklingen av det som utover på 1800-tallet skulle bli den første moderne språkvitenskapen, nemlig den historisk-komparative lingvistikken (jf. kap. 5). Ikke minst som administrator av vitenskapelig virksomhet hadde han en finger med i spillet (jf. Robins 1990: 95). Han bidro

til at det nyetablerte universitetet i Berlin (i dag kjent som Humboldt-Universität zu Berlin) fikk en lærestol i orientalsk litteratur og generell filologi, noe som forente to fagfelt i rask framvekst, nemlig Østens litteratur – særlig sanskrit – og komparative språkstudier. Og som utdanningsdirektør sørget han for at Franz Bopp i 1821 ble den første professoren på området (se også kap. 5).

Språkstudier blir vitenskap

Som så mange andre faghistoriske framstillinger setter også vi de første tiårene av 1800-tallet som startpunkt for den egentlige språkvitenskapen (jf. kap. 5). Skarpsindige grammatikere fra både antikken og middelalderen må ha oss unnskyldt, men på grunn av de generelle vitenskapsfilosofiske og vitenskapssosiologiske gjennombruddene som skjedde fra 1700-tallet og fram til midten av 1800-tallet, faller det aller meste av tidligere språkarbeider utenfor rammene av det som blir ansett som vitenskapelig. Også den omfattende institusjonaliseringen, dvs. etablering av læresteder, professorater og tidsskrifter, utgjør et viktig argument for å starte tidsregningen her.

Kapittel 5 tar for seg historien til den naturvitenskapelig orienterte tilnærmingen til språk. Men selv om denne retningen var den som vant fram som den vitenskapelig holdbare, på grunn av det samtidige vitenskapsfilosofiske klimaet, fantes det absolutt forkjempere for andre syn. Det gjelder ikke bare blant språkgranskere av forskjellig slag, men også andre som hadde interesse for det vi i dag kaller menneske-, kultur- og samfunnsvitenskaper. Som vi omtalte i kapittel 2, fortjener den italienske filosofen Giambattista Vico (1668–1744) å bli nevnt som en av de aller første som talte for en alternativ vitenskapelig tilnærming til kulturelle fenomen. Etter hvert kom det flere som målbar denne grunnideen, og med *historismen*, altså den tradisjonen som la vekt på at alt inngår i et dynamisk forløp, ble det etablert en vitenskapelig posisjon som iallfall delvis kan kalles en humanvitenskap – selv om det også her var sterke indre spenninger med utspring i vitenskapsteoretiske grunnlagsspørsmål (jf. kap. 2).

I denne strømmingen kom det flere ansatser til kritikk av August Schleichers «Naturwesen»-tankegang (jf. kap. 5). En av de tidligste motstemmene var den danske filologen Johan N. Madvig (1804–1886) (jf. Aarsleff 1979: 72 f.). Allerede i 1840-årene gikk han imot oppfatningen om at språket var en organisme som skulle studeres med naturvitenskapelige metoder. Madvig framholdt at språket var et menneskeprodukt skapt for å tjene ulike sosiale funksjoner. Selv om Madvig var en tidlig talsmann for et slikt syn,

vant han ikke fram i særlig stor grad, ikke minst fordi han hovedsakelig publiserte på dansk (jf. Henriksen 2000: 115). I den kommende generasjonen av språkvitere kom det imidlertid likesinnete som fikk et større publikum. Tyskeren Heymann Steinthal (1823–1899) var en av dem. Steinthal hadde studert i Berlin og var sterkt kritisk til de darwinistiske innslagene i språkforskningen – særlig hos Schleicher. At språkstrukturer gjennomgår en lovmessig evolusjon på linje med finker og øgler, framsto absurd for ham. I 1860 gikk han ut og advarte mot en *matematisering* av lingvistikken (Steinthal 1860), og han kom etter hvert med flere utspill der han framhevet språkets sosialpsykologiske egenskaper (se f.eks. Steinthal 1864). Å behandle språket som et dødt objekt løsrevet fra dets sosiale og kulturelle funksjoner var et feilgrep, mente han, og poengterte at språket var «ein Moment des geschichtlichen Geistes» (1864: 16) – ‘et element av den historiske ånd’, altså et kulturprodukt. At Schleicher og Müller og andre «glottikere» så på seg selv som naturforskere, fant han meningsløst (1864: 22 f.). Sammen med Moritz Lazarus grunnla Steinthal i 1860 tidsskriftet *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft* (omtr. ‘Tidsskrift for folkepsykologi og språkvitenskap’), og dette må kunne sies å være en av de aller første kanalene for det vi i vår sammenheng kaller sosiokulturell lingvistikk (jf. Kalmar 1987). En av Steinthals studenter, tyske Philipp Wegener (1848–1916), kan også nevnes som en betydelig nytenker, selv om han ikke fikk så stor innflytelse mens han levde – i hovedsak fordi han levde et nokså tilbaketrukket liv som gymnaslærer. Han utga like fullt flere interessante verker, og han var blant de første som tok til orde for en psykologisk basert situasjonell språkanalyse (Nerlich 1990: 159 f.). Wegener kan sies å ha vært en veldig tidlig kommunikasjonsforsker, og selv om han ikke inntar et typisk sosiokulturelt språksyn, kan interessen hans for studiet av meningskonstruksjon ses på som en forløper til «the ethnography of communication», som også blir regnet inn som en del av det sociolingvistiske feltet (mer om dette nedenfor).

En språkviter som fikk langt mer gjennomslag for sine kontroversielle syn mens han levde, var William Dwight Whitney (1827–1894). Han var amerikaner, men studerte i Tyskland (Berlin og Tübingen) i flere år før han vendte tilbake til USA. Som Berlin-student fulgte Whitney Franz Bopps tradisjon, og i boka *Language and the Study of Language* fra 1867 er han fortsatt veldig mild i sin kritikk av det schleicherske paradigmat (jf. Aarsleff 1979: 77). Han understreker vel å merke at de biologistiske uttrykksmåtene må forstås som metaforer, og at forestillingen om at språket har «a life and growth independent of its speakers», er ubrukelig (Whitney 1867: 35). Han framhever videre «human agency» som

avgjørende for språkets utvikling: «[A]ll changes in language is the work of the will of its speakers, which act under the government of motives» (1867: 44). I denne boka tilkjenne gir han også en klar bevissthet om at språket er et kollektivt fenomen, og han kommer med en uttalelse som ettertiden har sett på som et klassisk sosiolingvistisk postulat:

Speech is not a personal possession, but a social; it belongs, not to the individual, but the member of society. No item of existing language is the work of an individual; for what we may severally choose to say is not language until it is accepted and employed by our fellows. The whole development of speech, though initiated by the acts of individuals, is wrought out by the community. (1867: 404)

I samme bok kommer Whitney med betraktninger som peker fram mot det moderne sosiolingvistikk omtaler som «sosialt nettverk-teori» (jf. f.eks. Milroy & Milroy 1978):

A multiplication and strengthening of the ties which bind the different sections of one people tends directly toward the effacement of already existing varieties of dialect and the production of linguistic uniformity. (Whitney 1867: 161)

Det er likevel først etter Schleichers død i 1868 at Whitney virkelig viser seg som en sterk motstander av både organismesynet og det junggrammatisk tankegodset. I en artikkel fra 1871 slår han fast at «Language is a human institution» (Whitney 1871), og han fortsetter å gå ut mot tendensen til å forstå lingvistikk som en fysisk vitenskap. I den samme teksten kritiserer han analogiene til Darwins teorier (jf. også Whitney 1874), og han avviser Schleichers postulat om at språkendring følger bestemte lovmessigheter («fixed laws»), og likeså postulatet om at språket utvikler seg utenfor menneskets kontroll. Kort tid seinere uttaler Whitney at Schleichers teori om språk som naturobjekt er «ekstrem» (Whitney 1872: 300). På dette tidspunktet var Schleicher som nevnt gått bort og kunne naturlig nok ikke respondere på kritikken, men Max Müller, fra 1868 professor ved universitetet i Oxford, gikk i rette med Whitney. I den lange disputten mellom dem var de innom mange temaer, alt fra raseteori til filologiske detaljer, men ordskiftet dreide seg særlig om språkets grunnleggende *vesen* (jf. Valone 1996). Müller holdt på det rådende naturvitenskapelig funderte språksynet, mens Whitney sto fast på at språket ikke var noen autonom størrelse uavhengig av språkbrukeren, men derimot en del av det komplekset som kalles kultur. I sin tilnærming til språkendring var han også kontant i sin avvisning av evolusjonsbegrepet. Språklig utvikling anså Whitney som styrt av to krefter: bevisst intensjonal handling hos individet og ubevisste valg på det kollektive nivået (sosial seleksjon) (Nerlich 1990: 57).

Når man leser denne diskusjonen i ettertid, er det tydelig at Whitney så på lingvistiske studier primært som en del av et humanistisk fagområde med forbindelser til de relativt nyetablerte disiplinene psykologi, sosiologi og antropologi. I mye av det han skrev,

er Whitney dessuten langt mer interessert i språklig variasjon enn de fleste av sine samtidige. Likevel er det viktig å understreke at han i mange av sine framstillinger er helt i tråd med mange av junggrammatikerne, og han uttrykker dessuten at språklig homogenitet er språkets «naturtilstand» (jf. Berthele 2001: 26; Joseph 2002: 20 f.).

Vi må også nevne Michel Bréal (1832–1915), en annen av Franz Bopps tidligere studenter, som omtrent samtidig kom med kritikk mot Schleicher og hans likesinnete. Bréal var fransk og bidro til å ta med diskusjonen om den schleicherske tradisjonen til Frankrike (jf. Aarsleff 1979: 78). For Bréal var det opplagt at språket ikke hadde en selvstendig eksistens som naturobjekt, men at det var et uttrykk for menneskelig aktivitet. Han konsentrerte seg i stedet om språkets sosiale og kommunikative dimensjoner, og dermed kan også han stå som en av de tidligere representantene for en sosiokulturell lingvistik. I det han skriver, framstår Bréal som en klar tilhenger av Whitneys tanke om at språket er en sosial institusjon, men han bruker ikke denne formuleringen så ofte selv (jf. Nerlich 1990: 72). I 1860-årene påpekte Bréal særlig to vesentlige svakheter ved den dominerende språkvitenskapen: Det ene var tendensen til «naturalisering», og da tenkte han særlig på Schleichers organismesyn, og det andre var tendensen til «mystisisme», og denne kritikken var rettet mot dem som videreførte Schlegels ideer om «urspråket», altså at alle språk kunne føres tilbake til en lingvistisk urtilstand (Nerlich 1990: 5 f.). Både Whitney og Bréal er særlig sentrale som opponenter mot «normal-lingvistikken», altså den naturvitenskapelig orienterte språkvitenskapen, ikke minst fordi de formidlet ideene fra det tyske fagmiljøet til sine respektive forskningsinstitutter, Yale (USA) og Paris (Frankrike). To viktige figurer som vi skal komme tilbake til, Ferdinand de Saussure og Antoine Meillet, var begge studenter av Bréal (Saussure hadde også Whitney som foreleser), og Whitney fikk dessuten mye å si for det amerikanske lingvistikkmiljøet (jf. Koerner 1991: 61 f.).

Kritikken mot det tyske junggrammatiske miljøet kom også fra skandinavisk hold. Vi kan nevne danske Otto Jespersen (1860–1943) som kom med boka *Progress in Language* i 1894. Der uttrykker han klar skepsis til «den gamle skolen», altså de tyske komparativistene, og avviste Schleichers postulat om at språkvitenskapen er en naturvitenskap. Jespersen sa i klartekst at den tyske historiske tradisjonen ikke var i stand til å gi en dekkende redegjørelse for språklig utvikling.

Hermann Paul (1846–1921) utga i 1880 boka *Prinzipien der Sprachgeschichte*, som ble en svært viktig tekst for junggrammatikerne (jf. også kap. 5). Likevel er det mye hos Paul som gjør at han ikke er noen typisk junggrammatiker (jf. Koerner 1978). Én ting er at

han har mange ideer som peker framover mot det som oppfattes som avløseren til junggrammatikken, nemlig strukturalismen. Men i denne sammenhengen er det mest interessant å trekke fram hvordan Paul omtaler lingvistikk som en «Kulturwissenschaft» (Paul 1880: 90). Paul skriver om hvordan språkets utvikling reguleres av samspillet mellom individets språklige kreativitet og samfunnets normer, og dermed er han inne i et sosialpsykologisk tankegods som ikke kommer på banen for fullt før i etterkrigstiden.

En langt mer kritisk røst var tyskeren Hugo Schuchardt (1842–1927), som hadde romanske språk som spesialfelt. Han hadde hatt Schleicher som foreleser og var ellers godt kjent med mange av de junggrammatiske miljøene i Tyskland, men han skulle like fullt bli en av de sterkeste opposisjonene mot dette paradigmet (Auer 2005: 1720; Dittmar 1997: 29). Fra 1876 var han professor ved universitetet i Graz (Østerrike), og her skrev han boka *Ueber die Lautgesetze. Gegen die Junggrammatiker* (1885) som var et krast oppgjør med tidens ledende språkvitere. Schuchardt påstår her at aksiomet om «unntaksløse lydlover» er en antikvititet i en epoke der språkvitenskapen rettmessig har begynt å bli ansett som en åndsvitenskap («Geisteswissenschaft»). Det å behandle språket som en naturlig organisme, og ikke et sosialt produkt, er basert på en «blendende sofisme», ifølge Schuchardt (1885: 34). Det er altså en feilslutning å anta at språket er koplet fra mennesket, skjenket et selvstendig liv og kan underlegges en strengt naturvitenskapelig ramme. Schuchardt fastholder at lydendring må forstås som «bevisst eller halvbevisst» imitasjon mellom språkbrukere, og et slikt motefenomen, «Sache der Mode», må legges til grunn for en *sosiologisk* fortolkning, hevder han (1885: 13 f.). Denne vektleggingen av språket som sosialt produkt var, som vi nå vet, ikke særlig tidstypisk, og Schuchardt er en foregangsmann når det gjelder å reflektere over det som seinere skulle bli sosiolingvistiske konsepter (jf. også Berthele 2004: 730).

Schuchardts utsagn om språkvitenskap som «Geisteswissenschaft» må ses i sammenheng med den generelle vitenskapsfilosofiske utviklingen som gikk for seg i det tyskspråklige Europa – og ellers – i denne tida. Særlig var Wilhelm Dilthey (1833–1911) en helt sentral aktør når det gjaldt å gi nettopp «Geisteswissenschaften» en posisjon som et fullverdig alternativ til naturvitenskapen. Som vi var inne på i kapittel 2, tok Dilthey, framfor alt i verket *Einführung in die Geisteswissenschaften* (1883), til orde for at vitenskapens studieobjekter kan sorteres i to hovedslag: På den ene siden naturfenomener og på den andre fenomener av sosialhistorisk art. På bakgrunn av dette hevdet Dilthey at ulike idealer og metoder for vitenskapelig virksomhet gjelder for det han kalte

«Naturwissenschaften» og «Geisteswissenschaften». Det skulle gå lang tid før dette dualismesynet fikk skikkelig fotfeste i vitenskapens verden, men mot slutten av 1800-tallet hadde det skjedd en endring i det intellektuelle klimaet som gjorde at det var rom for flere tilnærminger til språk.

Det er likevel riktig å si at den junggrammatiske posisjonen hadde et klart overtak ved inngangen til et nytt århundre. I de språkvitenskapelige miljøene, og særlig i det tyskspråklige området, var det overveiende konsensus om at lydutvikling skjer mekanisk og fysiologisk og *ikke* som følge av sosiokulturelle forhold – som for eksempel prestisje (jf. Auer 2005: 1722). Men som vi har vist her, fantes det en god del kritikere, og det var dessuten ulike grader av tilslutning til det junggrammatiske programmet hos de enkelte vitenskapsmenn. Et eksempel på dette finner vi for eksempel hos germanisten Hjalmar Falk (1859–1928), som seinere ble professor i tysk ved universitetet i Oslo (Kristiania). Han studerte i Tyskland i junggrammatikkens gullalder og var tydelig påvirket av denne retningen (jf. Venås 1997), men han kommer etter hvert med klart modifierende bemerkninger om teorien om lydlovene som «virker blindt og ingen undtagelser kjender»:

Det er dog efterhaanden blit alt mere klart, at der ogsaa er andre forhold at tage med i betragtning enn de omgivende lyd. Navnlig spiller sjælelige faktorer ind ved siden av de fysiologiske. Som afhængigt af den menneskelige vilje kan sproget ikke være behersket af mekaniske love i en saadan rent udvortes forstand. (Falk 1898: 250 f.)

Hva Falk her mener med «sjælelige faktorer», er ikke helt entydig, og når han seinere i samme tekst viser til det nokså svevende «folkets temperament» som en forklaringsfaktor, kan man ikke si at han legger for dagen noen tydelig sosiokulturell forståelseshorison. Men det er uansett interessant at han – som flere andre – i løpet av et par tiår distanserte seg noe fra den mest rendyrkede junggrammatikken.

Også de som viste affinitet for tilnæringsmåter som vi i dag ville kalt sociolingvistiske, inkluderte disse *i tillegg til* mer «ortodokse» forklaringsmodeller og metoder. Ikke fordi de hadde et utpreget eklektisk vitenskapssyn, men fordi junggrammatikken hadde utviklet mange prinsipper og framgangsmåter som ingen språkviter kom utenom, og som fortsatt i dag står som gyldig praksis for store deler av språkvitenskapen. Det gjelder særlig det som kan kalles deskriptiv og typologiserende virksomhet. Med det mener vi de modellene for beskrivelse og kategorisering av lingvistiske enheter som ble utarbeidet innenfor junggrammatikken (jf. kap. 5). Innsigelsene mot det naturvitenskapelig funderte paradigmat var noe mer markante når det gjaldt den andre av to hovedinteresser på denne tiden, nemlig studiet av språkets utvikling over tid.

Her var det flere som forfektet at språket måtte behandles som et historisk fenomen dersom endring virkelig skulle forstås. Flertallet sto likevel fast på at språket var en autonom størrelse som fulgte sine egne utviklingslinjer. Språkvitenskapens fokus på de to aspektene typologi og evolusjon kan for øvrig også sies å være tydelig inspirert av det biologiske forskningsfeltet.

Kort sagt foregikk forskning på norsk språk i Norge innenfor dette naturvitenskapelig inspirerte rammeverket gjennom hele første halvdel av 1900-tallet, og mange sentrale språkvitere, som professorene Olai Skulerud (1881–1963), Sigurd Kolsrud (1888–1957) og Olav T. Beito (1901–1989), videreførte det også etter annen verdenskrig (jf. Bandle 1962: 301). Men som vi skal se, fantes det også «annerledestenkende» blant talemålsgranskerne.

Dialektologene og det sosiokulturelle

Mange av de enkeltpersonene vi har trukket fram så langt, står på ulike vis som forgjengere for den sosiolingvistiske fagtradisjonen, men uten at de kan sies å ha utgjort noen enhetlig «skole» eller «retning». Hvis vi likevel skal utpeke en bestemt fagtradisjon som over tid har hatt tydelige innslag av sosiokulturell lingvistik, må det blir dialektologien. Den *territorialiteten* som ligger til grunn for tradisjonell dialektologi, altså den antakelsen at alle individer tilhører et visst territorium, kan uten tvil sies å utgjøre en sosial dimensjon, og i vid forstand er utforskningen av stedsspesifikke talemål dermed en form for sosiolingvistik (Berthele 2004: 720). Flere har da også utpekt dialektologien som en klar forgjenger for sosiolingvistikken (jf. Koerner 1991). Det vil likevel være en stor overdrivelse å si at dialektologer flest har bedrevet sosiokulturell lingvistik. Den klassiske dialektmonografien, som var den mest typiske språkvitenskapelige teksttypen i mange europeiske land helt fram mot annen verdenskrig, bar snarere preg av den rådende formalingvistiske tradisjonen; fokuset ble satt på strukturelle forhold, mens det «eksternspråklige» stort sett forble ukommentert. Med det mener vi at språket overveiende ble behandlet som en autonom struktur, et frittstående «vesen», og at forklaringer av lingvistiske forhold tok utgangspunkt i andre lingvistiske forhold. Det som måtte foregå utenfor eller omkring denne strukturen, altså ulike sosiokulturelle aspekter, ble jevnt over ignorert, selv om altså det å skille ut en territorielt avgrenset varietet i seg selv berørte en sosial dimensjon. Men det finnes også mange unntak fra dette mønsteret, og det er de som

er særlig interessante i vår sammenheng. Her skal vi se på noen eksempler fra det øvrige Europa før vi tar for oss noen hjemlige aktører.

En av de aller tidligste som skriver omfattende om sosial differensiering i talespråket, er Johann Andreas Schmeller (1785–1852), som blant annet ga ut et omfattende verk om dialekter i Bayern (Tyskland) i 1821. Selv om hovedvekten ligger på grammatiske forhold, går Schmeller langt i å greie ut om prestisjeforskjeller mellom ulike varianter. Blant annet bruker han termen «Sprachschichten» («språksjikt»), og flere faghistorikere har i ettertid omtalt ham som «språksosiolog» (Berthele 2004: 721; Hagen 1987: 402). Det var dessuten dialektologer som gikk langt i å adoptere junggrammatisk tankegods, men også blant dem var det noen som i sine studier reflekterer over hvordan språklig variasjon gjenspeiler sosial stratifisering. Hos majoriteten blir dette aspektet liggende mer eller mindre implisitt i framstillingen, og de færreste trekker det inn som en entydig forklaringsfaktor (jf. Hagen 1987: 402). Tidlig på 1900-tallet finner vi derimot flere dialektforskere som kommer med tydeligere forsøk på å kople språklig endring og utvikling til sosial variasjon. Tyskeren Karl Haag (1860–1946) er et godt eksempel på dette: Han påpekte i sine studier av talemål sør i Tyskland at språklige nyheter sprer seg etter et visst sosialt mønster, der «de toneangivende kretser» har en særlig rolle i spredningen (jf. Auer 2005: 1722). Fra Østerrike kan vi nevne Anton Pfalz, som på 1920-tallet tok til orde for å skille mellom en «lydlovmessig-junggrammatisk» og en sosiologisk behandling av lydendring (Berthele 2004: 725). I det siste, som Pfalz også omtalte som «verkehrsbedingt» ('betinget av omgang'), la han alle sosiokulturelle og sosialpsykologiske faktorer som kunne forvolde lydendring. Ved å innføre denne todelingen kunne Pfalz holde seg innenfor normalparadigmet, det vil si fastholde junggrammatiske prinsipper, men samtidig åpne for å trekke inn eksternspråklige forhold når det var behov for det. Og det fikk han særlig behov for når han studerte situasjonsspesifikk variasjon. Pfalz' perspektiv på individuell tilpassing til samtalepartneren kan ses som en urform av akkommodasjonsteorien («The speech accommodation theory», jf. Giles & Smith 1979) som ble svært sentral innenfor flere deler av sosiolingvistikken fra slutten av 1970-årene.

Sveitseren Louis Gauchat (1866–1942), som forsket på dialekter i det fransktalende Sveits, er en annen pioner blant dialektologene. Han var særlig opptatt av generasjonsforskjeller i talemålet i Charmey, den landsbyen han studerte, og måten han sammenholdt eldre og yngre talere på for å kunne si noe om mulige endringstendenser i det lokale talemålet, gjør ham til kanskje den første målbæreren av det som seinere er kjent som

«tilsynelatende tid»-hypotesen (eng. ‘apparent-time hypothesis’, se f.eks. Labov 1972b: 133) (jf. Berthele 2004: 730). Kort sagt går denne ut på at språklige generasjonsforskjeller på ett tidspunkt kan antas å predikere endringstendenser over tid. Altså at en synkron variasjonssituasjon blir brukt til å forutsi diakron utvikling fordi den yngre generasjonens språkbruk kan antas å være framtidens «normalspråkbruk». Gauchat var for øvrig også opptatt av språklig variasjon mellom kjønnene, og i granskingen av dette påviste han, som en av de første, at kvinner generelt tok i bruk språklige novasjoner tidligere enn menn. I samtiden ble imidlertid Gauchats arbeid i Charmey oppfattet som eksentrisk, og det var ingen som fulgte opp de originale ideene hans (Chambers 2002: 6).

Norge har også et tidlig eksempel på en betydelig «annerledestenker», nemlig Amund B. Larsen (1849–1928), som fortjener en litt grundigere presentasjon. Larsen tok doktorgrad i språkvitenskap i 1895 og forsket på norske dialekter resten av livet, men ble aldri fast ansatt ved universitetet. Likevel er det blitt sagt at han hadde en finger med i nesten alle publikasjoner om norske talemål fram til han døde (Iversen 1929: 303; Wiggen 1995: 23). Det som er særlig interessant med Larsen, er hvordan han i mange av studiene sine kommer med refleksjoner som peker langt utover den tradisjonen han tross alt står i. Det fikk for eksempel den svenske lingvistikknestoren Adolf Noreen (1854–1925) til å kalle ham en «sjålvttänkare» (jf. Iversen 1929: 303). I et arbeid som kom ut i 1882, innleder Larsen på følgende måte:

I vor Tid er det Naturvidenskabene, som har gjort den største Fremgang. Dette har virket tilbage på Aandsretningen i det hele og derved ogsaa paa de andre Videnskaber. Den, som er Barn af Naturfagene tid, har lært af disse, at han maa mærke sig Fænomenerne uden at tage Hensyn til deres æsthetiske Beskaffenhed; man ønsker desuden saavidt muligt at definere sin Gjenstands reale Forhold ved naturvidenskabelige Midler og fremstille Sammenhængen mellem dem med naturvidenskabelig Methode. (Larsen 1976 [1882]: 9)

Som vi ser, er Larsen tydelig influert av sin tids vitenskapsfilosofiske strømninger, og på mange områder er han også lojal til dette programmet (jf. Sandøy 2013: 84 f.). I samme tekst fra 1882 sammenlikner han for eksempel materialet for språkforskeren med naturforskerens studieobjekt, og han konkluderer med at fonetikken kan tilføre dialektstudiet den vitenskapeligheten som mangler i tilnærmingen til «Sprogstoffet» (Larsen 1976 [1882]: 9). Larsen er her på linje med den junggrammatiske bevegelsen. Samtidig trenger man ikke lete så lenge i publikasjonene hans før man finner eksempler på helt andre ideer (jf. Wiggen 1995). Larsen kombinerer de junggrammatiske grunntankene med forklaringsmodeller som vi i dag vil kalle sosiokulturelle eller sosiolingvistiske. Det gjelder blant annet hvordan Larsen aktivt trekker inn sosiale og psykologiske faktorer, og

ikke minst tendensen til å tillegge den individuelle språkbrukeren en bevissthet om språklige valgmuligheter. Denne tanken ligger for eksempel til grunn for konseptet «naboopposisjon», som Larsen først omtaler i en artikkel fra 1886 (Larsen 1886). Denne termen bruker Larsen på en sosialpsykologisk mekanisme som gjør at språkbrukere i et område markerer avstand til en tilgrensende gruppe ved å overdrive et språktrekk i eget talemål. For å opponere mot naboen, altså det vi i dag kaller en «utgruppe», blir visse markerte trekk i inngruppens talemål overforbrukt, og dermed oppstår utviklinger som ikke følger forventete, «lydriktige», linjer. Seinere, i 1917, utgir Larsen en artikkel som har nettopp «Naboopposition» i tittelen, og der gjør han mer fyldig greie for denne formen for *hyperdialektisme*. Og det er nettopp sistnevnte term sosiolingvisten Peter Trudgill bruker når han «gjenoppdager» dette fenomenet og gjør det til en del av den internasjonale litteraturen i 1980-årene (jf. Trudgill 1986: 66 f.). Men da hadde det altså gått 100 år fra Larsen først formulerte et prinsipp som tar utgangspunkt i språklige størrelsers symbolske bibetydninger – det vi i moderne sosiolingvistikkk vil kalle *indeksikalitet* (jf. Eckert 2008). Dessuten forutsatte han at språkbrukere flest har en form for bevissthet om hvordan ulike språklige distinksjoner kan utnyttes for å signalisere og *skape* sosiale identiteter. Sett i lys av den tidens rådende språkvitenskap er det en høyst original og djerv teori. I artikkelen fra 1917 bruker Larsen «naboopposisjon» for å forklare hvorfor talemålet i Indre Sogn har former som *kjåt*, *åks* og *bjådla* med *å* der man kunne ventet – og lydlovene predikerer – at det skulle vært en *ø*-lyd. Den forbausende lydovergangen skyldes altså, ifølge Larsen, en lingvistisk distansering til naboeene i Hallingdal, der *ø* blir brukt for historisk *o*, som i *drøpe* (norr. *dropi*) og *løk* (norr. *lok*). Fordi *ø* framstår som et symbol på Hallingdal for indresogningene, unngår de denne lyden og erstatter den med lyden som symboliserer det sognske, nemlig *å* – også i tilfeller der *å* ikke har noe historisk grunnlag.

Denne og liknende forklaringsmodeller anvendte Larsen også i det han skrev om norske bymål, som er et annet særtrekk ved Larsens faglige profil. Det å fordype seg i talemålet i byene hadde lite anerkjennelse i den dialektologiske tradisjonen på det tidspunktet Larsen utga sin bok *Kristiania bymål* (1907). Det fantes riktignok noen tidligere studier, for eksempel tyskeren Richard Loewes (1880) utforskning av talemålet i Magdeburg (jf. Koerner 1991), men stort sett hadde dialektologien et klart ruralt tyngdepunkt – også i Norge. Den første professoren i språkvitenskap ved Bergens Museum (forløperen til universitetet) Torleiv Hannaas sa i 1918: «Av alt folkemaal er det ikkje noko som hev vore so vanvyrdt som *bymaalet*, ‘gatemaalet’.» (Hannaas 1919: 63). Derfor var

Amund B. Larsen banebrytende på to måter i sin dialektologiske gjerning: Han inkluderte talemålet i byene, som i større grad enn landdistriktene var preget av språkkontakt og dermed det mange anså som kulturell «urenhet», (jf. f.eks. Mæhlum & Røyneland 2011), og han appliserte en rekke forklaringsmodeller som gikk langt utover det konvensjonelle språkinterne domenet, det han selv omtalte som «sprogets særegne biologi» (Larsen 1910: 110). Både i Kristiania-studien og de seinere studiene av Bergen (1911–12, sammen med Gerhard Stoltz) og Stavanger (1925, sammen med Mandius Berntsen) omtaler Larsen flere endrings- og variasjonsfaktorer som viser hans sosiolingvistiske innstilling (jf. Wiggen 1995: 31). Blant annet skriver han om språkbruks*moter*, noe han mener er uttrykk for enkeltindividers «affektation» og hang til å følge andres smak eller mening. Han kommenterer både kjønnsforskjeller og klasseforskjeller i bymålene, og han er flere steder inne på resonnementer som viser at han mener at språkbrukerens intensjonalitet har noe å si for språkendringer. I verket om sognemålene (Larsen 1922–1926) utdyper han tankene sine om «sjælelige faktorer/grunde» til at språk gjennomgår forandringer: «Jeg holder altså i det hele for at bevissthet og vilje allerede i en tidlig barnealder griper ind i selve lydartikulasjonen, og jeg mener at børnene dermed også har en overmåde stor indflydelse på lydlovene [...]» (sst.: 5). Han skriver videre om den typen språkendringer «[...] hvis psykiske drivfjær ikke er instinktiv, men ræsonnerende og ikke er knyttet til talens tilværelsesgrund, ønsket om at bli forståt. Det er regler *utenfra*, de er ikke naturlige. De er for væsentlige dele kunskapsfrugter» (sst.: 22, utheving i originalen).

Disse tankene var i høy grad avantgardistiske for sin tid, og selv om Larsen ble modell for mange norske språkvitere i de kommende tiårene, var særlig tankene hans om individets endringsvilje vanskelige å svelge for mange. Så sent som i 1946 uttrykker Ingeborg Hoff, seinere dosent ved Norsk målførearkiv ved Universitetet i Oslo, sterk skepsis til Larsens ideer: «Det er ikke riktig å anta noen bevisst vilje til å endre et mål en behersker», uttalte Hoff (1946: 13; jf. også Hoff 1950). Divergerende forståelse og bruk av termene «bevissthet» og «vilje» forvoldte trolig noe av denne faglige uenigheten (jf. Wiggen 1995: 35), men det er likevel riktig å si at Larsen framsto som mye av en kjetter i et junggrammatisk inspirert fagmiljø der språkets autonomi var hevet over enhver tvil. Det var da heller ikke noen av de direkte etterfølgerne til Larsen som gikk like langt på dette punktet, selv om tradisjonen med å inkludere såkalte ytre faktorer i framstillingene om dialektforhold ble videreført i betydelig grad.

I den norske målførelitteraturen etter Larsen finner vi mange tilfeller av at sosiale og geografiske forhold blir trukket inn for å forklare diakrone utviklingslinjer i språket, selv der hovedtyngden ligger på den synkrone tilstanden. Hos Jørgen Reitan, en av Larsens studenter, finner vi for eksempel følgende resonnement om forholdet mellom talemålene i Ålen og Røros (Sør-Trøndelag):

Hvor de to dialekter støder sammen, vil gerne aalbygmaalet ligge under. Rørosingen taler som regel sit maal med større tryghed end aalbyggen. En rørosing som tager bolig i Aalen, opgiver meget sjelden sit morsmaal, hvorimod aalbygger som flytter til Røros, er snare til at tage efter rørosisk tale. Grunden til dette ligger vel delvis deri at rørosingerne – forsaavidt de er fra ‘Staden’ – d.e. Røros – som byfolk betragter sig som overlegne. [...] Delvis kan det ogsaa komme derav at Rørosmaalet har former som ikke er saa avstikkende i forhold til skriftsproget som aalbygmaalets [...] (Reitan 1906: 1 f.).

Selv om ikke argumentene på alle punkter er særlig langt utviklet eller eksplisitte, ser vi at Reitan berører flere sentrale sociolingvistiske tema i sitt korte innledningskapittel: Både kulturelle prestisjehierarkier (jf. de overlegne «rørosingerne») og lingvistisk saliens (jf. Reitans «avstikkende former») har stått sentralt i den nyere sosiodialektologiske litteraturen (jf. f.eks. Auer & Hinskens 1996; Kerswill & Williams 2000). Disse «pre-sociolingvistiske» tankene har riktignok veldig liten plass sammenliknet med framleggingen av formale detaljer (kapitlene «Lydlære» og «Bøiningslære» fyller de øvrige 57 sidene av Reitans vesle bok), men de er med, og liknende passasjer i andre dialektologiske verk fra samme tid viser at det fantes en interesse for sosial språkvariasjon. Dette kommer særlig fram i de studiene som tok for seg bymål (jf. Sandøy 2013: 93), og generelt kan man si at disse tidlige granskningene av dialekter rundt og i europeiske byer er preget av diskusjoner der dialektologiske og sociolingvistiske resonnementer er vanskelig å skille fra hverandre (Koerner 1991: 61). Gode eksempler fra Norge i så måte er Idar Handagaards artikkel «Er folkemaale i byane gode norske maalføre? Fosna-maale. Eit norskt bymaal?» fra 1901 og Trygve Knudsens «Opfatningen av bymålene gjennom det 19. århundre» fra 1926. Begge disse tekstene kommenterer på nytenkende måter «språkets sosiale liv», og de har dessuten spor av refleksjoner på et metanivå som berører språkvitenskapens ideologiske grunnlag. Også Anders Steinsholts studie av dialektforholdene i Hedrum (Vestfold) var nytenkende på mange måter, selv om nyhetsverdien ble noe forringet av at det tok nær 25 år før den opprinnelige hovedfagsoppgaven (levert 1940) kom i bokform med tittelen *Målbryting i Hedrum* (Steinsholt 1964). Det er likevel mye ved diskusjonene hans som må sies å være temmelig tidsutypiske når man sammenlikner med andre målførestudier som ble gjort sent på 1930-tallet. Det gjelder blant annet termen «målbryting» som Steinsholt bruker om den tilstanden der ulike varieteter – eller også varianter – kommer i kontakt og «kjemper» mot

hverandre. Steinsholt gransker hvordan bymålet i Larvik bryter mot dialekten i landherredet Hedrum like ved, og han gjør seg interessante betraktninger om hvordan økt mobilitet har gjort målbryting mer aktuelt og dermed må regnes inn som påvirkningsfaktor for språkutviklingen. I den forbindelse innfører Steinsholt begrepet «språkmisjonær» om en språkbruker som flytter og har innflytelse på språket i de nye omgivelsene sine. Steinsholts begrep ble seinere eksportert (eng. «language missionary») og brukt i en rekke sosiolingvistiske studier i flere land (jf. Trudgill 1995: 13; 2003: 76). Steinsholt fortjener også å nevnes fordi han er av de aller første som gjør en omfattende oppfølgingsstudie, det som i sosiolingvistikken omtales som longitudinelle studier. Her blir samme språksamfunn og dels også samme informanter undersøkt for å se på språkendring i faktisk tid – i motsetning til tilsynelatende tid (jf. ovenfor). Strømsholt utga *Målbryting i Hedrum. 30 år etter* i 1972 og går der videre i undersøkelsen av hvordan bymålet i Larvik trenger inn i bygdesamfunnet – fortsatt med begrepet *målbryting* som prisme.

Hvilke internasjonale vitenskapelige forbilder eller inspirasjonskilder disse norske «annerledestenkerne» eventuelt kan ha hatt, er ikke alltid så lett å spore. Det er derfor også vanskelig å si noe entydig om hvilken retning nye ideer og teorier har flytt, og hvem som var de egentlige pionerene. Det er likevel klart at Amund B. Larsen står i en særstilling blant de norske dialektologene når det gjelder å utvikle selvstendige og nyskapende teorier og modeller i retning av det som seinere skulle bli sosiolingvistik. Ragnvald Iversen (1929: 303) uttrykte seg slik i sitt minneord over Larsen: «Han hørte ikke til noen ‘skole’, han var ubundet av all dogmatikk, han stod fritt til alle sider.»

Sosiodialektologi også i navnet

Selv om det finnes mange norske språkforskere som kan sies å ha praktisert en «sosial dialektologi», finner vi ingen bruk av en slik term tidlig på 1900-tallet. Det gjør vi derimot andre steder i Europa, blant annet i det russiskspråklige området, der man på 1920-tallet etablerte en «sosial dialektologi» med Leningrad som forskningssentrum (Hagen 1987: 407; Brandist 2003). Her ble forholdet mellom nasjonalspråket og lokale varieteter i Sovjetunionen utforsket, og særlig i de raskt voksende byområdene ble det påvist hvordan språkvariasjon hang sammen med sosiale grupperinger. Også i Moskva var det lingvister som kan sies å ha hatt en sosiokulturell tilnærming til språk, og for begge disse miljøene var Jan Baudouin de Courtenay (1845–1929) en viktig ledefigur. Hans påstand om at språkvitenskap er samfunnsvitenskap, vant gehør hos mange russiske lingvister (Brandist

2003: 219), og sosiologiske metoder ble etter hvert de dominerende tilnæringsmåtene til språklig variasjon.

På svensk ble «den sociologiska lingvistikerna» brukt som term i en artikkel av fennougrieten Björn Collinder (1894–1983) i 1930, men det later ikke til at denne har blitt tatt i bruk i særlig grad av hans samtidige språkvitere, kanskje fordi den i hovedsak dreier seg om samiske språkforhold. I artikkelen gjør Collinder en interessant grenseoppdraging mellom «junggrammatikernas 'biologiskt' färgade syn på språkets liv» og en språkvitenskaplig retning som ser språket som «social företeelse» og vektlegger språkbrukerens perspektiv – og dermed sosialpsykologiske faktorer til språklig endring.

I Frankrike blir særlig Jules Gilliéron (1854–1926) sett på som dialektologiens og dialektgeografiens anfører, men her var fagfeltet langt mindre påvirket av junggrammatikerne enn det var i det tyskspråklige området (Sommerfelt 1949: 38). I stedet var forestillingen om språket som «sosialt faktum» («fait social»), som blant annet den tidligere nevnte Michel Bréal sto for, relativt godt etablert ved århundreskiftet – iallfall i lingvistkretser. Den som særlig videreutviklet denne posisjonen, var Bréals student Antoine Meillet (1866–1936). Meillet hadde også hatt Émile Durkheim, en av sosiologiens forfedre, som foreleser, og han anså det som udiskutabelt at språkendring var å forstå som samfunnsendring. I en artikkel fra 1906 slår Meillet fast at siden språket er en sosial institusjon, er lingvistikken en samfunnsvitenskap (sst.: 17). Han postulerer samtidig at språklige endringer har sosiale årsaker og ikke individual-psykologiske.

I det samme miljøet hadde også et kjent navn oppholdt seg en periode, nemlig Ferdinand de Saussure (1857–1913), som vi møtte i kapittel 5. Der så vi at Saussure i hovedsak ble kjent for å ha definert grunnlaget for strukturalismen, selv om ideene hans ikke fikk virkelig gehør før etter hans død i 1913. Det er likevel verdt å understreke at språket som et «fait social» inngikk som et viktig prinsipp i den saussurianske språkfilosofien.

En siste aktør i dette franske miljøet som vi vil trekke fram her, er nordmannen Alf Sommerfelt (1892–1965). Han var elev av Meillet, og det er mange anstrøk av sosiokulturell lingvistik i tekstene hans. Allerede i 1934 gir han ut en bok der språket som sosialt fenomen blir drøftet – riktignok i en nokså populærvitenskapelig form (Sommerfelt 1934). Året etter kommer han med en ny utgivelse basert på et radioforedrag med den talende tittelen *Sproget som samfunnsorgan* (Sommerfelt 1935). I 1938 gir han ut boka *La langue et la société* ('Språket og samfunnet') der han blir mer programmatisk i sine sosiolingvistiske uttalelser.

Han slår for eksempel fast at språk er et «sosialt faktum» på linje med religion og lover, og at det derfor er opplagt at det skal studeres på samme måte som øvrige kulturprodukter. Videre framholder Sommerfelt at den best egnede framgangsmåten er å kombinere lingvistisk metode med sosiologiens metoder. Dette er ideer han følger opp i seinere verk, blant annet i boka *Language, society and culture* fra 1954.

Trass i at Sommerfelt virket som professor i lingvistikk ved Universitetet i Oslo i mer enn tretti år, fikk han ingen vesentlig innvirkning på nordistikkmiljøet i Norge (jf. Jahr 2009). Dette skyldes nok at han med sin skolering innenfor den franske sosiologisk-lingvistiske skolen kom i konflikt med det junggrammatiske rammeverket som nordistene i stor grad holdt fast ved. Sommerfelt forsket også på norrønt og norsk språk, men internasjonalt ble han best kjent som keltolog. I arbeidene hans om keltiske dialekter er det mange spor av sociolingvistiske perspektiver, blant annet diskuteres generasjonsvariasjon inngående.

Sociolingvistikken blir etablert

De to fagtradisjonene vi nå har tatt for oss, den historisk-komparative lingvistikken og dialektologien, kan begge sies å være helt sentrale utspring for den sociolingvistiske vitenskapsdisiplinen (jf. Koerner 1991). I mange tilfeller er de to tradisjonene og deres historier vel å merke flettet inn i hverandre og framstår som ett felt, men dersom dialektologi forstås mer entydig som «dialektgeografi», er det mulig å skille mellom to forskningstradisjoner. En tredje grein som utgjør sociolingvistikken aner er *flerspråklighetsforskningen* (jf. Koerner 1991: 64 f.). Forskning på to- eller flerspråklighet kan selvsagt foregå innenfor helt andre perspektiver enn det sosiokulturelle – Werner Leopolds (1896–1984) psykolingvistiske studier er et tidlig eksempel på dette – men tidlig på 1900-tallet kommer det flere studier som tar for seg språkkontakt og flerspråklighet med særlig blick på de sosiale aspektene.

Også i dette feltet er det en interessant norsk kopling, nemlig Einar Haugen (1906–1994). Haugen var født i USA, men hadde norske foreldre (fra Oppdal), og han vokste selv opp som tospråklig. Erfaringene fra det tospråklige hjemmemiljøet inspirerte ham til å inkludere dette i sin forskning. Allerede i 1938 la han fram en plan for en nærmere granskning av det norsk-amerikanske språksamfunnet, og her flagget han sin erkjennelsesinteresse ganske tydelig: «Man må også ta hensyn til den omgivende sosiale situasjon som betinger de sproglige fenomener; ethvert studium av innvandrersprogene må

til dels bli sosiologisk og åndshistorisk.» (Haugen 1939: 3). I 1953 utga han tobindsverket *The Norwegian Language in America. A Study in Bilingual Behavior*, som ble hans internasjonale gjennombrudd. Det hadde kommet studier av tospråklige før dette, blant annet Max Weinreichs (1894–1969) forskning på jiddischtalende i tyskspråklige områder (jf. Koerner 1991: 64, med ref.), men Haugen fikk et langt større publikum og ble toneangivende for det som skulle bli ulike retninger innenfor sociolingvistikken. Selv om han hadde USA som arbeidssted gjennom hele sitt akademiske liv, som professor ved University of Wisconsin og seinere Harvard University, hadde han også kontakt med det norske lingvistikkmiljøet. Han sto dessuten ganske tidlig fram som en tydelig kritiker av den norske dialektologien (se f.eks. Haugen 1948). Han mente at det var lite faglig fornying å spore, og at all utforskning av norske talemål skjedde innenfor et rammeverk som ikke hadde utviklet seg i særlig grad siden 1920-tallet. Her siktet han nok ikke minst til hvordan Didrik Arup Seips (1884–1963) hovedoppgave fra 1911 (Seip 1915) – sterkt inspirert av Amund B. Larsens framstillingsmåte – fungerte som teoretisk, metodisk og kompositorisk modell for nær sagt all norsk dialektgeografi i flere tiår. Så seint som på 1950-tallet ble det levert hovedoppgaver med nærmest identisk disposisjon som hos Seip (Sandøy 2013: 83 f.). Men som vi har vært inne på ovenfor, kan vi også finne studier med klare innslag av en sosiokulturell og historisk-hermeneutisk tilnærming. Dette gjør at det, når man ser 1900-tallet under ett, blir umulig å sette et distinkt skille for når dialektgeografien går over i sociolingvistikk (jf. Berthele 2004: 734). Langs de fleste akser foregår utviklingen gradvis og med små skritt, og selv om det finnes noen eksempler på mer abrupte dreininger i forskningsfokuset, finnes det ingen egentlige paradigmeskifter i kuhnsk forstand (jf. Percival 1976).

Det samme ser vi i den nordiske faghistorien, der perspektivforskyvingen er preget av kontinuiteten; heller ikke her er det mulig å operere med noe klart disiplinært skisma (jf. Mæhlum 1996). Når det likevel er vanlig å snakke om at «sociolingvistikken ble til rundt 1960», har det i hovedsak med en institusjonalisering å gjøre. Som vi var inne på helt innledningsvis, settes startpunktet for en egentlig sosiokulturell lingvistikk til denne perioden fordi det da for første gang var forskere som oppga dette som sin primære erkjennelsesinteresse. Det å utforske forholdet mellom sosiale forskjeller og språklige forskjeller var dessuten ikke bare motivert av akademisk interesse alene: Det var også sosiopolitiske aktører som så dette som presserende kunnskapsutvikling (jf. Kjolseth 1978). Det nye forskningsfeltets konsolidering må altså ses i sammenheng med

samfunnssituasjonen, og det er ikke tilfeldig at etterkrigstidens USA, med sine språklig og kulturelle komplekse storbymiljøer, var stedet der den sosiokulturelle språkvitenskapen slo ut i full blomst. Men da hadde altså det sosiokulturelle tankegodset vært i luften i lang tid. Det ser vi særlig tydelig hvis vi forfølger termen «sosiolingvistikk» eller tilsvarende. Den tyske dialektgranskeren Ferdinand Wrede brukte sammensetningen «Soziallinguistik» allerede rundt 1900 (Wrede 1963), og franskmannen Raoul de la Grasserie (1839–1914) brukte uttrykket «sociologie linguistique» ('lingvistisk sosiologi') i en artikkel i 1909 (Dittmar 2004: 700). Både i russisk og tsjekkisk lingvistisk litteratur fra 1920- og 1930-tallet finnes termer som tilsvarer «sosial lingvistikk», og i 1939 opptrer «sociolinguistics» på engelsk trolig for første gang (Hudson 1939). Men slike forekomster må likevel kalles *ad hoc*-termer som ikke viser til et velavgrenset eller anerkjent fagfelt.

Den første som gjør et forsøk på å definere et faglig program for en akademisk disiplin som kan bære navnet «sosiolingvistikk», er amerikaneren Haver C. Currie (1908–1993) i et konferanseinnlegg i 1949: «The present purpose is to suggest [...] that social functions and significations of speech factors offer a prolific field of research [...] This field is here designated *sociolinguistics*.» (Currie 1952: 28; jf. også Currie 1980) Kort tid etter lanserte den amerikanske sosiologen Joyce O. Hertzler termen «sociology of language» (Hertzler 1953), og dermed hadde to deldisipliner innenfor sosiokulturell språkforskning fått sin merkelapp. Dét må naturligvis ikke forstås som ensbetydende med at to forskningsfelt hadde konsolidert seg, eller at alle aktører var enige om hvor de faglige yttergrensene gikk. Det kom imidlertid lite ut av Curries første initiativ (jf. Chambers 2002: 5), og i begynnelsen ble termene *sociolinguistics* og *sociology of language* ofte brukt om hverandre temmelig ureflektert (jf. Paulston 1997: 4). Men ikke desto mindre var det etablert betegnelser som viste til en faglig identitet med et spesifikt akademisk siktemål (jf. Koerner 1991: 65). At dette skjedde i USA, er ingen ren tilfeldighet, men selv om den moderne sosiolingvistikken jevnt over blir oppfattet som en amerikansk oppfinnelse, er forbindelsene til Europa sterke. Mange av dem som tidlig kom på banen som sosiolingvister eller språksosiologer, hadde europeiske røtter. Vi har allerede nevnt norsk-amerikaneren Einar Haugen, og vi kan også trekke fram Uriel Weinreich (1926–1967) (sønn av Max Weinreich, jf. ovenfor) som emigrerte til USA i begynnelsen av andre verdenskrig. Han døde tidlig, men rakk å ha stor innflytelse på blant andre William Labov (1927–), og foruten klassikeren *Languages in Contact* (1953) bidro han med artikkelen «Empirical foundations for a theory of language change» (Weinreich, Labov & Herzog 1968), som har blitt kalt et manifest for

sosiolingvistikken (Chambers 2002: 4). Weinreichs veileder var franskmannen André Martinet (1908–1999), som i sin tur hadde vært Antoine Meillet (jf. ovenfor) student i Paris. Joshua Fishman (1926–2015), som skulle bli en av de mest sentrale språksosiologene, var sønn av immigranter fra Øst-Europa og hadde Max Weinreich som lærer i en periode. John Gumperz (1922–2013) var en annen sentral amerikansk sosiolingvist, og han hadde liknende bakgrunn. Han var født i Tyskland og emigrerte til USA på slutten av 1930-tallet. Han skrev en dialektologisk doktoravhandling – om tyske språkforhold og med østerrikskfødt veileder, Herbert Prenzl – og dermed kan vi si at den europeiske dialektgeografiske tradisjonen har en direkte avlegger i Gumperz' sosiolingvistiske arbeid.

Det er også dialektgeografien som spøker i bakgrunnen hos William Labov i den studien som virkelig skulle gi sosiolingvistikken vind i seilene: I desember 1962 holdt Labov et innlegg på den årlige samlingen til The Linguistic Society of America (seinere utgitt som artikkelen «The social motivation of a sound change», Labov 1963). Der la han fram sin studie av dialektvariasjon på øya Martha's Vineyard på østkysten av USA, og han viste hvordan endringstendenser i lydsystemet kunne forklares på bakgrunn av ulike språktrekks sosiale betydning. Gjennom nøyaktige beregninger påviste han korrelasjoner mellom sosiale og lingvistiske strukturer, og han talte for at synkrone studier kan brukes til å predikere lydendring over tid (det som skulle bli kjent som «apparent time»-hypotesen», jf. ovenfor). Av disse momentene var det særlig de to siste som fikk oppmerksomhet og tilslutning hos andre tidlige sosiolingvister. Det faktum at språklige enheters sosiale symbolkraft kan utnyttes av den individuelle språkbrukeren, og dermed kan forårsake språklig endring, ble tematisert først seinere (jf. Eckert 2012).

I dette som har blitt kalt *variasjonsstudienes første bølge* av Penelope Eckert (f.eks. Eckert 2012), for øvrig en student av Labov, ble i realiteten individets refleksivitet eller selvbevissthet langt på vei utdefinert: «Human agency», altså det enkelte menneskets vilje til handling, hadde riktignok stadig vært debattert av sosiokulturelt orienterte lingvister (jf. f.eks. omtalen av Whitney ovenfor), men i den klassiske labovianske sosiolingvistikken lå fokuset på makronivået, dvs. hvordan grupper av språkbrukere tedde seg, uten vekt på å forstå enkeltindividets handlinger i konkret interaksjon. Denne vektleggingen må forstås i sammenheng med det vitenskapsteoretiske klimaet på 1960-tallet. Det strukturalistiske paradigmet begynte å vike plass for det generative, og begge disse retningene var, som vi har sett i kapittel 5, basert på en metodologi og en teoretisering som har mye til felles med naturvitenskapene. Den sosiokulturelle retningen som ville etablere et motstykke til dette, i

form av «socially realistic linguistics», ble dermed tvunget til å velge metoder og tilnærminger som ble ansett som «like vitenskapelige», det vil si karakterisert av rigiditet, abstrahering, validitet og objektivitet. Labovs løsning var å se til samfunnsvitenskapenes velutviklede statistikkverktøy. Denne planen slo ut i full vigør i Labovs studie av sosial variasjon i deler av New York, nemlig boka *The Social Stratification of English in New York City* som kom i 1966. Her videreutviklet han de sosiologiske metodene han hadde brukt på Martha's Vineyard, og viste med stor overbevisning hvordan språklige variabler korrelerte med sosiale makrofaktorer som klasse, alder og kjønn. Dermed fikk Labov ettertrykkelig dokumentert at det var system i kaoset: Den språklige heterogeniteten som hadde blitt mer eller mindre ignorert fra Saussure til Chomsky, ble nå gjort til et fullverdig lingvistisk studieobjekt, der solide sosiologiske metoder borget for vitenskapeligheten.

Labovs framgangsmåte vakte stor entusiasme i USA, og snart begynte andre forskere å følge de labovianske prinsippene (se f.eks. Wolfram 1969). Sosiolingvistikk ble etablert som fag på stadig flere universiteter (jf. Shuy 1990: 197), det ble gitt ut flere verk med klar sosiolingvistisk tematikk, og de første sosiolingvistiske tidsskriftene kom: *Language in Society* (grunnlagt av Dell Hymes i 1972) og *The International Journal of the Sociology of Language* (grunnlagt av Joshua Fishman i 1974). Den nye faglige entusiasmen bredte seg også raskt til Europa, men før vi vender tilbake dit, skal vi understreke at den labovianske retningen ikke var den eneste veien å gå for sosiolingvister på denne tiden.

Det var også andre toner som ble slått an omtrent på samme tid, og som fortsatt opplagt hører til under paraplybetegnelsen sosiolingvistikk – eller sosiokulturell lingvistikk. En viktig linje er den som går fra den nordamerikanske antropologiske forskningstradisjonen, med den tyske immigranten Franz Boas (1858–1942) som sentral figur. Dell Hymes (1927–2009) lanserte begrepet «ethnography of speaking» på 1960-tallet (f.eks. Hymes 1962) og ble pådriver for en *lingvistisk antropologi* som skilte seg fra den strukturalistisk inspirerte korrelasjons-sosiolingvistikken (den labovianske variasjonslingvistikken) på mange punkter (jf. Shuy 1990: 185). Som vi skal komme tilbake til nedenfor, fikk impulser fra denne retningen vesentlig mer å si et tiår seinere, da det såkalte interaksjonelle perspektivet vant terreng. Her spiller også en annen sidegren av den sosiokulturelle lingvistikken en rolle, nemlig den diskursanalytiske eller samtaleanalytiske (Hodges 2015: 7). I tillegg ble grenseoppgangen til feltet «sociology of language» («språksosiologi») etter hvert klarere. Denne termen ble kort sagt brukt om studiet av språket som samfunnsfenomen, og tema som språkpolitikk, språkplanlegging og

flerspråklighet på samfunnsnivå var sentrale. To av hovedfigurene her var den tidligere nevnte Joshua Fishman og Charles Ferguson (1921–1998).

Sosiolingvistikken kommer (tilbake) til Europa

Selv om sosiolingvistikken utviklet seg i flere retninger utover på 1960-tallet, var det utvilsomt den labovianske framgangsmåten som fikk størst tilslutning til å begynne med. Det gjaldt ikke minst i Europa, der mange betraktet Labovs arbeid som en nyttig raffinering og videreutvikling av den veletablerte dialektgeografien. Enkelte var langt mer kritiske til denne sosiologiserte tilnærmingen til talemålsvariasjon (jf. f.eks. Pedersen 2000: 4), men det gikk ikke lenge før flere språkvitenskapelige miljøer fulgte opp med studier av laboviansk type. I Nederland publiserte dialektologen Jo Daan allerede i 1967 en artikkel som spredte de temmelig revolusjonerende labovianske tankene om sosiolingvistiske variasjonsstudier (Darquennes 2009: 273), og i løpet av få år ble det utført en rekke studier kalkert over Labovs prinsipper. Også i England vant Labovs ideer raskt gehør: I 1968 kom både Charles Houcks studie av språklig variasjon i Leeds og Barbara Strangs arbeid fra Newcastle (Stuart-Smith & Haddican 2009: 297). Den mest kjente britiske labovianeren ble likevel Peter Trudgill (1943–) som leverte sin doktoravhandling *The social differentiation of English in Norwich* i 1971 (jf. også Trudgill 1974) og fikk stor innflytelse på mange andre europeiske talemålsforskere, blant annet gjennom boka *Dialects in contact* (Trudgill 1986).

De amerikanske impulsene kom til Danmark allerede i 1967, da Mogens Baumann Larsen kom hjem fra et studieopphold sammen med svenske Bengt Loman (Lunds Universitet) ved *Center for Applied Linguistics* i Washington DC (jf. Pedersen 2000: 3; Gregersen 2009: 93). Baumann Larsen holdt foredraget «Fornyelsen i amerikansk dialektologi» og la fram forslag til hvordan særlig komplekse språksamfunn skulle studeres. Han hadde noen år tidligere gitt seg i kast med københavnsk talemålsvariasjon – uten å lykkes i særlig grad – men hos Labov fant han de prinsippene han trengte for å få mening ut av materialet sitt. Det var altså forhold ved den lingvistiske realiteten som så å si tvang fram nye vitenskapelige tilnæringsmåter. Akselererende urbanisering, sentralisering, økt mobilitet og omlegging av kommunikasjonsmønstre gjennom flere tiår hadde medført vesentlige endringer i det skandinaviske språksamfunnet – som i resten av Europa – og i møte med disse tilstandene framsto Labovs framgangsmåter som en hensiktsmessig vei å gå for å få svar på nye, påtrengende spørsmål (jf. Mæhlum 1996: 185). Bortsett et par hovedoppgaver («specialer») avfødte imidlertid ikke Baumann Larsens foredrag noen faglig

omveltning i sosiolingvistisk retning i Danmark (Gregersen 2009: 94), og det skulle gå mer enn et tiår før sosiolingvistikken fikk skikkelig fotfeste i danske lingvistmiljøer. Jens Normann Jørgensens (seinere professor ved Københavns Universitet) undersøkelse av *a*-variasjon i københavnsk fra 1980 er det nærmeste man kommer en labovsk studie i Danmark (jf. Kristiansen & Pedersen 2006: 235). I Sverige gikk det langt raskere, og det var nok ikke bare nyinspirerte Bengt Lomans fortjeneste (jf. ovenfor). Loman var en viktig drivkraft i *Forskningsgruppen för talsyntax* i Lund (jf. Loman & Jörgensen 1971), og han sto bak det første lærebokkapittelet om «språksociologi» (Loman 1969), men også andre bidro til utviklingen av «bindestreksdisiplinene», dvs. *språk-sosiologi* og *sosio-lingvistik*. Særlig aktiv var den nyetablerte institusjonen FUMS, *Forskningskommittén i Uppsala för modern svenska* (fra 1966), som gjorde flere sosiodialektologiske studier under ledelse av Bengt Nordberg (f.eks. Nordberg 1970). Sent i 1970-årene ble Nordberg for øvrig den første professoren i sosiolingvistik i Norden, og FUMS-miljøet som han ledet i lang tid, skulle få mye å si for norske talemålsforskere.

Den første større undersøkelsen av laboviansk karakter i Norge var *Talemålsundersøkelsen i Oslo* (TAUS) som kom i gang i 1971 (avsluttet 1976), og den hadde helt klart svenske forbilder (jf. Hanssen et al. 1978): Flere av TAUS-medarbeiderne hadde for eksempel studieopphold både i Uppsala, Stockholm og Lund «[...] for å bli orientert om den språksosiologiske forskninga som foregår og har foregått» (Hanssen 1975: 149). Denne formen for urbandialektologi i stort format ble videreført med *Talemål hos ungdom i Bergen* (TUB) fra 1977 til 1984 (jf. Sandøy 2013: 94 med ref.), og den noe mindre undersøkelsen fra Trondheim (jf. Fintoft & Mjaavatt 1980). I løpet av 1970-årene ble språksosiologiske perspektiver populære innenfor nordiskstudiet, og det kom etter hvert en strøm av hovedfagsavhandlinger med laboviansk innretning, særlig ved de to største universitetene (Oslo og Bergen) (jf. Mæhlum 1996: 192). Det ble raskt behov for egnet pensumstoff til bruk på universitetene, og i 1972 kom boka *Språksosiologi* (Engh et al. 1972) med artikler av blant andre Mogens Baumann Larsen og Bengt Loman. Noe seinere kom en liknende antologi ut i Trondheim, *Språksosiologiske tekster* (Dalen & Aasen 1977), der blant andre Amund B. Larsen og Einar Haugen var representert, og i 1979 kom boka *Språk og samfunn. Bidrag til en norsk sosiolingvistik* (Kleiven 1979) med tekster fra en rekke norske forskere. I 1982 ga Kjell Venås ut *Mål og miljø*, den første norskspråklige læreboka i «sosiolingvistik eller språksosiologi», som det het i undertittelen, og dermed kan vi si at disiplinen også var definitivt etablert som et norsk *studiefag*.

På dette tidspunktet kan man si at den sosiolingvistiske tilnærmingen til talemål var blitt den *umarkerte*, mens den tradisjonelle dialektologiske framgangsmåten var skjøvet i bakgrunnen (jf. Mæhlum 1996: 192 f.). Mange av de prinsippene og metodene som ble anvendt gjennom dette første tiåret, og da særlig innenfor nordisk språkvitenskap, skulle komme til å utgjøre *kjernesosiolingvistikken* i en norsk kontekst også langt inn i det nye årtusenet – vel å merke med ulike modifiseringer som vi straks kommer tilbake til. Som Boyd (2009: 288) viser på bakgrunn av antall leverte avhandlinger, har den variasjonistiske tradisjonen stått langt sterkere i Norge enn i de andre nordiske landene. Dette har trolig bidratt til at mange norske språkstudenter – og trolig også andre – forbinder sosiolingvistikkk med en mer eller mindre laboviansk orientert sosiodialektologi der lokale normsett studeres i lys av overlokale normsett – altså i et dialekt–standard-perspektiv.

Det er imidlertid viktig å framheve at det gjennom hele dette tidsrommet også har blitt tenkt andre sosiolingvistiske tanker i Norge. De mange hovedfagsoppgavene innenfor deldisiplinen «språkbruksanalyse» fra 1970-tallet vil vi i dag med få unntak kunne kategorisere som sosiolingvistiske studier, men siden termen «sosiolingvistikkk» i samtiden ble ansett å være forbeholdt den labovianske variasjonslingvistikken, ble andre merkelapper tatt i bruk. Fra denne tiden finner vi også norske forskere innenfor andre felt, som språkfilosofi, sosialpsykologi, idéhistorie, pedagogikk og statsvitenskap, som på ulike måter koplet seg på den internasjonale sosiolingvistiske fagdiskursen. Noen eksempler på velkjente publikasjoner som utvilsomt hører inn under den store sosiolingvistikkkparaplyen, er Rolf Mikkell Blakars *Språk og makt* fra 1972, Helge Sandøys *Språk og politikk* og Åge Steinset og Jo Kleivens *Språk og identitet* – begge fra 1975. Disse bøkene diskuterer blant annet hvordan språk og språkbruk henger sammen med sosiale skillelinjer – gjennomgående med et tydelig ideologi- og maktkritisk fortegn. Det samme perspektivet finner vi i en rekke artikler i *Mål og makt*, organet til studentmållaget i Oslo, gjennom 1970-årene. Nummer 2 i 1976 har for eksempel «Språksosiologi» som tema, og der kommer Lars S. Vikør og Torill Strandabø med to av de tidligste norskspråklige oversiktsartiklene over det sosiolingvistiske feltet. Det er også verdt å nevne antologien *Språk og kjønn* (Ryen 1976) som et tidlig norsk eksempel på sosiolingvistiske studier som ikke er direkte eller entydig relatert til den sentrale dialekt–standard-aksen vi var inne på ovenfor. Det samme gjelder en del språkkontakt- og flerspråklighetsstudier fra denne tiden. Ingvild Broch og Ernst Håkon Jahr ga ut *Russenorsk – et pidginspråk i Norge* i 1981, og etter hvert kom flere arbeider – særlig

fra universitetet i Tromsø – som tok for seg møter mellom norsk og andre språk (f.eks. Jahr 1982; Bull, Juntala & Pedersen 1986; Bull 1990; Bull 1994).

Hvis vi retter blikket ut av Norge, kan vi fra 1980-årene og framover skimte så mange ulike understrømmer og forgreininger i den sosiokulturelle lingvistikken at det blir umulig å favne alt i vår sammenheng. Det vokser fram forskningsmiljøer flere steder som har helt andre erkjennelsesinteresser og metodologisk grunnsyn enn den labovianske retningen, og den sosiolingvistiske storfamilien har i begynnelsen av et nytt årtusen et enormt mangfold både i Norden og i verden for øvrig. Hvis vi likevel skal prøve å antyde en gjennomgående utviklingstendens i det teoretiske og metodologiske perspektivet i denne epoken, må det være at interessen for en *interaksjonell* tilnærming har tiltatt. Med det mener vi at den retningen som blant andre Dell Hymes sto for på 1960-tallet (jf. ovenfor), med tette forbindelseslinjer til antropologi og etnografi, på ulike måter har fått innpass i sosiolingvistisk forskning – også innenfor den variasjonistiske fagtradisjonen. Penelope Eckert (2012) omtaler denne nyorienteringen som «den andre bølgen» innenfor studier av språklig variasjon. Eckerts bølgemetaforikk skal vel å merke ikke forstås som epoker eller paradigmer som *avløser* hverandre, men som analytiske perspektiver som bygger på hverandre og sameksisterer (jf. Quist 2009: 177). Det som kjennetegner den andre bølgen, er en gjennomgående sterkere fokusering av enkeltindividet og dets samhandling med omgivelsene. De tidligere omtalte teoriene om språklig akkomodasjon og sosiale nettverk kan forstås som en del av dette perspektivet, selv om mikronivået, altså den enkelte språkbrukeren, fikk full oppmerksomhet først utover i 1980-årene.

I Norden hadde den svenske sosialantropologen Ulf Hannerz (Hannerz 1970) allerede tidlig i 1970-årene oppfordret språkviterne til et slikt perspektivskifte. Den ensidige bruken av sosiologiske – det vil i all hovedsak si kvantitative – metoder medførte etter Hannerz' syn at viktige innsikter i språklig variasjon gikk tapt. Etter hvert fikk slike innsigelser gehør, og utover på 1980-tallet ble det stadig lenger mellom hovedfagsoppgavene som mer eller mindre brukte Labovs framgangsmåter (jf. Mæhlum 1996: 204 f.). I stedet kom det studier som tok for seg individers språklige strategier eller valg blant annet i forbindelse med flytting eller urbanisering (f.eks. Nordenstam 1979; Kerswill 1985; Thelander 1985; Mæhlum 1986; Omdal 1994). Dette innebar gjennomgående en metodologisk dreining i retning av kvalitative data og analytiske innganger hentet fra hermeneutikk, fenomenologi og antropologi. Målet med en slik framgangsmåte var å *forstå* den lokale dynamikken i interaksjonen for på den måten å få

innsikt i hvordan sosiale kategorier og språklige uttrykk samvarierte. Labovianernes sterke fokus på gruppa som analytisk enhet ble dermed avløst av et mikroperspektiv med inspirasjon fra symbolsk interaksjonisme og etnografi. Det interaksjonistiske perspektivet ble kanskje særlig tydelig i de samtaleanalytiske miljøene som etter hvert ble etablert flere steder i Norden. Her bør den norske språkpsykologen Ragnar Rommetveit (1924–2017) nevnes som en sentral skikkelse. Fra 1970-tallet og i flere tiår framover fordypet han seg i grenselandet mellom språk som individuelt og kollektivt fenomen, og intersubjektivitet, dialogisme og kommunikasjon ble en hovedinteresse gjennom hele forskningskarrieren, noe som gjenspeiles i tittelen på det som ble hans siste bokutgivelse: *Språk, individuell psyke, og kulturelt kollektiv* (Rommetveit 2008). I Sverige sto Per Linell (1944–) sentralt i en forskningsgruppe som vokste fram ved Linköpings Universitet i 1980-årene, og noe seinere ble Center for diskursstudier opprettet ved Aalborg Universitet.

Sosiokulturell lingvistikk i dag

Det som vi i dette kapittelet har prøvd å samle under merkelappen sosiokulturell lingvistikk, har, som vi påpekte innledningsvis, aldri vært noe monolittisk eller velavgrenset fagområde, og den retningen som i dag kan utpekes som «hovedløpet» innenfor den sosiokulturelle lingvistikken, nemlig sosiolingvistikken, er heller ikke lett å samle i én ryddig bukett. Den rommer et stort mangfold av metoder, teorier, analyseverktøy, idealer og målsetninger, og den kan underdeles i et stort antall disipliner som delvis er overlappende. Å si noe om statusen til hele dette komplekse forskningsfeltet i vår tid er en uoverkommelig oppgave, og vi må derfor fortsette å holde blikket festet på én deldisiplin som kan vise til en særlig kontinuitet i den nordiske sammenhengen, nemlig variasjonslingvistikken. Som vi har vist ovenfor, har studiet av språklig variasjon på bakgrunn av sosiale forhold en lang forhistorie i alle de skandinaviske landene, og også i dag finnes det mange sosiolingvistiske forskere som kan se sitt arbeid i forlengelsen av denne tradisjonen. Tilnæringsmåtene har imidlertid forandret seg på mange måter. Én vesentlig endring er at studieobjektet har blitt mer mangfoldig, særlig ved at det monolingvale og muntlige fokuset har blitt mindre dominerende: Variasjonssituasjoner som involverer flere språk, har fått stadig mer oppmerksomhet, og det har også blitt mer vanlig å inkludere andre medier enn talen, dvs. skriftspråk på ulike arenaer og også gestuell-visuelle språk (tegnspråk). Det makroperspektivet som kjennetegner den labovianske tradisjonen (Eckerts «første bølge»), er fortsatt til stede i en del forskningsprosjekter, men samtidig har det vokst fram en

betydelig interesse for mer individorienterte, interaksjonelle studier av språklig variasjon (Eckerts «andre bølge»).

En tredje – og foreløpig siste – bølge (Eckert 2012) kan føyes til dette, og denne har også sine representanter i den nordiske konteksten. Ifølge Eckert har det skjedd en videreutvikling av den etnografisk orienterte tilnærmingen der det sosialkonstruktivistiske aspektet trer tydeligere fram (sst.: 93 f.). Denne bølgen ser vi konturene av allerede på 1980-tallet, blant annet i forbindelse med uttrykket «acts of identity» (Le Page & Tabouret-Keller 1985), som ble brukt for å framheve individets muligheter til å *utnytte* språklige distinksjoner for å projisere en viss sosial identitet. Identitetsbegrepet fortsatte å være i sentrum for mye sosiolingvistisk arbeid utover på 80- og 90-tallet, men den konstruktivistiske bølgen skjøt ikke fart for alvor før rundt årtusenskiftet (jf. Bucholtz & Hall 2008). I dette perspektivet ble språklig variasjon forstått som del av en performativ stilistisk praksis der individet antas å aktivt anvende semiotiske ressurser, dvs. alle slags meningsbærende enheter, for å konstruere og rekonstruere sosial mening, deriblant ulike sosiale identiteter. I stedet for å gå ut fra at den språklige variasjonen korrelerer med gitte og forhåndsetablerte sosiale kategorier, antar man i dette perspektivet at språklige størrelser blir brukt til å *skape* sosiale kategorier i den lokale konteksten, og dermed blir den fundamentale grensdragningen mellom *språk* og *samfunn* i en viss forstand umulig (jf. Quist 2009). Fra å se en viss språkbruk som «symptom» på en viss identitet eller posisjon, som f.eks. Labov antok i sin sosialklasse-modell, har altså mange sosiolingvister gått over til å betrakte denne språkbruken som symbolsk konstituent i konstruksjonen av en identitet eller posisjon. Denne «snuoperasjonen» har som sagt vært i emning i lang tid, vi kan blant annet se språkfilosofen John L. Austins talehandlingsteori (jf. Austin 1962) som en forløper, men den kan fortsatt ikke sies å være fullstendig gjennomført innenfor «mainstream» sosiolingvistikk. Penelope Eckert (1942–) er en av de ledende figurene både i det Eckert selv kaller andre og tredje bølge, og helt fra 1980-tallet har hun i sine arbeider lagt til grunn at språklige praksisformer inngår i forhandlinger om plassering i et sosialt landskap (jf. Eckert 1989; Eckert 2000). For sosiolingvister som arbeider innenfor dette rammeverket, har det vært sentralt å vektlegge individets intensjonalitet eller handlingsvilje i forbindelse med språklig praksis. På den måten kan man si at sosiolingvistikk i «den tredje bølgen» står i en særlig klar motsats til den formalingvistiske leiren. Framhevingen av språkbrukerens mer eller mindre bevisste valg bryter med en tanke som har stått sentralt i store deler av lingvistikken, nemlig at det som er interessant ved språket, er nettopp det som ligger utenfor

individets kontroll (jf. Eckert 2003: 394). Som vi har vært inne på tidligere, er det nettopp det faktum at språket involverer krefter utenfor menneskets bevisste kontroll, som etter manges mening gjør det verdig en vitenskapelig undersøkelse. Antakelsen om at subjektive prosesser spiller en rolle i denne sammenhengen, strider derimot klart mot den tradisjonelle og hevdvunne oppfatningen av språket som et autonomt naturfenomen. Subjektperspektivet har for så vidt lenge vært til stede i sociolingvistikken, det var tema allerede i Weinreich, Labov & Herzogs programmatisk artikkel fra 1968, men den post-labovianske retningen har gått særlig langt i å studere det subjektive og intensjonale, og særlig gjelder det den «eckertske» retningen.

Eckerts synsmåter har også fått innpass hos flere skandinaviske sociolingvister, og det finnes etter hvert en del studier som har klare «eckertske» trekk (f.eks. Quist 2005; Maegaard 2007; van Ommeren 2016). Etersom Eckert ser seg selv som del av den variasjonistiske tradisjonen, men samtidig inkluderer etnografiske tilnæringsmåter som er typiske for den interaksjonelle eller antropologiske tradisjonen, blir det etter hvert vanskelig – og kanskje meningsløst – å operere med denne todelingen i vår tids sociolingvistiske landskap. For en del vil den nok fortsatt gi mening, men sett under ett er den senmoderne (variasjons-)sociolingvistiske arenaen så bred og mangesidig at vi må vurdere andre typologier (jf. Quist 2009: 122).

DEL III: SPRÅK OG METODE

Kapittel 7: Metodologiske problemstillinger

Innledning

Å bedrive vitenskapelig virksomhet vil alltid involvere en eller annen form for *metode*, altså framgangsmåte på veien mot den innsikten eller det resultatet en har som mål. Men ser man all vitenskap under ett, er dét omtrent det eneste fellestrekket man kan finne på metodefeltet; mangfoldet av metodologiske refleksjoner og prinsipper er enormt, og å snakke om «vitenskapelig metode» som om det er én enhetlig sak, er i beste fall en forenkling. Sosialpsykologen Liam Hudson (1966: 29) har sagt det slik: «In practice, scientific research is frequently a muddled practical affair, and we do not do service to anyone pretending otherwise.» Normalt vil det være fundamentale forskjeller på hvordan for eksempel en filosofiprofessor og en marinbiolog går fram i sitt vitenskapelige arbeid. Begge har sine tanker om hva som er den mest hensiktsmessige framgangsmåten, så metodespørsmål er slik sett viktige for begge, men det betyr ikke nødvendigvis at de vil kunne ha en meningsfull metodediskusjon sammen. Antakelig vil de være *epistemologisk* og *metodologisk* uforlikte på for mange områder, og disse uenighetene bunner i de grunnlagsspørsmålene vi skisserte i del I.

Skillet mellom *metode* og *metodologi* er ikke alltid så klart i faglitteraturen, men stort sett viser det til to forskjellige nivå i metodediskusjonen. Hos Barbour (2008: 15) defineres metodologi som

[...] the more general discussion about the assumptions underpinning different methods and the implications, challenges and limitations of choices for the process of conducting research and its ultimate products.

Vi kan altså si at det handler om den vitenskapsfilosofisk funderte refleksjonen bak de ulike metodevalgene forskeren tar. Metode, derimot, defineres hos Barbour (sst.) som «[...] the specific practical measures and tools employed to access and create data through different forms of interaction with those we are studying». Her er det altså snakk om mer konkrete og praktiske framgangsmåter og prosedyrer som antas å gi svar på de forskningsspørsmål man har stilt. *Metoder* i denne siste betydningen er vel å merke ikke like håndfaste og materielle i alle sammenhenger, så vi kan heller forestille oss et spekter fra abstrakte modeller og skjema til helt konkrete teknikker og prosedyrer. Og så kommer det metodologiske som en teoretisk overbygning som styrer alle valgene langs denne skalaen.

I dette kapittelet skal vi ta for oss noen metodologiske tema som er særlig relevante når man har språk som studieobjekt. Det vidstrakte språkvitenskapelige feltet favner en rekke ulike metodiske tilnærminger, og vi har ikke rom for å gå inn på alle her, men vi skal berøre noen essensielle problemområder, og vi illustrerer disse nærmere gjennom de to påfølgende kapitlene: I kapittel 8 drøfter vi de mest sentrale metodene brukt innenfor formell grammatikk, især vektlegger vi intuisjon og akseptabilitetsvurdering som metode. Kapittel 9 problematiserer framgangsmåter for å samle data fra «naturlig» språkbruk slik særlig sosiolingvistisk forskning har gjort det. Etersom metodologiske spørsmål ofte berører komplekse grunnlagsspørsmål som også rekker langt utenfor lingvistikken, vil vi måtte gjøre noen avgrensninger og heller vise til relevant litteratur for den som vil følge de vitenskapsfilosofiske diskusjonene videre. Også her forbeholder vi oss retten til å være nokså nærsynte og ta mest hensyn til det som er mest relevant for en språkvider.

Språkforskerens veivalg

Metodevalg vil alltid være motivert ut ifra et sett av vitenskapsteoretiske overbevisninger hos forskeren (jf. Ender, Leemann & Wächli 2012). Det kan handle om en *ontologisk* synsmåte, dvs. det som angår studieobjektets eksistens eller vesen, eller et *epistemologisk* perspektiv, altså oppfatningen av hva det går an å få sikker kunnskap om eller innsikt i. Og

tett knyttet til begge disse er det *metodologiske* synet, det vil si oppfatningen av hvilke forskningsstrategier som best mulig gir tilgang til ny kunnskap om det aktuelle studieobjektet.

Som vi allerede har diskutert i første del av denne boka (særlig kap. 1), kjennetegnes språkvitenskapen av mange divergerende syn på disse spørsmålene. Fordi oppfatningene av hva språk er og hvor språket befinner seg, er så forskjellige, vil nødvendigvis også de metodiske tilnærmingene være høyst ulike. Tenk bare på hvordan forskerhverdagen til en semantiker, en fonetiker og en samtaleanalytiker kan skille seg fra hverandre! Alle tre forholder seg til *språk*, men de har for en stor del helt ulike tilnæringsmåter, begrepsapparater og verktøy. En semantiker kan for eksempel anvende metoder fra logikk og matematikk og trenger ikke nødvendigvis å forholde seg til levende språkbrukere.¹⁸ Fonetikeren må derimot ofte ta utgangspunkt i noen som produserer språklyder, altså tale, men kan ellers stort sett klare seg med metoder fra akustikk, fysikk og statistikk. Samtaleanalytikeren må gjerne ha tilgang til opptak eller transkripsjoner av faktisk interaksjon mellom to eller flere individer og kommer dermed i berøring med både tekniske og etiske utfordringer. Og seinere i prosessen vil han eller hun kanskje trekke inn til fortolkningsverktøy fra hermeneutikken. Andre språkvitere vil kunne ha helt andre metodeutfordringer, og det totale metodespekteret i lingvistikken er, som allerede nevnt, enormt.

Om vi i dette meningsmangfoldet skal prøve å sirkle inn noen konkrete punkter som alle språkvitere kan enes om, ender vi antakelig opp med disse tre (jf. også Rampton, Maybin & Roberts 2014: 2 f.):

- 1) Språk er et universelt trekk ved mennesket.
- 2) Språk er en størrelse som har ulik beskaffenhet på tvers av sosiale skillelinjer og over tid.
- 3) Det lar seg gjøre å skille ut strukturelle mønstre i menneskelig kommunikasjon, og disse mønstrene er relativt stabile, gjentakende og felleseie for flere.

Så langt er trolig alle lingvister enige, men så begynner vi å dele oss inn i undergrupper alt etter hvilket ontologisk og epistemologisk syn vi har på språk, hvilke erkjennelsesinteresser vi har, og kanskje også hva vi mer prinsipielt forstår som vitenskapelighet. Dette får i neste omgang avgjørende betydning for valg av metode. Den grunnleggende diskusjonen om

¹⁸ De fleste semantikere bruker vel å merke data fra reelle språkbrukere, så vår eksempel-semantiker er i så måte ikke representativ for feltet som helhet.

vitenskap og vitenskapelighet, som vi skisserte i del I, har altså en viktig metodologisk dimensjon som vi skal se litt mer på her.

En vesentlig delelinje går mellom de som mener at metodene i studiet av språk skal baseres på de samme prinsippene som i naturvitenskapene, og de som mener at det ikke finnes universelle metodeprinsipper som også skal gjelde for alle kulturprodukter, eksempelvis språk. Her er vi inne på en motsetning som vi har drøftet tidligere (kap. 2), nemlig forholdet mellom naturvitenskap og humanvitenskap. Tankene om universelle metoder for vitenskapen knyttes særlig til den britiske filosofen John Stuart Mill (1806–1873), som også ble en viktig premissleverandør for *positivismen*, altså den vitenskapsfilosofiske retningen som tok til orde for at bare erfaringsgitte fakta kan studeres, og at forskerens ideal er å komme fram til prinsipielle utsagn, gjerne i form av lovmessigheter (jf. kap. 4). Lingvister som primært betrakter språk som et naturfenomen, vil gjerne plassere seg på den siden som forfekter en slik *metodeuniversalisme*, altså en oppfatning om at det finnes generelle metodeprinsipper som gjelder for enhver vitenskapelig tilnærming. Men også en del av dem som anser språk som et kulturprodukt, hører til på denne fløyen. Det gjelder for eksempel en del sosiolingvister som arbeider med store kvantitative datasett, og som forholder seg til deduktive metoder der ulike statistiske modeller står sentralt. For begge disse gruppene er det et sentralt mål å utlede lovmessigheter eller prinsipper som kan predikere hvordan et visst fenomen eller objekt vil opptre under visse omstendigheter. Det overordnede idealet her er *naturlover* av den typen vi diskuterte i del I, men disse blir også anvendt i modifiserte versjoner i samfunnsvitenskapene, blant annet som ulike «sosiale lovmessigheter» som også prøver å finne *konstante konjunksjoner*, dvs. relasjoner der hendelse eller fenomen A alltid etterfølges av hendelse eller fenomen B. En sentral erkjennelsesinteresse for lingvister som arbeider innenfor dette rammeverket, er å finne fram til *kausalforklaringer*, altså hvordan ulike størrelser virker inn på hverandre i årsakssammenhenger.

De som sterkest har opponert mot synet om at all vitenskap skal tuftes på et felles sett med metodeprinsipper, kan for det meste ses som etterfølgere av filosofen Wilhelm Dilthey (1833–1911). Som vi omtalte i del I, var Diltheys påstand at «Geisteswissenschaften» (åndsvitenskaper eller menneskevitenskaper) er av en fundamentalt annen karakter enn naturvitenskapene. Natur- og åndsvitenskapene beskjeftiger seg med helt ulike studieobjekter, og dette får selvfølgelig også konsekvenser for hvilke metoder som kan og skal anvendes. En sentral tanke hos dem som framhever

humanvitenskapenes egenart, er, som vi har sett, at utforskning av menneskelige handlinger, ideer og åndsverk involverer fenomener som på ulike måter er fylt med mening, og disse lar seg ikke nødvendigvis omsette i kausalforklaringer. Dilthey mente at mens naturvitenskapene hadde nettopp forklaring, 'Erklären', som mål, var åndsvitenskapenes formål forståelse, 'Verstehen'. Utforskning av kulturfenomener må altså skje ved at man *forstår* og *fortolker* og eventuelt antyder intensjonale forklaringer gjennom å skaffe seg innlevelse i handlende aktørers hensikter i en viss kontekst. I denne sammenhengen ble *hermeneutikken* det essensielle rammeverket (jf. kap. 4). Om man kan betrakte hermeneutikk som en særskilt metode, har vært omdiskutert, men det er iallfall et teoretisk fundament for en fortolker som prøver å forstå et fenomen (jf. Kjørup 1996: 265 ff.; Pahuus 1995: 110 ff.).

Diltheys student Martin Heidegger (1889–1976) bidro sterkt til å utvikle hermeneutikken fra en forholdsvis konkret tolkningsteori til en langt mer generell filosofisk ramme. Filosofen Hans-Martin Gadamer (1900–2002), student av Heidegger, fortsatte i denne retningen, og da han utga verket *Wahrheit und Methode* (i norsk utgave *Sannhet og metode*) i 1960, var det et viktig poeng for ham at en humanistisk forsker *ikke* skal måtte utvikle og anvende metoder på samme måte som naturvitenskapene. Gadamer mente altså at humanistiske forskeres metodediskusjoner i bunn og grunn utgjorde en falsk parallell til andre vitenskapsområders metodespørsmål. I sterk anti-positivistisk ånd advarte han og hans likesinnete mot å anta at humanvitenskapen kunne forholde seg til et metodebegrep basert på naturvitenskapelige idealer. Gadamers bok fra 1960 ga metodebegrepet et hardt slag, og ytterligere medfart fikk det av filosofen Paul Feyerabend som utga verket *Against Method* i 1975. Feyerabend er kanskje den sterkeste kritikeren av universelle metodologiske prinsipper. Han hevdet at fastlagte metoder i form av rigorøse framgangsmåter hemmer den kreative tanken og virker imot vitenskapelige framskritt, og i mye av det han skrev, framstår han mer som en metodologisk anarkist enn en pluralist.

På bakgrunn av dette kan vi noe forenklet si at det finnes tre metodologiske hovedsyn: Det ene antar at all vitenskapelig virksomhet må forholde seg til de samme metodeprinsipper; det andre antar at all vitenskapelig virksomhet innebærer metodespørsmål, men at disse skiller seg vesentlig fra hverandre innenfor ulike vitenskapsgrener, med naturvitenskap og humanvitenskap som ytterpunkter; og det tredje synspunktet er at metodebegrepet overhodet ikke gir mening for visse vitenskapsretninger, i særdeleshet ikke innenfor humanvitenskapene. Denne tredje posisjonen, som altså forsøker

å «tenke vekk» metode som en relevant bestanddel i vitenskapen, kan ha noe for seg på et vitenskapsfilosofisk nivå, men vi velger likevel å se bort fra denne formen for metodologiske tankeøvelser i vår sammenheng. Vi kommer derfor til å anta at alle lingvister forholder seg til metoder, men altså med høyst ulike innganger. En betydelig del av språkvitenskapen har flest metodediskusjoner til felles med naturvitenskapene, andre knytter seg mest til samfunnsvitenskapene, og en tredje gruppe studerer språk i hovedsak med samme framgangsmåter som i fortolkende kulturfag, det vi kaller humanvitenskaper. Denne siste grenseoppgangen faller i mange tilfeller sammen med skillet mellom kvantitative og kvalitative metoder, som vi var inne på i del I. Både samfunnsvitenskap og humanvitenskap er for så vidt *menneskevitenskaper* i den forstand at det er menneskelige handlinger, relasjoner og institusjoner som blir studert, men samtidig er det et kolossalt spenn i erkjennelsesinteressene – og dermed også i metodene – innenfor dette feltet. Enkelte fagtradisjoner arbeider med store populasjoner og studerer fenomener eller aggregater av fenomener på et makronivå, mens andre har i langt større grad et mikrofokus og søker innsikt i enkeltdele og deres betydning. I tillegg må det understrekes at mange kombinerer flere tilnæringsmåter, i det som kalles *metodetriangulering*. I den lingvistiske leiren som undersøker språk som sosialt fenomen, finner vi tilsvarende metodologiske spenn: Enkelte følger mange av de samme kvantitative prinsippene som sosiologer og sosialpsykologer, andre nærmere seg studieobjektet innenfor de samme kvalitative rammene som antropologer, kulturhistorikere eller jurister. Og mange kombinerer de to tilnærmingene på ulike måter.

Men selv om vi nå går ut fra at alle språkvitere faktisk *anvender* metoder i sitt virke, er det ikke ensbetydende med at metodologisk refleksjon er like tydelig framme i alle studier eller disipliner. Det finnes en rekke språkvitenskapelige arbeider som ikke gjør metode til et tema. Det betyr selvsagt ikke at det metodologiske fundamentet nødvendigvis er dårlig; det blir bare ikke tematisert eksplisitt. I en del tilfeller kan dette bortvalget forstås som en *metodologisk pessimisme* hos forskeren (jf. Ender, Leemann & Wälchli 2012: 4). Kort sagt handler dette om en oppfatning om at metodologisk refleksjon er noe annet enn den egentlig vitenskapelige virksomheten og at den er den konkrete studien uvedkommende. De som tilhører denne gruppen, vil gjerne beklage seg over «methodological moaning» (jf. Pullum 1983) hvis noen kommer med kritiske spørsmål om selve fundamentet for arbeidet deres. Det finnes mange eksempler på at lingvister styrer unna slikt som har blitt kalt «metaworries» (Lass 1980), fordi dette dreier seg om forhold som hører til filosofenes gebet.

Men fravær av metodedrøftinger kan også komme av en *metodologisk optimisme*, som kort sagt handler om en oppfatning om at metodologiske drøftinger strengt tatt ikke trengs, fordi forskeren uansett vil klare å gjøre det rette basert på sin faglige teft: «Methodological optimists have strong confidence in the researchers' right intuitions and in their readers' ability to understand their argument even if it remains partly implicit.» (Ender et al. 2012: 5)

Nå er det neppe noe fundamentalt uforsvarlig å innta en av disse mer ytterliggående posisjonene. Vårt prinsipielle syn er likevel at å gjøre eksplisitte refleksjoner om metodevalg vil bidra til større reliabilitet i forskningen. Det gjør også forskningsarbeidet mer transparent, og det vil ikke minst være viktig for den gjensidige forståelsen mellom ulike lingvistiske deldisipliner. Dessuten krever den kontinuerlige utviklingen av teknologi og infrastruktur som på ulike måter griper inn i språkvitenskapen, vedvarende nytenking om metodespørsmål. Ulike typer utstyr har gjort at vi stiller andre metodespørsmål i dag enn for 50 år siden, og alt tyder på at framtidige forskere vil møte ytterligere utfordringer knyttet til teknologiske hjelpemidler. Å øve opp en metodologisk «ryggmargsrefleks» vil derfor være fordelaktig for alle slags språkvitere, selv om ikke alle studier nødvendigvis trenger å drøfte metodespørsmål i full bredde.

Betydningen av empiri

De fleste lingvistiske deldisipliner kan sies å bedrive empirisk vitenskap, det vil si at forskningen baseres på undersøkelser av erfaringsdata fra for eksempel eksperimenter eller iakttagelser. Det betyr imidlertid ikke at det er enighet om hva som kan regnes for å være *data*. Og dermed er det heller ikke enighet om hvordan disse best skal skaffes til veie. Her er det altså epistemologiske meningsforskjeller som får følger for metodevalg.

Da sosiolingvistikken kom på banen i 1960-årene, var det blant annet som en reaksjon mot mange andre språkforskeres omgang med empiri. Labov og hans fagfeller gikk til dels hardt ut mot formalingvistenes forhold til språklige data, og det ble snart erklært som et kjennemerke ved den labovianske sosiolingvistikken at den kun skulle baseres på *ekte empiri* i form av «naturlig tale», dvs. «real data from real people», som Hazen (2014: 10) formulerer det. I en viss forstand kan sosiolingvistikken i denne tapningen sies å utgjøre en språkvitenskapelig metode i seg selv på grunn av de mange rigide kravene til hvordan språk skulle undersøkes (jf. Figueroa 1994: 3). Det er nok riktig å si at metodefokus har vært atskillig mer eksplisitt og ikke minst mer diskutert i den sosiolingvistiske leiren enn i

for eksempel den generative. Men det betyr langt i fra at den generative retningen har vært metodologisk bevisstløs. Zellig Harris (1909–1992), som kanskje er mest kjent som Noam Chomskys lærer og veileder (jf. kap. 5), var for eksempel svært opptatt av metodologi (jf. Sager & Ngô 2002). Og også Chomsky skrev tidlig om metodespørsmål (f.eks. Chomsky 1961). Særlig har *tilgangen* til språket vært et viktig diskusjonstema: Hvordan skal en grammatikk, om vi kaller den *langue* eller *competence*, studeres empirisk, når vi bare kan få direkte adgang til *parole* eller *performance*? Denne problematikken kommer vi nærmere inn på i neste kapittel.

Etter hvert som den generative retningen har fått noen tiår på baken, har flere faghistorikere påpekt at tradisjonen etter Chomsky bare unntaksvis har gått i dybden i metodiske utfordringer (se f.eks. Johnson 2007, 2014; Schütze 1996). Særlig framheves det ukritiske forholdet til dataframskaffing gjennom *introspeksjon* eller *intuisjon*, det vil si ved å få en språkbruker – forskeren selv eller andre – til å vurdere en språklig konstruksjons akseptabilitet (jf. kap. 8). Det er ingen tvil om at intuisjoner har blitt mye brukt av formalgrammatikere, og ofte med verdifulle resultater, men i utgangspunktet var også Chomsky kritisk til å gjøre seg for avhengig av denne metoden: «I dislike reliance on intuition as much as anyone [...] We should substitute rigorous criteria just as soon as possible, instead of clinging to intuition» (Chomsky 1962, her sitert etter Schütze 1996: 9). Likevel ble altså dette framgangsmåten for mye generativ språkforskning fra 1960-tallet og framover, og som nevnt kom blant andre Labov (f.eks. 1972b, 1975) med flere kritiske innlegg til denne formen for datainnhenting. For ham var det opplagt at språkbruk var knyttet til sosial aktivitet, og språkets strukturer måtte derfor studeres på grunnlag av reelle ytringer og ikke som løsrevne – og potensielt idiosynkratiske – abstraksjoner. Her var han, ikke overraskende, helt på linje med Dell Hymes, en annen av de tidlige sosiolingvistene, som også gikk ut mot Chomskys idealisering og abstrahering: For Hymes skulle lingvistikkens mål være:

[...] to explain the meaning of language in human life, and not in the abstract, not in the superficial phrases one may encounter in essays and textbooks, but in the concrete, in actual human lives. (Hymes 1972: 41)

Den posisjonen de tidlige sosiolingvistene med ulik styrke opponerte mot, kommer kanskje tydeligst til syne i den berømte formuleringen fra Chomsky (1965: 3) som vi allerede har vist til:

Linguistic theory is concerned primarily with an ideal speaker-listener, in a completely homogeneous speech community, who knows its language perfectly and is unaffected by such grammatically irrelevant conditions as memory limitations, distractions, shifts of

attention and interest, and errors (random or characteristic) in applying his knowledge of the language in actual performance.

Selv om denne programmatisk idealiseringen kan sies å være noe karikert, særlig når man nå ser den i lys av mer enn 50 år med generativ forskning som også har studert flerspråklige individer, illustrerer den det som framsto som et grunnleggende skille mellom sosiokulturell lingvistik og andre disipliner på denne tiden: Sosiolingvistene gikk ikke med på å forholde seg til idealiserte språkbrukere i idealiserte språksamfunn; her skulle faktisk språkbruk fra ekte språkbrukere utgjøre det empiriske grunnlaget (jf. f.eks. Gordon 2005: 956). Den variasjonen som faktisk forekom i naturlig tale, skulle ikke lenger betraktes som et perifert biprodukt av språkkompetansen, men som en essensiell del av den mentale grammatikken (Hazen 2014: 11; jf. også Weinreich et al. 1968). For Labov var det dessuten ikke tilfredsstillende å bruke frittstående individer som kilde for språklige data (Figuroa 1994: 80). Med sterk overbevisning om at språket primært er et sosialt og kollektivt fenomen, avviste han *idiolekter*, dvs. individspesifikke systemer, som gyldige studieobjekter. Og dermed var også intuisjoner innenfor individualpsykologiske rammer, som dem generativistene studerte, uakseptable som empiri.

På denne bakgrunnen ble det lett for sosiolingvistene å utpeke seg selv som de virkelige empirikerne. Ekte språkdata fra ekte mennesker ble idealet for dem, og med dette fulgte en rekke metodediskusjoner – om blant annet intervjuetnikker, informantutvalg, lydopptak og transkripsjon. Formallingvistene holdt derimot i stor grad fast på intuisjonsdata og framsto derfor lett som «lenestolslingvister» (jf. Christensen 1996; Dyvik 1997; eng. ‘armchair linguists’, jf. f.eks. Fillmore 1992; Phillips 2009) sammenliknet med variasjonistene som la ut på feltarbeid med båndspiller for å fange opp «den språklige virkeligheten». Samtidig gjorde lenestolslingvistenes robuste resultater at denne framgangsmåten i stor grad ble videreført, noe vi kommer tilbake til i kapittel 8.

Det historiske metodelandskapet er naturligvis mer komplekst enn det vi skisserer her; språklige data har blitt framskaffet også på mange andre måter, og det har etter hvert kommet mange studier der forskerne kombinerer metoder fra flere disipliner. Mange sider av metodetekningen fra variasjonistisk sosiolingvistik har vunnet fram i andre leire de siste tiårene (jf. f.eks. Hazen 2014: 11), og dermed er det ikke alltid så lett å si hva som er den *typiske* metoden innenfor ulike retninger. Like fullt står ulike former for akseptabilitetsvurdering, altså datainnsamling basert på intuisjonseksperimenter, fortsatt sentralt innenfor formallingvistikken. I tillegg har mange formallingvister også tatt i bruk andre metoder basert på liknende prinsipper innenfor psykologi, eller søk i korpus og

avanserte eksperimentelle metoder som måler aktiviteten i hjernen under kontrollerte forhold. Og som vi skal komme inn på i neste kapittel, er det gode grunner til at mange språkforskere likevel holder seg med akseptabilitetsvurderinger. Det er for eksempel mange syntaktiske (og andre) konstruksjoner som forekommer svært sjelden i naturlig tale (eller skrift), og som dermed må framprovoseres i en slik akseptabilitetstest.

Innvendingene mot omfattende eller ensidig bruk av intuisjonsbasert datainnsamling har like fullt fortsatt å komme (jf. f.eks. Stubbs 1983: 226; Labov 1996; Hoffmann 2007), og på noen punkter likner kritikken den som ble reist mot dialektologiens store tiltro til rapportert språkbruk. Allerede på 1870-tallet begynte den tyske språkviteren Georg Wenker (1852–1911) å gjennomføre innsamling av språklige data ved hjelp av spørrelister (såkalte Wenker-Bögen, ‘Wenker-skjema’) (jf. Knoop, Putschke & Wiegand 1982), og denne framgangsmåten ble etter hvert sentral også i norsk talemålsforskning (jf. Stemshaug 1978: 42 f.). For sosiolingvister, som la stor vekt på at datagrunnlaget skulle være naturlig tale fra en autentisk kontekst, var denne framgangsmåten derimot høyst problematisk: Kunne en slik indirekte utspørring – for det meste gjennom et skriftlig medium – være pålitelig når det gjaldt å kartlegge *faktisk* språkbruk? Svaret var opplagt *nei*, og da sosiodialektologien kom på banen på 1970-tallet, skrumpet spørreliste-tradisjonen betydelig inn.

Selv om akseptabilitetstestene har et ganske annerledes design enn spørrelistene, er det i begge tilfeller snakk om individuell rapportering, og det er etter hvert påvist at eksterne forhold kan virke inn på testsituasjonen og dermed også på vurderingene (jf. Sorace 1996). For det første kan informantenes egne kognitive evner spille dem et puss gjennom at de ikke forstår hvilket fenomen de faktisk skal vurdere, eller at de «gjennomskuer» eksperimentet og over- eller underrapporterer i tråd med antatte forventninger. Videre vet vi at konteksten for og presentasjonen av testen kan virke inn, og dessuten kan informantens metalingvistiske kunnskaper og bevissthet om språklige normer ha noe å si for vurderingene. Dette er forhold vi ser nærmere på i neste kapittel.

Også språkvitere som er tilhengere av «naturalistisk empiri», altså språkbruk som forekommer i en såkalt autentisk kontekst, møter mange metodeutfordringer. For det er langt ifra selvsagt hva som er «naturlig tale» eller «autentisk kontekst», eller hvordan man får tilgang til disse størrelsene. For Labov (Labov 1972a, 1972b) ble «the vernacular» et slags ideal for naturlig tale: Dette er den varietet som er «[...] least self-conscious: which is unmonitored and has least attention paid to it» (Stubbs 1983: 221). De tidlige sosiolingvistene satte inn mye energi og kløkt på å skape språkbrukssituasjoner der nettopp

«the vernacular» kunne komme fram i sin pure form. Det ble imidlertid raskt klart at den som ville observere naturlig talespråk, kjempet med et prinsipielt uoverkommelig problem, det som Labov (1972a: 113) kalte «The observer's paradox»: «To obtain the data most important for linguistic theory, we have to observe how people speak when they are not being observed.» Dette paradokset er en språkvitenskapelig versjon av det som i samfunnsvitenskapene kalles Hawthorne-effekten, nemlig det faktum at den eller de som blir studert, potensielt endrer atferd fordi de blir studert (jf. f.eks. Jones 1992). Mye er også gjort for å minimalisere dette problemet, men som vi skal se på i kapittel 9, er det gode grunner til å gi fullstendig slipp på konseptet «naturlig tale» og heller erkjenne at språkbruk er kontekstuellet betinget.

Et metoderelatert spørsmål som har opptatt lingvister fra mange disipliner, dreier seg om *hvem* som kan aksepteres som informant – altså produsent av gyldige språkdata – i en viss sammenheng. Det var lenge et uttalt krav at bare en *innfødt taler* (eng. 'native speaker') ga ekte og pålitelige data. Dette ble etter hvert problematisert fra flere hold, og det er nå bred enighet om at begrepet «native speaker» i mange henseender er høyst problematisk (jf. f.eks. Bonfiglio 2013; Davies 2003; Paikeday 1985; Rampton 1990). Som teoretisk konsept blir det likevel brukt fortsatt, og det finnes også ulike modifiserte varianter (som f.eks. «innfødtlik» eller «near-native»), uten at vi her skal gå nærmere inn på hvordan de ulike deldisiplinene anvender eller avviser det.

Siden mange språkvitenskapelige metodediskusjoner også griper inn i andre fagområder, er det mye god og relevant metodelitteratur å finne i disipliner som ikke har språk *per se* som studieobjekt. Det gjelder for eksempel statistiske modeller fra en rekke både samfunns- og naturvitenskapelige felt, eksperimentelle metoder fra psykologi og nevrologi, observasjonsmetodikk fra antropologi og etnologi, og ulike analyseverktøy fra historie og litteraturvitenskap. I jakten på gode metodologiske drøftinger bør altså ikke språkvitere være engstelige for å se ut over eget forskningsfelt.

Kapittel 8: Intuisjoner og akseptabilitet i formell lingvistik

Innledning

I kapittel 7 har vi tegnet opp noen generelle motsetninger mellom formalingvister og sosiolingvister med særlig vekt på metodespørsmål. Nå skal vi se nærmere på hvordan formalingvister har diskutert metodiske sider ved sin virksomhet.

Sett i et fugleperspektiv er det nok riktig å si at formalingvistene har vært lite opptatt av metode. De har brukt akseptabilitetsvurderinger eller intuisjoner uten å nødvendigvis reflektere så mye over hvordan dette har blitt gjort, delvis fordi dette har blitt den normale arbeidsmåten etter Chomsky (1965). Dermed har det heller ikke blitt oppfattet som påkrevd med lange metodediskusjoner i avhandlinger, artikler og bøker. Metoden har i mange tilfeller blitt sett på som «selvsagt». Dette har likevel i stor grad endret seg de seinere årene: I dag blir metodiske aspekter ansett som langt viktigere enn tilfellet var tidligere. Grunnen til dette ligger utvilsomt i at mange formalingvister bruker et større utvalg av metoder, at bruken av akseptabilitetsvurderinger gjerne skjer gjennom mer formell eksperimentering basert på metoder innenfor psykologi, og at det i dag finnes mer avansert metodologi, som hjerneavbildning, som krever en helt annen bevissthet om metodologiske spørsmål.

I dette kapitlet går vi grundigere inn på de mest brukte metodene innenfor formell lingvistikk. Vårt primære formål er ikke å gi en slags manual som forteller hvordan de ulike metodene skal brukes, men heller å belyse og problematisere noen overordnede temaer: Hva er intuisjoner? Hva kan de fortelle oss om språk? Og hvordan henger bruken av metode sammen med hva som anses som studieobjektet? Mye av diskusjonen vil dreie seg om setningsnivået siden dét tradisjonelt har fått mest fokus innenfor formell lingvistikk. Det betyr selvsagt ikke at det ikke finnes viktig forskning på fonologi og morfologi som bruker samme tilnæringsmåter, men vi velger å konsentrere oss om setningen som studieobjekt i denne omgang.

Akseptabilitetsvurderinger

Alle morsmålstalere av norsk vil være enige i at (1) er en helt grei setning.

(1) Per besøkte Marie fordi hun var syk.

Setningen kan fint ytres i en kontekst der Per besøkte Marie fordi hun var syk. Snur vi rundt på noen av ordene, endrer derimot denne vurderingen seg.

(2) Syk besøkte Per Marie fordi hun var.

Det (2) prøver å uttrykke, er det samme som (1). Men denne tanken kan ikke uttrykkes med setningen som er gitt i (2). Derfor setter vi en stjerne foran setningen:

(2') * Syk besøkte Per Marie fordi hun var.

Stjernen (altså asterisktegnet foran «Syk») er lingvistens symbol for at dette er en setning som språkbrukeren eller -brukerne som han eller hun har konsultert, ikke godtar som akseptabel. For formelle lingvister er negative data av typen som (2) svært viktige fordi de forteller oss noe om hvilke grammatiske strukturer som ikke brukes i et aktuelt språk. I noen tilfeller har slike data ført til hypoteser om strukturer som aldri forekommer i noe menneskelig språk. Nedenfor ser vi nærmere på grunnlaget for studiet av stjernemerkete setninger og deres betydning for især generativ grammatikk.

Formallingvister sier gjerne at vi har en *intuisjon* om at (1) er en akseptabel setning og at (3) ikke er en akseptabel setning. Det er en umiddelbar vurdering eller reaksjon som enhver språkbruker kan komme med etter å ha hørt setningen (jf. Schütze 2011). Kontrasten blir særlig tydelig om forskeren ber informantene sammenlikne (1) og (2). Enhver vurdering gjøres i en kontekst, og derfor må en setning alltid vurderes opp mot en annen setning. Samtidig er det også slik at våre intuisjoner vil reagere på om en setning høres uakseptabel ut, selv om vi ikke eksplisitt sammenlikner setningen med dens akseptable motpart.

Det er mange andre «omstokking» vi kan gjøre med enhetene i (1) uten at det fører til et dårlig resultat. Se på setningene (3)–(4).

(3) Marie besøkte Per fordi hun var syk.

(4) Fordi hun var syk, besøkte Per Marie.

Disse setningene vil også bli vurdert som akseptable og med samme mening som i (1). Begge to krever en spesiell trykkplassering når vi leser dem høyt, henholdsvis på *Marie* og *fordi hun var syk*. Det er ofte slik at setninger krever en bestemt kontekst og uttale for å være akseptable, og dette er faktorer som det er viktig å være bevisst på når man lager eksperimenter basert på akseptabilitetsvurderinger.

Det bør påpekes at ikke bare morsmålstalere har intuisjoner. Enhver bruker av et språk har intuisjoner om språket, selv om disse intuisjonene ikke alltid stemmer overrens med intuisjonene til en morsmålsbruker. Selv for avanserte innlærere av et andrespråk vil det være konstruksjoner som man svært sjelden mestrer på samme nivå som en morsmålstaler (se Westergaard 2003 for et eksempel fra nordmenn som lærer engelsk; se også Rothman, Bayram, Kupisch, Lohndal & Westergaard u.u. for ytterligere diskusjon og referanser). De som er to- eller flerspråklige, har også intuisjoner om hvert av språkene som de har lært. Det er ingen grunn til at noens intuisjoner er viktigere enn andres; hvilke intuisjoner forskeren er interessert i, avhenger av hva forskningsspørsmålet er.

Det er viktig å skille mellom de vurderingene vi har som språkbrukere og de vurderingene vi gjør som lingvister. Som språkbrukere har vi intuisjoner om hva som er akseptable og uakseptable setninger. Det vil si at vi umiddelbart kan vurdere hvor «god» en setning virker, uten at dette har noe med moral eller normativitet å gjøre. For formelle lingvister er slike intuisjoner ansett som valide data. Det vil si at vi må fortolke disse dataene. Dersom en forsker samler inn en rekke akseptabilitetsvurderinger fra en kamerat som er beruset, vil disse dataene etter alle solemerker ikke være pålitelige. Vurderingene kan også preges av at vi er trøtte, sultne osv. En annen feilkilde kan være dersom du bruker deg selv som informant og du har en egeninteresse av at vurderingene fører til et gitt resultat. Det har også betydning om du mestrer flere språk, siden det kan påvirke vurderingene. Dette gjør det viktig å vurdere de dataene som akseptabilitetsvurderinger utgjør. Økt bevissthet om disse faktorene har også medført at mange formelle lingvister i dag bruker mer avansert metodologi for å være sikre på at de dataene som samles inn, faktisk er data som sier noe om det aktuelle forskningsspørsmålet (jf. Schütze 1996; Gibson & Fedorenko 2013; Gibson, Piantadosi & Fedorenko 2013; Sprouse & Almeida 2012 og 2013 for en inngående diskusjon om bruken av akseptabilitetsvurderinger). Samtidig er det verdt å påpeke at arbeidene til Sprouse og kollegaer argumenterer for at akseptabilitetsvurderinger er en reliabel og god metode, så lenge man bruker den riktig.

En metode som har blitt populær blant formelle lingvister det siste tiåret, er en såkalt Likert-skala, en skala som er hentet fra psykologisk forskning (Schütze 1996, 2011). En Likert-skala er en tallskala som gjerne går fra 1 til 5 eller 1 til 7. Informanter blir bedt om å vurdere en stor mengde setninger, både aktuelle testsetninger og såkalte fyllsetninger (eng. 'fillers'), altså setninger som ikke er setninger av typen som testes. Dette gjøres slik for å unngå at informanten forstår hva som faktisk testes, altså «gjennomskuer» testdesignet og

dermed justerer responsen sin etter det. En setning som får 1, vil gjerne være en setning som er helt uakseptabel (som *I Jens går pasta kokte*), mens 5 er en helt akseptabel setning (som *Jens kokte pasta i går*). Mange setninger vil falle mellom disse ytterpunktene, men det gir dermed også et bedre verktøy for å mer presist måle hvordan gitte setninger faktisk vurderes av språkbrukerne. Ofte ser vi stor variasjon mellom informanter når det gjelder hvor på skalaen de plasserer en gitt setning, men som Cowart (1997) har vist: Informanter er bemerkelsesverdig konsistente i hvordan de vurderer en setning *i forhold til* en annen setning.

Mange morsmålstalere synes det er vanskelig å avgjøre om (6) er akseptabel eller uakseptabel. Setningen ser ut til å ha en slags mellomstatus: ikke helt akseptabel, men heller ikke uakseptabel. (5) er den nøytrale deklorative setningen.

- (5) Gunnar gikk uten å snakke om dette emnet.
- (6) Dette er et emne som Gunnar gikk uten å snakke om.

For å kunne vurdere (6) må vi sammenlikne den med en annen setning. Å vurdere en setning i isolasjon er vanskelig. Sammenlikningen blir enklere og mer nøyaktig om vi lager minimale par, det vil si par som er minimalt forskjellige. Vi kan for eksempel sammenlikne (6) med (7).

- (7) Dette er om et emne som Gunnar gikk uten å snakke.

Her har vi en minimal forskjell mellom de to setningene: posisjonen til preposisjonen *om*. Alle morsmålstalere av norsk er enige om at (7) er uakseptabel. Sammenlikner vi (6) med (7), finner vi at (6) er bedre enn (7), og (6) er noe dårligere enn (5). Vi får dermed en skala der (5) er akseptabel, (7) er uakseptabel, og (6) er midt i mellom. Skalaen kan vi lage på grunnlag av slike parvise sammenlikninger.

Det er lett å finne flere tilsvarende setninger. Se på (8) og (9).

- (8) Dette er et emne som Martin spurte om å snakke om.
- (9) Dette er om et emne som Martin spurte om å snakke.

Dersom morsmålstalere sammenlikner disse to setningene, vil de konkludere med at (9) er nærmere uakseptabel enn (8). For å finne ut hvor god (8) egentlig er, kan vi sammenlikne den med (10).

(10) Martin spurte om å snakke om dette emnet.

(10) er helt klart akseptabel, og dette tyder på at (8) ligger mellom (10) og (9) et sted.

Dette illustrerer at en skala er et mer hensiktsmessig verktøy for å registrere hvordan en setning vurderes. Og så kan forskeren spørre seg om dette betyr at grammatikken også er skalerbar. Chomsky (1965) og mye seinere forskning argumenterer for at det ikke er tilfellet. Grammatikken har bare to valg: Enten er en struktur generert i tråd med grammatikkens regler, eller så er den ikke det. Samtidig har Chomsky også argumentert for at det kan være en mer komplisert sammenheng mellom akseptabilitet og grammatikalitet. I Chomsky (1986b) argumenterer han for eksempel med at en setning som bryter to grammatiske regler, skal være mindre akseptabel enn en setning som bare bryter én regel. I et nyere bidrag til diskusjonen utvikler Lau, Clark & Lappin (2017) en probabilistisk tilnærming til grammatikk. Vi skal ikke gå nærmere inn på denne komplekse problemstillingen her, men det er viktig å være klar over at den eksisterer.

Chomsky (1965) innførte et viktig terminologisk hjelpeapparat for å beskrive forskjellen mellom en lingvists vurdering og en informants vurdering. Han skiller der mellom *akseptabilitetsvurderinger* og *grammatikalitetsvurderinger*. Akseptabilitetsvurderinger er de vurderingene som informantene gjør, nemlig vurderinger av om en setning høres akseptabel ut eller ikke. Grammatikalitetsvurderinger er vurderinger som lingvister gjør. Det vil si at disse vurderingene er en fortolkning av de vurderingene som informantene har gjort. Noen ganger kan begge vurderingene gjøres av samme person. Dét skjer når du som lingvist bruker din intuisjon om morsmålet ditt som datagrunnlag, jf. hvordan den klassiske dialektologien opererte, der forskeren ofte skrev om sitt eget mål og var sin egen informant. Vi kommer tilbake til dette nedenfor.

Det er viktig å understreke at grammatikalitet er en teoretisk størrelse. Dette medfører at data basert på intuisjoner ikke umiddelbart sier noe om årsaken til at en setning er dårlig. Vi kan på teoretisk grunnlag anta at en setning er dårlig fordi betydningen til setningen ikke finnes, som for *Fargeløse grønne ideer sover rasende* (Chomsky 1957: 15). Det blir feil å si at vi har intuisjoner om at denne setningen er uakseptabel på grunn av at den

ikke har en betydning. Vi har bare intuisjoner om at setningen er dårlig; det kreves lingvistisk analyse for å kunne ta stilling til årsaken(e) til at setningen blir vurdert slik den blir. Informanter kan altså bare bidra med informasjon om hvor på en akseptabilitetsskala en setning befinner seg: De kan ikke si noe om hvorfor setningen befinner seg på denne skalaen. Det betyr ikke at mange språkbrukere ikke har gode hypoteser om hvorfor en gitt setning ikke er velformet. Ofte når man spør vanlige språkbrukere, altså språkbrukere som ikke har utdanning som språkvitere, om å vurdere en gitt setning, sier de gjerne at årsaken er at setningen ikke gir mening. Det er ikke noe galt i det, men det er viktig å understreke at intuisjonene som sådan ikke kommer med slike merkelapper. Merkelappene er det vi lingvister som setter på gjennom analysearbeidet vårt.

Dette er et generelt poeng som det er verdt å se nærmere på, fordi det bidrar til å tydeliggjøre hvordan intuisjoner kan brukes som en metode for å utforske språklig kunnskap. Utover de faktorene vi allerede har nevnt, er det viktig å kontrollere det som har å gjøre med forholdet mellom grammatikken vår og den såkalte *parseren*. Parseren er et ord for de faktiske mekanismene som ligger til grunn for at vi forstår språklige strukturer. Denne mekanismen er sannsynligvis litt forskjellig fra den grammatikken som genererer strukturene når vi snakker (selv om dette er et omstridt spørsmål, jf. Phillips 1996 og mye seinere forskning av Phillips og andre), noe de følgende eksemplene også vil sannsynliggjøre.

Se på følgende velkjente engelske setning fra faglitteraturen (Bever 1970):

(11) The horse raced past the barn fell.

hesten ridd forbi låven falt

Intendert: 'Hesten som ble ridd forbi låven, falt.'

Mange morsmålstalere av engelsk vil anse denne setningen som uakseptabel. Årsaken er at man forventer at setningen skal avsluttes etter at man har lest *barn*, akkurat slik vi ville vente på norsk dersom vi ikke satte inn *som*:

(12) Hesten løp forbi låven.

Dette skyldes at vi har en skjult relativsetning i (11), slik at setningen «egentlig» ser ut som i (13):

- (13) The horce that was raced past the barn fell.
hesten som ble ridd forbi låven falt

På norsk må vi ha med subjunksjonen *som*. Dersom det blir klartgjort at (11) egentlig har strukturen til (13), vil de aller fleste si at (11) er akseptabel likevel. Dette viser at det er viktig å skille mellom de vurderingene vi foretar og hvordan språkforskere tolker disse.

Et annet eksempel viser også at vi språkforskere må tolke og studere de vurderingene som informantene våre gir oss. Se på kontrasten mellom følgende eksempler (basert på engelske eksempler i Schütze 2011):

- (14) Pasienten som sykepleieren som klinikken hadde ansatt, hadde lagt inn, hadde møtt Per.

- (15) *Pasienten som sykepleieren som klinikken hadde ansatt møtt Per.

(14) er et eksempel på det som i faglitteraturen kalles «center-embedding». I denne setningen har en relativsetning blitt føyd inn i en annen relativsetning, og denne er i neste omgang føyd inn midt i hovedsetningen. Grammatikkreglene for norsk tillater slike strukturer, men de fleste språkbrukerne synes (14) ikke er akseptabel. Dette skyldes at parseren vår sliter med å forstå den. (15) er annerledes: Her er det for få verb i forhold til antallet subjekter. Dermed tillater ikke grammatikkreglene setninger som (15). Et eksperiment utført av Gibson & Thomas (1999) viser imidlertid at morsmålstalere av engelsk synes den engelske versjonen av (15) er like akseptabel som den engelske versjonen av (14). Dermed må vi skille mellom parser og grammatikk, for parseren tillater i dette tilfellet en struktur som grammatikken ikke tillater. Ytterligere støtte for dette finner vi i eksempler på center-embedding som er rimelig akseptable, i motsetning til (14). (16) er basert på Townsend & Bever (2001):

- (16) Reporteren som alle jeg møtte, stoler på, rapporterte kuppet.

Vi har altså å gjøre med komplekse vurderinger som varierer fra setning til setning. Det er dermed vanskelig å komme fram til en generell teori for de tilfellene der parseren og

grammatikken ikke går i takt, selv om *parser* = *grammatikk* vil være det enkleste systemet, og derfor også å foretrekke. Mange forskere hevder at de ikke går i takt (som Townsend & Bever 2001 og Ferreira 2000, for å nevne noen), men det er et viktig forskningsspørsmål å finne ut akkurat hvilke empiriske tilfeller som fordrer at parseren er forskjellig fra grammatikken (se Phillips & Lewis 2013 og Lewis & Phillips 2015 for omfattende diskusjon).

La oss se på ett eksempel til på dette misforholdet som blir spesielt mye diskutert i forskningslitteraturen for tiden. Det gjelder en klasse eksempler som i nyere litteratur har blitt kalt «språklige illusjoner» (etter Montalbetti 1984, se også Schütze 2011). Se på følgende eksempel:

(17) Flere folk har vært i Russland enn jeg har.

Mange morsmålstalere synes gjerne at (17) høres akseptabel ut første gang de hører setningen, særlig om de ikke får noe tid til å tenke på den før de må avgi vurdering. Dersom du spør dem hva setningen betyr, innser de fort at den ikke har noen betydning. Uten å gå inn på en formell analyse av setningen er det ikke umiddelbart noe galt med setningen i forhold til de grammatiske reglene. Men det finnes også eksempler der det grammatisk er noe galt, der setningene likevel blir godtatt som akseptable av informanter. (18) og (19) viser et par slike tilfeller:

(18) The drivers who the runner wave to each morning honk back cheerfully.

‘Sjåførene som joggeren vinker til hver morgen, tuter hyggelig tilbake.’

(19) The key to the cabinets are on the table.

‘Nøkkelen til skapene ligger på bordet.’

Her er verbbyggingen feil: subjektet er i entall, men verbet står i flertall. Morsmålstalere av engelsk produserer ofte slike eksempler. Det er ingen tvil om at disse talerne vet at verbet og subjektet skal kongruere. Det betyr ikke at grammatikken deres ikke har samsvarsbygging, men at det er andre faktorer som påvirker produksjonen og vurderingene de gjør. Vi lingvister bør ikke konkludere med at subjekt–verb-kongruens ikke lenger er en gyldig regel, eller at den er valgfri, på grunnlag av eksempler som (18) og (19) (se Kayne 1989, Kimball & Aissen 1991 og den Dikken 2001 for teoretiske tilnærminger og Bock & Miller

1991; Clifton, Frazier & Deevy 1999; Franck, Lassi, Frauenfelder & Rizzi, 2006; Staub 2009 og Wagers, Lau & Phillips 2009 for eksperimentelle studier). Dermed ser vi igjen hvor viktig det er å skille mellom de vurderingene vanlige språkbrukere gjør, og hvordan disse vurderingene tolkes og blir del av en grammatisk teori.

Alle disse eksemplene illustrerer også et annet skille som Chomsky og Miller (1963) introduserte da de diskuterte center-embedding: skillet mellom *kompetanse* og *performanse*. Kompetanse er den kunnskapen vi alle har om morsmålsgrammatikken vår. Denne kompetansen er ikke bevisst; vi kan snakke om en form for ubevisst kunnskap. Performanse er selve bruken av denne kunnskapen, altså språklige uttrykk. Ideelt sett kan man si at kompetansen og performansen står i et én-til-én-forhold, men vi har nettopp sett at dette ikke er tilfellet: Flere ganger vurderer språkbrukerne noe som akseptabelt eller uakseptabelt der vi lingvister har en annen analyse. Vi kan si at grammatikalitetsvurderingene korresponderer med kompetansen, mens akseptabilitetsvurderingene er et eksempel på performansen.

Metodologiske problemstillinger

Vi har så langt sett på forholdet mellom akseptabilitetsvurderinger og grammatikalitetsvurderinger. Vi har også diskutert om akseptabilitetsvurderinger bør gjøres parvis. I denne delen skal vi ta oss noen flere problemstillinger som angår det metodiske.

Et spørsmål som ofte dukker opp når man bruker akseptabilitetsvurderinger som metode, er hvem vi kan bruke som informant. Kan vi lingvister være informanter selv, eller må vi bruke ikke-lingvister («vanlige folk») som informanter? Et argument for å bruke lingvister er at de har mye erfaring med å bruke sine egne intuisjoner. Av og til opplever vi at det er vanskelig å reprodusere de intuisjonene som de fleste lingvister er enige om, hos vanlige språkbrukere. Lingvisten Valian (1982) har argumentert for bruken av eksperter til akseptabilitetsvurderinger ved å sammenlikne det med å smake vin. Vinsmaking krever mye erfaring for at man skal kunne oppdage de smaksnyansene som eksisterer, noe de fleste av oss helt enkelt ikke er i stand til. På den andre siden vil et motargument mot å bruke kun spesialister være at vi kan få et uriktig bilde av det empiriske landskapet. Lingvister har ofte en egeninteresse av at vurderingene skal være slik eller sånn, fordi de har en teori som er avhengig av at vurderingene har et gitt mønster. Dette argumentet gjelder nok primært de lingvister som bare bruker sine egne vurderinger i analysene sine. Det er urealistisk å tro at

man overhodet ikke lar seg påvirke av sine teoretiske antakelser/forpliktelser. Om man bruker kollegaenes vurderinger, er det mindre problematisk.

En annen fordel med å bruke intuisjoner som data er at denne framgangsmåten lett kan brukes til å studere språk som er i fare for å dø ut. For disse språkene er det ofte umulig å samle inn store datamengder, blant annet fordi det er få morsmålsbrukere tilgjengelig. Og mange av de utrydningstruede språkene har ingen skriftspråktradisjon. Dermed har vi ingen annen måte å få tilgang til kunnskap om grammatikken deres på enn å spørre språkbrukerne om akseptabilitetsvurderinger. Dette kan gjøres veldig raskt, og det er mulig å dekke store områder av grammatikken ved hjelp av språkbrukernes intuisjoner. Samtidig er dette en metode som ikke kan brukes på døde språk, selv om Faarlund (2003) argumenterer for at erfarne filologer langt på vei kan sies å ha intuisjoner om det aktuelle språket. Det likner litt på intuisjoner som gode andrespråksbrukere kan ha av et språk.

Når man bruker såkalte vanlige språkbrukere, er det flere faktorer man må være oppmerksom på (se f.eks. Johannessen 2003). Av og til har disse språkbrukerne oppfatninger av egen språkbruk som ikke stemmer overens med faktisk språkbruk. De kan også være styrt av sterke normative oppfatninger, det vil si at de er veldig opptatt av hva som er «riktig» språkbruk i det språksamfunnet som de anser at de hører til. De trenger ikke følge disse normene i sin egen språkbruk, men når man spør om akseptabilitetsvurderinger, kan man risikere at de er for opphengte i normene. Dette gjelder særlig i språksamfunn der skriftspråklige normer står sterkt. Derfor er det viktig med eksperimenter som for eksempel bruker Likert-skalaen som beskrevet over. Da vil man kunne kontrollere bedre for mulige feilkilder.

I mange tilfeller vil det være nødvendig å samle inn akseptabilitetsvurderinger muntlig. Mange lingvister bruker skriftlige spørreskjemaer, men dette forutsetter at informantene har gode leseferdigheter, og det introduserer muligheten for at et standardspråk kan opptre som en feilkilde. I samfunn som ikke har en skriftspråkkultur, er naturlig nok dette ikke tilfellet, men det er stort sett problematisk for språk med et etablert skriftspråk. Om forskeren bruker skriftlig spørreskjema, har han eller hun i slike tilfeller ikke mulighet til å stille oppfølgingsspørsmål, eller sikre seg at informantene faktisk tolker setningen slik forskeren ønsker at de skal tolke den. Muntlige innsamlinger gjør det mulig å ha en dialog med informanten, og det gir også muligheten til å supplere akseptabilitetsvurderinger med informantens egne oppfatninger om setningene. Det kan være viktig informasjon for å forstå bedre hvorfor informantene vurderer setningene slik de

gjør. I tillegg det er også fenomener som krever at utspørringen gjøres muntlig fordi informantene må høre setningen eller si den høyt selv, for eksempel fordi fenomenet forskeren skal studere, har sammenheng med prosodiske forhold.

Noen forskere argumenterer for at intuisjoner er problematiske som data fordi de krever metaspråklig kompetanse. Det vil si bevissthet om egen språkbruk, en bevissthet som unektelig varierer blant språkbrukere. Et motargument vil være at vurderingene bare skal være umiddelbare reaksjoner på hvordan setningene ser eller høres ut. Språkbrukerne skal ikke gjøre annet enn å gi sine intuitive reaksjoner; de skal ikke kunne si noe om hvorfor en setning høres mer eller mindre akseptabel ut.

Bruk av korpus unngår en del av problemene som intuisjoner kan medføre. Et korpus er en samling av tekst eller tale. Mange skriftlige korpus for norsk bygger på aviser eller skjønnlitterære tekster. Tidligere var avisspråket gjenstand for mer kontroll gjennom bruk av korrekturlesere; i dag er det sjelden tilfellet, noe som kommer av både generelt økt publiseringstempo gjennom digitale plattformer og nedprioritering av språkvask. Likevel må vi anta at journalister og andre yrkesskribenter alltid til en viss grad tenker over hvordan de formulerer seg og hvordan de setter sammen ord til setninger og setninger til avsnitt. Det er derfor vanlig å skille mellom korpus som inneholder redigert eller redaksjonelt behandlet tekst, og korpus med uredigert tekst.

Et korpus skiller seg altså fra bruken av intuisjoner ved at språkbruken ikke er påvirket av forskeren. Det er også gjennom bruk av korpus mulig å oppdage fenomener som man ikke ellers ville ha oppdaget, kanskje fordi man ikke kom på å spørre om de aktuelle fenomenene, eller fordi man har isolerte vurderinger som ikke utgjør en helhetlig tekst. Et eksempel på en slik oppdagelse finner vi i forskning på noen norske dialekter, som Tromsø-dialekten. I Tromsø-dialekten er det mulig å ha V3 i spørresetninger. Dialekten skiller mellom monosyllabiske *hv*-ord som *ka*, *kem*, *kor* (bokmål: *hva*, *hvem*, *hvor*), og disyllabiske *hv*-ord som *korfor*, *korsen* og *katti* (bokmål: *hvorfor*, *hvordan*, *når*) samt *hv*-ord som er en del av en større frase. De monosyllabiske *hv*-ordene tillater både V2 og V3. Eksemplene i (20)-(26) illustrere dette, tatt fra Westergaard (2009: 23 f.).

- (20) Ka slags bil **kjøpte** du?/*Ka slags bil du **kjøpte**?
- (21) Korfor **gikk** ho?/*Korfor ho **gikk**?
- (22) Korsen **har** ungan det?/*Korsen ungan **har** det?
- (23) Katti **kommer** du?/*Katti du **kommer**?

- (24) Ka legen **sa**?/Ka **sa** legen?
 (25) Kor du **bor**?/Kor **bor** du?
 (26) Kem den nye læreren **er**?/Kem **er** den nye læreren?

Westergaard har derimot vist at variasjonen ikke er så fri som disse eksemplene kan tyde på. Se på følgende to eksempler:

- (27) Kor **er** mitt fly?
 (28) Kor vi **lande** henne?

V2 finnes primært ved verbet *være* som i (27) og subjektsfraser eller demonstrativen/ekspletiven *det*. V3 forekommer først og fremst når subjektet er et personlig pronomen og verbet alle andre verb enn *være*. En annen måte å se det på er at V2 brukes når subjektene inneholder ny/ukjent informasjon, mens V3 brukes når subjektet er kjent i diskursen. De følgende to dialogene fra Westergaard (2009: 26) viser dette klart. Koden 'INV' står for «investigator», og samtalene er tatt fra et korpus med naturlig tale.

- (29) INV: Kor **er** skoan hannes henne?
 'Hvor er skoene hans hen?'
 Ole: ja?
 INV: kor dem **er** henne?
 'Hvor er de hen?'
 (30) Ole: xx mjau mjau sir pusekattan
 'mjau mjau sier pusekattene'
 INV: ja
 INV: [...] ka **sir** hunden da?
 'Hva sier hunden da?'
 Ole: voff voff
 (Ole imiterer en hund)
 INV: og eselet da # ka det **sir**?
 'og eselet da # hva sier det?'

Et liknende mønster finnes også i gammel- og middelengelsk, samt en rekke andre språk. Mønstre som disse er det umulig å oppdage ved hjelp av intuisjoner; det er nødvendig å se på større samlinger der språket er i bruk. Det utgjør utvilsomt en svært stor fordel med korpus. En ulempe er at dersom noe ikke forekommer i et korpus, er det umulig å vite hva dette betyr. I slike tilfeller har intuisjoner en styrke, for det er mulig å undersøke negative data, noe vi vender tilbake til i neste delkapittel.

Akseptabilitetsvurderinger er gjerne den mest hensiktsmessige metoden dersom forskeren ønsker å belyse konstruksjoner som er veldig lavfrekvente i normal tale. Som vi var inne på i kapittel 7, må det svært mye naturalistisk datainnsamling til for å kartlegge lavfrekvente fenomener. Hvis man for eksempel skal se på genusbøying av adjektiv i et norsk talemål, kan forskeren risikere å måtte gjøre lydopptak i mange titalls timer for å støte på et tilfredsstillende antall belegg.

En ulempe med intuisjoner er at det er omtrent umulig for andre forskere å etterprøve dataene du har samlet inn. Dette gjelder spesielt om du bruker dine egne intuisjoner. I slike tilfeller er det ikke noen vits i å argumentere mot data på grunnlag av andre informanter, siden de dataene du rapporterer for deg selv, må antas å være gyldige (Johannessen 2003). Samtidig er det slik at intuisjonene primært brukes for å finne yttergrensene for hva grammatikken tillater (Johannessen 2003: 140). Fra det ståstedet er det ikke så viktig å kunne reprodusere vurderingene, så lenge vi er sikre på at vurderingene har blitt samlet inn på en god måte. Det er fordi formelle lingvister ofte ikke primært er interessert i hvor mange talere som kan si x eller y, men hva x og y faktisk er. Dette henger sammen med at fokuset er på I-språket og på å beskrive og kartlegge den mentale grammatikken hos individer. Denne variasjonen er større enn det som var vanlig å anta tidligere.

Et slikt eksempel på større grammatisk variasjon enn vi tidligere trodde fantes, ser vi tydelig gjennom de store nordiske dialektprosjektene *Nordic Center of Excellence in Microcomparative Syntax* (NORMS) og *Scandinavian Dialect Syntax* (ScanDiaSyn)¹⁹. Målet med disse prosjektene har vært å kartlegge grammatisk variasjon i de nordiske språkene, primært med fokus på syntaksen. Her vil vi bare fokusere på den norske delen av disse prosjektene.

Over 100 ulike målepunkter i Norge ble undersøkt med mål om å ha to informanter fra hvert sted: to eldre og to yngre, der begge kjønn helst er representert (se også neste kapittel om studiet av talemål i Norge). Informantene deltok i en systematisk

¹⁹ Jf. nettsiden <http://websim.arkivert.uit.no/scandiasyn/>

akseptabilitetsstudie, i tillegg til at spontantale mellom to og to talere ble tatt opp og seinere transkribert og tagget.²⁰ Det har etter hvert kommet en rekke artikler med resultater fra datainnsamlingen som blant annet er publisert i *The Nordic Atlas of Language Structures* (NALS).²¹ Som artiklene i dette tidsskriftet viser, forstår vi grammatisk variasjon i de nordiske språkene mye bedre nå enn tidligere. Og korpuset samt artiklene er til god hjelp når man skal få en oversikt eller utforske hvor det vil være mest interessant og relevant å utføre videre forskning gitt forskningsspørsmålene man har. For det er viktig å gjøre det klart at dette korpuset ikke er en fullgod kilde til data. Det tar for eksempel ikke høyde for at det kan være stor variasjon i språkbruken basert på en rekke sosiale eller andre variabler. Mange forskere vil også mene at det er for lite å ha akseptabilitetsvurderinger fra to talere innenfor en gitt aldersgruppe. Det gjør det umulig å utføre statistiske beregninger på individ- eller stedsnivå, samtidig som at én talers vurderinger vil gjøre store utslag. Likevel er korpuset nyttig for å få generelle oversikter og for å utforske hvor mer datainnsamling bør gjøres dersom forskeren vil studere et gitt fenomen dypere.

De store nordiske dialektprosjektene baserer seg på akseptabilitetsvurderinger i tillegg til opptak av fri tale. Foruten akseptabilitetsvurderinger basert på en Likert-skala har også noen lingvister tatt i bruk en annen teknikk som kalles *magnitude estimation* (ME). Denne metoden tar utgangspunkt i en referansesetning (kalt *modulus* på engelsk). Denne får en skåre på 100 som er satt av forskeren. Deretter sammenlikner informanten hver enkelt setning med referansesetningen. La oss si at (31) er referansesetningen:

(31) Hva lurte du på om Sissel kjøpte?

Denne får altså en numerisk verdi på 100. En testsetning kan for eksempel være (32).

(32) Hva møtte Lars kvinnen som kjøpte?

En setning som er halvparten så akseptabel som referansesetningen, skal gis skåren 50. En setning som er dobbelt så akseptabel, får 200. Og så er det opp til informanten å vurdere setningene på denne måten: Det er informanten selv som bestemmer den numeriske verdien.

²⁰ Jf. nettsiden <http://www.tekstlab.uio.no/nota/scandiasyn/index.html>

²¹ Publikasjonene er tilgjengelige på denne nettsiden: http://www.tekstlab.uio.no/nals#/project_info

Tilhengere av denne metoden trekker fram to fordeler: i) informanter kan lage en skala som er akkurat så sensitiv som de selv måtte ønske, og ii) intervallene på skalaen er like store. Selv om det kan virke som en Likert-skala er lik, så er det langt fra sikkert at en informant behandler forskjellen mellom 6 og 7 på samme måte som forskjellen mellom 3 og 4. Dette er et generelt problem for all bruk av slike skalaer, uavhengig av hva som er studieobjektet. Likevel må vi spørre oss om verdien til referansesetningen i ME betyr noe. Sprouse (2009) testet dette ved å variere den numeriske størrelsen til referansesetningen. De absolutte vurderingene, det vil si forholdet mellom de ulike setningene, endret seg ikke. Dette tyder dermed på at referansesetningen ikke spiller noen stor rolle i selve eksperimentet. Dette gjør det uklart hvordan informanter faktisk kalibrerer vurderingene sine. Det er også klart at informanter synes ME er mye vanskeligere og mer krevende enn en vurdering basert på en Likert-skala, slik at det ikke blir riktig å si at ME fanger en språkbrukers intuisjoner på samme måte som andre metoder. Totalt sett blir det derfor ganske uklart hva fordelene med ME er (Schütze 2011).

En faktor man uansett må ta hensyn til, uavhengig av om man bruker ME eller en Likert-skala, er forholdet mellom kontrollsetninger og testsetninger. Testsetningene er de setningene vi ønsker å teste, dvs. de vi vil finne ut om er akseptable eller uakseptable. Men om vi bare gir informantene testsetninger, kan de oppdage hva vi ønsker å teste. Dette kan påvirke måten de responderer på. Det er derfor viktig å forsøke å dekke til hva vi egentlig ønsker å teste. Vi kan oppnå det ved å blande inn en rekke kontrollsetninger, det vil si setninger som ikke har noe med selve eksperimentet å gjøre. Vi bør ha minst like mange kontrollsetninger som testsetninger, men i mange tilfeller brukes enda flere kontrollsetninger for å være sikker på at testsetningene blir «usynlige». Kontrollsetningene bør også være balanserte slik at noen av dem er akseptable, mens andre er uakseptable. Det sikrer at eksperimentet i størst mulig grad følger de kravene som er vanlige innenfor kognitiv og psykologisk vitenskap.

I dette delkapitlet har vi gått nærmere inn på en del metodiske problemstillinger. Vi går nå over til å se på hva intuisjonene kan brukes til innenfor formell lingvistikk.

Hvor kommer intuisjonene fra?

Så langt har vi sett på flere aspekter ved hvordan intuisjoner brukes innenfor formell språkvitenskap. Intuisjoner brukes primært fordi de gir språkforskeren data om både akseptable og uakseptable setninger, ord eller lydkombinasjoner. Det er ingen andre

metoder som gir samme tilgang til hva en språkbruker anser som en uakseptabel setning, som intuisjoner. Gitt at et viktig mål for formell språkvitenskap er å modellere grammatisk kompetanse, noe som betyr å utvikle en teori som på riktig måte inkluderer grammatiske strukturer og utelukker ugrammatiske strukturer, er det avgjørende å bruke intuisjoner for å få tilgang på relevante data. Dette sier oss noe om den menneskelige språkevnen mer generelt, nemlig hvordan en mulig struktur kan være og hvordan et mulig språk kan se ut. Et viktig forskningsspørsmål innenfor mye formell lingvistikk er nettopp å finne fram til grensene for hva som er en mulig menneskelig grammatikk: Er det noen type grammatiske regler menneskelig språk ikke oppviser, og hva er i så fall disse? Og hvor store er egentlig forskjellene på de ulike språkene vi observerer – er det noen abstrakte likheter mellom disse når vi studerer språkene grundig? Generativ lingvistikk framholder at det er nødvendig med akseptabilitetsvurderinger for å kunne besvare disse spørsmålene, og ikke minst akseptabilitetsvurderinger der språkbrukeren vurderer en setning eller struktur som uakseptabel.

Vi kaller ofte uakseptable og ugrammatiske setninger for *negativ evidens*, siden dette er en type evidens som et barn normalt sett har svært liten eller ingen tilgang til gjennom naturlig språkinnlæring. Det viser også hvordan forskeren konstruerer et argument for en spesifikk språklig tilegnelsesmekanisme som er medfødt. Vi skal illustrere dette gjennom et mye diskutert eksempel. Første del av eksempelet vil være kjent for mange, men det er viktig for å få fram den overordnede logikken.

Utgangspunkt er en helt vanlig deklarativ setning som i (33):

(33) Stig er her.

Lager vi et *ja/nei*-spørsmål, får vi setningen i (34).

(34) Er Stig her?

Verbet står her foran subjektet, noe som kjennetegner *ja/nei*-spørsmål. Innenfor generativ grammatikk tenkes det at det er en relasjon mellom (33) og (34). Det vil si at verbet flytter fra sin posisjon bak subjektet til posisjonen foran subjektet. Slike flyttingsoperasjoner er godt motivert innenfor formell språkvitenskap, selv om det ofte er uenighet om hvordan de presist skal modelleres.

Et annet eksempel som støtter flyttingsoperasjoner, har med såkalte øykonstruksjoner å gjøre. Dette er konstruksjoner der en konstituent ikke kan flytte ut fra «øya». Vi begynner med (35):

(35) Stig laget middag [fordi Gunvor kom seint hjem].

Klammene i (35) er satt inn fordi det som står inne i klammene, utgjør en øykonstruksjon. Det vil si at ingenting kan flytte ut av klammene, noe som er illustrert i (36) og (37). Her er det viktig å passe på at adjektivet *seint* i (35) tolkes som en del av leddsetningen og ikke i hovedsetningen. Tolkes adverbet i hovedsetningen, vil setningen være mer gangbar, selv om den for mange vil framstå som formell og arkaisk.

(36) *Gunvor laget Stig middag [fordi __ kom sent hjem].

(37) *Seint laget Stig middag [fordi Gunvor kom __ hjem].

Alle morsmålstalere vil være enige i at disse to setningene ikke er akseptable. I begge har vi forsøkt å ta noe ut av øya, uten at det går. Det betyr at det finnes *restriksjoner* på hvilke flyttingsoperasjoner som er mulige. Dette støtter teorien om at det finnes flyttingsoperasjoner i menneskelig språk, og ved å anta slike operasjoner kan vi gjøre rede for data på en god måte. Det finnes også god psykolingvistisk støtte for at hjernen opererer med en relasjon som skapes mellom der ordet uttales og der det tolkes; Phillips (2006) diskuterer blant annet slik evidens for øykonstruksjoner.

La oss returnere til *ja/nei*-spørsmål. Oppgaven vår er nå å formulere en regel som beskriver hva som skal til for å generere et *ja/nei*-spørsmål. Så langt har vi sett at det andre ordet i setningen flyttes til begynnelsen av setningen. Et første forsøk på en regel kan se ut som i (I).

(I) **Regel for *ja/nei*-spørsmål – første forsøk**

Flytt det andre ordet i setningen til begynnelsen av setningen.

Vi kan nå enkelt teste denne regelen ved å gjennomføre en akseptabilitetsvurdering. Vi kan for eksempel se på følgende deklarativer setning.

(38) Gutten med brillene er her.

Dersom regelen vår i (I) er riktig, burde et *ja/nei*-spørsmål se ut som i (39).

(39) *med gutten brillene er her?

Alle morsmålstalere av norsk vil si at (39) er uakseptabel, noe som forteller lingvisten at regelen ikke er riktig. I (39) ble preposisjonen *med* flyttet siden denne var det andre ordet i setningen. Den riktige versjonen av spørsmålet er (40), noe som tyder på at regelen må nevne at det er verbet som skal flyttes.

(40) Er gutten med brillene her?

Et nytt forsøk på å formulere en regel er gitt i (II).

(II) **Regel for *ja/nei*-spørsmål – andre forsøk**

Flytt det første verbet i setningen til begynnelsen av setningen.

Denne må også testes, og for å kunne gjøre det er det nødvendig med en setning som inneholder flere verb, som (41).

(41) Gutten som bruker briller er her.

Dersom (II) stemmer, vil (42) være *ja/nei*-spørsmålet som svarer til (41).

(42) *Bruker gutten som briller er her?

Igjen ser vi at setningen er uakseptabel. Dermed kan ikke regelen i (II) være riktig heller, siden *ja/nei*-spørsmålet vi skal fram til, er (43).

(43) Er gutten som bruker briller her?

Regelen må altså få fram at de to verbene i setningen har ulik status, som indikert i (44).

(44) ((Gutten som bruker briller) er her)

Verbet *bruker* er innenfor to parenteser, mens verbet *er* bare har en parentes rundt seg. Dersom vi antar at disse parentesene svarer til den hierarkiske strukturen til setningen, kan vi lage en ny versjon av regelen vår.

(III) **Regel for *ja/nei*-spørsmål – endelig versjon**

Flytt det hierarkisk høyeste verbet til begynnelsen av setningen.

Om vi tester denne regelen på alle mulige setninger i språk som norsk, vil vi finne ut at den stemmer. Det er enkelt å tenke seg hva som ville falsifisere regelen, nemlig at det finnes et naturlig språk som for eksempel tillater en setning som (42) som *ja/nei*-spørsmål uten bruk av spesielle prodiske mønstre eller liknende.

Regelen kan også generaliseres til å si at alle syntaktiske operasjoner er basert på hierarkiske strukturer. Til dags dato har språkforskere ikke funnet overbevisende data som viser at dette *ikke* er riktig. Om det stemmer, er dette et svært viktig funn når det gjelder kunnskapen vår om den grammatiske siden til menneskelig språk. Nylig har det også kommet flere studier som gir nevrologvistisk støtte for at mennesker har en egen evne til å lage hierarkiske strukturer (jf. Ding, Melloni, Zhang, Tian & Poeppel 2015; Nelson et al. 2017). Disse studiene gir i seg selv ikke ny kunnskap om hierarkiske strukturer, men de viser at det finnes en spesiell nevrologisk signatur for slike strukturer. Det er grunn til å forvente at nevrovitenskapelig forskning vil avdekke andre språklige signaturer i årene som kommer, ikke minst fordi eksperimentene stadig blir sofistikerte og målestyret stadig bedre og mer tilgjengelig.

Vi ser nå at intuisjoner spiller en avgjørende rolle for å finne fram til grammatikkens regler. Uten å bruke intuisjonen vår vil det være umulig å komme fram til den regelen vi har utkrystallisert. Dermed ville vi heller ikke kunne fått en nøyaktig beskrivelse av *ja/nei*-spørsmål i norsk og andre språk.

De dataene som vi har sett på i dette delkapitlet, er også viktige fordi de viser at det er vanskelig å lære regelen for *ja/nei*-spørsmål. Vi kunne tenke oss at et barn går gjennom den samme prosessen som vi har gjort ovenfor. Problemet med det er at setningene som er uakseptable, har hatt avgjørende betydning for at vi kom fram til den riktige regelen. Det er

en vanlig antakelse innenfor barnespråkforskningen at barn ikke har tilgang på såkalte negative data, det vil si data om hva som *ikke* er mulig.

Vi kunne likevel prøve å argumentere for at barnets hode er som en massiv datamaskin som kan komme fram til den nøyaktige regelen via generaliseringer av all innputt som barnet har blitt eksponert for. Problemet med et slikt perspektiv er at det finnes eksempler på data som omtrent aldri produseres naturlig. På tross av at slike setninger omtrent ikke finnes i korpus, har vi mennesker intuisjoner om dem. Et talende eksempel er (45), der vi kan tenke oss at to stykker står og prater, og at den ene peker på en professor.

(45) Dette er den berømte professoren som Stian sendte boka si til for å imponere.

Morsmålstalere av norsk vil stort sett godta denne setningen, og vi forstår at Stian sendte boka til den berømte professoren, og at det var den berømte professoren Stian ville imponere. Det vil si at *den berømte professoren* blir tolket inn to ulike steder i setningen. I (46) har vi markert disse stedene med ___.

(46) Dette er den berømte professoren som Brit sendte boka si til ___ for å imponere ___.

Selv om du aldri har sett en setning som (46), vil du etter alle solemerker si at setningen er akseptabel i en bestemt kontekst. Dette ville være uforklarlig dersom vi bare har intuisjoner om setninger som vi har blitt eksponert for.

Crain & Nakayama (1987) testet *ja/nei*-spørsmål i engelsk, og de viste at barn aldri produserer uakseptable *ja/nei*-strukturer. Dersom vi antar at barnet følger noenlunde den samme analytiske prosessen som vi fulgte, burde slike feil forekomme. Sagt med andre ord: Dersom et barn forsøkte en uriktig regel, burde det finnes eksempler fra barnespråk der et barn produserer en setning i tråd med enten (I) eller (II). Crain og Nakayama viste nettopp at dette ikke er tilfellet.

Vi har her prøvd å vise at intuisjoner har avgjørende betydning for å finne fram til grammatiske regler, men også for spørsmål av mer avgjørende betydning: Intuisjoner har spilt en svært viktig rolle innenfor generativ grammatikk for å motivere teorien om at vi mennesker er født med noe abstrakt kunnskap som gjelder for alle menneskelige språk. Regelen i (III) er et eksempel på en slik abstrakt kunnskap. Mange forskere argumenterer for at denne kunnskapen er medfødt. Sagt på en annen måte: Vi mennesker er født slik at vi

antar at språklige strukturer er hierarkiske. Et slikt argument kunne ikke ha vært framført uten bruk av akseptabilitetsvurderinger og negativ evidens.

Samtidig er det ingen tvil om at bruk av korpus og moderne psyko- og nevrologistisk metodologi har blitt viktigere også innenfor formell språkvitenskap. Slike metoder gir verdifull kunnskap for en formalingvist, dog på ulike måter: Korpus sier noe om hvordan språket faktisk blir brukt, noe som ofte er viktig for å dokumentere tilegnelse eller endring, eller for å se om for eksempel pragmatiske eller fonologiske faktorer påvirker syntaksen. Moderne hjerneavbildningsteknikker samt teknikker for å måle hjerneaktivitet spiller også en stadig større rolle, uten at vi kan gå inn på dette her. Likevel illustrerer nyere utvikling at formell språkforskning har blitt mer pluralistisk rent metodisk: Det brukes ofte mer enn én metode, og den metodologiske bevisstheten har blitt stadig større. Samtidig har økt metodologisk bevissthet kanskje i større grad ført til et enda tydeligere naturvitenskapelig perspektiv: Kvantitative målinger der data ses på som objektive, språklige data som ikke ses i lys av språkbrukerens sosiale eller kommunikative setting. Dette kombineres med et tydelig falsifiseringsperspektiv siden nye målinger, avbildninger eller korpus kan vise «objektivt» at tidligere funn ikke var riktige. Intuisjoner har alltid hatt rom for individuell variasjon av ulike slag, og det vil være viktig at nye metoder, ikke minst nevrologistiske, finner en god måte å ivareta dette på.

Kapittel 9: Jakten på det «ekte» språket – noen sentrale metodespørsmål i sosiolingvistikken

Innledning

Den som vil forske på språk, må ha språk å forske på. Denne kjensgjerningen er kan hende banal og selvinnslysende, men den har like fullt utgjort kjernen i langvarige metodediskusjoner innenfor lingvistikken. For hvor skal språkstoffet komme fra? Og hvilke krav skal stilles til det? Hva er «godt nok» og «ekte nok» språk for lingvisten? Dypest sett handler disse spørsmålene om hvilke prinsipper som skal gjelde for en *empirisk* fundert språkvitenskap. Som vi så i innledningen til denne delen (kap. 7), finnes det flere syn på hva som kan regnes som empiri for en lingvist (jf. også Schütze 1996). For William Labov og andre frontfigurer fra den sosiolingvistiske leiren ble det tidlig et viktig poeng at språkforskningen må baseres på «naturlig» språkbruk fra autentiske samtalesituasjoner. Her skilte det sosiolingvistiske grunnsynet seg fra både generativistene og andre disipliner, som blant annet dialektologi, som i langt større grad tok utgangspunkt i introspeksjonsdata. For Labov var det i denne tidlige fasen avgjørende at lingvisten i sin teoretisering holdt en prinsipiell distanse til dataene: «[L]inguists cannot continue to produce theory and data at the same time» (Labov 1972b: 199). Han så en betydelig fare i at introspeksjon kan medføre – mer eller mindre ubevisst – manipulasjon av datatilfanget i tråd med den antakelsen lingvisten vil korroborere eller falsifisere, altså understøtte eller avvise. Etter dette har variasjonistenes devise vært at valide språkdata bare kommer fram i «autentiske» språkbrukssituasjoner, og som vi var inne på i kapittel 7, har mye vært gjort for å finne innsamlingsmetoder som bevarer språkdataenes «ekthet».

I dette kapitlet skal vi se nærmere på denne tradisjonen og problematisere noen av de grunnprinsippene tidlige sosiolingvister samlet seg omkring. Vi kan allerede nå avsløre at flere av disse prinsippene har blitt sterkt modifisert – og kanskje fullstendig forkastet – i løpet av de siste tiårene. Vi skal også se på noen andre grunnleggende metodologiske spørsmål som dukker opp i språkjakten. Det ene handler om hvilken rolle aldersvariasjon kan ha som metodisk grep, og det andre om hvordan man undersøker språket til ulike sosiale grupper når det tross alt er bare enkeltindivider som kan snakke.

Studiet av språket i sin mest naturlige forekomst

De sosiokulturelt orienterte lingvistene som kom på banen i 1960-årene, Labov, Hymes og Ferguson med flere (jf. kap. 6), var gjennomgående kritiske til formalingvistenes tendens til å basere forskningen på idealiserte eller konstruerte data. Fokuseringen på kontekstløse ytringer gjorde språkvitenskapen «språkbrukerløs» ('speaker-free', jf. Lass 1980), var en sentral innvending. Ønsket om å etablere en lingvistikk sentrert omkring språkbrukeren (eng. 'speaker-centered') som motpol til dette var en sentral drivkraft ikke bare for sosiolingvistene, men også for andre innenfor det vi kan kalle et funksjonalistisk paradigme (jf. Figueroa 1994: 21 f.). I dette lå det også som premiss at «språket i bruk» måtte vektlegges, og datatilfanget måtte følgelig skaffes ute i samfunnet, fra reelle sosiale kontekster: En *realistisk* språkvitenskap må ifølge Labov studere «[...] language as it is used in everyday life by members of the social order, that vehicle of communication in which they argue with their wives, joke with their friends, and deceive their enemies» (Labov 1972b: xiii).

Et vesentlig metodologisk poeng for labovianerne var at den enkelte språkbrukeren behersker flere språklige stiler, og at disse kan rangeres etter hvor mye oppmerksomhet som blir rettet mot språkbruken (jf. Labov 1972b: 208). Det spekteret av språket som er i bruk når taleren retter minst oppmerksomhet mot den språklige formen, kalte Labov «the vernacular» (Labov 1972a, 1972b). Dette anså han som den mest systematiske språkbruken «[...] where the fundamental relations which determine the course of linguistic evolution can be seen most clearly» (sst.). Termen «vernacular» har vært i bruk i engelsk lenge før Labov, og både den generelle og den mer spesifikke betydningen er vanskelig å oversette til norsk: I faglitteraturen finner vi både «folkemål», «dagligtale», «hjertespråket», «morsmål», «utvungen tale», «dialekt» og «målføre» (se f.eks. Venås 1991: 115). Det vesentlige for Labov var, som tidligere nevnt, at dette var den språkbruken der «the minimum attention is given to the monitoring of speech» (Labov 1972b: 208). I arbeidet med datainnsamling ble det derfor maktpåliggende å konstruere språkbrukssituasjoner der informanten i minimal grad var bevisst på at han eller hun var nettopp informant.

En god illustrasjon på denne metodiske kløkten finner vi i Labovs studie av postvokalisk /r/ i New York (jf. Labov 1966; Labov 1972b: 43 ff.). For å få innsikt i om det var sosiale variasjonsmønstre i realiseringen av /r/ etter vokal, utga Labov seg for å være kunde i tre varehus og spurte en ekspeditør etter noe han visste var å finne i femte etasje. Dermed manipulerte han ekspeditøren til å produsere svaret «On the fourth floor», som

automatisk ga to belegg på den aktuelle variabelen (enten uttalt eller utelatt /r/). Deretter lot Labov som om han ikke hadde oppfattet svaret, og sa «Excuse me?». Da fikk han gjentatt «Fourth floor» «spoken in careful style under emphatic stress» (Labov 1972b: 49), og så kunne han gå unna og notere hvordan den uvitende informanten hadde realisert /r/ også i denne stilistiske konteksten.

I ettertid ser vi at en slik datainnsamlingsmåte lett kan bli etisk uforsvarlig. Selv om det i Labovs sinnrike opplegg dreide seg om høyst ufarlige opplysninger, er det problematisk å unnlate å informere deltakerne om det faktiske formålet med en studie. Men selve ideen er god: Som Labov selv sier (1972b: 61), er dette den ideelle løsningen på *observatørens paradoks*. Det ligger nemlig et kronisk hinder inne i jakten på det «naturlige språket», som vi var inne på i kapittel 7: Lingvisten vil observere hvordan en informant snakker når han eller hun *ikke* blir observert, men bidrar dermed uvegerlig til selv å spolere «the vernacular» ved sin egen tilstedeværelse.

Både praktiske og etiske forhold gjorde at Labovs kjøpesenterstudie ikke ble noen rådende modell for sosiolingvistisk datainnsamling innenfor det labovianske, naturalistiske paradigmet videre utover på 1960- og 1970-tallet. Det ble derimot det sosiolingvistiske intervjuet (jf. f.eks. Becker 2013). Også dette ble i realiteten utviklet til den samme utforskningen av språkvariasjon i New York (Labov 1966), og formålet var fortsatt jakten på «gode språkdata», dvs. naturlig tale: «[T]he only way to obtain sufficient good data on the speech of any person is through an individual, tape-recorded interview» (Labov 1972b: 209). Som vi ser her, blir den relativt nye oppfinnelsen båndopptaker eksplisitt nevnt som en del av metoden. Riktig bruk av teknologi gjør det altså lettere å fange den språklige virkeligheten og holde den fast for videre analyser. Et viktig mål for Labovs intervju-design var å kartlegge intraindividuell variasjon, og det ble derfor tatt i bruk flere ulike elisiteringsstrategier for å få fram kontekstuelle avhengige stiler: Intervjuet skulle omfatte «casual style», «careful style», høytlesing, ordlister og minimale par (jf. Labov 1972b: 79 ff.). I tråd med «vernacular»-prinsippet (jf. Labov 1972a: 112) er det den førstnevnte konteksten som både er mest verdifull og mest utfordrende å frambringe. I «casual style» ligger altså den mest uanstrengte og utvungne talestilen: «the everyday speech which the informant will use as soon as the door is closed behind us» (Labov 1972b: 85). Labov kommer selv med flere forslag til hvordan man best går fram for å få fram dette registeret hos informanten. Det kan handle om å fange opp samtaledeler i forkant av det egentlige intervjuet, å involvere en tredjeperson i samtalen, eller det som kanskje står som det mest

berømte trikset: Å få informanten til å snakke om en episode der han eller hun har vært i livsfare (1972b: 92 f.). Ved å fokusere på de dramatiske minnene vil informanten dreie oppmerksomheten bort fra selve språkformen, og dermed vil den mest autentiske og naturlige talen komme fram.

All språkbruk er naturlig! Kritikken mot autentisitetsskravene

Selv om de labovianske metodene raskt fikk stor oppslutning og ble retningsgivende for mye variasjonistisk forskning utover på 1970-tallet, kom det også kritiske innvendinger. Særlig handlet dette om antakelsen om at det eksisterer en «vernacular» i form av et språklig basisregister som er individets «ekte» og «autentiske» verbale uttrykksform. I et mye omtalt innlegg fra 1976 framholdt Nessa Wolfson at «naturlig» eller «utilgjort» tale er en illusorisk størrelse: «[T]here is no single, absolute entity answering to the notion of natural/casual speech» (Wolfson 1976: 202). En språkbruker vil i enhver samtalsituasjon («speech event») bruke det som oppleves som passende («appropriate»), hevdet hun. All språkbruk vil dermed på en eller annen måte være «tilgjort», selv om noen former kanskje oppfattes som mer marginale eller utypiske enn andre, rett og slett fordi enkelte samtalsituasjoner oppleves som mer «affekterte» enn andre. Flere fulgte opp denne kritikken (f.eks. Milroy 1987; Wilson 1987; Cameron et al. 1992), og i dag er de fleste sosiolingvister bevisste på at forestillingen om «naturlig tale» er et konstrukt framkalt av en overdreven streben etter objektivitet og i siste instans også en statisk og essensialistisk identitetsoppfatning. Jakten på den maksimalt naturlige språkbruken bunner i troen på at det finnes verdifrie observasjoner, og observatørens paradoks kan dermed sies å være et *positivistisk* konsept (jf. Cameron et al. 1992; se også kap. 4 ovenfor). Labovianernes hang til å eliminere alle mulige feilkilder i selve observasjonssituasjonen kan ses i lys av et slikt positivistisk grunnsyn. Og flere seinere sosiolingvister har gått langt i å dekomponere hele paradokset: *Ja*, forskeren påvirker språkbrukssituasjonen gjennom å være til stede, men i stedet for å gjøre alt for å eliminere denne «forurensningen» av det «autentiske» språket bør vi diskutere på hvilken måte de ulike deltakerne i samtalen kan tenkes å sette sitt preg på språkproduksjonen (jf. også Harrison 2005). Å sette alle krefter inn på å utradere påvirkning fra «eksterne faktorer» vil være lite fruktbart hvis man faktisk legger til grunn at all språkbruk forekommer i en sosial kontekst og dermed alltid må kunne sies å være «naturlig».

Forestillingene om «naturlig» og «unaturlig» tale er blitt satt i sammenheng med en *autentisitetssideologi* som har fulgt med sosiolingvistikken fra tidligere forskningstradisjoner, som blant annet dialektologi og etnologi (jf. Bucholtz 2003; Eckert 2003). «Vernacular»-idealet kopler Bucholtz (2003: 405 f.) til ideen om «linguistic mundaneness» (dvs. 'språklig verdslighet'). Det innebærer at det mest autentiske – og dermed mest undersøkelsesverdige – språket er det som er mest alminnelig og ordinært. Et slags «språklig fri-gir» der individet retter oppmerksomheten mot innhold og ikke mot form og dermed produserer de mest uaffektete ytringene.

En nært beslektet forestilling dreier seg om «den autentiske taleren», og den har også virket inn på mange sosiolingvisters metodiske valg. Idealet om «[the] spontaneous speaker of pure vernacular», som Eckert (2003: 392) kaller det, har sine røtter i dialektologien. Og diskusjonen om «the native speaker», som vi var inne på i kapittel 8, kan ses som en sidegren av dette. Selve «gullstandarden» for autentisitet ser vi i dialektologiens idealinformant som seinere har fått betegnelsen NORM – «Non-mobile, Older, Rural, Male» (jf. Chambers & Trudgill 1998). Selv om dette kravet ble betydelig utfordret og modifisert av den tidlige sosiolingvistikken (f.eks. Milroy 1987), har forestillingen om den autentiske taleren i høy grad blitt videreført, ikke minst gjennom det som har blitt kalt ideologien om språklig isolasjonisme og purisme (Bucholtz 2003: 404). Dette er en ide om at den mest autentiske språkbrukeren tilhører en veldefinert, statisk og relativt homogen sosial gruppering som i realiteten er lukket for utenforverdenen. I praksis har dette medført at innflyttere og andre ikke-innfødte individer gjennomgående lenge ble ekskludert fra språkendringsstudier. Og språkantropologer har på samme måte hatt en tendens til å konsentrere seg om ikke-urbane og ikke-vestlige språksamfunn, som på grunn av sin isolasjon har vært relativt lite utsatt for ekstern påvirkning.

Labovs krav om representativitet og bredde i informantutvalget bidro til at NORM-idealet fra 1960-tallet i stor grad måtte vike. Det er likevel noe av et paradoks at vi også etter dette kan finne mange spor etter jakten på individer som er upåvirket av ulike former for sosialitet:

The notion of the authentic speaker is based on the belief that some speakers have been more tainted by the social than others – tainted in the sense that they have wandered beyond their natural habitat to be subject to conscious, hence unnatural, social influences. (Eckert 2003: 392 f.)

Penelope Eckert er blant dem som har tatt til orde for at språkforskere må fri seg fra forestillingen om at det finnes språkbrukere som er inautentiske. Denne ideologiske

levningen fra klassisk dialektologi kan sies å være basert på en inherent frykt for avvik, noe som blant annet har kommet til syne gjennom en desperat jakt på «ekte» og «stødige» hjemmelsmenn og -kvinner – med «[...] dei språklege røtene sine djupt i heimleg jord», som Venås (1991: 18) formulerer det. Det som ligger under blant annet NORM-konseptet, er et ideal om at informantene skal befinne seg mest mulig sentralt plassert i det som oppfattes som den prototypiske praksisen, en slags språklig «naturtilstand». I en slik forståelsesramme impliserer autentisitet stillstand; den «ekte» taleren er tilnærmet identisk med forutgående talere fra samme sted, og eventuelle avvik eller tilløp til grenseoverskridning bryter med autentisitetskravet. Eckert (2003: 393) tar et oppgjør med dette synet og mener at språkbrukere med det som framstår som «avvikende praksis», tvert imot bør utgjøre et hovedfokus for variasjonistisk forskning, siden det er nettopp de som fører an i produksjonen av ny sosial mening.

Mange sosiolingvister, særlig i det Eckert har kalt annen og tredje bølge av sosiolingvistikken (jf. kap. 6), har tatt denne innsigelsen til følge og baserer sine undersøkelser på et langt mer inkluderende informantutvalg. Det er likevel mulig å finne moderne talemålsstudier der autentisitetsideologien lever videre i ulike avskygninger, ikke minst i form av en temmelig streng seleksjon av informanter, for eksempel med krav om at informanten må være født og oppvokst på et bestemt sted og samtidig ha foreldre og minst to av besteforeldrene fra samme sted osv. I en viss forstand er imidlertid utvalgsriterier helt nødvendige: All den tid «språkleverandørene» skal stå som representanter ikke bare for seg selv, men for et større fellesskap, dvs. som brukere av varietet X eller språk Y, vil forskeren med nødvendighet måtte sette noen krav til dem.

Sosiolingvister var lenge prinsipielt skeptiske til å studere enkeltindivider, fordi det alltid innebærer en viss risiko for å kartlegge rent idiosynkratiske trekk. Språket er et sosialt fenomen, og det tilhører dermed sosiale fellesskap, som per definisjon er aggregater av individer. Samtidig er det en kjensgjerning at bare enkeltindivider produserer språk, og som vi skal komme nærmere inn på nedenfor, vil derfor individet nødvendigvis være inngangen til det lingvisten vil studere. I det sosiolingvistiske perspektivet er det likevel essensielt at den individuelle praksisen ses i sammenheng med en større sosial praksis (jf. f.eks. Eckert 2005: 17). Den enkelte språkbrukerens relasjon til ulike kollektive strukturer blir derfor viktig når språkforskeren skal gjøre rede for validiteten til sine språklige data.

Intervjuet som datainnsamlingsverktøy

Det sosiolingvistiske intervjuet har som allerede nevnt blitt videreutviklet på mange måter siden Labovs forsøk på å få informanter til å fortelle om barndomsminner eller om en gang de var i livsfare. Formålet med disse tilnærmingene var altså å få ekte språkbrukere til å produsere «ekte» tale. Litt karikert kan man si at hensikten var å «tappe» språkbrukere for brukbart grunnstoff som kunne inngå i videre analyser. For at en slik framgangsmåte skal fungere, må man imidlertid legge til grunn at språk primært er å anse som et «symptom», altså et uttrykk for en viss essens: Den lingvisten som ønsker å få tak i bodøsmål, «tapper» følgelig en antatt genuin bodøværing for språk.

I takt med at den sosialkonstruktivistiske tankegangen har vunnet innpass i humanvitenskapene – og også deler av språkvitenskapen (jf. kap. 6) – har denne tilnæringsmåten blitt problematisert. Bevisstheten om at kategorier som for eksempel «bodøværing» består av sosialt konstruerte aspekter – der ikke minst språket er en vesentlig konstituent – har gjort det naturlig å bruke intervjuet til også å dokumentere hvordan ulike sosiale kategorier blir konstruert og framforhandlet. I dette ligger blant annet en erkjennelse av at de språklige dataene ikke kan «tappes» fra språkbrukeren i sin rene og ubesmittete form, men at forskeren selv, i kraft av å være deltaker i den sosiale interaksjonen, bidrar til å skape dataene.

Innenfor den mest etnografisk inspirerte sosiolingvistikken, den som gjerne har blitt kalt interaksjonell sosiolingvistik, har dette lenge vært en dominerende synsmåte, men etter hvert har også den variasjonistiske tradisjonen blitt preget av et tydeligere deltakerperspektiv. Dette har gjort at intervjudesignet i større grad har blitt kvalitativt innrettet og legger større vekt på innlevelse og forståelse av ulike sosiale fenomener fra mikroperspektivet (jf. kap. 4). Her er det vel å merke mange ulike nyanser av deltakelse i selve språkbrukskonteksten: fra det mest intensive etnografiske feltarbeidet til en langt mer distansert deltakende observasjon.

I skandinavisk sammenheng kan vi for eksempel skimte en dialektologisk (eller sosiodialektologisk) tradisjon gjennom 1990- og 2000-årene der semistrukturerte intervju eller informantsamtaler har blitt brukt med tanke på å skaffe til veie et datamateriale med *dobbel informasjonsverdi*: Med det menes at både de konkrete realiseringene og meningsinnholdet i informantens ytringer blir lagt under lupen – og gjerne forsøkt sett i sammenheng. Dette kan sies å være en minimumsvariant av det etnografiske livsløpintervjuet (jf. f.eks. Plummer 1995), der informantene får spørsmål om egen

livsverden med tanke på å kartlegge ulike sosiale aggregater som grupper, klasser og (sub-)kulturer (jf. f.eks. Grönberg 2004; Røyneland 2005; Hårstad 2010). Denne framgangsmåten må ses i sammenheng med den biografiske metoden som har dype røtter i sosialantropologien (jf. f.eks. Atkinson 1998). En slik tilnærming innebærer innhenting av et bredt spekter av data knyttet til et individs livsløp – enten gjennom personlige intervju eller studier av andre kilder (arkivmateriale osv.).

På den andre siden av skalaen finner vi variasjonsstudier som kan sies å være fullstendig etnografiske i sitt opplegg (jf. f.eks. Quist 2005). Her går forskere mye lenger i å være et deltakende subjekt og inkluderer også mange andre former for ytringer i datamaterialet, dvs. semiotiske ressurser som går langt utover det muntlige språket – som for eksempel klistremerker, skjermbarer, klesplagg og måter å gå på.

Hvor man velger å plassere sin lingvistiske studie i dette spekteret, avhenger primært av formålet med forskningen. Dersom det *deskriptive* står i høysetet, vil trolig det semistrukturerte intervjuet være mest hensiktsmessig, fordi det genererer en forholdsvis omfattende mengde språklige data på kort tid. En problemstilling som ofte dukker opp i forberedelsene til denne typen informantsamtaler, er hvorvidt man skal gjøre det faktiske forskningsformålet eksplisitt i intervjukonteksten. For enkelte er det mest tjenlig å operere med det som har blitt kalt en «sosiolingvistisk vaghet», og unngå for mye tematisering av at det er språket som er studieobjektet. Mens det i andre sammenhenger vil være interessant å samle inn nettopp metalingvistiske utsagn, og da må nødvendigvis språket tematiseres. En aktiv tilsløring av at informanten faktisk deltar i en lingvistisk studie, vil være forskningsetisk problematisk, men samtidig er det bred enighet om at for sterkt fokus på informantens egen språklige atferd vil kunne føre til en form for selvkorrigerende. Også fra lingvister som hardnakket hevder at inautentisk tale ikke finnes, vil man nok derfor kunne få tilrådinger om at det språkvitenskapelige formålet bør holdes i bakgrunnen i samtalen.

Har man derimot det *eksplanative* som hovedfokus, vil det ofte kreve en større fordypning i det språkfellesskapet som blir studert. For å kunne forklare og forstå ulike praksisformer må man på ulike vis prøve å komme på innsiden av den forhandlingen av sosial mening som foregår i et språkmiljø. Det krever mer etnografiske framgangsmåter – og dermed ofte intervju- eller samtaleyter som er langt mer ustrukturerte enn det typiske sosiolingvistiske intervjuet. Slike forsøk på å få innsikt i menneskers livsverden mer helhetlig og dyptloddende genererer gjennomgående store datamengder, og dette setter forskeren på andre prøvelser enn ved innsamlingen av et mer kvantitativt datasett. Det er

andre kriterier for gyldighet og representativitet som gjelder, og analysearbeidet har en annen karakter. Som vi var inne på i del I (kap. 4), vil dessuten en slik kvalitativ tilnærming fylle en annen funksjon enn det typisk kvantitative: I stedet for å finne svar på forhåndsformulerte problemstillinger og spørsmål, det som gjerne blir kalt en hypotetisk-deduktiv tilnærming, vil man kunne oppdage, utforske og teoretisere over relevante fenomener som man ikke hadde kjennskap til på forhånd. Denne siste tilnærmingen blir gjerne kalt induktiv, og i noen sammenhenger også abduktiv (jf. f.eks. Peirce 1992). Induksjon forstår vi kort sagt som utvikling av en generalisering eller konklusjon basert på (observasjon av) enkelttilfeller eller -hendelser. Dette innebærer gjerne intensive nærstudier og fortolkninger av en rekke kvaliteter ved et lite antall tilfeller eller fenomener. Analysene har gjerne form av dialektiske bevegelser mellom enkeltheter og større helheter – det som ofte blir kalt en hermeneutisk sirkel, der fortolkning av deler går sammen i en helhetsforståelse som i neste omgang spiller inn på fortolkningen av nye enkeltdeler.

Sosiolingvistikken og framtidens språk

Den klassiske dialektologiens sterke empiriske fokus må ses som en viktig forløper til mange metodespørsmål i sosiolingvistikken – det gjelder blant annet en del av de autentisitetssidealene vi allerede har berørt. Men selv om sosiolingvistene videreførte prinsippet om at analyser primært skal baseres på tale fra «ekte språkbrukere», skjedde det også en klar dreining på metodefeltet fra 1960-tallet.

Et viktig moment er at dialektologenes impresjonistiske og selektive framgangsmåter ble forlatt til fordel for metoder som tilstreber representativitet og validitet – i tråd med kriteriene i samfunnsfagene. I stedet for å hente data fra relativt få utvalgte tradisjonsbevarere, gjerne av typen NORM (jf. ovenfor), brukte labovianerne statistiske seleksjonsprinsipper, med inspirasjon fra sosiologien, for å tegne et mest mulig representativt språklig bilde av en gitt populasjon. Dette innebar blant annet at mange yngre språkbrukere ble inkludert, noe som i liten grad hadde forekommet i dialektologien.

Selv om den dialektologiske litteraturen rommer mange parentetiske kommentarer om at forskeren har støtt på generasjonsforskjeller (av typen «forma er gått ut av bruk i yngre mål» osv.), er det først på 1960-tallet aldersbetinget variasjon blir tematisert i full bredde. En viktig grunn til dette er Labovs metodologiske «apparent time»-konsept (jf. f.eks. Labov 1994: 43 ff.). Labovs idé var at språklig endring kunne studeres synkront ved å sammenlikne ulike alderssegment innenfor samme språksamfunn. Språkforskjellene en

fikk dokumentert på denne måten, kunne tolkes som igangværende endringstendenser, og forskeren kunne dermed prognostisere en framtidig lingvistisk tilstand. Det kan selvsagt synes besnærende logisk at morgendagens språk lar seg forutsi gjennom en synkron undersøkelse av morgendagens språkbrukere, men det ble raskt klart at det var en slange i paradiset, nemlig fenomenet *livsfaseendring* eller *aldersavhengig variasjon* (eng. 'age-grading') (jf. Labov 1994: 83 f.). Dette innebærer at lingvistiske særtrekk kan være knyttet til et visst alderssegment, og at språkbrukerne endrer språklig atferd når de går over i en annen livsfase.

Hypotesen om tilsynelatende tid forutsetter stabilitet i individets språkbruk, og sammenlikningen av yngre og eldre aldersgrupper vil ha lite for seg dersom de eldste språkbrukerne ikke lenger snakker som i sin ungdom. Dette medfører en vesentlig utfordring for Labovs innovative metodegrep. Særlig blir modellen forstyrret av mangelen på stabilitet hos den *ynge* generasjonen. Med støtte i psykologisk og sosiologisk forskning dannet det seg tidlig en oppfatning av ungdomsperioden som en overgangsfase og en tilstand der individet ikke hadde oppnådd identitetsmessig likevekt eller fullmodning – heller ikke språklig. Ungdom ble dermed generelt ansett som upålitelige informanter i sammenheng med «apparent time»-konseptet, men ikke desto mindre ble ungdoms språkbruk gjenstand for stadig mer forskning utover i 1970-årene. Dette skyldes ikke minst en generell oppsving i ungdomskulturforskningen i den samme epoken. I den sosiologiske forskningen ble det særlig fokusert på ungdoms ekspressivitet og kreativitet, og hvordan disse aspektene avfødte avvikende (sub-)kulturer og andre typer sosiale nettverk som skilte seg fra «mainstream»-samfunnet. Slike funn bidro til å styrke språkviternes teori om at det var blant de unge man kunne finne den største språklige dynamikken og endringspotensialet, og derfor ble mye oppmerksomhet rettet mot dette alderssegmentet.

I skandinavisk sammenheng ble ungdomsspråkforskning etablert som eget fagfelt fra midten av 1980-årene, og i 1994 kom Ulla-Britt Kotsinas med en monografi med den talende tittelen *Ungdomsspråk*, som er den første helhetlige behandlingen av talespråket til unge skandinaver. Den tilnæringsmåten som Kotsinas og hennes fagfeller la opp til, har imidlertid blitt gjenstand for kritikk. Flere har innvendt at det er problematisk å postulere et motsetningsforhold mellom et «ungdomsspråk» og et «voksenspråk», og dermed anta at ungdomsspråk eksisterer som en definerbar størrelse som skiller seg fra andre (like definerbare) språklige varieteter (jf. Karlsson 1998; Kristiansen 1995). Liknende kritikk har kommet fram også i andre deler av forskningsverdenen, og mye av den essensialistiske

tilnærmingen til «Ungdomsspråket» har etter hvert blitt fortrent i takt med at sosialkonstruksjonistisk tankegods har vunnet terreng. Men fortsatt kan vi finne mange spor av at ideen om ungdoms språk som en homogen og monolittisk størrelse lever videre i den offentlige diskursen – ikke minst som et resultat av ulike massemediers vedvarende kontrastering av «ungdomsspråk» og «normalspråk» (jf. Neuland 2003).

Det at så mange sosiolingvister har fokusert på unges språk, kan også ses i sammenheng med en generell forklaringsmodell der ungdomsfasen framheves som en *kritisk periode*. Kjernen i denne forestillingen er at ungdomstiden innebærer et formativt stadium – så vel fysiologisk som psykologisk – der individualiteten skal modelleres og finne sin endelige form. Den ferdige modningen eller utviklingen er inntruffet når individet når voksen alder, slik at man både på det språklige og andre områder i stor grad er *fiksert* – og dermed stabil – når ungdomstiden er gjennomlevd (jf. f.eks. Bjurström 1994: 14 ff.).

Moderne samfunnsforskere har imidlertid påvist at mange av disse forestillingene ikke holder vann. Riktignok innebærer ungdomsårene ulike former for fysisk og mental modning som er styrt «innenfra», dvs. med en biologisk basis, men det er også veldig mange sider av det å være ungdom som er påført «utenfra», dvs. sosialt konstruert. Og i takt med ulike samfunnsendringer har ungdomsfasen fått en ganske annen betydning og posisjon i dag enn for bare et par generasjoner siden. Det blir blant annet pekt på at det har foregått en avstandardisering og avstrukturering av individets livsløp, noe som medfører at ungdomsperioden ikke lenger lar seg avgrense av veldefinerte hendelser eller overganger. Unge menneskers biografiske mønstre er derfor klart mer individualiserte nå enn tidligere: «Many more routes or pathways may exist and become trajectories within and between different or fragmented social contexts.» (Mørch & Andersen 2006: 75) Mange av de statusovergangene som foregående generasjoner tok for gitt, har etter hvert blitt tømt for mening og i stedet erstattet av en rekke synkrone og reversible «status passages» (du Bois-Reymond 1998: 67). Dette har gjort at en rekke klassiske dualismer, som *ung og gammel, gift og ugift, yrkesaktiv og arbeidsledig/studerende* m.v., har blitt oppløst og utgjør i mindre grad opplagt lineære forløp. I stedet har de fleste i vår del av verden fått muligheten til å innta ulike mellomposisjoner og dessuten å reversere det som tidligere har blitt betraktet som et «naturlig forløp».

Dette har fått flere forskere til å hevde at livsfasen «ungdom» har blitt meningsløs i mange deler av verden (jf. f.eks. Côté 2000; Wyn 2004). De sfærene, statusene og tilstandene som tidligere var karakteristiske for denne livsfasen, overlapper nå i stor grad

med «voksenheten», og dermed blir heller ikke denne kategorien anvendelig som analytisk begrep. I det hele tatt er det mye som tyder på at grunnlaget for å snakke om tydelig avgrensede livsavsnitt har smuldret opp i betydelig grad i løpet av den siste generasjonen. I tråd med tesen om at individets identitet overveiende må forstås som noe ustabil og hybridisert som kontinuerlig blir konstruert og rekonstruert i interaksjon med andre, blir det også nødvendig å se aldersidentitet som noe sosialt iscenesatt. Akkurat som klær lenge har kunnet ha merkelappen «uni-sex», må vi tenke oss at et plagg også kan presenteres som «uni-age» (jf. Featherstone & Hepworth 1993). Det blir på denne måten framhevet at alder har en sosial side som inngår i de sentrale, differensierende ressursene som individet benytter seg av i formingen av en identitet. Også alder blir med andre ord framforhandlet sosialt, parallelt med andre aspekter ved identiteten, og dette gjelder for ungdom på samme måte som for personer i andre aldre.

Hvor er språket?

Et stadig tilbakevendende språkvitenskapelig spørsmål som også får metodologiske konsekvenser, dreier seg om hvor språket *er*. Spørsmålet kan i første omgang virke temmelig naivt, for selvsagt må det finnes i hodet på den enkelte, men hvis vi graver litt dypere i denne problematikken, kommer vi raskt til andre synspunkter: I den formalingvistiske leiren vil svaret være at språkets *locus* er individets hjerne, selv om ikke alle dermed forstår dette like nevrobiologisk. Sosiokulturelt orienterte lingvister vil derimot hevde at språket befinner seg i vår *sosiale bevissthet* (eng. 'social mind', jf. f.eks. Figueroa 1994: 24). Hjernen som organ er det for så vidt umulig å komme bort fra, men den er ikke i seg selv tilstrekkelig når man skal studere språk, fordi språket betinger en *sosialitet*, fastholder denne fløyen. Selv om *språk* (i entall, forstått som «språklighet» i sin alminnelighet) er medfødt og dermed uunngåelig befinner seg i alle friske hjerner, finnes ikke *språk* (i flertall, forstått som normsystemer med navn som «norsk» og «panjabi») i hjernen ved fødselen av. De må etableres i hjernen vår gjennom innputt fra omgivelsene, og derfor må de studeres som del av en sosial realitet.

Historien til denne tankegangen har vi forsøkt å rulle opp tidligere (jf. kap. 6), og den ble et av de springende punktene for en faglig definisjon da sosiolingvistikken ble etablert på 1960-tallet. Vi har også vært innom hvordan William Labov i flere sammenhenger har understreket at det rent idiolektiske ikke er interessant for sosiolingvister: «Language systems are social in nature: a collection of idiolects is not a

language.» (Labov 1971: 453) Med bakgrunn i en forståelse av språk som et konglomerat av mellommenneskelige konvensjoner som eksisterer i vår «sosiale bevissthet», gjorde Labov det sosiale fellesskapets grammatikk (eng. 'the community grammar') til sitt overordnede prosjekt. Denne grunntanken var dominerende i mye av 1970-årenes sosiolingvistik, men seinere har den blitt modifisert i tråd med kritikk fra flere hold.

Labovs uttrykkelige system-fokus ble nemlig trukket inn en vitenskapsteoretisk debatt som har rullet og gått i mange deler av menneskevitenskapene: forholdet mellom individ og gruppe, aktør og struktur. Selv om det rådet – og fortsatt råder – enighet om at språk er en sosial praksis og dermed en del av en gruppes felleseie, ble det etter hvert mange sosiolingvister som framhevet det banale faktum at grupper ikke snakker *qua* gruppe. Det er bare enkeltindivider som kan realisere språk, og lingvistiske former kan man derfor bare finne på mikroplanet (jf. Mæhlum 1991; 1997). Dette synspunktet gjenkjenner vi som hovedelementet i *den metodologiske individualismen*: «Whatever is the nature of what people do, it is only on the micro level that they do it. Macro structures never do anything.» (Collins 1988: 393)

Dreiningen fra det som har blitt kalt en system-orientert (eng. 'system-based') til en språkbruker-orientert ('speaker-based') sosiolingvistik i 1970- og 1980-årene (jf. f.eks. Milroy 1992: 357), berørte i så måte et av de mest fundamentale vitenskapsfilosofiske stridsspørsmålene, nemlig motsetningsforholdet mellom kollektivism og individualisme. Vi skal ikke ta inn over oss hele denne disputten her, men stridens kjerne er kort sagt hva som skal være grunnlaget for en forklaring av sosiale handlinger og fenomener. Her er det et spenningsforhold mellom individualister, som vil behandle samfunnsfenomener som konfigurasjoner og aggregater av enkeltindividers handlinger og holdninger, og kollektivister, som vil studere sosiale fenomener ut fra et eget autonomt makroskopisk analysenivå. Begge fløyer forholder seg med andre ord til både et strukturnivå og et aktørnivå, og de forutsetter begge et reduksjonistisk prinsipp; begivenheter og tilstander på ett nivå søkes tilbakeført til, eller forklart ut fra, begivenheter og tilstander på det andre nivået. Det hersker imidlertid uenighet om hvilken retning forklaringene skal ha, hvilket nivå som forutbestemmer det andre, og hva som skal være forklaringenes endepunkt. De metodologiske kollektivistene trekker slutninger fra egenskaper ved sosiale fenomener til egenskaper ved enkeltindivider og deres handlinger, mens de metodologiske individualistene går motsatt vei.

Fra slutten av 1970-årene var det som nevnt mange sosiolingvister som sluttet seg til det individualistiske grunnsynet, og det gjorde at den enkelte språkbrukeren i større grad ble framhevet som den mest relevante analytiske basisenheten. Det var særlig interaksjonelt orienterte forskere som på denne måten flyttet fokuset over på mikronivået, og deres perspektivendring var ikke minst motivert av ønsket om å utvikle nye forklaringsmåter. Vi kan kort sagt si at metodologisk individualisme ble en naturlig konsekvens av behovet for en mer *hermeneutisk* tilnærming til språk og språkbruk (jf. Downes 1998: 416 ff.). Interaksjonistene tok til orde for at språkbrukeren må oppfattes som et selvstendig handlende subjekt som agerer intensjonalt i møte med omgivelsene. Et slikt syn innebærer at all språklig atferd kan regnes for å være motivert av intensjoner, og forklaring av språklige valg involverer dermed en fortolkning og forståelse av den enkelte samhandlingssituasjonen. De nye metodespørsmålene som på denne måten ble aktualisert av den interaksjonistiske retningen, bidro til å gjøre sosiolingvistikken til en mer genuint humanvitenskapelig disiplin, i og med at det handlende og tenkende subjektet ble løftet fram (Mæhlum 1997: 23; se også kap. 4 ovenfor).

Man kan synes at det overordnede nivået, makroplanet, på denne måten ble satt på siden, men det er bare tilsynelatende. Selv om mikronivået, de individuelle språkbrukerne, ble løftet fram, hvilte den interaksjonelle tilnærmingen til sjuende og sist på prinsippet om at individets handlinger må ses i sammenheng med et kollektivt nivå. Språkbrukeren opererer ikke løsrevet fra sin sosiale kontekst, men er tvert imot i sterk grad styrt av ulike makrostrukturer. Interaksjonistene prøvde på flere måter å eliminere skismaet mellom et makro- og et mikronivå, og flere av teoriene som ble utviklet innenfor rammene av interaksjonell sosiolingvistikk, var tydelig inspirert av ulike syntetiseringsforsøk i samfunnsvitenskapene – det som er blitt kalt «middle range»-teorier (jf. f.eks. Alexander et al. 1987). Disse framhever det gjensidige forholdet mellom det som tradisjonelt er oppfattet som ulike empiriske nivåer, og forsøker ved hjelp av ulike «meklingsbegrep» eller «formidlingsbegrep» å holde fast på aktør- og struktur-planet i én og samme forklaringsmodell.

Sosiologen Mark Granovetter (1973; 1985) fokuserer på *nettverket* i sitt forsøk på å få grep om en kopling mellom aktør og struktur. Dette skjer som en kritikk både av økonomikkens (det vil kort sagt si sosialøkonomiens) syn på mennesket som en undersosialisert, atomisert aktør og av sosiologiens oversosialisering av mennesket:

Actors do not behave or decide as atoms outside a social context, nor do they adhere slavishly to a script written for them by the particular intersection of social categories that they happen to occupy. (Granovetter 1985: 487)

Når et individ handler, skjer det derimot på bakgrunn av konkrete, vedvarende sosiale relasjoner, mener Granovetter: «[M]ost behavior is closely embedded in networks of interpersonal relations» (sst.: 504). Hans påstand blir dermed at disse sosiale nettverkene er den relevante analytiske enheten fordi de favner både mikro- og makronivået: «[T]he analysis of processes in interpersonal networks provides the most fruitful micro–macro bridge» (Granovetter 1973: 1360).

Vi finner igjen denne tankegangen i flere sentrale interaksjonelle sosiolingvistiske teorier – mest tydelig i Lesley Milroys (1980) teori om sosiale nettverk. Her overfører hun den konkrete analysen til et sosialt mikronivå, men makrostrukturene inkluderes samtidig i form av forbindelseslinjer mellom enkeltaktører. De sosiale relasjonenes beskaffenhet innlemmes i Milroys forklaringer av språklig atferd, og hun kan dermed sies å operere på *mesonivået* (av gr. *mesos*, 'i midten') der aktør og struktur møtes. Et annet konsept som har mye til felles med interaksjonell sosiolingvistik, er sosiologen Karin Knorr-Cetinas metodologiske situasjonisme, som defineres som

[...] the principle which demands that descriptively adequate accounts of large-scale social phenomena be grounded in statements about actual social behaviour in concrete situations. (Knorr-Cetina 1988: 22)

For Knorr-Cetina er altså samhandlingssituasjonen den mest relevante metodologiske enheten. Individets intensjoner er alltid rettet mot noe eller noen, og intensjonalitet må derfor forstås som et interaktivt heller enn et individuelt konsept. Individets handlinger er snarere samhandling, og mikroanalysen må nødvendigvis også involvere en makroanalyse. Prinsippene som ligger til grunn for en slik forståelse, kan vi gjenkjenne i blant annet teorien om språklig tilpasning, dvs. «the interpersonal speech accommodation theory» (jf. f.eks. Giles & Smith 1979). Som vi var inne på i kapittel 6, fokuserer denne sosialpsykologisk funderte teorien på den enkelte språkbrukerens interaksjon med et sosialt fellesskap. Individets plassering i et kollektiv antas å motivere til ulike verbale tilpasningsstrategier, og for å forstå den språklige atferden blir det nødvendig å studere relasjonene mellom de samhandlende aktørene. Oppmerksomheten rettes med andre ord primært mot mikroplanet, men individets handlinger lar seg ikke forklare uten at den sosiale konteksten tas i betraktning, og nettopp dialektikken mellom individ og kollektiv blir et sentralt studieobjekt.

Anthony Giddens' (1984) strukturasjonsteori er blant «meklingsstrategiene» som har fått størst tilslutning, og også denne legger stor vekt på at all handling inngår i en sosial kontekst. Giddens mener det er villedende å gi enten aktørers handlinger eller sosiale strukturer prioritet, siden aktørenes og strukturenes egenskaper er innbyrdes avhengige av hverandre. De to nivåene forutsetter hverandre gjensidig, og strukturasjonsteorien forsøker å favne nettopp denne dualiteten. Giddens er opptatt av at sosialt liv produseres og reproduseres.

Dette skjer gjennom ulike former for praksis (*Praxis*) som blir utført av aktører med visse ferdigheter eller ressurser. Disse ressursene består blant annet av ulike regler som både begrenser aktørens handlinger og skaper handlingsmuligheter, og som dermed utgjør det strukturerende. Reglene er primært knyttet til praktisk bevissthet, og regelfølgende praksis er grunnlaget for Giddens' begrep om institusjoner. Reglene tilhører nemlig grupper og ikke primært enkeltaktører, og de blir dermed strukturelle egenskaper ved kollektiver. Dette er Giddens måte å forbinde aktør og struktur på. Han tar grep om strukturnivået ved å si at det blant annet består av gruppebaserte regler som aktørene har praktisk kunnskap om. Samtidig sier han at reglene er uvirksomme hvis de ikke blir anvendt i praksis. Regler viser seg og trer i kraft først når aktørene bruker dem i det sosiale livet. Slik tar Giddens også vare på aktørnivået. Handling og struktur danner med andre ord en enhet fordi strukturer ikke kan eksistere uten at de blir reprodusert av handlinger. Vi kan si at regelfølgning i denne forstand berører en sentral innvending mot individualismen: Det er vanskelig å analysere regler med utgangspunkt i enkeltaktører. Regelfølgning og normopprettholdelse forutsetter et fellesskap med andre mennesker. For å kunne vite om en regel eller en norm blir brutt eller overholdt, må det handlende individet forholde seg til reaksjonene fra andre individer. Vi må altså ha minst to individer som utgangspunkt hvis vi skal skjønne hva regelfølgning er, og regler kan derfor ikke forstås på absolutt individualistiske premisser. Dette må vi også kunne anta gjelder språklige normer: Grammatisk riktighet er i prinsippet basert på mellommenneskelige konvensjoner, og om en viss språklig form kan bare være riktig eller feil målt opp mot en norm som et fellesskap har formet.

Et annet slikt «meklingsbegrep» som mange anser som fruktbart, er Pierre Bourdieus habitus-konsept: «The habitus is a system of durable, transposable dispositions which functions as the generative basis of structured, objectively unified practices.» (1979: vii) Parallellene til Giddens' strukturasjonsteori er nokså klare, men mens Giddens' «løsning» ligger i måten han definerer begrepene handling og struktur på, har Bourdieu forent de to

elementene i ett semi-strukturelt begrep, nemlig *habitus*. Habitus består altså av de kognitive og motiverende strukturene og forutdefinerte disposisjonene som utgjør en form for felles persepsjons- og handlingsskjema for medlemmer i et fellesskap (jf. f.eks. Bourdieu 1977: 82 f.; 2006). Dette systemet av varige og overførbare strukturer fungerer som en matrise for sansing og handling, og sikrer også nærværet av fortidige erfaringer som gir praksiser kontinuitet og konformitet: «The habitus, a product of history, produces individual and collective practices – more history – in accordance with the schemes generated by history.» (Bourdieu 1990: 54)

Habitusens ubevisste, praksisgenererende prinsipper kan omsettes i uendelig mange handlinger, tanker og uttrykk. Friheten er likevel ikke total, for man begrenses av de rammene som ligger i de historiske og sosiale omstendighetene habitus har oppstått og eksisterer i. Ved å ta i bruk dette begrepet unngår man at aktøren eller strukturen får forrang når handlinger skal forklares. I stedet framheves at enkeltindividet handler i tråd med visse predisposisjoner, men likevel uten at disse er determinerende, altså at alle handlinger kan la seg forutse. Slik postuleres en forklaringsmekanisme mellom habitus og praksis, men denne er verken mekanisk eller deterministisk: «[T]he habitus disposes actors to do certain things, it provides a basis for the generation of practices.» (Jenkins 1992: 78) Habitus kan anses å operere på et underbevisst nivå. De regulerende handlingsskjemaene ligger utenfor rekkevidde for introspektiv granskning eller viljestyrt kontroll, og den enkelte aktør opplever dem i det daglige som inkorporert og naturliggjort. Bourdieu (2006: 60) viser i denne sammenhengen til Durkheims formulering om at «gårsdagens menneske» er inngrodd i oss og dermed danner en ubevisst del av oss selv. Habitus er på den måten en «kvasi-natur» som ligger i oss og styrer oss i ulike situasjoner. Men samtidig som habitus er strukturerende, er den også strukturert. Disposisjonene i habitus er som nevnt varige, i betydningen robuste og seiglivete, men ikke uforanderlige. De dannes gjennom den primære sosialiseringen, og habitus kan dessuten, til en viss grad, seinere i livsløpet bli modifisert i møtet med andre eksterne forhold. I sin samhandling med omgivelsene bedriver individet en konstant re-produksjon av habitus; handlingene som på den ene siden er resultatet av habitus, er på den andre siden det som gjenskaper habitus og bekrefter den som «sann» (jf. Jenkins 1992: 80).

Her må det legges til at Pierre Bourdieu er kjent for å være nokså diffus i mange av sine utlegninger, og heller ikke habitus framstår som et entydig konsept. Det er for eksempel ikke fullstendig avklart hvilken ontologisk status dette fenomenet har, men gjennomgående

blir habitus forstått som noe som er kollektivets eiendom, men på samme tid inkorporert i den individuelle aktøren. Dialektikken mellom individnivået og gruppenivået blir dermed den essensielle forklaringsdimensjonen, og det sosiale individet som både er konstruert av og samtidig selv er konstruerende i samfunnet, blir den sentrale analyseenheten.

Disse diskusjonene har stort sett gått uten spesielt henblikk på språk, men hvis vi tilfører det sosiolingvistiske språkbegrepet, kan vi se noen klare paralleller: Språket kan sies å være karakterisert av en dualitet mellom å være et sosialt fenomen og individets eie på én og samme tid. Språkendring som fenomen kan derfor stå som en eksemplarisk illustrasjon av hvordan vitenskapen i noen sammenhenger må operere simultant med et makro- og et mikroperspektiv for å komme fram til tilfredsstillende forklaringer. På den ene siden er det opplagt at lingvistiske uttrykk utelukkende kan forekomme på mikroplanet, men på den andre siden er det like innlysende at konsekvensene av slike prosesser kommer til syne som aggregater på et makroplan. De to nivåene er gjensidig avhengige av hverandre, og en fullgod innsikt i språklig endring forutsetter at språkvitenskapen klarer å fange opp dynamikken mellom dem. Moderne sosiolingvistikk har i stor grad erkjent at flerdimensjonale tilnærminger er nødvendige for å gi dekkende forklaringer på språkendringsfenomener, og for den interaksjonelle retningen står nettopp samspillet mellom språkbruker og språksamfunn som det essensielle forskningsobjektet. Som nevnt ovenfor har den sosiolingvistiske leiren gjennom de siste par tiårene i økende grad konsentrert fokuset på individnivået, og holdt det fram som det primære analysenivået. Likevel er det ingen streng metodologisk individualisme som har vokst fram, og synet på språk som et grunnleggende sosialt fenomen, står støtt.

UTGANG

Kapittel 10: Veier videre

Det første og innledende kapitlet i denne boka har vi kalt *Å nærme seg språket: Rekognosering i ulendt terreng*. Der stilte vi noen sentrale spørsmål som på sett og vis har fungert som denne bokas primære motivasjon: Hvordan kan vi gå fram for å øke den metavitenskapelige bevisstheten omkring det som utgjør lingvistenes eget studieobjekt, teorier og metoder? Og hvordan kan vi oppnå større grad av gjensidig forståelse og aksept for de varierende teoretiske og metodologiske tilnærmingene som preger språkforskeres vitenskapelige praksiser? Slik vi ser det, springer mange av de sentrale motsetningene – og konfliktene – som nærmest vedvarende har karakterisert det lingvistiske fagfeltet, ut av noen helt grunnleggende vitenskapsteoretiske dimensjoner. Når vi omtaler dette faglige terrenget som «ulendt», er det derfor både med tanke på det faglige mangfoldet og det høye konfliktnivået.²² Frederick Newmeyer (1986: 13) sier det slik:

Linguistics is certainly not unique in the fact that its subject matter can be approached from a variety of directions. [...] But linguistics is remarkable among other disciplines for the prominence the autonomous orientation has achieved over the last century, and the vehemence with which it is challenged. Indeed, the debates over autonomy have time and again been carried on with a fervor more characteristic of the political arena than of academia.

Vår overbevisning er at det er først med en forankring av språkvitenskapen til de «store» grunnlagsspørsmålene innenfor vitenskapsfilosofien at vi kan eliminere noe av den skepsisen – og tidvis også mistroen og uforsonligheten – som har rådet mellom ulike deldisipliner. Det er vel å merke ikke slik at teoretisk kniving alltid skal unngås, for i mange sammenhenger har slike disputer tvert imot vært høyst fruktbare og ført til nye innsikter for hele fagfeltet. Innenfor språkvitenskapen mener vi likevel at deler av stridigheten bunner i skinnuenigheter eller manglende forståelse av meningsmotstandernes synsmåter. For selv om også andre disipliner har sine interne uoverensstemmelser, som Newmeyer nevner i sitatet ovenfor, er det noe temmelig enestående med språkvitenskapen at den i så stor grad spaltes opp i diametralt ulike syn på eget studieobjekt, *språket*, og dermed følger helt ulike metodologiske prinsipper. Men er det prinsipielt sett noe problematisk med en slik uenighet? Bør det alltid være en mål å overvinne teoretiske og metodologiske skismaer av denne typen? Vi skal avslutningsvis se på hva vi kan – og bør – konkludere med etter denne reisen gjennom språkviternes teoretiske og metodiske landskap.

²² I noen sammenhenger har til og med krigsmetaforikk blitt tatt i bruk i beskrivelsen av de faglige uenighetene, jf. Randy Allen Harris' bok *The Linguistics Wars* (1993).

I de foregående kapitlene har vi drøftet hvordan den nevnte spliden henger sammen med vitenskapsteoretiske grunnsyn, og hvordan den gjennom fagets historie har gitt seg utslag i ulike metodevalg og teoretiske fokus. Vi har kalt de to aksene formallingvistikk og sosiokulturell lingvistikk, og selv om denne todelingen som tidligere nevnt er mye av en forenkling av virkeligheten, stemmer den i grove trekk overens med det som ofte blir framhevet som to motstående intellektuelle tradisjoner innenfor den vestlige kulturkretsen: nemlig en *kartesiansk* versus en *hegeliansk* (jf. f.eks. Markova 1982; Figueroa 1994). De to tradisjonene, som altså har altså fått sine benevnelser etter de tidligere omtalte filosofene René Descartes (1596–1650) og Georg W.F. Hegel (1770–1831), utgjør prinsipielt forskjellige rammeverk for vitenskapelig aktivitet: De kan ses som uttrykk for «[...] two large-scale world views or philosophical-cultural frameworks which have remained quite consistent over the time-span of what one might call the Western intellectual tradition» (Figueroa 1994: 19). Det kartesianske «verdensbildet» har en primær ambisjon om å identifisere det invariable og sikre; noe som uvilkaarlig fører med seg en søken etter *universalia*, det vil si abstrakte egenskaper som har en presumtiv universell gyldighet. Innenfor denne tankebygningen er kunnskap noe som kan oppnås gjennom intuisjon, på en slik måte at det sikre og sanne kan gripes gjennom en deduktiv serie av logiske slutninger. Utvikling og endring blir ifølge denne logikken betraktet som indre, predestinerte prosesser og tenderer følgelig å bli oppfattet som ahistoriske og mer eller mindre lovmessige mekanismer. Det kroppslige og det mentale tilhører i dette perspektivet to forskjellige og nærmest motstående verdener (jf. Figueroa 1994: 19 ff.; jf. også kap. 5, der Descartes' filosofi blir omtalt). Den hegelianske oppfatningen av verden, derimot, representerer en integrasjonell tilnærming, der det kroppslige og det mentale står i en kontinuerlig dialektikk, og der kunnskap først og fremst oppnås i form av refleksive prosesser – og ikke som logiske algoritmer. Innenfor den hegelianske tankebygningen er dermed ikke målet å dokumentere lovmessige og presumtivt universelle mønstre, men snarere å avdekke det partikulære, det individuelle, og ikke minst det historisk situerte. En kartesiansk versus en hegeliansk vitenskapelig tilnærming representerer slik sett to nærmest motstående oppfatninger av verden:

In the Cartesian framework, what is of concern are abstract universals which are discrete, essential, objective, eternal and unaffected by human actions. In the Hegelian framework, what is of concern are concrete particulars which are non-discrete, changeable, relative, temporal, and dependent upon human actions. (Figueroa 1994: 21)

Om vi knytter dette til den vitenskapshistoriske framstillingen i det foregående (jf. særlig kap. 3 og 4), ser vi de åpenbare parallellene mellom det kartesianske og det naturvitenskapelige på én side, og det hegelianske og det humanvitenskapelige på den andre. Eller – for å relatere denne motsetningen direkte til våre to fokusområder: Descartes og den kartesianske filosofien har vært en eksplisitt vitenskapelig ledestjerne for Noam Chomsky og hans lingvistiske program (jf. kap. 5), mens det hegelianske utvilsomt er representert i sosiolingvistikkenes sterke hermeneutiske tradisjon (jf. kap. 6).

Figuroa (1994) relaterer distinksjonen mellom det kartesianske og det hegelianske til motsetningen mellom det hun kaller henholdsvis *formalistiske* versus *funksjonalistiske* paradigmer innenfor lingvistikken. Relaterte – om enn ikke fullstendig parallelle – betegnelser på dette motsetningsparet er «speaker free» versus «speaker centred linguistics» (Lass 1980; jf. også kap. 9), og «narrow» versus «broad linguistics» (Peng 1982), eller rett og slett det begrepsparet vi har brukt gjennom denne boka: autonom, eller formell, lingvistikk versus humanistisk, eller sosiokulturell, lingvistikk. Det vi har forsøkt å vise fram i de foregående delene, er grunnlaget for hvorfor lingvistikken som fagfelt nærmest kontinuerlig har befunnet seg i en kryssild av motstående vitenskapelige idealer: På én side impulsene og dermed kravene og idealene fra en naturvitenskapelig inspirert tilnærming, på den andre siden ønsket om å behandle språk som et humanvitenskapelig objekt. Som de faghistoriske diskusjonene forhåpentligvis har fått fram, har denne disputten strukket seg utover et langt tidsrom, om enn med varierende intensitet. Vi har også prøvd å vise at flere av de store navnene i språkvitenskapens historie ikke entydig lar seg plassere på én av de to fløyene. Det gjelder for eksempel Ferdinand de Saussure som på én side framholdt at språket var et autonomt studieobjekt, og på den andre siden var tydelig på at språket var en sosial institusjon.

Men selv om vi kan finne innslag av en slags dualitet hos flere sentrale lingvister gjennom fagets historie, er det imidlertid liten tvil om hvilken av de to overordente posisjonene som lenge var den prominente, og som slik sett syntes å ha gått «seirende» ut av kampen:

Linguists have, I would maintain, normally treated language as if it were in fact an autonomous natural object (or an autonomous formal system) [...] In general, linguistic theory, where it has been fruitful, has been the study of formal objects and their mutations over time, not the study of their inventors or users. (Lass 1980: 120 ff.)

Rent bortsett fra at Lass' snart førti år gamle karakteristik inneholder åpenbare overdrivelser, beskriver han like fullt en langvarig trend i moderne lingvistikk helt fra etableringen tidlig på 1800-tallet: Det *var* i lang tid en dominerende tendens i de fleste språkvitenskapelige miljøer i retning av å analysere språk som om det var et fysisk eller matematisk formalsystem (jf. kap. 5 og 6). Dette var den tilnærmingen som i størst grad oppfylte rådende vitenskapelige idealer, i utgangspunktet innenfor det naturvitenskapelige domenet, og det er liten grunn til å betvile at det var nettopp dette som i stor grad bidro til at den autonome retningen fikk en slik hegemonisk status – ikke bare i lingvistenes egne rekker, men også mer generelt innenfor akademia:

The degree of success attained by the twentieth-century autonomous linguistics in characterizing the structural regularities of language has been the envy of many social scientists, who have attempted to find analogous regularities within their own areas of inquiry. (Newmeyer 1986: 7)

Så kan en stille spørsmål om hva en slik vitenskapelig tilnærming innebærer når det gjelder synet på språkets ontologi – altså hva språk *er*, i verden? For det faktum at språket kan analyseres som et tilnærmet objektivt system av diskrete og formelt definerte enheter, trenger ikke nødvendigvis innebære at språk *har* en slik ontologisk status. I et positivismekritisk perspektiv er dette – det vil si objektiveringen – en velkjent strategi i vitenskapeliggjøringen av en gitt forskningsdisiplin. Og når det gjelder språk, har det altså vist seg – som flere har påpekt – at analogiseringen med «harde» naturvitenskapelige objekter har framstått som spesielt vellykket, nettopp fordi «[...] some aspects of language can be formally represented in such ways that it LOOKS LIKE an autonomous object (whether it 'really is' or not)» (Lass 1980: 121).

Som vi har sett i tidligere kapitler, har uenigheten om språkets ontologi også ført med seg strid om hva som gjelder som empiri for språkviteren. Itkonen (1978) argumenterer for at formalgrammatikk er en «normative science» som ikke er basert på egentlig empiriske data – i likhet med fagfelt som logikk og filosofi. Videre hevder han at så forskjellige disipliner som psykolingvistikk og sosiolingvistikk begge hører til innenfor «space-time linguistics», som ifølge Itkonen er en humanistisk disiplin, fordi de studerer menneskelige, kontekstbundne data – om enn på veldig ulike måter. Dermed går Itkonen langt i plassere *all* språkvitenskap utenfor det naturvitenskapelige paradigmet, når dette er definert som empirisk funderte vitenskaper.

Denne grenseoppgangen vil nok være vanskelig å akseptere for mange, både formallingvister og mange av dem som de siste tiårene har gjort store oppdagelser innenfor nevro- og psykolingvistikk.²³ For dem er språkforskning opplagt en naturvitenskapelig foreteelse, men igjen bunner uenigheten i spørsmålet om hva og hvor språket er. Selv om det for så vidt kunne vært lærerikt, skal vi ikke bevege oss lengre inn i dette som er et av språkvitenskapens store og evige temaer. Historien om de utallige rivaliserende språk-ontologiene som finnes, er så innfløkt at den lett fører oss langt utover rammene for denne framstillingen (se nyttige diskusjoner i f.eks. Perry 1980; Pateman 1987; Carr 1990). I stedet begrenser vi oss til en kort utdyping av det grunnsynet vi lanserte allerede i kapittel 1 – nemlig den erkjennelsen at språk har en *dobbel* ontologisk status, og slik sett er å betrakte som både natur og kultur. Det innebærer at særmerket ved språket som fenomen er at det på én side inngår i vår biologiske utrustning som mennesker – altså som et fysiologisk, kognitivt apparat; mens det på den andre siden også representerer et semiotisk symbolsystem som utmerker mennesket som sosialt og kulturelt vesen. Dette dualistiske synet kan en finne eksplisitt uttrykt på varierende måter, som for eksempel hos den dansk-amerikanske lingvisten Henning Andersen (1989: 8):

[I]t is essential to recognize that any language is a joint product of nurture and nature. On one hand, it is a cultural institution, assimilated by the individual and freely manipulated by him according to his needs and skill, and in relation to the limits set by social convention. On the other hand, it is acquired, maintained, and elaborated entirely by the grace of the natural language faculty that all members of our species share.

All den stund vi har som ambisjon at språkvitenskapen bør søke å forstå og forklare flest mulig av de aspektene som inngår i – og angår – språket, vil dette med nødvendighet resultere i et mangfold av teoretiske og metodologiske tilnærminger, hentet fra så vel humanistiske som naturvitenskapelige fagområder. For å uttrykke det noe mer karikert: En sosiokulturelt orientert lingvist kommer aldri unna det faktum at språket henger sammen med menneskets mentale utrustning; språkbrukeren må kort sagt ha en hjerne. På den andre siden unnslipper heller ikke den naturvitenskapelig orienterte lingvisten det faktum at språkbrukeren må inngå i én eller annen form for *sosialitet* for å utvikle og bruke språk, uansett hvor velfungerende det biologiske og kognitive apparatet er; språkbrukeren er også et sosialt vesen.

²³ Itkonen fikk da også substansiell kritikk da boka hans kom ut i 1978 (se f.eks. Dahl 1980).

Ontologisk – eller generell metavitenskapelig – refleksjon vil slik sett kunne fungere som et viktig bidrag i framtidig utvikling av språkvitenskapen. Samtidig *kan* imidlertid trangen til å finne svar på disse store spørsmålene fungere som en form for heuristisk snubletråd: «It is basically naive to ask what language 'really' is. The issue is not what language 'is', but how one should conceive of it if one is interested in solving certain problems» (Keller 1994: 154). Rudi Keller er selv en av dem som har forsøkt å tilføre språkvitenskapen nye perspektiver nettopp gjennom vitenskapsfilosofiske overveielser, men der han samtidig utfordrer konvensjonelle teoretiske klassifikasjoner – som for eksempel den mellom natur og kultur. Det er først og fremst i boka *On Language Change. The invisible hand in language* (1994)²⁴ at Keller foretar det vi kan kalle en vitenskapsteoretisk generalopprydning – langt på vei knyttet til språkvitenskapen generelt, men særlig relatert til det å forklare språkendringer spesielt. Her er det viktig å understreke at selve termen «invisible hand», som er av vital betydning i denne sammenhengen, *ikke* har noen referanse til det transcendentale eller obskure. Tvert imot, termen er å betrakte som en metafor og ble opprinnelig utviklet av en gruppe skotske moralfilosofene på 1700-tallet, med økonomen Adam Smith (1723–1790) som den mest sentrale.²⁵

«Invisible hand»-prosesser viser kort sagt til den typen historisk utvikling som definitivt er menneskeskapt, men som like fullt *ikke* har kommet i stand som planlagte, kalkulerte handlinger, selv om det kan se slik ut. Språkendringer er et utmerket eksempel på prosesser som kan illustrere denne tankegangen. Endringer i språklig praksis, i tale så vel som i skrift, starter normalt hos noen få individuelle språkbrukere, men må – for at vi i det hele tatt skal kunne omtale det som en endring av en varietet delt av flere – bli gjennomført av et større kollektiv. Og det er denne implementeringen, og altså spredningen, av innovasjonene fra noen få til de mange som har blitt omtalt som «invisible hand»-prosesser. Den nye språklige praksisen er en handling gjennomført av en rekke individuelle språkbrukere, og må forstås og tolkes som et resultat av disse individenes orientering i et gitt sosiokulturelt rom. Vi snakker med andre ord om utviklingsløp eller bestemte praksiser som mange enkeltindivider følger, uten at det skjer i form av rasjonelle, bevisste overveielser, men der resultatet like fullt kan framstå som et kollektivt og nærmest styrt

²⁴ Boka kom opprinnelig på tysk: *Sprachwandel. Von der unsichtbaren Hand in der Sprache* (1990). Her refererer vi imidlertid kun til den engelske utgaven (1994).

²⁵ Adam Smith regnes som en av ideologene bak markedsliberalismen som økonomisk filosofi. Dette faktum er trolig en medvirkende årsak til at termen «invisible hand» har en tendens til å bli tolket i et eksplisitt ideologisk lys.

valg: «An invisible-hand explanation is a conjectural story of a phenomenon which is the result of human actions, but not the execution of any human design» (Keller 1994: 38). Prosesser av denne typen er karakteristiske innenfor en rekke sosiale og kulturelle sammenhenger og institusjoner, eksempelvis relatert til økonomi og markedsmekanismer, smakskonvensjoner og motetrender, og altså – slik Keller demonstrerer det – knyttet til språk og språklig endring.

Et av Kellers hovedanliggender er å relatere hele språkendringsproblematikken til motsetningen natur–kultur. Til hvilket av disse domene skal de kreftene som styrer språkutviklingen, lokaliseres? Og det er nettopp her at føringene legges for hans videre teoretisering av «invisible hand»-prosesser. Som den lingvistiske faghistorien har vist oss, synes språkendringsprosesser å ha foregått med en slik regelmessighet og systematikk at analogiene til naturvitenskapen har ligget snublende nær. Og som vi også har sett, for mange ledende lingvister på 1800-tallet resulterte slik kunnskap til det grunnsynet at språk *er* et naturfenomen, og vitenskapen om språk *er* følgelig en naturvitenskapelig disiplin; jf. hvordan Keller (1994: 48) bruker August Schleicher (1821–1868) som vitneprov på et slikt syn:

Languages are organisms of nature; *they have never been directed by the will of man*; they rose, and developed themselves according to definite laws; they grew old, and died out. [...] The science of language is consequently a natural science; its method is generally altogether the same as that of any natural science. (Schleicher 1863/1869; vår utheving)

Det essensielle for Kellers videre argumentasjon er å underbygge hvordan ulike aspekter ved språk generelt, og språkendring spesielt, utfordrer en rekke av de konvensjonelle dikotomiene som vi bruker for å klassifisere verden omkring oss – slik som motsetningen viljestyrt–ikke viljestyrt (jf. sitatet over), bevisst–ubevisst, individuell–kollektiv, og altså natur versus kultur. Språk faller kort sagt ikke på plass i en slik dikotomisk verden. Framfor å forbli i dette «prison of dichotomies», som er overskriften på et av kapitlene i Kellers bok, er det da at et tredje alternativ lanseres – nemlig «phenomena of the third kind». Fenomener av denne tredje typen oppnår sin egenart nettopp ved at de deler visse sentrale egenskaper med det kulturelle, mens de har andre egenskaper til felles med det naturlige. Dette er altså fenomener som framstår som menneskeskapte, sosiale handlinger, men som like fullt vanskelig kan betraktes som bevisste eller viljestyrte. De er «[...] indeed the results of human action, but not the execution of any human design» (etter Keller 1994: 57).

Det er altså, for å summere opp, til dette «tredje domenet» Keller ønsker å plassere sentrale aspekter ved språket som fenomen i verden. Og det er nettopp denne typen fenomener som best kan forstås som resultatet av ulike «invisible hand»-prosesser.

Om vi kaster noen kjappe, rekapitulerende blikk på den lingvistiske faghistorien i de foregående kapitlene, er de mange analogiene til – eller også direkte parallellene med – Kellers teoretiske tilnærming slående. Problematikken med hvorvidt språkendringer er å betrakte som viljestyrte eller ikke, var for eksempel et stadig tilbakevendende tema blant 1800-tallets lingvister, framfor alt blant junggrammatikerne (jf. kap. 5). Ferdinand de Saussure formulerte med sitt begrepspar *langue–parole* det fundamentale ved språket som «kvasi-natur» – en størrelse som på samme tid er individuell og kollektiv, og på samme tid et autonomt system og en struktur som inngår i en romlig og temporal akse. Men selv om han dermed pekte på det essensielle problemet som ligger i «objective vs. subjective *modes of existence of language*», som Itkonen (1978: 57) formulerer det, løste han det ikke.

Også for en språkforsker som Amund B. Larsen sto nettopp relasjonen mellom det individuelle og det kollektive sentralt når han kom med sine betraktninger over språklige utviklingsmekanismer (jf. kap. 6). Men selv om han kom med mange tanker som var nyskapende for sin tid, gikk han ikke særlig langt i teoretiseringen. Fra nyere samfunnsforskning finnes det flere likhetspunkter med ideen om «invisible hand»-prosesser. Særlig påtakelig er parallellen til det tankegodset som for eksempel Anthony Giddens og Pierre Bourdieu presenterte på slutten av 1900-tallet (jf. omtalen av Giddens' strukturasjonsteori og Bourdieus habitus-begrep i kap. 9): Menneskers handlinger er noe som kontinuerlig produseres og re-produseres, og slik blir reglene for hvordan vi skal agere, utkrystallisert i og gjennom det sosiale fellesskapet. Felles handlingsskjemaer resulterer i konformitet så vel som kontinuitet – ofte i en slik grad at visse atferdsmønstre kan framstå som predestinerte og dermed naturgitte, det vil si styrt av vår naturlige utrustning.

Et hovedpoeng i denne boka har vært å framheve hvordan en grunnleggende vitenskapsteoretisk erkjennelse er og bør være førende for hvilke «innganger» en språkforsker velger. Lingvisten Michael Silverstein (1985) omtaler *the total linguistic fact* som et språkvitenskapelig ideal, nemlig at en til sjuende og sist bør ha som ambisjon å beskrive og forklare «alle» sider ved språket. Hos Silverstein består denne totaliteten av tre deler som tangerer hverandre: *språkform*, *språkideologi* og *språkbruk* (eng. 'linguistic form', 'linguistic ideology' og 'social use'). Samtidig er det åpenbart at den enkelte språkforsker ikke kan utforske alle disse aspektene alene eller simultant. Det er nettopp her

at lingvistikkens flerfoldighet framstår som et pre: Disse oppgavene må nødvendigvis fordeles, og framfor alt må de ulike oppgavene utføres på ulike måter. Det at språkvitere har sterkt divergerende syn på hvilke metoder og tilnærminger som er de mest fruktbare, oppfatter vi ikke som et problem *per se*. Tvert imot vil et teoretisk *mixtum compositum* med harmoni som mål kunne medføre at vi mister deler av «the total linguistic fact» ut av syne. Da mener vi det er viktigere at språkvitere flest har en grunnleggende innsikt i hva den faglige flerfoldigheten består i og er tuftet på, slik at evnen til refleksjon over egen plass i det større akademiske landskapet blir øvd opp. Det kan forebygge både bittert avstandtaket og ufruktbar eklektistisme.

En term som muligens kan kaste et visst illustrerende lys over dette komplekset, er *økologi* – eller nærmere bestemt *lingvistisk økologi* (jf. f.eks. Haugen 1971). Da snakker vi altså om den helheten som ikke bare omfatter språket «i seg selv», dvs. forstått som evnen til språk, men også bruk av denne språkevnen i en kontekst – psykologisk, sosiologisk, politisk, historisk. Her er det viktig å framheve at vi i vår sammenheng oppfatter økologitermen primært som en *metafor* for alle de ulike måtene en kan nærme seg språket som fenomen på, ikke som en konkret angivelse av et forskningsfelt.²⁶ Om vi slik bruker økologimetajoren for det som er lingvistenes totale forskningsobjekt, er det nærmest selvinnsende at forskningsoppgavene må bli mangfoldige. Spørsmålene som stilles til de ulike aspektene ved denne totaliteten, vil åpenbart måtte bli divergerende – på liknende måte som disse spørsmålene med nødvendighet vil måtte springe ut av en rekke forskjellige teorier og slik sett generere varierende metodologiske tilnærminger. Gjennom den posisjonen språket har som både natur og kultur, er et slikt mangfold i realiteten det eneste plausible og akseptable.

Forestillingen om at de to hovedfraksjonene innenfor språkvitenskapen en gang skal kunne vokse sammen til et forent hele, har levd lenge, noe dette sitatet fra Ernst W. Selmer (1890–1971) viser:

[D]et skal villig innrømmes, at broen fra realvitenskapene over til åndsvitenskapene [...] ofte kan være temmelig vanskelig å slå. Vi befinner oss i det hele tatt i midt oppe i en brytningstid, hvor nytt og gammelt, abstrakte spekulasjoner og konkret tenkning og erfaringsvitenskap kjemper om makten. Utfallet av denne kamp på sprog- og taleforskningens område er det selvfølgelig vanskelig å ha nogen bestemt mening om. (Selmer 1930: 97)

²⁶ Samtidig er det ikke uten et visst retorisk poeng at økologien som fagfelt har sitt opphav i biologien, men at termen etter hvert ble overført til samfunnsvitenskapene og derifra til språkvitenskapen. (se f.eks. Vikør 2015)

Selmer var fonetiker ved Universitetet i Oslo i over 40 år, og verken i hans tid eller i tiden etter kan vi si at «denne kamp på sprog- og taleforskningens område» har fått noe endelig utfall. Og som vi forhåpentligvis har fått fram i denne boka, er det illusorisk å tro at vi noen gang vil klare å kåre en «seierherre». De paradigmatisk motsetningene som tidvis kan fortone seg som fastlåste og innbitte, har – som vi har sett – dype vitenskapsfilosofiske beveggrunner. Men med tanke på at vi skal kunne bli i stand til å fravriste «the total linguistic fact» alle dets hemmeligheter, er denne mangfoldigheten en fordel snarere enn et problem. At en av hovedretningene skal gå fram og innta plassen som «vinner» av lingvistikken, ser vi ikke bare som utenkelig, men også uønskelig. Og her er vi helt på linje med nevnte Selmer:

[D]et vilde være en ulykke for den fremtidige kulturutvikling om den ene eller den annen retning gikk helt av med seiren, – det vilde i det ene tilfelle føre til en uklar abstrakt åndiggjørelse, i det annet tilfelle til en død mekanisering av et forskningsområde som har det store, næsten enestående fortrin å stå på grensen mellom ånds- og realvidenskapene, i intim vekselvirkning med og med sterke røtter i begge. (Selmer 1930: 97 f.)

Det faktum at begge de to tilnæringsmåtene har levd videre, har riktignok opprettholdt inntrykket av lingvistikken som en vitenskapelig kamparena, men det har også sikret en mangesidig tilnærming til språk som vi mener det er all grunn til å holde fast på og videreutvikle.

Vår overordnede idé er at en viss grunnleggende kunnskap og refleksjonsevne hos den enkelte om perspektivmangfoldet innenfor lingvistikken nærmest *i seg selv* vil skape en form for faglig vidsyn. Målet bør derfor være en viss velvillig innsikt i andre måter å bedrive vitenskap på enn den som praktiseres innenfor ens egen disiplinære nisje. Ikke bare vil dette kunne motvirke de tendensene til faglig segregering og isolasjonisme som langt på vei har preget moderne språkvitenskap. Men det vil forhåpentligvis også kunne tilføre kunnskapen om språket noen nye dimensjoner og nye tankesett – rett og slett ved at vi forsøker å trenge igjennom faglig-sosiale barrierer og lærer av hverandre. Eller for å holde oss i det metaforiske: Vår ambisjon er kort sagt å bidra til en lingvistisk «økumenikk»; det vil si økt forståelse og samarbeid mellom ulike språkvitenskapelige fagdisipliner, slik at vi får utnyttet alle mulige innganger til det gåtefulle studieobjektet som språk fortsatt utgjør.

Litteratur

- Adger, David. 2003. *Core Syntax*. Oxford: Oxford University Press.
- Adger, David. 2017. Became, Become, Becoming. *Inference Review*. URL: <http://inference-review.com/article/became-become-becoming> [Nedlastet 17.04.2017]
- Alexander, Jeffrey C., Bernhard Giesen, Richard Munch & Niel J. Smelser (red.) 1987. *The MicroMacro Link*. Berkeley: University of California Press.
- Alter, Stephen G. 1999. *Darwinism and the linguistic image: Language, race, and natural theology in the nineteenth century*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Andersen, Henning. 1989. Understanding linguistic innovations. I L.E. Breivik & E.H. Jahr (red.), *Language Change. Contributions to the Study of Its Causes*, 5–27. Berlin–New York: Mouton de Gruyter.
- Atkinson, Robert. 1998. *The life story interview*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications.
- Auer, Peter. 2005. Sound change / Lautwandel. I N. Dittmar, K. Mattheier & U. Ammon (red.), *Sociolinguistics – An International Handbook of the Science of Language and Society*, Vol. 2, 2. utg., 1717–1727. Berlin / New York: Mouton de Gruyter.
- Auer, Peter & Frans Hinskens. 1996. The convergence and divergence of dialects in Europe. New and not so new developments in an old area. *Sociolinguistica* 10, 1–25.
- Austin, John L. 1962. *How to Do Things with Words: The William James Lectures delivered at Harvard University in 1955*. Oxford: Clarendon Press.
- Bandle, Oskar. 1962. Die norwegische Dialektforschung. Ein Überblick über ihre Geschichte und ihre heutige Situation. *Zeitschrift für Mundartforschung* 29(4), 289–312.
- Barbour, Rosaline S. 2008. *Introducing qualitative research: a student's guide to the craft of doing qualitative research*. Los Angeles: Sage.
- Becker, Carl L. 1932. *The Heavenly City of the Eighteenth-Century Philosophers*. New Haven: Yale University Press.
- Becker, Kara. 2013. The sociolinguistic interview. I C. Mallinson, B. Childs & G. Van Herk (red.), *Data Collection in Sociolinguistics. Methods and Applications*, 91–100. New York: Routledge.
- Berthele, Raphael. 2001. On the history of sociolinguistic concepts: A continual search for mechanical solidarity. I J. Fontana et al. (red.), *Proceedings of the first international conference on language variation in Europe*, 25–33. Barcelona: IULA/UPF.
- Berthele, Raphael. 2004. Dialektsoziologie – Soziolinguistische Aspekte der Dialektologie. I U. Ammon, N. Dittmar & K.J. Mattheier (red.), *Sociolinguistics: An International Handbook of the Science of Language and Society*, vol. 1, 721–738. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Bever, Thomas G. 1970. The cognitive basis for linguistic structures. I J.R. Hayes (red.), *Cognition and the Development of Language*, 297–362. New York: Wiley.
- Bjurström, Erling 1994. Det moderna som tradition. Ungdomskulturforskningens utveckling och problem. I T. Öhlund & G. Bolin (red.), *Ungdomsforskning – kritik, reflektioner och framtida möjligheter*, 13–33. Stockholm: Stockholms Universitet.
- Bloomfield, Leonard. 1933. *Language*. New York: Henry Holt.
- Bock, Kathryn & Carol A. Miller. 1991. Broken agreement. *Cognitive Psychology* 23, 45–93.
- Boeckx, Cedric. 2006. *Linguistic Minimalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Bonfiglio, T. 2013. Inventing the native-speaker. *Critical Multilingualism Studies* 1(2), 29–58.

- Borst, Arno. 1995 [1957–63]. *Der Turmbau von Babel. Geschichte der Meinungen über Ursprung und Vielfalt der Sprachen und Völker* (6 bind). [Stuttgart: Hiersemann] München: Dtv.
- Bourdieu, Pierre. 1977. *Outline of a theory of practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre. 1979. *Algeria 1960: The disenchantment of the world ; The sense of honour; The Kabyle house or the world reversed*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre. 1990. *The logic of practice*. Oxford: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre. 2006. Struktur, *habitus*, praksis. *Agora* 1–2, 53–73.
- Boyd, Sally. 2009. Sociolinguistics in the Nordic region. I M. Ball (red.), *The Routledge Handbook of Sociolinguistics Around the World*, 281–295. Hoboken: Taylor & Francis.
- Bracken, Harry M. 1984. *Mind and Language: Essays on Descartes and Chomsky*. Dordrecht: Foris.
- Brandist, Craig. 2003. The origins of Soviet sociolinguistics. *Journal of Sociolinguistics* 7(2), 213–231.
- Bucholtz, Mary. 2003. Sociolinguistic nostalgia and the authentication of identity. *Journal of Sociolinguistics* 7(3), 398–416.
- Bucholtz, Mary & Kira Hall. 2008. All of the above: New coalitions in sociocultural linguistics. *Journal of Sociolinguistics* 12(4), 401–31.
- Bull, Tove, Jorid Hjulstad Junttila & Aud-Kirsti Pedersen. 1986. Nominalfraser i skibotnålet i Troms. *Norsk lingvistisk tidsskrift* 1–2, 60–71.
- Bull, Tove. 1990. The influence of multilingualism on a northern Norwegian dialect. I M.A.K. Halliday et al. (red.), *Learning, keeping, and using language*, 51–61. Amsterdam.
- Bull, Tove. 1994. Språkskifte og språkbevaring blant norske kystsamer. I U.B. Kotsinas & J. Helgander (red.), *Dialektkontakt, språkkontakt och språkförändring i Norden*, 129–139. Stockholm: Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet.
- Calvet, Louis-Jean. 1998. *Language wars and linguistic politics*. London: Oxford University Press.
- Cameron, Deborah, Elizabeth Frazer, Penelope Harvey, M. B. H. Rampton & Kay Richardson. 1992. *Researching Language. Issues of Power and Method*. London: Routledge.
- Carr, Philip. 1990. *Linguistic Realities*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chambers, Jack K. 2002. Studying language variation. An informal epistemology. I J.K. Chambers, P. Trudgill & N. Schilling-Estes (red.), *The handbook of language variation and change*, 3–14. Malden: Blackwell.
- Chambers, Jack & Peter Trudgill. 1998. *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chomsky, Noam. 1957. *Syntactic Structures*. The Hague: Mouton.
- Chomsky, Noam. 1959. Review of B.F. Skinner's 'Verbal Behavior'. *Language* 35, 26–58.
- Chomsky, Noam. 1961. Some methodological remarks on generative grammar. *Word* 17, 219–239.
- Chomsky, Noam. 1965. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge: MIT Press.
- Chomsky, Noam. 1970. Remarks on Nominalization. I R. Jacobs & P. Rosenbaum (red.), *Readings in English Transformational Grammar*, 184–221. Waltham: Ginn.
- Chomsky, Noam. 1975. *Reflections on Language*. New York: Pantheon.
- Chomsky, Noam. 1981. *Lectures on Government and Binding*. Dordrecht: Foris.
- Chomsky, Noam. 1986a. *Knowledge of Language*. New York: Prager.

- Chomsky, Noam. 1986b. *Barriers*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Chomsky, Noam. 1995. *The Minimalist Program*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Chomsky, Noam. 2000. *New Horizons in the Study of Language and Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chomsky, Noam. 2017. *Det medfødte språket*. [I engelsk original: *Cartesian Linguistics. A chapter in the History of Rationalist Thought*, 2009.] Oversatt av Inger Sverreson Holmes. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Chomsky, Noam & Howard Lasnik. 1977. Filters and Control. *Linguistic Inquiry* 8, 425–504.
- Chomsky, Noam & George Miller. 1963. Introduction to the formal analysis of natural languages. I R.D. Luce, R.R. Bush & E. Galanter (red.), *Handbook of Mathematical Psychology*, 269–321. New York: John Wiley & Sons.
- Christensen, Kirsti K. 1996. Hvilken rolle spiller forskning i nordisk språkvitenskap for utviklingen innenfor allmenn språkvitenskap? *Norskraft* 87, 42–53.
- Church, Alonzo. 1941. *The Calculi of Lambda-Conversion*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Clifton, Charles. Jr., Lynn Frazier & Patricia Deevy. 1999. Feature manipulation in sentence comprehension. *Rivista di Linguistica* 11, 11–39.
- Collin, Finn & Simo Køppe. 1995. Indledning. I F. Collin & S. Køppe (red.), 10–35.
- Collin, Finn & Simo Køppe (red.). 1995. *Humanistisk videnskabsteori*. København: Danmarks Radio Forlaget.
- Collinder, Björn. 1930. Småbidrag til den sociologiska lingvistik. *Nysvenska studier: Tidsskrift för svensk stil- och språkforskning* 10, 1–14.
- Collins, Randall. 1988. *Theoretical sociology*. San Diego, Calif.: Harcourt Brace Jovanovich.
- Côté, James. 2000. *Arrested Adulthood. The Changing Nature of Maturity and Identity*. New York: New York University Press.
- Coulmas, Florian (red.). 1981. *A Festschrift for Native Speaker*. Haag: Mouton.
- Coulmas, Florian. 2013. *Sociolinguistics. The study of speakers' choices*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cowart, Wayne. 1997. *Experimental Syntax: Applying Objective Methods to Sentence Judgments*. Thousand Oaks: Sage.
- Crain, Stephen & Mineharu Nakayama. 1987. Structure Dependence in Grammar Formation. *Language* 63, 522–543.
- Currie, Haver. 1952. A projection of sociolinguistics. The relationship of speech to social status. *Southern Speech Journal* 18, 28–37.
- Currie, Haver. 1980. On the proposal of sociolinguistics as a discipline of research. *Language in Society* 9(3), 407–411.
- Dahl, Östen. 1979. Is linguistics empirical? A critique of Esa Itkonen's *Linguistics and Metascience*. I T.A. Perry (red), *Evidence and Argumentation in Linguistics*, 133–146. Berlin: De Gruyter.
- Dalen, Arnold & Dagfinn Aasen. 1977. *Språksosiologiske tekster. Ein antologi*. Trondheim: Tapir.
- Darquennes, Jeroen. 2009. Sociolinguistics in the Dutch language area in Europe. I M. Ball (red.), *The Routledge Handbook of Sociolinguistics Around the World*, 271–280. Hoboken: Taylor & Francis.
- Davies, Alan. 2003. *The Native Speaker: Myth and Reality*. Clevedon: Multilingual Matters.
- den Dikken, Marcel. 2001. Plurals, pronouns, and quirky agreement. *The Linguistic Review* 18, 19–41.

- Descartes, René. [1637] 1980. *Meditasjoner over filosofiens grunnlag og andre tekster*. Oslo: Aschehoug.
- Dilthey, Wilhelm [1883] 1959. *Einleitung in die Geisteswissenschaften: Versuch einer Grundlegung für das Studium der Gesellschaft und der Geschichte*. Volum 1, Gesammelte Schriften. Stuttgart: Teubner.
- Ding, Nai, Lucia Melloni, Hang Zhang, Xing Tian & David Poeppel. 2015. Cortical tracking of hierarchical linguistic structures in connected speech. *Nature Neuroscience* 19, 158–164.
- Dittmar, Norbert. 1997. *Grundlagen der Soziolinguistik : ein Arbeitsbuch mit Aufgaben*. Tübingen: Niemeyer.
- Dittmar, Norbert. 2004. Forschungsgeschichte der Soziolinguistik (seit Verwendung dieses Ausdrucks). I U. Ammon, N. Dittmar & K.J. Mattheier (red.), *Sociolinguistics: An International Handbook of the Science of Language and Society*, vol. 1, 698–720. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Downes, William. 1998. *Language and Society*. 2. utg. Cambridge: Cambridge University Press.
- du Bois-Reymond, Manuela. 1998. ‘I don’t want to commit myself yet’: Young people’s life concepts. *Journal of Youth Studies* 1, 63–79.
- Dyvik, Helge. 1997. Fra teori til data – eller omvendt? *Nordica Bergensia* 13, 124–141.
- Eckert, Penelope. 1989. *Jocks & burnouts. Social Categories and Identity in the High School*. New York: Teachers College Press.
- Eckert, Penelope. 2000. *Linguistic Variation as Social Practice*. Malden: Blackwell.
- Eckert, Penelope. 2003. Elephants in the room. *Journal of Sociolinguistics* 7(3), 392–431.
- Eckert, Penelope. 2005. Variation, convention and social meaning. Manus fra The Annual Meeting of the Linguistic Society of America, Oakland januar 2005. Tilgjengelig digitalt her: <http://lingo.stanford.edu/sag/L204/EckertLSA2005.pdf>
- Eckert, Penelope. 2008. Variation and the indexical field. *Journal of Sociolinguistics* 12(4), 453–476.
- Eckert, Penelope. 2012. Three waves of variation study: The emergence of meaning in the study of sociolinguistic variation. *Annual Review of Anthropology* 41, 87–100.
- Ender, Andrea, Adrian Leemann & Bernhard Wälchli. 2012. Introduction. I V. Gast, A. Ender & A. Leemann (red.), *Methods in Contemporary Linguistics*, 1–17. Berlin: Walter de Gruyter.
- Endresen, Rolf Theil. 1995. Kompetanse og kognitiv lingvistikk. I C. Fabricius-Hansen & A.M. Vonen (red.), *Språklig kompetanse – hva er det, og hvordan kan det beskrives?*, 63–84. Oslo: Novus.
- Endresen, Rolf Theil. 1996. Kognitiv lingvistikk og kognitiv grammatikk. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 14, 97–103.
- Engh, Jan, Eskil Hanssen, Kjell Ivar Vannebo & Geirr Wiggen (red.). 1972. *Språksosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Falk, Hjalmar. 1898. Om lydlove og analogi. I A. Torp & H. Falk, *Dansk-norskens lydhistorie med særlig hensyn paa orddannelse og bøining*, 250–262. Kristiania.
- Featherstone, Mike & Mike Hepworth. 1993. Images of ageing. I J. Bond, P.G. Coleman & S. Peace (red.), *Ageing in Society – An Introduction to Social Gerontology*, 250–275. London: Sage.
- Ferreira, Fernanda. 2000. Syntax in language production: an approach using tree-adjointing grammars. I L. Wheeldon (red.), *Aspects of language production*, 291–330. Philadelphia, PA: Psychology Press.
- Fertig, David L. 2013. *Analogy and Morphological Change*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

- Feyerabend, Paul. 1975. *Against Method: Outline of an Anarchist Theory of Knowledge*. New Left Books.
- Figueroa, Esther. 1994. *Sociolinguistic Metatheory*. Oxford: Elsevier.
- Fillmore, C. 1992. «Corpus-linguistics» or «Computer-aided armchair linguistics». I J. Svartvik (red.), *Trends in Linguistics. Studies and Monographs 65. Directions in Corpus Linguistics. Proceedings of Nobel Symposium 82*, 35–60. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Fink, Hans. 1990. Naturens enhed og videnskaberne. Kulturforskning som naturforskning. I H. Fink & K. Hastrup (red.), *Tanken om enhed i videnskaberne*, 9–48. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Fintoft, Knut & Per Egil Mjaavatn. 1980. *Språksosiologiske forhold i Trondheim bymål*. [Trondheim]: Tapir.
- Flor, Jan Riis. 1995. Positivism. I F. Collin & S. Køppe (red.), 55–85.
- Fortman, Jennifer. 2003. Adolescent language and communication from an intergroup perspective. *Journal of Language and Social Psychology* 22, 104–111.
- Franck, Julie, Glenda Lassi, Ulrich H. Frauenfelder & Luigi Rizzi. 2006. Agreement and movement: A syntactic analysis of attraction. *Cognition* 101, 173–216.
- Frank, Robert. 2013. Tree Adjoining Grammar. I M. den Dikken (red.), *The Cambridge Handbook of Generative Syntax*, 226–261. Cambridge: Cambridge University Press.
- Freidin, Robert. 2007. *Generative Grammar: Theory and its History*. London: Routledge.
- Faarlund, Jan Terje. 2003. Når alle informantene er døde. I J.B. Johannessen (red.), *På språkjakt – problemer og utfordringer i språkvitenskapelig datainnsamling*, 5–30. Oslo: Unipub forlag.
- Faarlund, Jan Terje. 2005. *Revolusjon i lingvistikken*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie & Kjell Ivar Vannebo. 1997. *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gibson, Edward & James Thomas. 1999. Memory limitations and structural forgetting: the perception of complex ungrammatical sentences as grammatical. *Language and Cognitive Processes* 14, 225–248.
- Gibson, Edvard & Evelina Fedorenko. 2013. The need for quantitative methods in syntax and semantics research. *Language and Cognitive Processes* 28, 88–124.
- Gibson, Edward, Steve Piantadosi & Evelina Fedorenko. 2013. Quantitative methods in syntax/semantics research: A response to Sprouse and Almeida (2013). *Language and Cognitive Processes* 28, 229–240.
- Giddens, Anthony. 1984. *The constitution of society: outline of the theory of structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Giles, Howard & Peter Smith. 1979. Accommodation Theory. Optimal Levels of Convergence. I H. Giles & R. St. Clair (red.), *Language and Social Psychology*, 45–65. Oxford: Basil Blackwell.
- Gilje, Nils. 1996. Innledning. I G. Vico, *Den nye vitenskapen. Prinsipper for en ny vitenskap som behandler nasjonens felles natur – etter utgaven av 1744*, 9–27. Oslo: Pax Forlag.
- Goebel, Hans. 2004. Vorsoziolinguistische Entwicklungen in der Erforschung von Sprache und Gesellschaft. I U. Ammon, N. Dittmar & K.J. Mattheier (red.), *Sociolinguistics: An International Handbook of the Science of Language and Society* (vol. 1), 684–697. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Goldberg, Adele. 1995. *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Goldberg, Adele. 2006. *Constructions at Work*. Oxford: Oxford University Press.

- Gordon, Matthew J. 2005. Research aims and methodology. I N. Dittmar, K.J. Mattheier & U. Ammon (red.), *Sociolinguistics, Number 2: An International Handbook of the Science of Language and Society*, 2. utg., 955–965. Berlin: Mouton De Gruyter.
- Granovetter, Mark. 1973. The strength of weak ties. *American Journal of Sociology* 6, 1360–1380.
- Granovetter, Mark. 1985. Economic action and social structure: The problem of embeddedness. *American Journal of Sociology* 3, 481–510.
- Gregersen, Frans. 1991. *Sociolingvistikens (u)mulighed*. København: Tiderne skrifter.
- Gregersen, Frans. 2009. Forgængere og bagmend. Om forholdet mellem dialektforskning og sociolingvistik på og rundt om Afdeling for Dialektforskning. I A. Gudriksen et al. (red.), *Dialektforskning i 100 år*, 83–106. København: Københavns Universitet.
- Gregersen, Frans. 2013. Noter til sprogsynets historie i Danmark fra Rasmus Rask til J. Normann Jørgensen. I D. Duncker, A.M. Hansen & K. Skovgaard-Petersen (red.), *Betydning & Forståelse: Festskrift til Hanne Ruus*, 335–350. København: Selskab for Nordisk Filologi.
- Gregersen, Frans & Simo Køppe. 1985. *Videnskab og lidenskab. Om humanioras videnskabsteori, vidensociologi, videnskabshistorie og samfundsmæssighed*. København: Tiderne Skifter.
- Gregersen, Frans & Unn Røyneland. 2009. Introduction: Sociolinguistics. *Nordic Journal of Linguistics* 32(2), 185–189.
- Grimm, Jacob. 1870 [1819]. *Deutsche Grammatik*. Vol. 1. Berlin: Scherer.
- Grönberg, Anna Gunnarsdotter. 2004. *Ungdomar och dialekt i Alingsås*. Nordistica Gothoburgensia Vol. 27. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Grønmo, Sigmund. 1982. Forholdet mellom kvalitative og kvantitative metoder i samfunnsforskningen. I H. Holter & R. Kalleberg (red.), *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*, 94–122. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- Habermas, Jürgen. 1968. *Erkenntnis und Interesse*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Haegeman, Liliane. 2006. *Thinking Syntactically*. Malden: Blackwell.
- Hagen, Anton M. 1987. Sociolinguistic Aspects in Dialectology. I U. Ammon, N. Dittmar & K.J. Mattheier (red.), *Sociolinguistics: Sociolinguistics: An International Handbook of the Science of Language and Society*, 401–412. Berlin: de Gruyter.
- Hale, Kenneth. 1986. Notes on World View and Semantic Categories: Some Warlpiri Examples. I P. Muysken & H. van Riemsdijk (red.), *Features and Projections*, 233–254. Dordrecht: Foris.
- Handagaard, Idar. 1901. Er folkemaale i byane gode norske maalføre? Fosna-maale. Eit norskt bymaal. *Syn og Segn*, 97–110.
- Hannerz, Ulf. 1970. Language variation and social relationships. *Studia Linguistica* 3, 128–151.
- Hannaas, Torleiv. 1919. Folkemaal og folkemaals-gransking. Fyrste-fyrelesing ved Bergens Museum 18. oktbr. 1918. *Syn og Segn*, 49–67.
- Hanssen, Eskil. 1975. Talemålsundersøkelsen i Oslo. I R. Guldal, F. Hertzberg & E. Lundeby (red.), *Rapport fra konferanse innen nordisk språkvitenskap. Ås 17.–18. april 1975*, 148–159. Oslo.
- Hanssen, Eskil, Thomas Hoel, Ernst Håkon Jahr, Olaug Rekdal & Geirr Wiggen. 1978. *Oslomål. Prosjektbeskrivelse og syntaktisk analyse av oslomål med henblikk på sosiale skilnader*. Oslo.
- Harman, Gilbert H. 1963. Generative grammars without transformation rules: A defense of phrase structure. *Language* 39, 597–616.
- Harris, Randy Allen. 1993. *The Linguistics Wars*. New York: Oxford University Press.

- Harris, Roy & Talbot J. Taylor. 1997. *Landmarks in linguistic thought, Vol 1: The western tradition from Socrates to Saussure*. 2. utg. London: Routledge.
- Harris, Zellig. 1951. *Methods in Structural Linguistics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Harrison, Annette R. 2005. Naturalness in ‘unnatural’ discourse: Observations from elicited West African personal narratives. *CLIC - Crossroads of Language, Interaction, and Culture* 6, 29–58.
- Haugen, Einar. 1939. *Om en samlet fremstilling av norsk-amerikansk sprogutvikling*. Det Norske Videnskaps-Akademi. II. Hist.-Filos. Klasse 1938 no. 3. Oslo: J. Dybwad.
- Haugen, Einar. 1948. Norwegian dialect studies since 1930. *The Journal of English and Germanic Philology* 47(1), 68–79.
- Haugen, Einar. 1971. The ecology of language. I *The Linguistic Reporter*, vol. 13, 19–26. Washington DC: Center for Applied Linguistics.
- Haugen, Odd Einar. 2015. Tankar om tre. Eller: kvifor stamtreet står støtt. I G. Alhaug, T. Bull & A-K. Pedersen (red.), *Endre-boka. Postfestumskrift til Endre Mørck*, 69–94. Oslo: Novus.
- Hazen, Kirk. 2014. A historical assessment of research questions in sociolinguistics. I J. Holmes & K. Hazen (red.), *Research Methods in Sociolinguistics: A Practical Guide*, 7–22. Somerset: John Wiley & Sons.
- Henriksen, Carol. 2000. The history of linguistics in the Nordic countries. I G. Thórhallsdóttir (red.), *The Nordic Languages and Modern Linguistics. Proceedings of the Tenth International Conference of Nordic and General Linguistics. University of Iceland, June 6-8 1998*, 113–123. Reykjavik: University of Iceland.
- Herder, Johann Gottfried. 1772. *Abhandlung über den Ursprung der Sprache*. Berlin: Chr. Voss. [Digitalt tilgjengelig: www.deutschestextarchiv.de/book/show/herder_abhandlung_1772]
- Hertzler, Joyce O. 1953. Towards a sociology of language. *Social forces* 32, 109–119.
- Hiorth, Finngeir. 1974. *Noam Chomsky: Linguistics and Philosophy*. Oslo, Bergen, Tromsø: Universitetsforlaget.
- Hoff, Ingeborg. 1946. Reaksjonsfenomen omkring en målføregrense. *Selskab for Nordisk Filologi. Årsberetning for 1946*, 12–14.
- Hoff, Ingeborg. 1950. Amund B. Larsen. Eit hundrad-årsminne. *Svenska Landsmål och Svensk Folkliv*, 1–46.
- Hoffmann, Thomas. 2007. I need data which I can rely on: Corroborating empirical evidence on preposition placement in English relative clauses. I S. Featherston & W. Sternefeld (red.), *Roots: Linguistics in Search of its Evidential Base*, 161–183. Berlin, Mouton de Gruyter.
- Hogdes, A. 2015. Sociocultural Linguistics. I K. Tracy (red.), *The International Encyclopedia of Language and Social Interaction*, 1–11. John Wiley & Sons.
- Hornstein, Norbert, Jairo Nunes & Kleanthes K. Grohmann. 2005. *Understanding Minimalism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Householder, Fred W. 1981. *The Syntax of Apollonius Dyscolus*. Amsterdam: John Benjamins.
- Hovdhaugen, Even. 1969. *Transformasjonell generativ grammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hovdhaugen, Even. 1982. *Foundations of Western Linguistics*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hovdhaugen, Even, Fred Karlsson, Carol Henriksen & Bengt Sigurd. 2000. *The History of Linguistics in the Nordic Countries*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Hudson, Liam. 1966. *Contrary Imaginations*. London: Methuen.
- Hudson, Thomas C. 1939. Sociolinguistics in India. *Man in India*.

- Hymes, Dell. 1962. The Ethnography of Speaking. I T. Gladwin & W.C. Sturtevant (red.), *Anthropology and Human Behavior*, 13–53. Washington, DC: Anthropology Society of Washington.
- Hymes, Dell. 1971. On Linguistic Theory, Communicative Competence, and the Education of Disadvantaged Children. I M. Wax et al. (red.), *Anthropological Perspectives on Education*, 51–66. New York: Basic Books.
- Hymes, Dell. 1972. Models of the interaction of language and social life. I J. Gumperz & D. Hymes (red.), *Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication*, 35–71. Oxford: Blackwell.
- Hårstad, Stian. 2010. *Unge språkbrukere i gammel by. En sosiolingvistisk studie av ungdoms talemål i Trondheim*. Ph.d.-avhandling, Det humanistiske fakultet, NTNU.
- Itkonen, Esa. 1978. *Grammatical Theory and Metascience*. Amsterdam: John Benjamins.
- Iversen, Ragnvald. 1929. Minneord om Dr. Amund B. Larsen. *Arkiv för nordisk filologi* 45, 294–304.
- Jahr, Ernst Håkon. 1982. Language contact in northern Norway. Adstratum and Substratum in the Norwegian, Lappish and Finnish of Northern Norway. I P.S. Ureland (red.), *Die Leistung der Strataforschung und der Kreolistik. Typologische Aspekte der Sprachkontakte*, 307–320. Tübingen: Niemeyer.
- Jahr, Ernst Håkon. 2009. Alf Sommerfelt. I *Norsk biografisk leksikon*. Nettartikkel: https://nbl.snl.no/Alf_Sommerfelt
- Jakobson, Roman. 1941. *Kindersprache, Aphasie und allgemeine Lautgesetze*. Uppsala: Uppsala Universitetets Årsskrift 9. [Engelsk oversettelse: *Child Language, Aphasia and Phonological Universals*. Haag: Mouton. 1968.]
- Jakobson, Roman, Gunnar M. Fant & Morris Halle. 1952. *Preliminaries to Speech Analysis. The Distinctive Features and their Correlates*. Cambridge: MIT Press.
- Jenkins, Richard. 1992. *Pierre Bourdieu*. London: Routledge.
- Jensen, Bernard Eric. 1995. Historisme. I F. Collin & S. Køppe (red.), 139–157.
- Johannessen, Janne Bondi. 2003. Innsamling av språklige data: Informanter, introspeksjon og korpus. I J.B. Johannessen (red.), *På språkjakt: problemer og utfordringer i språkvitenskapelig datainnsamling*, 133–172. Oslo: Unipub.
- Johnson, Kent. 2014. Methodology in generative linguistics: scratching below the surface. *Language Sciences* 44, 47–59.
- Johnson, Kent. 2007. The legacy of methodological dualism. *Mind & Language* 22(4), 366–401.
- Jones, Stephen. 1992. Was there a Hawthorne effect? *American Journal of Sociology* 98(3), 451–468.
- Jordheim, Helge & Tore Rem (red.). 2014. *Hva skal vi med humaniora? Rapport om de humanistiske fagenes situasjon i Norge*. Rapport. Fritt Ord.
- Joseph, John E. 2002. *From Whitney to Chomsky. Essays in the history of American linguistics*. Amsterdam: John Benjamins.
- Kalmar, Ivan. 1987. The *Völkerpsychologie* of Lazarus and Steinthal and the modern concept of culture. *Journal of the History of Ideas* 48(4), 671–690.
- Karlsson, Anna-Malin. 1998. 'Genre' instead of 'variety'? Suggestions for a different understanding of young (and middle ages) verbal interaction. I J. Androutsopoulos & A. Scholz (red.), *Jugendsprache / langue des jeunes / youthlanguage. Linguistische und soziolinguistische Perspektiven*, 259–280. Frankfurt a.M.: Peter Lang.
- Kayne, Richard S. 1984. *Connectedness and Binary Branching*. Dordrecht: Foris.
- Kayne, Richard S. 1989. Notes on English agreement. *Central Institute of English and Foreign Languages Bulletin* 1, 41–67.

- Keller, Rudi. 1994. *On Language Change. The Invisible Hand in Language*. New York: Routledge.
- Kepler, Johannes. 1609. *Astronomia nova sev physica coelestis*. Frankfurt a.M.: G. Vögelin.
- Kerswill, Paul. 1985. *A Sociolinguistic Study of Rural Immigrants in Bergen, Norway*. Cambridge: University of Cambridge.
- Kerswill, Paul & Ann Williams. 2000. 'Saliency' as an explanatory factor in language change: evidence from dialect levelling in urban England. *Reading Working Papers in Linguistics* 4, 63–95.
- Kimball, John & Judith Aissen. 1971. I think, you think, he think. *Linguistic Inquiry* 2, 241–246.
- Kjølseth, Rolf. 1978. The development of the sociology of language and its social implications. I J. Fishman (red.), *Advances in the study of societal multilingualism*, 799–825. Haag: Mouton.
- Kjørup, Søren. 1996. *Menneskevidenskaberne. Problemer og traditioner i humanioras videnskabsteori*. Fredriksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Kleiven, Jo (red.). 1979. *Språk og samfunn. Bidrag til en norsk sosiolingvistik*. Oslo: Pax forlag.
- Knoop, Ulrich, Wolfgang Putschke & Herbert E. Wiegand. 1982. Die Marburger Schule: Entstehung und frühe Entwicklung der Dialektgeographie. I Besch et al. (red.), *Dialektologie. Ein Handbuch zur deutschen und allgemeinen Dialektforschung*. Band 1, 38–91. Berlin: De Gruyter.
- Knorr-Cetina, Karin D. 1988. The micro-social order. Towards a reconception. I N.G. Fielding (red.), *Actions and structure: research methods and social theory*, 21–53. London: Sage.
- Knudsen, Trygve. 1926. Opfatningen av bymålene gjennom det 19. århundre. *Maal og Minne*, 129–149.
- Kock, Axel. 1908. *Om språkets förändring*. Andra upplagan. Göteborg: Wettergren & Kerber.
- Koerner, E.F. Konrad. 1978. *Toward a Historiography of Linguistics. Selected Essays*. Amsterdam: John Benjamins.
- Koerner, E.F. Konrad. 1989a. August Schleicher and the tree idea in comparative linguistics. I E.F.K. Koerner, *Practicing Linguistic Historiography*, 185–190. Philadelphia: John Benjamins.
- Koerner, E.F. Konrad. 1989b. Holger Pedersen (1867–1953): A sketch of his life and work. I E.F.K. Koerner, *Practicing Linguistic Historiography*, 417–434. Philadelphia: John Benjamins.
- Koerner, E.F. Konrad. 1991. Toward a history of modern sociolinguistics. *Amercian Speech* 66(1), 57–70.
- Koerner, E.F. Konrad. 1995. *Professing Linguistic Historiography*. Amsterdam: John Benjamins.
- Kretzmann, Norman. 1967. History of Semantics. I P. Edwards (red.), *The Encyclopedia of Philosophy*, Vol. 7, 358–406. New York: Collier Macmillan.
- Kristensen, Jens Erik & Lars-Henrik Schmidt. 1995. Da humaniora ville være videnskab – Humanioras historie indtil år 1900. I F. Collin & S. Køppe (red.), 37–53.
- Kristiansen, Tore. 1995. Anmeldelse av Kotsinas: Ungdomsspråk. *Nydanske studier og Almen kommunikationsteori* 20, 91–102.
- Kristiansen, Tore & Pedersen, Inge Lise. 2006. Sociolingvistik. *NyS – Nydanske Studier* 34–35, 217–267.
- Krogh, Thomas et al. 1996. *Historie, forståelse og fortolkning. De historisk-filosofiske fags framvekst og arbeidsmåter*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

- Kuhn, Thomas S. 1970. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kyllingstad, Jon Røyne. 2004. *Kortskaller og langskaller. Fysisk antropologi i Norge og striden om det nordiske herremennesket*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Labov, William. 1963. The social motivation of a sound change. *Word* 19, 273–309.
- Labov, William. 1966. *The Social Stratification of English in New York City*. Washington, D.C.: Center for Applied Linguistics.
- Labov, William. 1971. The notion of ‘system’ in creole studies. I D. Hymes (red.), *Pidginization and Creolization of Languages*, 447–472. Cambridge: Cambridge University Press.
- Labov, William. 1972a. Some principles of linguistic methodology. *Language in Society* 1(1), 97–120.
- Labov, William. 1972b. *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Philadelphia.
- Labov, William. 1975. Empirical foundations of linguistic theory. I R. Austerlitz (red.), *The Scope of American Linguistics*, 77–134. Lisse: Peter de Ridde.
- Labov, William. 1994. *Principles of linguistic change. Internal factors*. Oxford: Blackwell.
- Labov, William. 1996. When intuitions fail. *Papers from the Parasession on Theory and Data in Linguistics Chicago Linguistic Society* 32, 77–106.
- Lancelot, Claude & Arnauld, Antoine. 1660. *Grammaire générale et raisonnée contenant Les fondemens de l’art de parler; expliquez d’une manière claire & naturelle; Les raisons de ce qui est commun à toutes les langues, & des principales differences qui s’y rencontrent; Et plusieurs remarques nouvelles sur la Langue Française*. Paris: Pierre le Petit.
- Larsen, Amund B. 1976 [1882]. Oplysninger om Dialekter i Selbu og Guldalen. I M. Myhren (red.), *Amund B. Larsen. Skrifter*, 9–45. Oslo: Universitetsforlaget. [Opprinnelig i *Det kongelige norske Videnskabers Selskaps Skrifter 1881*, 31–67.]
- Larsen, Amund B. 1886. Oversigt over de trondhjemske dialekters slægtskabsforhold. *Det Kongelige Norske Videnskabers Selskaps Skrifter 1885*, 37–117.
- Larsen, Amund B. 1907. *Kristiania bymål*. Kristiania: Cammermeyers Boghandel.
- Larsen, Amund B. 1910. Om en samlet fremstilling av alle Norges bygdemaal. *Maal og Minne*, 109–115.
- Larsen, Amund B. 1917. Naboopposition – knot. *Maal og Minne* 9, 34–46.
- Larsen, Amund B. 1922–1926. *Sognemålene*. Oslo: Jacob Dybwad.
- Lasnik, Howard. 2000. *Syntactic Structures Revisited*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Lasnik, Howard & Terje Lohndal. 2013. Brief Overview of the History of Generative Grammar. I M. den Dikken (red.), *The Cambridge Handbook of Generative Syntax*, 26–60. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lass, Roger. 1980. *On Explaining Language Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lau, Jey Han, Alexander Clark & Shalom Lappin. 2017. Grammaticality, Acceptability, and Probability: A Probabilistic View of Linguistic Knowledge. *Cognitive Science* 41, 1202–1241.
- Le Page, Robert & Andrée Tabouret-Keller. 1985. *Acts of Identity. Creole-Based Approaches to Language and Ethnicity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lees, Robert B. 1957. [Review of] Noam Chomsky: *Syntactic Structures*. *Language* 33(3), 375–408.
- Lewis, Shevaun & Colin Phillips. 2015. Aligning grammatical theories and language processing models. *Journal of Psycholinguistic Research* 44, 27–46.

- Loewe, Richard. 1880. Die Dialektmischung in Magdeburgischen Gebieten. *Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung* 14, 14–52.
- Lohndal, Terje. 2017. Forord: En introduksjon til Noam Chomskys språkfilosofi. I N. Chomsky, *Det medfødte språket*, 7–23. Oslo: Cappelen Damm.
- Loman, Bengt. 1969. Språksociologi. I B. Loman et al. (red.), *Språket i blickpunkten*, 217–236. Lund: Gleerups.
- Loman, Bengt & Nils Jörgensen. 1971. *Manual för analys och beskrivning av makrosyntagmer*. Lund.
- Lübcke, Poul (red.). 1993. *Politikens filosofileksikon*. København: Politikens Forlag.
- Lyons, John. 1970. *Chomsky*. London: Fontana/Collins.
- Madsen, Benedicte. 1981. Om kvalitative og kvantitative metoders videnskabelighed. I T. Broch et al. (red.), *Kvalitative metoder i dansk samfundsforskning*, 65–77. København: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.
- Mægaard, Marie. 2007. *Udtalevariation og -forandring i københavnsk: En etnografisk undersøgelse af sprogbrug, sociale kategorier og social praksis blandt unge på en københavnsk folkeskole*. Avhandling for ph.d.-graden. Københavns Universitet.
- Markova, Ivana. 1982. *Paradigms. Thought and Language*. London: John Wiley and Sons.
- Matthews, Peter H. 1993. *Grammatical theory in the United States from Bloomfield to Chomsky*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Meillet, Antoine. 1906. Observations générales sur le langage. *L'Année sociologique*.
- Meland, Svein Inge. 2006. Ivar Bjørgen kan bli gransket. *Adresseavisen* 28. september.
- Miller, George A. 2003. The cognitive revolution: a historical perspective. *TRENDS in Cognitive Sciences* 7, 141–144.
- Milroy, James. 1992. The theoretical status of sociolinguistics. I K. Bolton & H. Kwok (red.), *Sociolinguistics today. International perspectives*, 356–360. London: Routledge.
- Milroy, James & Lesley Milroy. 1978. Belfast: change and variation in an urban vernacular. I P. Trudgill (red.), *Sociolinguistic Patterns in British English*, 19–36. London: Arnold.
- Milroy, Lesley. 1980. *Language and social networks*. Oxford: Blackwell.
- Milroy, Lesley. 1987. *Observing and analysing natural language. A critical account of sociolinguistic method*. Oxford: Basil Blackwell.
- Montalbetti, Mario. 1984. *After binding: on the interpretation of pronouns*. Doktorgradsavhandling, MIT.
- Müller, F. Max. 1861. *Lectures on the science of language. First series*. London: Longmans.
- Mæhlum, Brit. 1986. *Språklige variasjonsmønstre hos innflyttere i Oslo*. Oslo: Novus.
- Mæhlum, Brit. 1991. Er det språket til individet eller språket til kollektivet som er lingvistikkenes forskningsobjekt? Et historisk oversyn. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 2, 156–174.
- Mæhlum, Brit. 1996. Norsk og nordisk sosiolingvistikk – en historisk oversikt. I C. Henriksen et al. (red.), *Studies in the development of linguistics in Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden*, 175–224. Oslo: Novus forlag.
- Mæhlum, Brit. 1997. En apologi for den metodologiske individualismen. *Nordica Bergensia* 13, 9–28.
- Mæhlum, Brit. 1999. *Mellom Skylla og Kharybdis. Forklaringsbegrepet i historisk språkvitenskap*. Oslo: Novus.
- Mæhlum, Brit & Unn Røyneland. 2011. «Lasternes Hule» eller «Civilisationens Arnested»? Byens posisjon i norsk talemålsforskning. I J.G. Jørgensen & L.S. Vikør (red.), *Nordiskfaget – tradisjon og fornying*, 69–96. Oslo: Novus forlag.

- Mørch, Sven & Helle Andersen. 2006. Individualization and the changing youth life. I C. Leccardi & E. Ruspini (red.), *A New Youth? Young People, Generations and Family Life*, 63–84. Aldershot: Ashgate.
- Nelson, Matthew J., Imen El Karoui, Kristof Giber, Xiaofang Yang, Laurent Cohen, Hilda Koopman, Sydney S. Cash, Lionel Naccache, John T. Hale, Christophe Pallier & Stanislas Dehaene. 2017. Neurophysiological dynamics of phrase-structure building during sentence processing. *PNAS* 114 (18) E3669–E3678. DOI: 10.1073/pnas.1701590114.
- Nerlich, Brigitte. 1990. *Change in Language. Whitney, Bréal, and Wegener*. Routledge: London.
- Neuland, Eva. 2003. Doing youth. Zur medialen Konstruktion von Jugend und Jugendsprache. I E. Neuland (red.), *Jugendsprache – Jugendliteratur – Jugendkultur. Interdisziplinäre Beiträge zu sprachkulturellen Ausdrucksformen Jugendlicher*, 261–273. Frankfurt a.M.: Peter Lang.
- Newmeyer, Frederick J. 1986. *The Politics of Linguistics*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Nordberg, Bengt. 1970. *Språket som social kännetecken. Rapport om ett språksociologiskt försök*. FUMS-rapport nr. 7. Uppsala: Uppsala universitet.
- Nordberg, Bengt. 1984. Sociolingvistisk datainnsamling. I M. Thelander (red.), *Talspråksforskning i Norden. Mål – material – metoder*, 92–119. Lund: Studentlitteratur.
- Nordenstam, Kerstin. 1979. *Svenskan i Norge. Språklig variation hos svenska invandrare i Bergen*. Göteborg: Göteborgs Universitet.
- Nordenstam, Tore. 1987. *Fra kunst til vitenskap. Humanvitenskapenes grunnlag i et historisk perspektiv*. Bergen: Sigma forlag.
- Omdal, Helge. 1994. *Med språket på flyttefot: språkvariasjon og språkstrategier blant setesdøler i Kristiansand*. Vol. 35, Institutionen för nordiska språk. Uppsala: Uppsala universitet.
- Ommeren, Rikke van. 2016. *Den flerstemmige språkbrukeren. En sosiolingvistisk studie av norske bidialektale*. Doktoravhandling ved NTNU, 2016:311. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Det humanistiske fakultet.
- Osthoff, Hermann & Karl Brugmann. 1878. *Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen*. Leipzig: Hirzel. [Publisert og oversatt til engelsk i: *A reader in nineteenth century historical Indo-European linguistics*, W.P. Lehmann (red.), 197–209. 1967. Bloomington: Indiana University Press.]
- Pahuus, Mogens. 1995. Hermeneutik. I F. Collin & S. Køppe (red.), 109–132.
- Paikeday, Thomas M. 1985. *The Native Speaker is Dead!* Toronto / New York: Paikeday Pub. Co.
- Pateman, Trevor. 1987. *Language in mind and language in society. Studies in linguistic reproduction*. Oxford: Clarendon Press.
- Paulston, Christine B. 1997. Introduction. I C.B. Paulston & G.R. Tucker (red.), *The early days of sociolinguistics: memories and reflections*, 3–9. Dallas: SIL.
- Pedersen, Inge Lise. 2000. Nordic Dialectology since 1969: Dilemmas and Opportunities. I G. Thórhallsdóttir (red.), *The Nordic Languages and Modern Linguistics. Proceedings of the Tenth International Conference of Nordic and General Linguistics. June 6-8 1998*, 1–14. Reykjavik: University of Iceland.
- Peirce, Charles S. 1992. *The Essential Peirce*. 2 bind. Bloomington: Indiana Univ. Press.
- Peng, Fred. 1982. The place of sociolinguistics in language sciences. *Sociolinguistic Newsletter* 13(1), 16–33.

- Percival, W. Keith. 1976. The applicability of Kuhn's paradigms to the history of linguistics. *Language* 52, 285–294.
- Perry, Thomas A. (red.). 1979. *Evidence and Argumentation in Linguistics*. Berlin: De Gruyter.
- Phillips, Colin. 2009. Should We Impeach Armchair Linguistics? I S. Iwasaki (red.), *Japanese/Korean Linguistics* 17, 49–65. CSLI Publications.
- Phillips, Colin. 2006. The Real-Time Status of Island Phenomena. *Language* 82, 795–823.
- Phillips, Colin. 1996. *Order and Structure*. Doktorgradsavhandling, MIT.
- Phillips, Colin & Shevaun Lewis. 2013. Derivational order in syntax: Evidence and architectural consequences. *Studies in Linguistics* 6, 11–47.
- Platzack, Christer. 2011. *Den fantastiska grammatiken: en minimalistisk beskrivning av svenskan*. Stockholm: Nordstedts.
- Plummer, Ken. 1995. Life story research. I J.A. Smith, R. Harré & L. van Langenhove (red.), *Rethinking Methods in Psychology*, 50–62. London: Sage.
- Pollard, Carl & Ivan A. Sag. 1987. *Information-based syntax and semantics*. Stanford: CSLI Publications.
- Pollard, Carl & Ivan A. Sag. 1994. *Head-driven Phrase Structure Grammar*. Chicago: University of Chicago Press.
- Pullum, Geoffrey K. 1983. The revenge of the methodological moaners. *Natural Language & Linguistic Theory* 1(4), 583–588.
- Quist, Pia. 2005. *Stilistiske praksisser i storbyens heterogene skole – en etnografisk og sociolinguistisk undersøgelse af sproglig variation*. Ph.d.-avhandling. Københavns Universitet.
- Quist, Pia. 2009. Sociolingvistik i bevægelse. I A. Gudriksen et al. (red.), *Dialektforskning i 100 år*, 107–126. København: Københavns Universitet.
- Rabås, Kjerstin. 2006. Mye ubevisst juks i forskningen. *Adresseavisen* 27. september.
- Rampton, M. Ben H. 1990. Displacing the 'native speaker': Expertise, affiliation, and inheritance. *ELT journal* 44(2), 97–101.
- Rampton, Ben, Janet Maybin & Celia Roberts. 2014. Methodological foundations in linguistic ethnography. *Tilburg Papers in Culture Studies* 102, 1–24.
- Rask, Kirsten. 2002. *Rasmus Rask. Store tanker i et lille land. En biografi*. København: Gads forlag.
- Reiner, Erica. 2000. The Sumerian and Akkadian linguistic tradition. I S. Auroux, E.F.K. Koerner, H.-J. Niederehe & K. Versteegh (red.), *An International Handbook on the Evolution of the Study of Language from the Beginnings to the Present*, Vol 1, 1–5.
- Reitan, Jørg[en]. 1906. *Aalens maalføre. Kort fremstilling av lyd læren*. Videnskabs-Selskabets Skrifter. II. Hist.-Filos. Klasse No. 4. Christiania: Jacob Dybwad.
- Ringdal, Kristen. 2001. *Enhet og mangfold. Samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Rizzi, Luigi. 1982. *Issues in Italian Syntax*. Dordrecht: Foris.
- Robins, Robert H. 1990. Leibniz and Wilhelm von Humboldt and the history of comparative linguistics. I T. De Mauro & L. Formigari (red.), *Leibniz, Humboldt, and the origins of comparativism. Proceedings from the international conference, Rome, 25–28 September, 1986*, 85–102. Amsterdam: John Benjamins.
- Robins, Robert. H. 1997. *A short history of linguistics*. 4. utgave. London: Longman.
- Rommetveit, Ragnar. 2008. *Språk, individuell psyke, og kulturelt kollektiv*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Rothman, Jason, Fatih Bayram, Tanja Kupisch, Terje Lohndal & Marit Westergaard. U.u. *Generative Approaches to Second Language (L2) Acquisition and Advanced L2*

- Proficiency. I A. Benati & P. Malovrh (red.), *The Handbook of Advanced Proficiency in Second Language Acquisition*. New York: Blackwell/Wiley.
- Ryen, Else (red.). 1976. *Språk og kjønn*. Oslo: Novus.
- Røyneland, Unn. 2005. *Dialektnivellering, ungdom og identitet: ein komparativ studie av språkleg variasjon og endring i to tilgrensande dialektområde, Røros og Tynset*. Doktoravhandling ved Det humanistiske fakultet, nr. 231. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Sager, Naomi & Thanh Nhân Ngô. 2002. The computability of strings, transformations, and sublanguage. I B. Nevin & S.B. Johnson (red.), *The Legacy of Zellig Harris, Language and information into the 21st century*. CILT 229. Vol. 2: Computability of language and computer applications, 100–110. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- Salmon, Vivian. 1969. Review of Noam Chomsky, *Cartesian Linguistics*. *Journal of Linguistics* 5, 165–187.
- Sandøy, Helge. 1975. *Språk og politikk*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Sandøy, Helge. 2013. Perspektiv på norsk talemålsforskning siste 100 åra. I L. Elmevik & E.H. Jahr (red.), *Talemålsforskning i Norden dei siste 100 åra*, 79–108. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur.
- Sapir, Edvard. 1921. *Language. An Introduction to the Study of Speech*. New York: Harcourt, Brace & Cy.
- Sapir, Edvard. 1929. The status of linguistics as a science. *Language* 1, 37–51.
- Saussure, Ferdinand de. 1931. *Cours de linguistique générale*. Redigert av Charles Bally & Albert Sechehayot. Paris: Diderot.
- Schleicher, August. 1863. *Die Darwinsche Theorie und die Sprachwissenschaft*. Weimar: Böhlau.
- Schleicher, August. 1863/1869. *Darwinism Tested by Science of Language*. Oversatt av Alexander V.W. Bikkers. Republisert i K. Koerner (red.) *Linguistics and Evolutionary Theory*. Amsterdam–Philadelphia, 1983.
- Schuchardt, Hugo. 1885. *Ueber die Lautgesetze. Gegen die Junggrammatiker*. Berlin: Robert Oppenheim.
- Schütze, Carson T. 1996. *The empirical base of linguistics: Grammaticality judgments and linguistic methodology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Schütze, Carson T. 2011. Linguistic evidence and grammatical theory. *WIREs Cognitive Science* 2, 206–221.
- Seip, Didrik Arup. 1915. *Lydverket i åsdølmålet*. Kristiania: Kristiania Universitet.
- Sells, Peter. 2013. Lexical-Functional Grammar. I M. den Dikken (red.), *The Cambridge Handbook of Generative Syntax*, 162–201. Cambridge: Cambridge University Press.
- Selmer, Ernst W. 1930. Sproget og talen. I A.W. Brøgger et al., *Folk og sprog. Universitetets radioforedrag, serie B, nr. 1*, 83–98. Oslo: Aschehoug.
- Sereno, Martin I. 1991. Four analogies between biological and cultural/linguistic evolution. *Journal of Theoretical Biology* 151, 467–507.
- Seuren, Pieter A.M. 1998. *Western Linguistics. An Historical Introduction*. Oxford: Blackwell.
- Shuy, Roger W. 1990. A brief history of American Sociolinguistics. *Historiographia Linguistica* 17(1–2), 183–209.
- Silverstein, Michael. 1985. Language and the culture of gender: At the intersection of structure, usage and ideology. I E. Mertz & R.J. Parmentier, *Semiotic Mediation*, 193–247. Orlando: Academic Press.
- Skjervheim, Hans. 1957. *Deltakar og tilskodar*. Institutt for sosiologi: Universitetet i Oslo.
- Skjervheim, Hans. 1959. *Objectivism and the study of man*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Skorgen, Torgeir. 2002. *Rasenes oppfinnelse. Rasetenkningens historie*. Oslo: Spartacus.
- Smith, Neil & Nicholas Allott. 2015. *Chomsky: Ideas and Ideals*. 3. utg. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sommerfelt, Alf. 1934. *Hvordan sproget blir til: en oversikt over sprogets rolle i samfundene*. Oslo: Cappelens forlag.
- Sommerfelt, Alf. 1935. *Sproget som samfundsorgan*. Oslo: J.M. Stenersens forlag.
- Sommerfelt, Alf. 1938. *La langue et la société*. Oslo. H. Aschehoug.
- Sommerfelt, Alf. 1949. Amund B. Larsen som generell språkforsker. *Maal og Minne*, 37–41.
- Sorace, Antonella. 1996. The use of acceptability judgment in second language acquisition research. I W.C. Ritchie & T.K. Bhatia (red.), *Handbook of second language acquisition*, 375–409. San Diego: Academic Press.
- Sprouse, Jon. 2009. Revisiting Satiation. *Linguistic Inquiry* 40, 329–341.
- Sprouse, Jon & Diogo Almeida. 2012. Assessing the reliability of textbook data in syntax: Adger's Core Syntax. *Journal of Linguistics* 48, 609–652.
- Sprouse, Jon & Diogo Almeida. 2013. A comparison of informal and formal acceptability judgments using a random sample from Linguistic Inquiry 2001-2010. *Lingua* 134, 219–248.
- Sprouse, Jon & Diogo Almeida. 2013. The empirical status of data in syntax: A reply to Gibson and Fedorenko. *Language and Cognitive Processes* 28, 229–240.
- Staub, Adrian. 2009. On the interpretation of the number attraction effect: Response time evidence. *Journal of Memory and Language* 60, 3083–327.
- Steinset, Åge & Jo Kleiven. 1975. *Språk og identitet*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Steinsholt, Anders. 1964. *Målbryting i Hedrum*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Steinsholt, Anders. 1972. *Målbryting i Hedrum. 30 år etter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Steinthal, Heymann. 1860. Mathematische Sprachwissenschaft. *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft* 1, 432–435.
- Steinthal, Heymann. 1864. *Philologie, Geschichte und Psychologie in ihren gegenzeitigen Beziehungen*. Berlin: F. Dümmler.
- Stemshaug, Ola. 1978. *Språkleg tradisjon. Ei handbok i innsamling av språkleg tradisjonsstoff*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Stigen, Anfinn. 1983a. *Tenkningens historie*. Bind I. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Stigen, Anfinn. 1983b. *Tenkningens historie*. Bind II. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Strøksnes, Morten A. 2000. Diagnosens makt. *Morgenbladet* 7. januar.
- Stuart-Smith, Jane & Bill Haddican. 2009. Sociolinguistics in the British Isles. I M. Ball (red.), *The Routledge Handbook of Sociolinguistics Around the World*, 296–309. Hoboken: Taylor & Francis.
- Stubbs, Michael. 1983. *Discourse Analysis. The Sociolinguistic Analysis of Natural Language*. Oxford: Basil Blackwell.
- Taylor, Daniel J. 1974. *Declinatio : A study of the linguistic theory of Marcus Terentius Varro*. Amsterdam: John Benjamins.
- Thagaard, Tove. 2013. *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Thelander, Mats. 1985. Från blåknut til brakknut. Om provinsielle drag i flyttares spark. *Nysvenska studier* 63, 5–126.
- Tomalin, Marcus. 2006. *Linguistics and the Formal Sciences: The Origins of Generative Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tomasello, Michael. 2003. *Constructing a Language: A Usage-Based Theory of Language Acquisition*. Cambridge: Harvard University Press.

- Torp, Arne & Lars S. Vikør. 2003. *Hovuddrag i norsk språkhistorei*. Oslo: Gyldendal AdNotam.
- Townsend, David & Thomas G. Bever. 2011. *Sentence Comprehension: The Integration of Habits and Rules*. Cambridge: MIT Press.
- Tranøy, Knut Erik. 1983. Humanistisk vitenskap – egenart, identitet og legitimeringsmuligheter. I T. Frängsmyr (red.), *Humanioras egenart*, 24–33. Oslo–Bergen–Tromsø: Universitetsforlaget.
- Trudgill, Peter. 1974. *The social differentiation of English in Norwich*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Trudgill, Peter. 1979. Introduction: sociolinguistics and sociolinguistics. I P. Trudgill (red.), *Sociolinguistic Patterns in British English*, 1–18. London: Edward Arnold.
- Trudgill, Peter. 1986. *Dialects in contact*. Oxford: Basil Blackwell.
- Trudgill, Peter. 1995. Sociolinguistic studies in Norway 1970–1991: a critical overview. *International Journal of the Sociology of Language* 115, 7–23.
- Trudgill, Peter. 2003. *A Glossary of Sociolinguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Underhill, James W. 2009. *Humboldt, worldview and language*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Valian, Virginia. 1982. Psycholinguistic experiment and linguistic intuition. I T.W. Simon & R.J. Scholes (red.), *Language, Mind, and Brain*, 179–188. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
- Valone, David A. 1996. Language, race, and history: The origin of the Whitney–Müller debate and the transformation of the human sciences. *Journal of the History of the Behavioral Sciences* 32, 119–134.
- Venås, Kjell. 1991. *Mål og miljø. Innføring i sosiolingvistik eller språksosiologi*. Oslo: Novus forlag.
- Venås, Kjell. 1997. Om utviklinglære og junggrammatikk i Noreg. I K. Venås, *Målvitenskap og målrøkt. Festskrift til 70-årsdagen 30. november 1997*, 262–269. Oslo: Novus.
- Venås, Kjell. 2009. Amund B. Larsen. I H. Stammerjohann (red.), *Lexicon Grammaticorum: A bio-bibliographical companion to the history of linguistics* (2. utg.), Vol. 1, 871. Tübingen: Max Niemeyer.
- Vestgården, Thomas & Sigmund Aas. 2014. *Skammens historie. Den norske stats mørke sider 1814–2014*. Oslo: CappelenDamm.
- Vico, Giambattista. 1996 [1725/1744]. *Den nye vitenskapen. Prinsipper for en ny vitenskap som behandler nasjonens felles natur – etter utgaven av 1744*. Oversatt fra italiensk av Tommy Watz. Oslo: Pax Forlag.
- Vikør, Lars S. 2015. [Melding av] Wim Vandebussche, Ernst Håkon Jahr og Peter Trudgill (red.): *Language Ecology for the 21st Century: Linguistic Conflicts and Social Environments*. Oslo: Novus, 2013. *Maal og Minne*, 136–146.
- Von Wright, Georg Henrik. 1971. *Explanation and understanding*. Ithaca–New York: Cornell University Press.
- Wagers, Matt W., Ellen F. Lau & Colin Phillips. 2009. Agreement attraction in comprehension: Representations and processes. *Journal of Memory and Language* 61, 206–237.
- Wedberg, Anders. 1958. *Filosofiens historia I–III*. Stockholm: Bonniers.
- Weinreich, Uriel, William Labov & Marvin Herzog. 1968. Empirical foundations for a theory of language change. I W.P. Lehmann & Y. Malkiel (red.), *Directions for historical linguistics: A symposium*, 95–188. Austin: University of Texas Press.
- Wells, Rulon S. 1947. Immediate constituents. *Language* 23, 81–117.

- Wells, Rulon S. 1987. The life and growth of language: Metaphors in biology and linguistics. I H.M. Hoenigswald & L.F. Wiener (red.), *Biological metaphor and cladistics classification*, 39–80. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Wells, Rulon S. 1947. Immediate constituents. *Language* 23, 81–117.
- Westergaard, Marit. 2003. Unlearning V2: Transfer, markedness, and the importance of input cues in the acquisition of word order in English by Norwegian children. *EUROSLA Yearbook* 3, 77–101.
- Westergaard, Marit. 2009. *The Acquisition of Word Order. Micro-cues, information structure, and economy*. Amsterdam: John Benjamins.
- Whitney, William D. 1867. *Language and the study of language. Twelve Lectures on the Principles of Linguistic Science*. London: N. Trübner & Co.
- Whitney, William D. 1871. Strictures on the Views of August Schleicher Respecting the Nature of Language and Kindred Subjects. *Transactions of the American Philological Association* 2, 35–64.
- Whitney, William D. 1872. *Oriental and linguistic studies: The Veda, the Avesta; the science of language*. New York: Scribner, Armstrong & Co.
- Whitney, William D. 1874. Die Darwinsche Theorie und die Sprachwissenschaft. Offenes Sendschreiben an Herrn Dr. Ernst Haeckel by August Schleicher; Ueber die Bedeutung der Sprache für die Naturgeschichte des Menschen by August Schleicher; Lectures on Mr. Darwin's Philosophy of Language by Max Müller. *The North American Review* 119(244), 61–88.
- Whitney, William D. 1875. *The Life and Growth of Language: An Outline of Linguistic Science*. New York: D. Appleton & Co.
- Wiggen, Geirr. 1995. Amund B. Larsen som sosiolingvist. I L.A. Kulbrandstad & B. Øygarden (red.), *Peilepunkter. Festskrift til Thor Ola Engen på 50-årsdagen 11. januar 1995*, 20–38. Vallset: Oplandske bokforlag.
- Wilbur, Terence H. 1977. Introduction. I T.H. Wilbur (red.), *The Lautgesetz-controversy. A documentation*, ix–xci. Amsterdam: John Benjamins.
- Wilson, John. 1987. The sociolinguistic paradox: Data as a methodological product. *Language and Communication* 7(2), 161–177.
- Wolfson, Nessa. 1976. Speech events and natural speech: some implications for sociolinguistic methodology. *Language in Society* 5, 189–209.
- Wolfram, Walt. 1969. *A Sociolinguistic Description of Detroit Negro Speech*. Washington DC: Center of Appl. Linguistics.
- Wrede, Ferdinand. 1963. *Kleine Schriften*. Red. av L. Berthold et al. Marburg.
- Wyn, Johanna. 2004. Becoming adults in the 2000s. New transitions and new careers. *Family Matters* 68, 6–12.
- Åfarli, Tor A. 2000. *Grammatikk – kultur eller natur? Elementær innføring i det generative grammatikkstudiets vitenskapsteori*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Åfarli, Tor A. & Kristin Melum Eide. 2003. *Norsk generativ syntaks*. Oslo: Novus.
- Åfarli, Tor A. & Brit Mæhlum. 2014. Language variation, contact and change in grammar and sociolinguistics. I T.A. Åfarli & B. Mæhlum (red.), 1–11.
- Åfarli, Tor A. & Brit Mæhlum (red.). 2014. *The Sociolinguistics of Grammar*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins.
- Aarsleff, Hans. 1970. The History of Linguistics and Professor Chomsky. *Language* 46, 570–585.
- Aarsleff, Hans. 1971. 'Cartesian Linguistics': History or Fantasy? *Language Sciences* 17, 1–12.
- Aarsleff, Hans. 1979. Bréal vs. Schleicher: Linguistics and philology during the latter half of the nineteenth century. I H.M. Hoenigswald (red.), *European Background of*

American Linguistics: Papers of the Third Golden Anniversary Symposium of the Linguistic Society of America, 63–106. Dordrecht: Foris Publications.